

શ્રી વીતરાગાય નમઃ

પરમજૈન ચન્દ્રાઙ્ગ ઠકુર 'ફેરુ' વિરચિત—

“વાસ્તુસાર-પ્રકરણ”

(ગજરાતી ભાષાન્તર સાથે સચિત્ર)

અનુવાદક—

પંડિત ભગવાનદાસ જૈન.

પ્રકાશક—

અધ્યક્ષ—જૈન વિવિધ ગ્રંથમાલા, જયપુર સિટી.

વીર નિર્વાણ સવત્ ૨૪૬૫

વિક્રમ સંવત્ ૧૯૯૫

ઈસ્વી સન્ ૧૯૩૯

પ્રથમાવૃત્તિ ૧૦૦૦]

[મૂલ્ય પાંચ રૂપિયા]

મુદ્રક—મૈત્રેય—જૈન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, કોટા. (રાજપૂતાના)

જૈન વિવિધ ગ્રંથમાલામાં છપાયેલ પુસ્તકો—

૧ મેઘમહોત્સવ વર્ષપ્રબોધ—(મહામહોપાધ્યાય શ્રી મેઘવિજય ગણી વિરચિત) વર્ષ કેવું થશે, મુકાળ પડશે કે દુઃકાળ, વર્ષાદિ કયાં અને કેટલો વરસશે, અનાજ, રૂ, કપાસ, સોનું, ચાંદી એટલે વસ્તુઓની તેજ મહી ઇત્યાદિ ભવિષ્યનું શુભાશુભ કેલ જાણવા માટે આ અપૂર્વ ગ્રંથ છે. દ્રાશી આદિના પચાગ કર્તા રાજ્ય જયોતિષીઓ આ ગ્રંથને પ્રમાણિક માની પોતાના પચાગોમા આ ગ્રંથ ઉપરથી ફલાદેશ લખેછે સર્પણું મૂલ ગ્રંથ ૩૫૦૦ રૂલે'ક પ્રમાણની માથે હિન્દી ભાષાન્તર પણ છપાયેલ છે, જેથી સાધારણ જનતા આ ગ્રંથ ઉપરથી લાલ લઈ શકે છે. કિંમત રૂપિયા ચાર.

૨ જોઈસ હીર—(શ્રી હીરકલગમુનિ વિરચિત) મૂલ પ્રાકૃત ગાથા સાથે હિન્દી ભાષામા છપાયેલ છે, આ દરેક જાતના મુહુર્ત જોવા માટે અપૂર્વ ગ્રંથ છે. કિંમત ચાલ્ય આના.

૩ વાસ્તુશાસ્ત્ર પ્રકરણ સચિત્ર—હંકુર (કેર) વિરચિત મૂલ આને હિન્દી ભાષાન્તર સાથે છપાયેલ છે, તેમા આ ગુજરાતી પ્રમાણે વિષય છે. કિંમત ચાલ્ય રૂપિયા.

હવે પછી છપાતા ગ્રંથોના

જન દર્શન ચિંતાવલી—જયપુરના પ્રસિદ્ધ ચિંતકારના, હાથે તૈયાર થયેલી છે, જેમા આઠ મહાપ્રાતિહાર્ય સાથે તેમજ તેમનાં યુક્ત યેક્ષિણી માથે ચોવીશ તીર્થંકર, તથા મરસ્તીદેવી, લક્ષ્મીદેવી, ત્રિભુવનસ્વામિનીદેવી અને ગણેશ પીઠકે યક્ષરાજ સાથે જોતમરવાની અને નવપદજી ઇત્યાદિ અનેક રંગીન ચિત્ર છે.

૪ બેશજનક—નરસંદ્રોપાધ્યાય વિરચિત જન્મકુહલી જોવાનો અપૂર્વ ગ્રંથ.

૫ રૂપમંડન સચિત્ર—મૂત્યધારમંડન વિરચિત મૂલ આને ભાષાન્તર માથે છપાય છે તેમા હિન્દુ અને જૈન આદિના સમસ્ત દેવ દેવીઓનું વર્ણન મુલાશા વાર છે.

૬ પ્રામાન્યમંડન—મૂત્યધારમંડન વિરચિત મૂલ આને ભાષાન્તર સાથે અદિર સબધી દરેક માહિતી જાણવામાટે અપૂર્વ ગ્રંથ છે.

જે મહારાજ એક રૂપિયા મોકલી ગ્રંથાગી આહક થશે, તેને જૈન ત્રિવિધ ગ્રંથમાલાની દરેક ચોપડી પોણી કિંમતે મળશે.

પુસ્તક મળનાનું ઠેકાણું—

પં. ભગવાનદાસ જૈન,

હીં. મોતીસિંહ ભોમિયાનો મસ્તો,

જયપુર સિટી (રાજસ્થાન).

स्वतंत्र-जगद्गुरु-भट्टारक-आचार्य-महाराजाधिराज

गणिपद स० १६६० कार्तिक कृष्ण १० पन्यासपद मार्गशीर्ष शुक्ला ३ वज

आचार्यपद स्वतः १९६४ भावनगर

नमः प्रापि यतो मया शिवफलः कल्पद्रुतुल्योऽनघो,
यन्नामस्मृतिरेव मंगलकरी सर्वाघसंहारिणी ।
तीर्थङ्करशासनेकरसिकः सद्ब्रह्मसौभाग्यभृत्,
सोऽयं श्रीगुरुनेमिसूरिभगवान् बोधं विधत्ता मम ॥

* समर्पण *

—=x○(∴o)○x=—

श्रीमान् परमपूज्य आतःस्मरणीय कदंबगिरि आदि अनेक
तीर्थोद्धारक तपोगच्छाधिपति शासनसम्राट्
सूरिचक्रचक्रवर्ति जगद्गुरु भट्टारक
जैनाचार्य श्री श्री श्री १००८ श्रीश्री

विजयनेमिसूरीश्वरजी महाराज साहेबना

कर कमलमां सादर

समर्पण

कृपापात्र—
भगवानदास जैन

પ્રસ્તાવના

—કવિ—

જાન, મદિર અને મૂર્તિ આદિ કેવીરીતે સુદર કળામય અને નિર્દોષ બનાવી શકાય, કે તે મન આનંદિત થાય, તે મકાનમા રહેનારને કેવા સુખ દુ ખનો અનુભવ કરવો પડે ? રાત્રી મૂર્તિ હોય કે જેથી પુણ્યપાપોતુ કલ મેલવી શકાય ? ઈત્યાદિ જાણવાની અભિ-
લુક્ટીને મનુષ્યોને થયા કરે છે । તે જાણવામાટે પ્રાચીન આચાર્યો એ અનેક પ્રકારના યોગી રચના કરી આપણા ઉપર મહાત્ ઉપદ્રાર કરેલો છે । પરંતુ તેવા ગ્રંથોની મુલભૂતા થી આજકાલ તેનો અભ્યાસ ઘણો કમ થઈ ગયો છે જેથી પ્રાચીન શિલ્પકળા પ્રતિદિન તી જાય છે । પ્રાચીન સમયમા શિલ્પ ગાસ્ત્રના જ્ઞાન પૂર્વક જે ઈમારતો બનેલી જેવામા , તે સુદર કળામયની માથે એટલીતો મજબુત છે કે એકડો વર્ષ થયા છતાં પણ આજ ન છે, કે જેને જોવાને માટે હજારો કોશથી લોકો આવે છે અને જોઈને આશ્ચર્યમા પડી । કે પ્રાચીન સમયમા યત્રોના સાધન વિના કેવીરીતે કાર્ય કર્યું હશે । આવી શિલ્પ કળાનો યવાનુ કાંઈ જાણ્ય છે કે—પ્રાચીન સમયમા સુસલમાનોના રાજ્યમા જબરદસ્તી થી ર્મ થી ભ્રષ્ટકરી મુગલમાન બનાવતા અને સુદર કળામય ઈમારતો અને મંદિરો જે લાખો । ખર્ચ કરીને બનાવેલ તેનો નાશ કરતા હતા તથા એવી સુદર કલામય મંદિરો બનાવવા નહિ તેમજ તોડી નાખતા । ભયથી કમ બનાવવા લાગ્યા, ઈત્યાદિ અત્યાચારથી કાઠિંગ ને ઉત્તેજન કમ મળવાથી અન્ય ધંધામા લાગી ગયા, જેથી શિલ્પ ગાસ્ત્રનો અભ્યાસ કમ ગયો, અને આ વિષયના ગ્રંથો જીર્ણ અવસ્થામા પડી નાશ થતા ગયા તથા જે સુસલમાનોના મા આવ્યા તે અગ્નિને શરણુ થયા, છતાં જે કંઈ ગુપ્તરૂપે રહી ગયેલ તે તેના જનકાર નાને લીધે અધિક પ્રકાશમા આવી શક્યા નથી અસ્તુ ।

પ્રસ્તુત ગ્રંથ દીલ્હી પાસે કરનાલ નામનું ગામ છે, ત્યાં ઉત્તમ ધન્યકુલમા ઉત્પન્ન થનાર જૈન ાનુગામી કાલિક નામના શેઠ રહેતા હતા, તેમના સુપુત્ર હકુર ચંદ નામના શેઠ થયા, તેમના દ્વાન સુપુત્ર હકુર 'શેઠ' થયા, તેમણે વિક્રમ સવત ૧૩૭૧ ની સાલમા અલાઉદ્દીન બાદશાહના મયમા દીલ્હી ગહુરમા ગહી આ ગ્રંથની રચના કરી છે, તેમ પોતે આ ગ્રંથની અને રત્નપરીક્ષા કશ્મીની અવતમા જણાવે છે ।

આ ગ્રંથનો હિન્દી અનુવાદ જે વર્ષ પહેલાં મારા તરફથી કપાઈ બહાર પડેલ છે, તેમા અનુવાદ વારા કેરી ગુર્જરાતી અનુવાદ સાથે આ ગ્રંથ આપની સાથે ઉપસ્થિત કરે છું ।

આ ગ્રંથમાં સુખ્ય ત્રણ પ્રકરણ છે, તેમાં પ્રથમ ગૃહલક્ષણ પ્રકરણમાં ભૂમિ પરીક્ષા શબ્દ્ય શોધન, ખાત આદિના મુદ્દર્ત્ત, આય અને વ્યય આદિનું જ્ઞાન, ગજનું પ્રમાણ, ૧૬ અને ૬૪ પ્રકારનાં ઘરોનું વર્ણન, પ્રવેશ દ્વાર, વેધજાણવાનો પ્રકાર, ૬૪, ૮૧, ૧૦૦ અને ૪૯ પદનાં વાસ્તુ-ચક્રોનું વર્ણન મકાનના કાષ્ટો અને મકાનના શુભાશુભ ફળનું વર્ણન છે । બીજા ગિરખપરીક્ષા નામના પ્રકરણમાં કાષ્ટ અને પાષાણની પરીક્ષા મૂર્તિઓના અંગ વિભાગનું માન તથા તેની રચના અને મૂર્તિના શુભાશુભ ગુણોનું વર્ણન છે । ત્રીજા પ્રાસાદ પ્રકરણમાં પ્રાસાદનું તલ, પીઠ મંડોવર, છબ્બ, શિખર વિગેરે પ્રાસાદના દરેક અંગોનું માન ચિત્રો સાથે બતાવવામાં આવેલ છે, તેમજ જગતીનું સ્વરૂપ મંડપની રચના વિગેરે સમસ્ત વસ્તુઓનું વર્ણન છે ।

ઉપરોક્ત ત્રણ પ્રકરણની કુલ ૨૮૨ ગાથા છે, તેનું સવિસ્તર ભાષાન્તર હરએક સંજ્ઞન તે સમજવામાં આવે એવાં હેતુથી અનેક નકશાએ તેમજ પ્રાચીન ચિત્રો આપી સ્પષ્ટપણે કરવામાં આવેલ છે, જે વિષય ગ્રંથમાં અપૂર્ણ હતો તે મેં બીજા ગ્રંથોમાંથી લઈ પૂર્ણ કર્યો છે । તથા ગ્રંથની સમાપ્તિ પછી પરિશિષ્ટમાં વજ્રલેખ જે પ્રાચીન સમયમાં લીત ઉપર લેખ કરવાથી મકાનની હજારો વર્ષની સ્થિતિ થાય છે તેનું વર્ણન છે । તેની પછી રવેતાગ્નર શાસ્ત્ર મુજબ ૨૪ તીર્થકરદેવ અને તેમના યક્ષ યક્ષિણીઓનું તથા સોલહ વિદ્યાદેવી, નવગ્રહ અને દશ દિગ્પાલ આદિનું સચિત્ર સવિસ્તર વર્ણન છે, તે પછી દિગ્ગરખર શાસ્ત્ર પ્રમાણે ૨૪ તીર્થકર દેવોના ચિહ્ન અને તેમના યક્ષ યક્ષિણીનું સચિત્ર વર્ણન આપેલ છે । તથા અંતમાં પ્રતિષ્ઠા સંબંધી મુદ્દર્ત્ત પણ આપેલ છે ઇત્યાદિ સમસ્ત ઉપયોગી વિષય આપી આ ગ્રંથને સર્વાંગ પૂર્ણ બનાવેલ છે, અને આખીરમાં આ ગ્રંથકારે બનાવેલ ‘રત્નપરીક્ષા પ્રકરણ’ પણ આપેલ છે, તેમાં હીરા, પત્તા, માણેક, માતી, લહસનીયા, પ્રવાલ, પુખરાજ આદિ રત્નજાતિઓની, સોના, ચાંદી, પીતલ, ત્રાંબુ, જસત, કલઈ અને લોહનું આદિ ધાતુઓની જાતિની, પારા, સિંદુર, દક્ષિણાવર્તશંખ, રૂદ્રાક્ષ, શાલિગ્રામ કપૂર, કસ્તુરી, ચંખર, અગર, ચંદન, અને કુંકુમ આદિની ઉત્પત્તિ તથા તેની પરીક્ષા અને ગુણોનું વર્ણન છે, તેનું ભાષાન્તર કરી છપાવવા વિચાર હતો, પણ તેની એકજ પ્રતિ અપૂર્ણ મળી જેથી મૂલ ગ્રંથ જે મળેલ તેજ પ્રસિદ્ધિ માટે છપાવ્યો છે ।

આ ગ્રંથનાં ભાષાન્તર કરવામાં નીચે લખેલ ગ્રંથોની મદદ લીધી છે—૧ અપરાજિત, ૨ જ્ઞાન પ્રકાશનો આયતત્વાધિકાર, ૩ ક્ષીરાણ્ડવના ૧૫ અધ્યયન, ૪ દીપાણ્ડવનું જિન પ્રાસાદ અધ્યયન, ૫ પ્રાસાદ મંડન, ૬ દેવતામૂર્તિ પ્રકરણ, ૭ પ્રતિમા માન લક્ષણ, ૮ પરિમાણ મંજરી, ૯ મયમતમ, ૧૦ શિલ્પરત્ન, ૧૧ રૂપ મંડન, ૧૨ રાજવદ્ધલ, ૧૩ શિલ્પદીપક, ૧૪ સમરાંગણ સૂત્રધાર, ૧૫ યુક્તિ કલ્પતરુ, ૧૬ માનસાર, ૧૭ વિદ્યકર્મપ્રકાશ, ૧૮ લઘુશિલ્પ સંગ્રહ, ૧૯ વિદ્યકર્મ વિદ્યા

પ્રકાશ, ૨૦ જિન સહિતા, ૨૧ બૃહત્સહિતા ૨૦ પર થી ૫૯, ૨૨ મુલભવામ્ભુશાસ્ત્ર, ૨૩ બૃહત્ શિદ્ધપશાસ્ત્ર એ શિદ્ધપત્રોની સિવાય ૨૮ નિર્વાણકલિકા, ૨૫ પ્રવચનસારોદ્ધાર, ૨૬ આચાર દિનકર, ૨૭ વિવેક વિલાસ, ૨૮ પ્રતિષ્ઠા સાર, ૨૯ પ્રતિષ્ઠા કલ્પ, ૩૦ આરભ મિદ્ધિ, ૩૧ દિન શુદ્ધિ ૩૨ લગ્ન શુદ્ધિ, ૩૩ મુહૂર્ત ચિન્તામણિ, ૩૪ જ્યોતિષ રત્નમાળા, ૩૫ નારચંદ્ર, ૩૬ ત્રિપદ્ધિશલા-કાપુર્ય ચરિત્ર, ૩૭ પદ્માનંદ મહાકાવ્ય, ૩૮ જોષસહીર, ૩૯ મંત્રાધિરાજકલ્પ, ૪૦-૪૧-૪૨ ત્રણ સ્તુતિ ચતુર્વિંશતિકા (બખ્ષલટ્ટી, શોભન મુનિ અને મેરુ વિજયકૃત) છત્યાદિ ।

આ ત્રય પ્રકાશિત કરનાતુ પૂર્વ શ્રેયઃ શ્રીમાન્ પરમપૂજ્ય શામનસમ્રાટ્ જગદ્ગુરુ ભટ્ટારક જૈનાચાર્ય શ્રીશ્રીશ્રી ૧૦૦૮ શ્રીશ્રી વિજયનેમિસૂરીન્દરજી મહારાજ માહેબના પદ્મધર શ્રીમાન્ પૂજ્યપાદ વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ જૈનાગમન્યાય-દર્શન-જ્યોતિષ-શિદ્ધપશાસ્ત્રવિગારક જૈનાચાર્ય શ્રીવિજયોદયસૂરીન્દરજી મહારાજ સાહેબને છે, જેમણે મને ભાષાન્તર કરવામા અનેક દુર્ગમ અર્થને સમજાવવામા પૂર્ણ મદદ કરી છે, તેમજ તેમના સદુપદેશ થી શ્રીમાન્ માન્યવર ગેઠાચાલુદયજી કલ્યાણજી અમદાવાદવાળાએ આ ત્રયની ખસો નકલના પ્રથમ ગ્રાહક થઈ મને ઉત્સાહિત કરેલ છે, જેથી તેમનો સાદર આભાર માનુ છું અને આગા કહું છું કે આવા પ્રાચીન સાહિત્ય પ્રકર કરવામાટે ભવિષ્યમા મહાનુભૂતિ આપી મને ઉત્સાહિત કરશે ।

વિદ્વાન્ સન્નિવેશને પ્રાર્થના છે કે આ ત્રયમા કેઈ જગ્યાએ ભૂલ જોવામા આવે તો ઉપહાસ નહિ કરતા સુધારીને વાચવાની કૃપા કરશે અને મને સૂચના આપશે તો ભવિષ્યમા તે ભૂલ સુધારી દેવામા આવશે ।

અભુવાદક—

વિષયાનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
ગૃહ પ્રકરણ—		ગજનું માન	૨૫
મંગલાચરણ	૧	ગજના નવ દેવતા	૨૫
દ્વારગાથા	૧	શિલ્પીનાં આઠ સૂત્રો સચિત્ર ...	૨૬
ભૂમિ પરિક્ષા	૨	આય લાવવાની રીત	૨૬
વર્ણાનુકૂલ ભૂમિ	૨	આઠ આયના નામ	૨૭
દ્વિશા સાધન	૨	આય ઉપરથી દ્વારની સમજણ ...	૨૭
સમચોરસ સ્થાપના	૪	એક આયના ઠેકાણે બીજો આય આવે ?	૨૭
અષ્ટભાંશ સ્થાપના	૪	કયે ૨ ઠેકાણે કયો ૨ આય આપવો ...	૨૮
ભૂમિ લક્ષણ ફેલ	૫	ઘરના નક્ષત્રની સમજણ	૨૮
શબ્દ્ય શોધન વિધિ	૬	ઘરના રાશિની સમજણ	૨૮
વત્સ ચક્ર	૮	વાસ્તુશાસ્ત્રના મતે રાશિનું જ્ઞાન ...	૨૮
વત્સ ફેલ	૧૦	વ્યય લાવવાનો પ્રકાર	૩૦
શેષનાગ ચક્ર	૧૦	વ્યયનું ફેલ	૩૦
વૃષ વાસ્તુ ચક્ર	૧૩	અંશ લાવવાનો પ્રકાર	૩૦
ગૃહારંભમાં રાશિ ફેલ	૧૪	તારાની સમજણ	૩૧
માસ ફેલ	૧૫	આયાદિનો અપવાદ	૩૧
નક્ષત્ર ફેલ	૧૬	લેન દેનનો વિચાર	૩૨
નક્ષત્રોની અધોમુખાદિસંજ્ઞા ...	૧૭	પરિભાષા	૩૨
નક્ષત્રોનાં શુભાશુભ યોગ	૧૭	ઘરોના ભેદનું કારણ	૩૩
શિલાની સ્થાપના... ..	૧૮	ધ્રુવાદિ ૧૬ ઘરોનાં નામ	૩૪
ખાત લગ્ન	૧૮	પ્રસ્તાર વિધિ	૩૪
ગૃહપતિના વર્ણપતિ	૨૦	ધ્રુવાદિ ૧૬ ઘરોનો પ્રસ્તાર	૩૪
ઘર પ્રવેશ મુહૂર્ત	૨૦	ધ્રુવાદિ ઘરોનું ફેલ	૩૬
ઘરોની સંજ્ઞા	૨૨	શાન્તનાદિ દ્વિશાલ ઘરોનાં નામ ..	૩૬
રાજદિકના પાંચ ૨ ઘરોનું માન ...	૨૨	બેશાખાવાળા ઘરનું લક્ષણ	૩૭
ચારે વર્ણના ઘરોનું માન	૨૩	શાન્તનાદિ ૬૪ ઘરોનું લક્ષણ ...	૩૮
ઘર અને અલિંદની સમજણ	૨૪	સૂર્ય આદિ આઠ ઘરોનું લક્ષણ ...	૪૫
અલિંદનું પ્રમાણ	૨૪	ઘરના ઉદયનું માન	૪૮
શાલા અને અલિંદનું માન	૨૪	ઘરમાં કયે ૨ ઠેકાણે કોનું ૨ સ્થાન રાખવું	૪૮

વિષય	પૃષ્ઠા-
દ્વાર વિષય	૪૮
દ્વારના ઉદય અને વિસ્તારનું માન	૫૦
શુદ્ધ પ્રવેગનો શુભાશુભ ક્રમ	૫૧
ઘરની ઊંચાઈનું કલ	૫૨
ઘરના ઉદયનું પ્રમાણ	૫૨
ભીતની ઝડાઈનું માન	૫૪
ઘરનો પ્રથમ આગમ ક્રમ	૫૪
માન પ્રકારના વેધ	૫૪
વેધનો પરિહાર	૫૬
વેધનું કલ	૫૬
વારનું પુરૂષ ચક્ર	૫૭
વારનું પુરૂષના અગ વિભાગ	૫૭
વારનું પર્વના ૮૫ દેવો	૫૮
વારનું ચક્રના કોણના આઠ દેવ	૫૮
વારનું પૂજન કરે ૨ ઠેકાણે કરવું	૬૦
આમઠ પર્વનો વારનું ચક્ર	૬૦
એત્યામી પર્વનો વારનું ચક્ર	૬૧
૧૦૦ અને ૮૮ પર્વનો વારનું ચક્ર	૬૨
૮૧ પર્વનો વારનું ચક્ર	૬૩
ખાન કરનાર પુરૂષના લક્ષણ	૬૪
દ્વાર, પૂજા, સ્તભ ડિગેરે રાખનાનો ક્રમ	૬૫
સ્તભનું માન	૬૬
ઘરનું શુભાશુભ કલ	૬૬
ઘરમા ચિત્રનો વિચાર	૬૭
દ્વાર મામે દેવના નિવાસનો વિચાર	૬૮
મદિરની વજન છાયાનું કલ	૬૮
ઘરમા લાકડા કેવા વાપરના	૬૯
ઘરની નજીકના વૃક્ષોનું કલ	૭૦
પત્થરના સ્તભ વિગેરે ઘરમા ગણવાનો વિચાર	૭૧
ખીજના વારનુંની ચીજોનું કલ	૭૨
ઘરની પાછળ ભીતમા જાણિયા મુકવા વિષે	૭૨
ધોળાન કોણમ ઘર ન કરવાની બાબત	૭૨
ગયન કેવી રીતે કરવું	૭૨

વિષય	પૃષ્ઠા-
શુભોદ્ધાર વિચાર	૭૨
ગાય, બેલ અને ગોડ બાંધવાનું માન	૭૩
ઘરની ભૂમિ પાછળથી વધાવવાની બાબત	૭૩
વિમ્મ પરીક્ષા પ્રકરણ વીજું—	
મૂર્તિના સ્વરૂપમા વસ્તુસ્થિતિ	૭૪
મૂર્તિના પાપાણુમા દાઘ અને તેની ઊંચાઈના શુભ	૭૪
પાપાણુ અને કાષ્ઠની પરીક્ષા	૭૪
ધાતુ રત્ન અને કાષ્ઠની પ્રતિમા	૭૬
મમચતુરસ પદ્માસનનું સ્વરૂપ	૭૭
પ્રતિમાનું માન	૭૮
ઊભી પ્રતિમાના અગ વિભાગનું માન	૭૮
બેઠી પ્રતિમાના અગ વિભાગનું માન	૭૯
દિગબ્ધ મત પ્રમાણે માન	૭૯
ચતુરસ પદ્માસને બેઠેલી મૂર્તિનું માનચિત્ર	૮૦
ઊભી મૂર્તિનું માનચિત્ર	૮૧
મૂર્તિના પ્રત્યેક અગ વિભાગનું માન	૮૨
બ્રહ્મમૂર્તિનું સ્વરૂપ	૮૬
પંચિકનું સ્વરૂપ	૮૭
પરિવરના પખવાડનું માન	૮૮
પંચિકના ઇત્રવધનું માન	૮૮
પરિવર અને પ્રાચિન મૂર્તિયોના ચિત્રો	
પ ચ તીર્થાનું સ્વરૂપ	૮૯
પૂજનીય અને અપૂજનીય મૂર્તિનું લક્ષણ	૯૦
મસ્કાર કરવા લાયક મૂર્તિઓ	૯૦
ઘર મદિરમા પૂજવા લાયક મૂર્તિઓ	૯૧
પ્રતિમાનું શુભાશુભ લક્ષણ	૯૨
દેવોના ગમ્ય કેવીરીતે રાખના	૯૩
પ્રામાદ પ્રકરણ વીજું—	
ખાનની ઊંચાઈ	૯૬
કર્મગિલ નું માન	૯૬
ગિરિસ્થાપવાનો ક્રમ	૯૭
ભિક્ષુનું માન	૯૮

વિષય	પૃષ્ઠાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
પ્રાસાદ પીઠનું માન	૯૮	દેવોતું દૃષ્ટિકાર ચિત્ર ...	૧૨૫
પીઠના થરોનું સ્વરૂપ સચિત્ર	૯૯	દ્વારનાકાલ ભાગોમાં સમસ્તદેવોતું દૃષ્ટિસ્થાન ૧૨૬	
પીઠનું માન પ્રાસાદમંડનના મેત	૧૦૦	ગભારામાં દેવોની પદ સ્થાપના ...	૧૨૭
જિનેશ્વરના સાત પ્રાસાદ	૧૦૨	ભીતની લગોલગ ખિંબ ન સ્થાપવા ...	૧૨૭
કેશરાદિ ૨૫ પ્રાસાદના નામ	૧૦૨	જગતીનું સ્વરૂપ ...	૧૨૭
૨૫ પ્રાસાદના શિખરોની સંખ્યા	૧૦૩	જગતીની ઉંચાઈ ...	૧૨૮
૨૪ જિનેશ્વરના પ્રાસાદ	૧૦૩	જગતીની ઉંચાઈના થરો ...	૧૩૦
પ્રાસાદ સંખ્યા	૧૦૫	જગતીમાં ગઢ મંડપ આદિની રચના ...	૧૩૦
પ્રાસાદના તલભાગની સંખ્યા	૧૦૫	જગતીના ઉદયનું સ્વરૂપ સચિત્ર ...	૧૩૧
પ્રાસાદનું સ્વરૂપ ...	૧૦૫	પ્રાસાદની સામે મંડપોતો ક્રમ ...	૧૩૨
પ્રાસાદના ઝંગો	૧૦૭	પ્રાસાદ તથા જગતીના તલભાગનું સ્વરૂપ ૧૩૩	
મંડોવરનું સ્વરૂપ સચિત્ર	૧૦૭	મંદિરના સંપૂર્ણ ઉદયનું ચિત્ર ...	૧૩૪
નાગરાદિ ૪ જાતિના મંડોવર	૧૦૮	મંડપનું માન ...	૧૩૫
મંડોવરના ચિત્રો ...	૧૧૦	સ્તંભનો ઉદય તથા તેના થરોનું માન ૧૩૫	
પ્રાસાદના ઉદયનું માન ...	૧૧૧	પાટલી, કલશ, સ્તંભ અને આરશાખ ૧૩૫	
પ્રાસાદ ગભારો અને ભીતનું માન ...	૧૧૧	સ્તંભોના કેટલાક નમુના ...	૧૩૬
શિખરોની ઉંચાઈ ...	૧૧૨	કલશનો ઉદય ...	૧૩૭
શિખરની રચના સચિત્ર ...	૧૧૩	નાલીનું માન તથા દિશા ...	૧૩૭
આમલસાર કલશનું માન સચિત્ર	૧૧૪	ઉંખરો સ્તંભ વિગેરે કેમ રાખવા ...	૧૩૮
આમલસાર કલશની સ્થાપના ...	૧૧૫	ત્રિશાખાનું માન ...	૧૩૮
આમલસારો કઈ ચીજનો બનાવવો ...	૧૧૫	પંચશાખાનું માન ...	૧૩૯
શુકનાશનું માન ...	૧૧૫	સપ્તશાખાનું માન ...	૧૩૯
મંદિર બનાવવાનાં કાષ્ટ ...	૧૧૬	નવશાખાનું માન ...	૧૪૦
કેવીજાતના મંદિર નહીં કરવાં ...	૧૧૬	ઉંખરાનું માન ...	૧૪૦
કનક પુરૂષનું માન ...	૧૧૬	શંખાવટીનું માન ...	૧૪૧
ધ્વજદંડનું માન સચિત્ર ...	૧૧૭	ચોવીશ જિનાલયનો ક્રમ ...	૧૪૧
ધ્વજનું માન ...	૧૧૯	શાખાઓ ઉંખરો અને શંખાવટીના ચિત્રો ૧૪૨	
દ્વારનું માન ...	૧૧૯	ચોવીશ જિનાલયમાં મૂર્તિ સ્થાપન ક્રમ ૧૪૨	
પ્રાસાદના હિસાબે મૂર્તિનું માન ...	૧૨૦	બાવન જિનાલયનો ક્રમ ...	૧૪૩
પ્રાસાદના હિસાબે ઊભી મૂર્તિનું માન ૧૨૧		બોતેર જિનાલયનો ક્રમ ...	૧૪૩
પ્રાસાદના હિસાબે બેઠી મૂર્તિનું માન ૧૨૨		શિખરબંધ લોકાના પ્રાસાદનું ફલ ...	૧૪૩
દ્વારના હિસાબે બેઠી મૂર્તિનું માન ...	૧૨૩	ઘર દેહરાસરનું વર્ણન ...	૧૪૪
પ્રતિમાનું દૃષ્ટિસ્થાન ...	૧૨૩	પ્રાસાદ સખંધી પ્રાચીન ૧૫ ચિત્રો	
ખીજ પ્રકારે જિનેશ્વરની દૃષ્ટિનું સ્થાન ૧૨૪		અંશકાર પ્રશસ્તિ ...	૧૪૫

વિષય

પરિશિષ્ટ A

વચ્ચલેપ અને તેના ચુલુ

પરિશિષ્ટ B

ચોવીગતીર્થક્રોના ચિન્હોનુ ચિત્ર			
ઋષભદેવ અને તેમના યક્ષ યક્ષિણી			
અશ્વત્થ નાથ	,	"	"
મલ્લ નાથ	,	"	"
અભિનવ નાથ	"	"	"
મુખતિ નાથ	"	"	"
પદ્મપ્રભ	"	"	"
આઠ યક્ષ યક્ષિણીઓના ચિત્ર			
મુપાર્થનાથ અને તેમના યક્ષ યક્ષિણી			
ચંદ્રપ્રભ	"	"	"
મુનિરિનાથ	"	"	"
શીતલનાથ	"	"	"
ક્રેયામનાથ	"	"	"
વાસુપૃથ્વી	"	"	"
વિમલનાથ	"	"	"
૯ થી ૧૬ યક્ષ યક્ષિણીઓના ચિત્ર			
અનંતનાથ અને તેમના યક્ષ યક્ષિણી			
ધર્મનાથ	,	"	"
ગાતિનાથ	"	"	"
કુચુનાથ	"	"	"
અગ્નનાથ	"	"	"
મહિનાથ	"	"	"
મુનિમુત્ત	"	"	"
૧૭ થી ૨૪ યક્ષ યક્ષિણીઓના ચિત્ર			
નમિનિનેન્દ્ર અને તેમના યક્ષ યક્ષિણી			
નેમિનાથ	"	"	"
પાર્થનાથ	"	"	"
મહાવીરનામી	"	"	"
પદ્માવતી દેવી અશ્વત્થનાથદેવી અને પદ્મ- વાડેના પ્રાચીન ચિત્રો			

પૃષ્ઠાક

૧૪૭

૧૪૯

૧૫૦

૧૫૧

૧૫૨

૧૫૩

૧૫૪

૧૫૫

૧૫૬

૧૫૭

૧૫૮

૧૫૯

૧૬૦

૧૬૧

૧૬૨

૧૬૩

૧૬૪

૧૬૫

૧૬૬

૧૬૭

૧૬૮

૧૬૯

૧૭૦

૧૭૧

૧૭૨

૧૭૩

૧૭૪

૧૭૫

૧૭૬

૧૭૭

૧૭૮

૧૭૯

૧૮૦

૧૮૧

૧૮૨

૧૮૩

૧૮૪

૧૮૫

૧૮૬

૧૮૭

૧૮૮

૧૮૯

૧૯૦

૧૯૧

૧૯૨

૧૯૩

૧૯૪

૧૯૫

૧૯૬

૧૯૭

૧૯૮

૧૯૯

૨૦૦

૨૦૧

૨૦૨

૨૦૩

૨૦૪

૨૦૫

૨૦૬

૨૦૭

૨૦૮

૨૦૯

૨૧૦

૨૧૧

૨૧૨

૨૧૩

૨૧૪

૨૧૫

૨૧૬

૨૧૭

૨૧૮

૨૧૯

૨૨૦

૨૨૧

૨૨૨

૨૨૩

૨૨૪

૨૨૫

૨૨૬

૨૨૭

૨૨૮

૨૨૯

૨૩૦

૨૩૧

૨૩૨

૨૩૩

૨૩૪

૨૩૫

૨૩૬

૨૩૭

૨૩૮

૨૩૯

૨૪૦

૨૪૧

૨૪૨

૨૪૩

૨૪૪

૨૪૫

૨૪૬

૨૪૭

૨૪૮

૨૪૯

૨૫૦

૨૫૧

૨૫૨

૨૫૩

૨૫૪

૨૫૫

૨૫૬

૨૫૭

૨૫૮

૨૫૯

૨૬૦

૨૬૧

૨૬૨

૨૬૩

૨૬૪

૨૬૫

૨૬૬

૨૬૭

૨૬૮

૨૬૯

૨૭૦

૨૭૧

૨૭૨

૨૭૩

૨૭૪

૨૭૫

૨૭૬

૨૭૭

૨૭૮

૨૭૯

૨૮૦

૨૮૧

૨૮૨

૨૮૩

૨૮૪

૨૮૫

૨૮૬

૨૮૭

૨૮૮

૨૮૯

૨૯૦

૨૯૧

૨૯૨

૨૯૩

૨૯૪

૨૯૫

૨૯૬

૨૯૭

૨૯૮

૨૯૯

૩૦૦

૩૦૧

૩૦૨

૩૦૩

૩૦૪

૩૦૫

૩૦૬

૩૦૭

૩૦૮

૩૦૯

૩૧૦

૩૧૧

૩૧૨

૩૧૩

૩૧૪

૩૧૫

૩૧૬

૩૧૭

૩૧૮

૩૧૯

૩૨૦

૩૨૧

૩૨૨

૩૨૩

૩૨૪

૩૨૫

૩૨૬

૩૨૭

૩૨૮

૩૨૯

૩૩૦

૩૩૧

૩૩૨

૩૩૩

૩૩૪

૩૩૫

૩૩૬

૩૩૭

૩૩૮

૩૩૯

૩૪૦

૩૪૧

૩૪૨

૩૪૩

૩૪૪

૩૪૫

૩૪૬

૩૪૭

૩૪૮

૩૪૯

૩૫૦

૩૫૧

૩૫૨

૩૫૩

૩૫૪

૩૫૫

૩૫૬

૩૫૭

૩૫૮

૩૫૯

૩૬૦

૩૬૧

૩૬૨

૩૬૩

૩૬૪

૩૬૫

૩૬૬

૩૬૭

૩૬૮

૩૬૯

૩૭૦

૩૭૧

૩૭૨

૩૭૩

૩૭૪

૩૭૫

૩૭૬

૩૭૭

૩૭૮

૩૭૯

૩૮૦

૩૮૧

૩૮૨

૩૮૩

૩૮૪

૩૮૫

૩૮૬

૩૮૭

૩૮૮

૩૮૯

૩૯૦

૩૯૧

૩૯૨

૩૯૩

૩૯૪

૩૯૫

૩૯૬

૩૯૭

૩૯૮

૩૯૯

૪૦૦

૪૦૧

૪૦૨

૪૦૩

૪૦૪

૪૦૫

૪૦૬

૪૦૭

૪૦૮

૪૦૯

૪૧૦

૪૧૧

૪૧૨

૪૧૩

૪૧૪

૪૧૫

૪૧૬

૪૧૭

૪૧૮

૪૧૯

૪૨૦

૪૨૧

૪૨૨

૪૨૩

૪૨૪

૪૨૫

૪૨૬

૪૨૭

૪૨૮

૪૨૯

૪૩૦

૪૩૧

૪૩૨

૪૩૩

૪૩૪

૪૩૫

૪૩૬

૪૩૭

૪૩૮

વિષય	પૃષ્ઠાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૨૨ ગોમેદયક્ષ અને કુખાંડિનીદેવીનું વર્ણન	૧૯૮	મંગલ અને બુધવારે શુભાશુભ યોગ	૨૨૦
૨૩ ધરણેન્દ્રયક્ષ અને પદ્માવતીદેવીનું ,	૧૯૯	ગુરુવારે અને શુક્રવારે	૨૨૧
૨૪ માતંગયક્ષ અને સિદ્ધાયિકાદેવીનું ,	૨૦૧	શુક્રવાર અને શનિવારે	૨૨૨
પરિશિષ્ટ D		શુભાશુભ યોગચક્ર	૨૨૩
પ્રતિષ્ઠાદિના મુહૂર્ત	૨૦૨	રવિયોગ, કુમારયોગ અને રાજયોગ	૨૨૪
વર્ષ, અયન અને માસશુદ્ધિ	૨૦૨	સ્થિરયોગ, અને વજ્રપાતયોગ	૨૨૫
તિથિશુદ્ધિ અને કૂરતિથિ	૨૦૩	કાલમુખી, યમલ અને ત્રિપુકર યોગ	૨૨૫
સૂર્યદંધા અને ચંદ્રદંધાતિથિ	૨૦૪	પંચકયોગ અને અખલાયોગ	૨૨૬
પ્રતિષ્ઠાતિથિ	૨૦૪	તિથિ નક્ષત્રનો મૃત્યુયોગ	૨૨૬
વારશુદ્ધિ અને ગ્રહોનું ઉચ્ચબલ	૨૦૫	અશુભ યોગોનો પરિહાર	૨૨૭
ગ્રહોનું સ્વાભાવિક મિત્રબલ	૨૦૬	લગ્ન વિચાર	૨૨૮
ગ્રહોનું દૃષ્ટિબલ	૨૦૭	હોરા, દ્રેષ્કાણુ અને નવમાંશ	૨૨૯
પ્રતિષ્ઠાના નક્ષત્રો	૨૦૮	નવમાંશનું પ્રધાનપાત્રું	૨૩૦
શિલાન્યાસ અને સૂત્રપાતના નક્ષત્રો	૨૦૮	પ્રતિષ્ઠાના શુભાશુભ નવમાંશ	૨૩૦
પ્રતિષ્ઠા કરનારના અશુભ નક્ષત્ર	૨૦૮	દ્વાદશાંશ અને ત્રીંશાંશ	૨૩૦
ખિરખપ્રવેશ નક્ષત્ર	૨૦૮	ચંદ્રમાનું બળ	૨૩૨
નક્ષત્રોની યોનિસંજ્ઞા અને યોનિવેર	૨૦૯	કુંડલીમાં સાતમા સ્થાનની શુદ્ધિ	૨૩૨
નક્ષત્રોની ગણસંજ્ઞા અને રાશિકૂટ	૨૧૦	પ્રતિષ્ઠા કુંડલીમાં ગ્રહોની સ્થાપના	૨૩૨
રાશિકૂટનો પરિહાર	૨૧૧	જિનદેવ પ્રતિષ્ઠા મુહૂર્ત	૨૩૩
રાશિઓના સ્વામી	૨૧૧	મહાદેવ, બ્રહ્મા અને દેવી પ્રતિષ્ઠા મુહૂર્ત	૨૩૪
નાડીકૂટ અને નાડીફલ	૨૧૧	ઇંદ્ર, કર્તિકેય, યક્ષ, ચંદ્ર અને સૂર્ય પ્રતિષ્ઠા	૨૩૪
તારાબલ	૨૧૨	ગ્રહ પ્રતિષ્ઠા મુહૂર્ત	૨૩૪
વર્ગબલ અને લેનાદેનીનો વિચાર	૨૧૩	બલહીન ગ્રહોનું ફલ	૨૩૫
રાશિ, યોનિ, નાડી, ગણ આદિ જાણવાનું		પ્રાસાદ વિનાશ કારક યોગ	૨૩૫
શતપદ ચક્ર	૨૧૪	અશુભ ગ્રહોનો પરિહાર	૨૩૫
તીર્થકરોના જન્મ નક્ષત્ર અને જન્મરાશિ	૨૧૬	શુભગ્રહોની દૃષ્ટિથી કૂરગ્રહનું શુભપાત્રું	૨૩૬
તીર્થકરોના નક્ષત્ર આદિ જાણવાનું ચક્ર	૨૧૭	સિદ્ધહાયા લગ્ન વિચાર	૨૩૬
રવિવારે અને સોમવારે શુભાશુભ યોગ	૨૧૯	શ્રીરત્નપરીક્ષા પ્રકરણ	
		૨૩૮ થી ૨૪૮	

હિન્દી ભાષાના ગ્રંથોના આ ગ્રંથના કેટલાક અભિપ્રાયો મળેલા છે, તેમાંથી અવતરણ રૂપે શ્રીમાન પૂન્યપાદ ગામનપ્રભાવદ જૈનાચાર્ય શ્રીશ્રીશ્રી ૨૦૦૮ શ્રીશ્રી વિજયમેઘમૂર્તિશ્રીજી મહારાજ માં નો અભિપ્રાય—

ગાગરનો ઉપાશ્રય

લી. વિજયમેઘમૂર્તિ

પાશ્વ તા. ૨૩-૧૧-૨૭

આપની કૃપાથી 'વાસ્તુશાસ્ત્ર-પ્રકરણ' નામની છુટક મે બાહુજ મારી રીતે વાંચી છે અને એમાંથી મને 'પાહુજ આપવાનું મળ્યું છે, તેથી ખૂબ અત્યંત આનંદ થયો છે. આથી મને ખેદ થાય છે કે આવા અમુક ગ્રંથોની જૈનામાં કદર થતી નથી, જે જૈન મંથાન આવા ગ્રંથોનો આદર પૂર્વક પ્રચાર કરે તો આજ કાલ જે અન્ય ગ્રંથોનો આશ્રય લેવો પડે છે તે ન લેવો પડે અને પોતાનાજ આવા ગ્રંથોનો પ્રચાર થાય પણ આવા ગ્રંથોની કીમત જાણવા હવે ક્યા છે? જે ખરી કીમત જાણવા હોય તો હજાર નકલો તો શુ પણ લાખો કેમ ન ખરે' પણ તમે જે ઉગ્રમ દ્વી ગદ્યા છો તે માટે તમને વાનવાં ધન્યવાદ ધરે છે।

જયપુરીય જૈન આદિ—

જયારે આપને જયપુરના પ્રમિદ્ધ કાગિંગેના હાથ થી ચિત્રેલા જૈન તીર્થંકર દેવ તથા મિદ્ધચક્ર આદિ કોઈપણ દેવ દેવીઓના સુદર ગીન શ્યાઓ, ગદ્યાઓ, યત્રો, મહો અને તીર્થ આદિના ચિત્ર પદો, અથવા કોઈ પણ પ્રકારની પાપાણની ચા ધાતુની દેવ મર્તિઓ આદિ જૈન શિલ્પ અને ચિત્રકળાને લગતું કોઈ પણ કામ હોય ત્યારે તરત લખો—

પં. ભગવાનદાસ જૈન

૬૦ શાંતીમિલ્લ ભોમીયાનો ગમ્તો
જયપુરમિટી (ગજપૂતાના)

શ્રીવીતરાગાય નમઃ ।

પરમજૈનચન્દ્રાઙ્ગજ-ઠકુર 'ફેરુ' વિરચિતમ્—

સિરિ-વત્થુસાર-પયરણં.

મંગલાચરણ—

સયલસુરાસુરવિદં દંસણવણ્ણાણુગં* પણમિઝ્ઞણં × ।

ગેહાઙ્ગવત્થુસારં સંખેવેણં મણિસ્સામિ ॥ ૧ ॥

સમ્યક્ દર્શન અને સમ્યક્ જ્ઞાનવાળા દેવ અને દાનવ આદિના સમૂહને પ્રણામ કરીને ઘર આદિ બનાવવાની વિધિ જાણવાને માટે સંક્ષેપમાં વાસ્તુસાર નામનો શિલ્પગ્રંથ હું (ઠકુર દેવ) કહું છું ॥ ૧ ॥

દ્વારગાથા—

ઇગવણ્ણસયં ચ ગિહે બિંબપરિવસસ્સ ગાહ તેવન્ના ।

તહ સત્તરિ પાસાણ દુગસય ચઉહુત્તરા સવ્વે ॥ ૨ ॥

આ ગ્રંથમાં ત્રણ પ્રકરણ છે તેમાં ગૃહવાસ્તુ નામનાં પહેલા પ્રકરણમાં એકસો એકાવન, બિમ્બપરીક્ષા નામનાં બીજા પ્રકરણમાં તેપન અને ત્રીજા પ્રાસાદ પ્રકરણમાં સીત્તેર ગાથા છે । કુલ ત્રણ પ્રકરણની મળી બસો ચુમ્ભોતેર (૨૭૪) ગાથા છે ॥ ૨ ॥

* 'દંસણનાણાણુગં' (?) એવો પાઠ વધારે ઠીક જણાય છે ।

× 'નમિઝ્ઞણં' પાઠાન્તરે

ભૂમિપરીક્ષા—

ચતુર્વીસંગુલભૂમી સ્વર્ણે વિ પુરિજ્ઞ પુણ વિ સા ગત્તા ।

તેણેવ મદ્વિઆણ હીનાહિયસમફલા નેયા ॥ ૩ ॥

ધરતીને મદ્વિઆણનાવવાની ભૂમિ મા ચોવીસ આંગળના માપનો ખાડો ખોદવો, તેમાંથી જે માટી નીકળે, તે માટીથી પાછો તે ખાડો પૂરવો, જે ખાડો પૂરતા માટી કમ થઈ જાય અર્થાત્ ખાડો પૂરે ભરાય નહિ તો હીનકળ, માટી વધી જાય તો ઉત્તમ કળ અને બરાબર ખાડો પૂરે ભરાય જાય, માટી વધે નહિ તો સમાન કળ જાણવું ॥ ૩ ॥

અહ સા મરિય જલેણ ચ ચરણમય ગચ્છમાણ જા સુસદ્ધ ।

તિ-દુ-ડગ-અગુલ ભૂમી અહમ-મઙ્ગમ-ઉત્તમા જાણ ॥ ૪ ॥

અથવા તે ચોવીસ આંગળના ખાડામાં બગળા પૂર્ણ પાણી ભરવું, પછી એક સો પગલા દૂર જઈ આવીને પાણીથી ભરેલા ખાડાને જોવો, જે ખાડામાં ત્રણ આંગળ પાણી મુકાય જાય તો અધમ, બે આંગળ પાણી મુકાય જાય તો મધ્યમ, અને એક આંગળ પાણી મુકાય જાય તો ઉત્તમ ભૂમિ જાણવી ॥ ૪ ॥

ઘર્ણાલુક્કલ ભૂમિ—

સિયધિવિપ્પિ અરુણસ્વત્તિણી પીઅવડ્ડસી અ કસિણસુદ્ધી અ ।

મદ્વિ અ વળ્ણપમાણા ભૂમી નિય નિય વળ્ણસુક્કલયરી ॥ ૫ ॥

મદ્વે વર્ણની ભૂમિ બ્રાહ્મણને, લાલવર્ણની ભૂમિ ક્ષત્રિયને, પીળાવર્ણની ભૂમિ વૈશ્યને અને કાળા વર્ણની ભૂમિ શૂદ્રને માટે છે । એ માટીના વર્ણ પ્રમાણે પોત પોતાના વર્ણને મુખ-કારક ભૂમિ જાણવી ॥ ૫ ॥

દિશા સાધન—

સમભૂમિ દુકરવિત્થરિ દુરેહચક્કસસ મઙ્ગિ રવિસકં ।

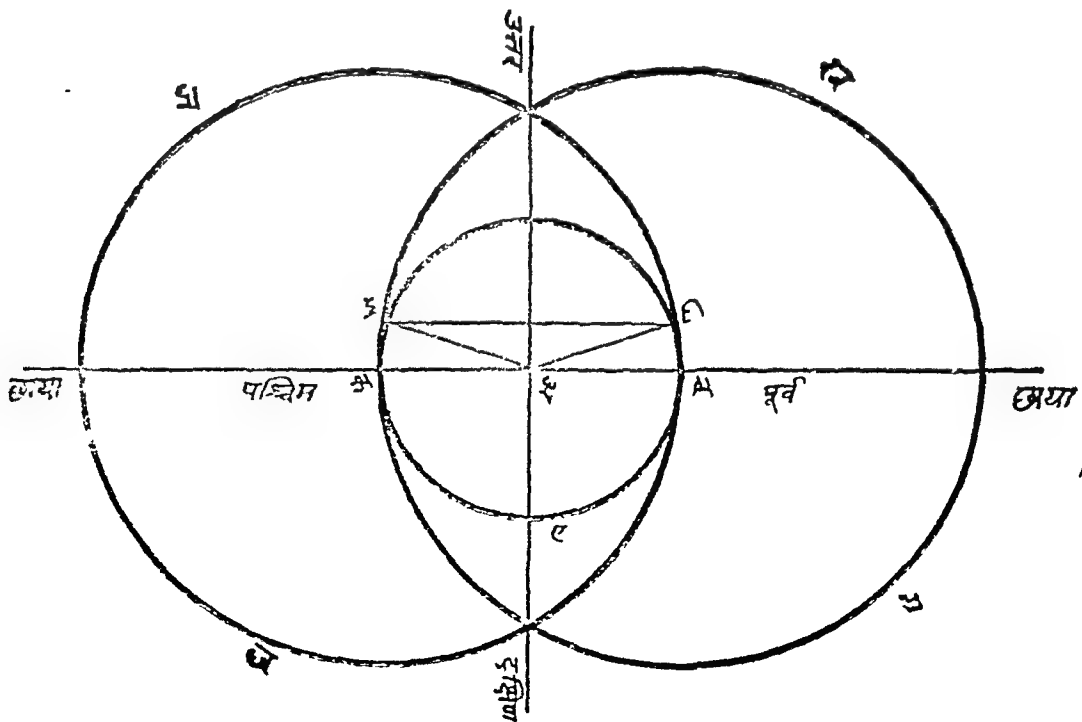
પઠમતછાયગભે જમુત્તરા અદ્ધિ ઉદયત્થ ॥ ૬ ॥

સમતળ ભૂમિ ઉપર જે હાથના વિસ્તારનાજો એક ગોળ-વૃત્ત રહેવો, પછી ગોળના મધ્ય ભાગમાં એક ખાડો આંગળનો ગદ્ગદાપન કરીને સુર્યોદયના સમયમાં જોવું, જ્યાં શકુની છાયોનો

અંત્યભાગ ગોળની પરિધિમાં આવે ત્યાં એક ચિહ્ન કરવું, આ પશ્ચિમદિશા જાણવી । પછી સૂર્યાસ્ત સમયમાં જોવું જ્યાં શંકુની છાયાનો અંત્યભાગ પરિધિમાં આવે ત્યાં બીજું ચિહ્ન કરવું આ પૂર્વદિશા જાણવી । પછી પૂર્વ અને પશ્ચિમ ચિહ્ન સુધી એક સરળ રેખા ખેંચવી આ રેખા બરાબર વ્યાસાર્ધ માનીને એક પૂર્વ ચિહ્નથી અને બીજો પશ્ચિમ ચિહ્નથી, આ પ્રમાણે બે ગોળ કરવાથી પૂર્વ પશ્ચિમ રેખા ઉપર એક માછલીના આકાર જેવો ગોળ બનશે; આના મધ્ય બિંદુ થી ગોળના સ્પર્શ બિંદુ સુધી એક સરળ રેખા ખેંચો, જ્યાં આ રેખા ઉપરનાં બિંદુમાં સ્પર્શ કરે તે ઉત્તર દિશા, અને જ્યાં નીચેનાં બિંદુમાં સ્પર્શ કરે તે દક્ષિણ દિશા જાણવી ।

ઉદાહરણ જેમકે--‘ ઇ ડ ઇ ’ ગોળનું મધ્ય બિંદુ ‘અ’ છે, તે ઉપર બાર આંગળનો શંકુ સ્થાપીને સૂર્યોદયના સમયમાં જોવું, તો શંકુની છાયા ગોળમાં ‘ક’ બિંદુની પાસે પ્રવેશ કરતી જણાય છે તો ‘ક’ બિંદુ પશ્ચિમદિશા સમજવી । અને આ શંકુની છાયા મધ્યાહ્ન પછી સૂર્યાસ્ત સમયમાં ‘ચ’ બિંદુની પાસે ગોળની બહાર નિકળતી જણાય છે તો ‘ચ’ બિંદુ પૂર્વદિશા જાણવી. પછી ‘ક’ બિંદુથી ‘ચ’ બિંદુ સુધી એક સરળ રેખા ખેંચવી તો તે પૂર્વપશ્ચિમ રેખા થાય છે । આ પૂર્વપશ્ચિમ રેખાને વ્યાસાર્ધ માનીને એક ‘ક’ બિંદુથી ‘ચ છ જ’ અને બીજા ‘ચ’ બિંદુથી ‘ક ઘ ગ’ ગોલ બનાવો તે પૂર્વપશ્ચિમ રેખાની ઉપર એક માછલીના આકાર જેવો ગોળ બને છે પછી મધ્યના ‘અ’ બિંદુથી એક લાંબી સરળ રેખા ખેંચો જે માછલીના આકારવાળા ગોળની મધ્યમાં થઈ બન્ને ગોળના સ્પર્શ બિંદુને સ્પર્શ કરતી બહાર નીકળે, તે ઉત્તર દક્ષિણ રેખા જાણવી ।

દિશા સાધન યંત્ર--

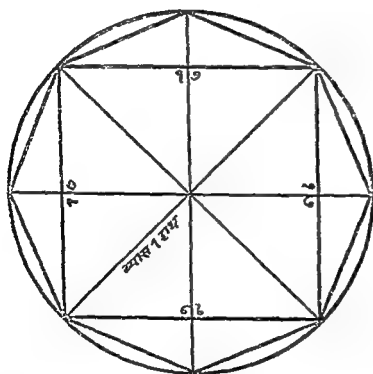
અગત્યા શંકુની યથા તીવ્રશ્રી '૬' બિન્દુની પામે ગોળમા પ્રવેગ કરતી જણાય તો '૬' પશ્ચિમ બિન્દુ અને '૩' બિન્દુની પામે બહાર નિકળતી જણાય તો '૩' પૂર્વ બિન્દુ જાણવું । પછી '૬' બિન્દુથી '૩' બિન્દુ મુઠી મગળ ગેખા ખેચો, તો તે પૂર્વપશ્ચિમ ગેખા થાય છે, પછી મ ય બિન્દુ 'અ' થી પૂર્વવત ઉત્તર દક્ષિણ ગેખા ખેચવી ।

સમચોરસ સ્થાપના—

સમભૂમી તિ દ્વીષ વદંતિ અટકોળ કક્કડાઈ ।

કૂળ દુ દિસિ સત્તરગુલ મઝિજિ તિરિય હાથુચરંસે ॥ ૭ ॥

સમચોરસ ભૂમિ સાધન યંત્ર—

સમતલ ભૂમિ ઉપર એક હાથના વિસ્તારનાળો ગોળ બનાવો, તે ગોળમા અષ્ટાસ્ર (આઠ ખૂણિયો) અને તે અષ્ટાસ્રના ખૂણાની બાજુને તરફ ૧૭ આગળની ભુજવાળો એક સમચોરસ બનાવો

ગણિતશાસ્ત્રના હિમાયે એક હાથ ના વિસ્તારનાળો ગોળમા આઠ ડોણ બનાવવામા આવે તો પ્રત્યેક ભુજનુ માપ નવ આગળ અને સમચોરસ બનાવવામા આવે તો પ્રત્યેક ભુજનુ માપ સત્તર આગળ થાય છે ।

અષ્ટાશ સ્થાપના—

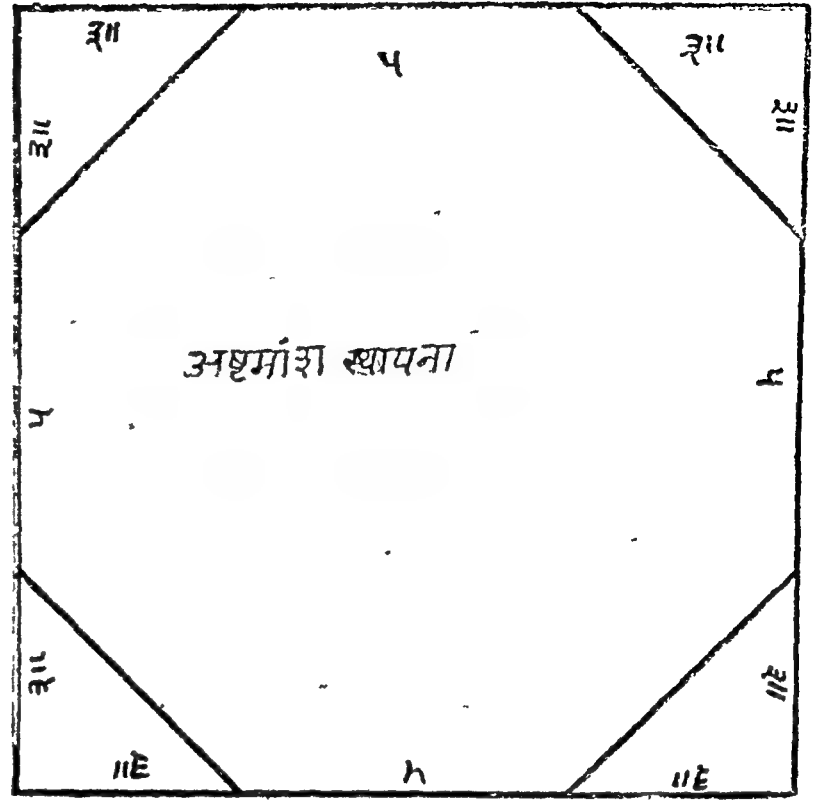
ચરસિ કિ કિ દિસે વારસ ભાગાડ ભાગ પળ મઝે ।

કુળેહિ મઢ્ઢ તિય તિય ડઅ જાયડ સુદ્ધ અટંસં ॥ ૮ ॥

અષ્ટમાંશ ભૂમિ સાધન યંત્ર—

સમચોરસ ભૂમિની પ્રત્યેક દિશામાં
બાર બાર ભાગ કરવાં, તેમાં પાંચ ભાગ
મધ્યમાં અને સાડા ત્રણ ત્રણ ભાગ બન્ને
તરફ ખૂણામાં રાખવાં, જેથી શુદ્ધ અષ્ટ-
માંશ થાય છે ॥ ૮ ॥

આવા પ્રકારનાં અષ્ટમાંશ તે મંદિરો
નાં અને રાજમહેલોનાં મંડપોમાં ઘણું કરીને
બનાવવામાં આવે છે ।

ભૂમિલક્ષણફલ—

દિગતિગ વીઅપ્પસવા ચતરંસાઽવમ્મિણી અફુટ્ટા ય ।
અસલ્લા મૂ સુહયા પુવ્વેસાણુત્તરંબુવહા ॥ ૯ ॥
વમ્મઙ્ગણી વાહિકરી ઝસરમૂમીઙ્ગ હવઙ્ગ રોરકરી ।
અઙ્ગફુટ્ટા મિચ્ચુકરી દુક્કલ્લકરી તહ ય સસલ્લા ॥ ૧૦ ॥

જે ભૂમિમાં બીજ વાવવાથી ત્રણ દિવસમાં ઊગી જાય તેવી, સમચોરસ, ઉદ્ધર્ધરહિત, વિના
ફોટેલી, શલ્ય રહિત તથા જેમાં પાણીનો પ્રવાહ પૂર્વ દિશાન યા ઉત્તર તરફ જાતો હોય તેવી,
અર્થાત્ પૂર્વ દિશાન યા ઉત્તર તરફ નીચી એવી ભૂમિ સુખ દેવાવાળી છે । ઉદ્ધર્ધવાળી ભૂમિ
વ્યાધિ કારક છે, ખારી ભૂમિ ઉપદ્રવ કારક છે, અધિક ફોટેલી ભૂમિ મૃત્યુકારક છે અને શલ્યવાળી
ભૂમિ દુઃખ દેવાવાળી છે ॥ ૧૦ ॥

સમરાંગણ સૂત્રધારમાં કહ્યું છે કે—

“ રક્ષોમ્બુનાથકીનાશ--મરુદ્ધનદિક્પલ્લવા ।

મધ્યપ્લવા ચ મૂર્ચ્યાધિ--દારિદ્ર્યમરકાવહા ॥

વહ્નિપ્લવા વહ્નિભિયે મૃતયે દક્ષિણપ્લવા ।
 રુજે રક્ષઃપ્લવા પ્રત્યક્પ્લવા ધાન્યધનચ્છિદે ॥
 કલહાય પ્રવાસાય રોગાય ચ મરુત્પ્લવા ।
 મધ્યપ્લવા તુ ભૂમિયાં સર્વનાગાય સા ભવેત્ ॥”

ઘરની ભૂમિમા નૈઋત્યકોણ પશ્ચિમદિશા દક્ષિણદિશા વાયુકોણ અને મધ્યભાગ તરફ પાણી નો પ્રવાહ જતો હોય, અર્થાત્ તે તે ભાગ નીચો હોય તો તે ભૂમિ વ્યાત્રિ, દારિદ્ર, રોગ અને વધ કરનાવાળી છે । ઘર કરનાની ભૂમિ અગ્નિકોણ તરફ નીચી હોય તો અગ્નિનો ભય કરે । દક્ષિણ તરફ નીચી હોય તો મૃત્યુ કારક છે । નૈઋત્યકોણ તરફ નીચી હોય તો રોગકારક છે । પશ્ચિમ દિશા તરફ નીચી હોય તો ધન ધાન્યનો વિનાશ કરે । વાયુકોણ તરફ નીચી હોય તો ક્ષેત્ર, પ્રવાસ અને રોગ કારક છે । મધ્યભાગમા નીચી હોય તો સર્વ પ્રકારે વિનાશ કારક છે ।

મમગાળુ સૂત્રધારમા પ્રગત ભૂમિનુ લક્ષણ આ પ્રમાણે કહે છે—

“ ધર્માગમે હિમસ્પર્શા યા સ્પાદુષ્ણા હિમાગમે ।
 પ્રાષ્ઠ્યુષ્ણા હિમસ્પર્શા સા પ્રશસ્તા વસુન્ધરા ॥ ”

જે ભૂમિ ગરમીની ભોગમમા હી, હીની ભોગમમા ગરમ અને ચોમાસાની ભોગમમાં ગરમ અને હી, એ પ્રમાણે સમયાનુકૂળ ગ્રહે તો તે ભૂમિ પ્રશસનીય છે ।

વાયુશાત્રમા કહ્યું છે કે—

“મનસશ્ચક્ષુસોર્યત્ર સન્તોપો જાયતે શ્રુવિ ।
 તસ્યા કાર્યં ગૃહ સર્વે-રિતિ ગર્ગાદિસમ્પત્તમ્ ॥”

જે ભૂમિને જોવાથી મન અને નેત્ર પ્રમત્ત થાય અર્થાત્ જે ભૂમિને જોવાથી મનનો ઉત્સાહ વધે તો તે ભૂમિ ઊપગ્રંથ બનાવવું, એવો ગર્ગ આદિ આચાર્યોનો મત છે ।

શત્ય શોધન વિધિ—

વકચનપ્હસપજ્ઞા ઇઅ નવ વળ્ળા કમેળ લિહિઅવ્વા ।
 પુવ્વાઈદિસાસુ તહા ભૂર્મિ કાઝળ નવ માણ ॥ ૧૧ ॥
 અહિમંતિઝળ યહિઅં વિહિપુવ્વં કન્નાયા કરે દાઝં ।
 આળાવિજ્ઞાડ પળહ પળહા ઇમ અક્સરે સહં ॥ ૧૨ ॥

જે ભૂમિ ઉપર મકાન મન્દિર આદિ બનાવવાની ઇચ્છા હોય તે ભૂમિનાં સમાન નવ ભાગ કરવાં, પછી એ નવ ભાગમાં પૂર્વાદિ આઠ દિશાનાં ક્રમથી અને એક મધ્યમાં “ બ ક ચ ત ણ હ સ પ અને જ (ય)” એ નવ અક્ષર ક્રમથી લખવાં, પછી “ ઐં હ્રીં શ્રીં ઈં નમો વાગવાદિનિ ! મમ પ્રશ્ને અવતર અવતર ” આ મંત્ર વડે ખડી મન્ત્રીને કન્યાનાં હાથમાં આપીને તેની પાસે કોઈ અક્ષર લખાવવો અથવા બોલાવવો । જે ઉપર લખેલ નવ અક્ષરોમાંથી કોઈ એક અક્ષર લખે યા બોલે તો તે અક્ષરવાળા ભાગમાં શલ્ય છે એમ સમજવું । અને ઉપરનાં નવ અક્ષરોમાંથી કોઈ અક્ષર પ્રશ્નમાં ન આવે તો શલ્ય રહિત ભૂમિ જાણવી ॥ ૧૧ ॥ ૧૨ ॥

ઈશાન	પૂર્વ	અગ્નિ
પ	વ	ક
ઉત્તર	જ	દક્ષિણ
સ		ચ
વાયવ્ય	પશ્ચિમ	નૈઋત્ય
હ	ણ	ત

વપ્પળહે નરસહ્લં સડ્ઢકરે મિચ્ચુકારગં પુઠ્ઠે ।

કપ્પળહે ચ્વરસહ્લં અગ્ગીણ દુકરિ નિવદંડં ॥ ૧૩ ॥

જે પ્રશ્નનો અક્ષર ‘ વ ’ આવે તો પૂર્વદિશાની ભૂમિનાં ભાગમાં દોઢ હાથ નીચે મનુષ્યનું શલ્ય (હાડકાં વિગેરે) છે, તે જમીનમાં રહીજાય તો ઘરધણીનું મરણ થાય । પ્રશ્નનો અક્ષર ‘ક’ આવે તો અગ્નિ કોણમાં ભૂમિની અંદર બે હાથ નીચે ગધેડાનું શલ્ય સમજવું, તે રહીજાય તો રાજાનો ભય રહે ॥ ૧૩ ॥

જામે ચપ્પળહેણં નરસહ્લં કહિતલમ્મિ મિચ્ચુકરં ।

તપ્પળહે નેરડ્ઢેણ સડ્ઢકરે સાણુસહ્લુ સિસુહાણી ॥ ૧૪ ॥

પ્રશ્નાક્ષર ‘ચ’ આવે તો દક્ષિણ ભાગમાં કમ્મર બરાબર નીચે મનુષ્યનું શલ્ય સમજવું, તે રહીજાય તો ઘરધણીનું મરણ કરે । પ્રશ્નાક્ષર ‘ત’ આવે તો નૈઋત્ય કોણમાં ભૂમિની અંદર દોઢ હાથ નીચે કુતરાનું શલ્ય જાણવું, તે રહીજાય તો તે બાલકોની હાનિ કરે, અર્થાત્ ઘરધણીને સંતાનનું મુખ ન રહે ॥ ૧૪ ॥

પચ્છિમદિસિ ણપ્પળહે સિસુસહ્લં કરદુગમ્મિ પરણસં ।

વાયવ્વે હપ્પણિહ ચડકરિ અંગારા મિત્તનાસયરા ॥ ૧૫ ॥

પ્રશ્નાક્ષર ‘ણ’ આવે તો પશ્ચિમ દિશાની ભૂમિ ભાગની અંદર બે હાથ નીચે બાલકનું શલ્ય જાણવું, તે રહીજાય તો ઘરધણી પરદેશ રહે, અર્થાત્ તે ઘરમાં મુખે નિવાસ કરી શકે નહી । પ્રશ્નાક્ષર ‘હ’ આવે તો વાયવ્ય કોણમાં ભૂમિની અંદર ચાર હાથ નીચે અંગારા જાણવાં, તે રહી જાય તો મિત્ર સંબંધી મનુષ્યનો નાશ કરે ॥ ૧૫ ॥

ઉત્તરદિસિ સપ્પણહે દિઅવરસહ્લં કહિમ્મિ રોરકરં ।

પપ્પણહે ગોસહ્લં સડ્ઢકરે ધણવિણાસમીસાણે ॥ ૧૬ ॥

પ્રશ્નાક્ષર 'સ' આવે તો ઉત્તર દિશામાં ભૂમિની અંદર કમ્બર બરાબર નીચે બ્રાહ્મણનું શલ્ય બાણુનું, તે ગ્રહીભય તો ઘગ્ધણીને દગીડ કરે । પ્રશ્નાક્ષર 'વ' આવે તો ધિગાન કોણમાં ફેડ હાથ નીચે ગાયનુ શલ્ય બાણુ, તે ગ્રહી ભય તો ધનનો નાશ કરે ॥ ૧૬ ॥

જપ્પણહે મજ્ઝાગિહે અઈચ્છારકવાલકેસવહુસહ્લા ।

વચ્છચ્છલપ્પમાણા પાણં ય હંતિ મિચ્ચુકરા ॥ ૧૭ ॥

પ્રશ્નાક્ષર 'જ' આવે તો ભૂમિનાં મધ્ય ભાગમાં છાતી બરાબર નીચે અધિક ક્ષાત્ર, કપાલ, કેશ આદિ અનેક પ્રકારનું શલ્ય મળજાયુ, તે ગ્રહી ભય તો ઘગ્ધણીનું મગ્નુ કરે ॥ ૧૭ ॥

इअ एवमाइ अन्नेवि जे पुव्वगयाइं हंति सल्लाडं ।

ते सव्वेवि य सोहिवि वच्छवले कीरणं गेहं ॥ ૧૮ ॥

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે અથવા બીજા કોઈ ભતના શલ્ય ભેવામાં આવે તો તે બંધાને કાઢી નાખીને ભૂમિને શુદ્ધ કરવી, પછી વત્તનુ શુભ બલ ભેદીને મદાન આદિ બનાવવું ॥ ૧૮ ॥
વિશ્વકર્માપ્રકાશમાં કહ્યું છે કે—

“ जलान्तं प्रस्तरान्तं वा पुरुषान्तमथापि वा ।

क्षेत्रं संशोध्य चोद्धृत्य शल्यं सदनमारभेत् ॥ ”

પાણી અથવા પથ્થર નીકળે ત્યાં મુઢી, અથવા એક પુરૂષ પ્રમાણુ ખોદીને શલ્યને કાઢી નાખવું અને ભૂમિને શુદ્ધ કરવી, પછી તે ભૂમિ ઉપર મદાન આદિ બનાવવાનો આરંભ કરવો ।

वत्स चक्र—

तंजहा—कन्नाइतिगे पुव्वे वच्छो तथा दाहिणे धणाइतिगे ।

पच्छिमदिसि मिणतिगे मिहुणतिगे उत्तरे हवइ ॥ ૧૯ ॥

બ્યારે મૂર્ચ કન્યા તુલા અને વૃશ્ચિક રાશિનો હોય ત્યારે વત્તનુ મુખ પૂર્વ દિશામાં, ધન મકર અને કુલ રાશિનો હોય ત્યારે વત્તનુ મુખ દક્ષિણ દિશામાં, મીન મેષ અને વૃષ રાશિનો હોય

ત્યારે વત્સનું મુખ પશ્ચિમ દિશામાં, મિથુન કર્ક અને સિંહ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે વત્સનું મુખ ઉત્તર દિશામાં હોય છે ॥ ૧૯ ॥

જે દિશામાં વત્સનું મુખ હોય તે દિશામાં ખાત પ્રતિષ્ઠા દ્વાર પ્રવેશ આદિનું કાર્ય કરવાની શાસ્ત્રમાં મના કરીછે, પરંતુ વત્સ એક દિશામાં ત્રણ ત્રણ માસ રહે છે, તો ત્રણ મહીના સુધી ઉક્ત કાર્ય રોકવું ઠીક નહિ તે માટે વિશેષ સ્પષ્ટતા કરે છે—

ગિહભૂમિ સત્તમાણ પળ દહ તિહિ તીસ તિહિ દહ વ્રવ કમા ।

ઇઅ દિણસંઘા ચડદિસિ સિરપુચ્છસમંકિ વચ્છઠિર્ઠ ॥ ૨૦ ॥

વત્સચક્ર—

રશ્મિ	૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	રશ્મિ
કન્યા	કન્યા	કન્યા	તુલા	કુર્ચિક	કુર્ચિક	કુર્ચિક	કુર્ચિક	કુર્ચિક
૫ સિંહ	<p>પૂર્વ</p> <p>ઘર યા પ્રાસાદ કરનેની</p> <p>ભૂમિ</p> <p>મહાદેવ</p>							૫ સિંહ
૨૦ સિંહ								૨૦ સિંહ
૨૫ સિંહ								૨૫ સિંહ
૩૦ કર્ક								૩૦ કર્ક
૨૫ મિથુન								૨૫ મિથુન
૨૦ મિથુન								૨૦ મિથુન
૫ મિથુન								૫ મિથુન
કન્યા	૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	કન્યા

ઘરની ભૂમિનાં પ્રત્યેક દિશામાં સાત સાત ભાગ કરવાં। તેમાં અનુક્રમથી પ્રથમ ભાગમાં પાંચ દિન, બીજામાં દશ, ત્રીજામાં પંદર, ચોથામાં તીસ, પાંચમામાં પંદર, છઠામાં દશ અને સાતમાં ભાગમાં પાંચ દિન વત્સ રહે છે। આ પ્રમાણે ત્યારે દિશામાં દિન સંખ્યા સમજવી । જે અંક પર વત્સનું માથું હોય તેજ અંકની સામેના બરાબર અંક ઉપર વત્સનું પુંછડુ રહે છે, આ પ્રમાણે વત્સની સ્થિતિ છે ॥ ૨૦ ॥

કન્યા રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે પૂર્વ દિશામાં ખાત આદિનું કામ જરૂર કરવાનું જણાય તો કન્યા રાશિના પ્રથમ પાંચ દિન

પ્રથમ ભાગમાં ખાત આદિ ન કરે પરંતુ બીજા છ ભાગમાં કોઈ ઠેકાણે સાફ મુહૂર્ત જોઈ કરી શકાય છે । છથી પંદર દિવસ બીજા ભાગમાં, સોલથી તીસ દિવસ ત્રીજા ભાગમાં ખાત આદિ કાર્ય ન કરવું । તુલા રાશિના તીસ દિવસ ચોથા ભાગમાં કાર્ય ન કરવું, વૃશ્ચિક રાશિના સૂર્યમાં પ્રથમ પંદર દિવસ પાંચમાં ભાગમાં, સોલથી પચ્ચીસ દિવસ છઠા ભાગમાં અને છવીસથી તીસ દિવસ સાતમાં ભાગમાં કાર્ય ન કરવું । આ પ્રમાણે પ્રત્યેક દિશામાં પ્રત્યેક ભાગની દિન સંખ્યા ઓળી દેવી ॥ ૨૦ ॥

તત્સંકલ્પ—

અગ્નિમઓ આઠહરો ધનવશ્વયં કુણઙ્ પચ્છિમો વચ્છો ।

વામો ય દાહિણો વિ ય સુહાવહો હવઙ્ નાયવ્વો ॥૨૧॥

વત્સ સમુખ હોય તો આયુષ્યનો નાશકારક છે, પાછલ વત્સ હોય તો ધનનો વિનાશ કારક છે, યો અયયા જમણો વત્સ હોય તો મુખ કારક બાધવો ॥ ૨૧ ॥

પ્રથમ ખાત વખતે ગેપનાગચક્ર [રાહુચક્ર] જોવાય છે, તેને વિદ્યકર્માએ આ પ્રભાણે મતાવેલ છે—

“ ईशानतः सर्पति कालसर्पो, त्रिहायसृष्टिं गणयेद् विदिक्षु ।

ગેવસ્ય વાસ્તોર્મુશ્વમધ્યપુચ્છં, ત્રયં પરિત્યજ્ય સ્વનેચ તુર્યમ્ ॥ ”

પ્રથમ ધિગાન ખુણાથી રાહુ ચાલે છે, ૪ સૃષ્ટિમાર્ગને છાંડીને વિપરીત વિદિગામા ગેપનાગનું મુખ નાભિ અને પૂછડું રહે છે, અર્થાત ધિગાન ખૂણામાં મુખ, વાયવ્ય ખૂણામાં નાભિ [પેટ] અને નૈઋત્ય ખૂણામાં પૂછડું રહે છે । તે માટે આ ત્રણે ખૂણાને છાંડી દહને ચોથો જે અગ્નિ ખૂણા ખાળી રહે છે, તેમાં પ્રથમ ખાત કર્કું જોઈએ । મુખ પેટ અને પૂછડા ઉપર ખાત કરે તો હાનિ કારક છે ।

દૈવગચક્ષ્ણમા કહ્યું છે કે—

“ शिरः खनेद् मातृपितृन् निहन्यात्, खनेच्च नाभौ भयरोगपीडाः ।

પુચ્છં સ્વનેત્ સ્ત્રીશુભગોત્રહાનિઃ સ્ત્રીપુત્રરત્નાન્નવશ્વનિ શૂન્યે ॥ ”

* રાજગચક્ષ્ણમા બીજી ગીતે ખતાવે છે—

“ कन्यादौ रवितख्ये फणिमुख पूर्वादिसृष्टिक्रमात् । ”

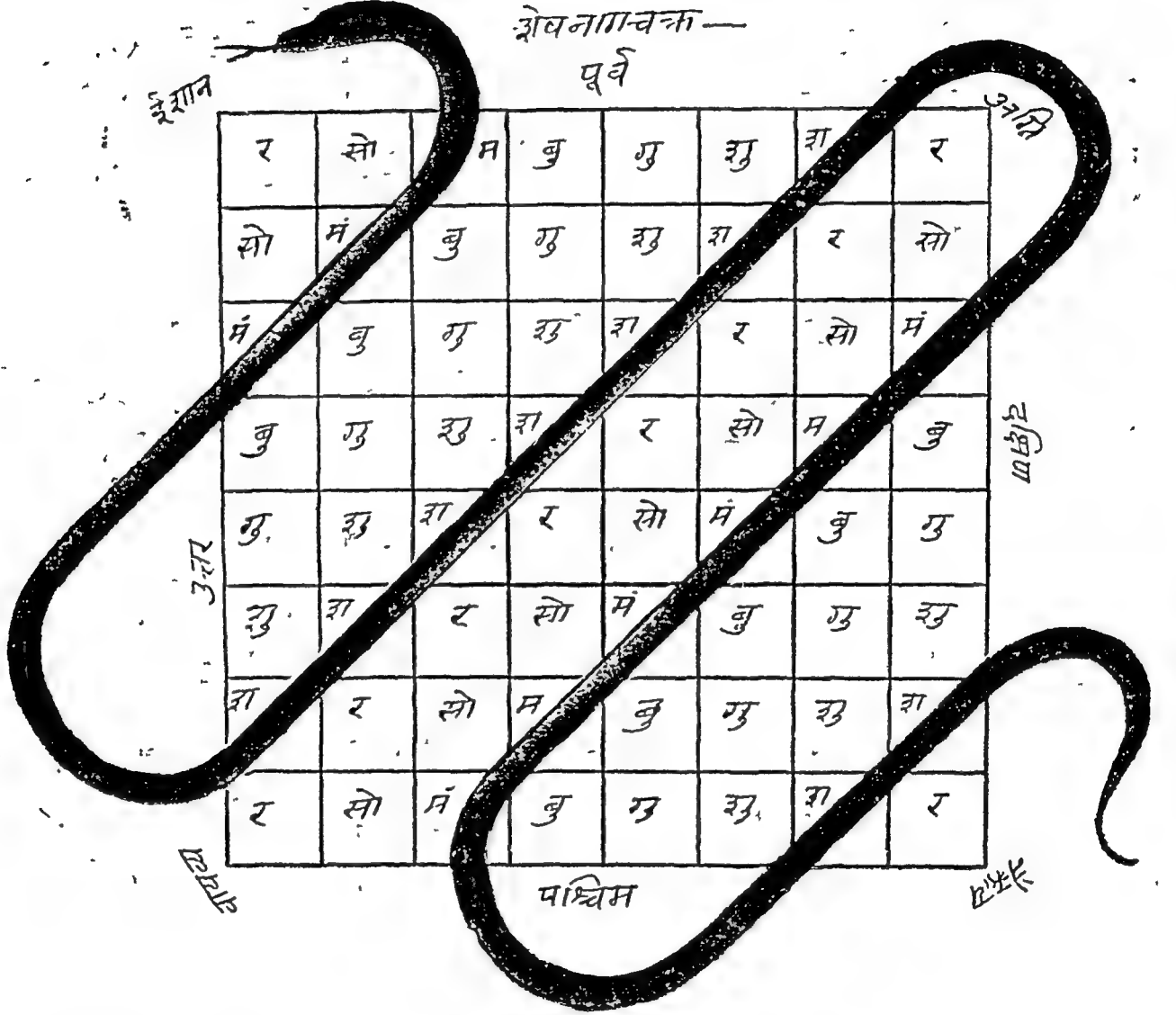
નર્મ ન્યા તુળા અને વૃશ્ચિ એ ત્રણ રાશિમાં હોય ત્યારે ગેપનાગનું મુખ પૂર્વ દિગામાં રહે છે પછી સૃષ્ટિકર્મથી સૂર્ય ધન મંગ અને કુન્દ એ ત્રા । ગગિમાં હોય ત્યારે દનિભુમાં, મીન મેષ અને જયલ એ ત્રણ ગગિમાં હોય ત્યારે પશ્ચિમમાં અને ત્રિપુલ કર્ક અને સિંહ એ ત્રણ ગગિમાં હોય ત્યારે ઉત્તરમાં મુખ રહે છે

“ पूर्वास्येऽनिलघातन यममुखे खात शिवे कारयेत् ।

શીર્ષે પશ્ચિમને ચ વહ્નિચનનં સૌમ્યે રાનેદ્ નૈઋત્યે ॥ ”

ગેપનાગનું મુખ પૂર્વ દિગામાં હોય ત્યારે વાયુ કોણમાં ખાત કરવું, દનિભુમાં મુખ હોય ત્યારે ધિગાન કોણમાં ખાત કરવું પશ્ચિમમાં મુખ હોય ત્યારે અગ્નિ કોણમાં ખાત કરવું અને ઉત્તર મા મુખ હોય ત્યારે નૈઋત્ય કોણમાં ખાત કરવું

ખાત મુહૂર્ત માથા ઉપર કરે તો માતા પિતાનો વિનાશ થાય, મધ્ય [નાભિ] ના ભા માં કરે તો અનેક પ્રકારનો ભય અને રોગ થાય, પુંછડાના ભાગમાં કરે તો સ્ત્રી સોભાગ્ય અને ગો ની હાનિ થાય, ખાળી સ્થાન પર ખાત કરે તો સ્ત્રી પુત્ર રત્ન ધાન્ય અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય ।

આ શેષનાગ ચક્ર બનાવવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે—મકાન આદિ બનાવવાની જમીન ખરાબર સમચોરસ ચોસઠ કોઠા કરવાં, પછી પ્રત્યેક કોઠામાં રવિવાર આદિ સાતે વાર લખવા અ છેલ્લા કોઠામાં પ્રથમ કોઠાનો વાર લખવો । પછી તેમાં નાગની આકૃતિ એવી રીતે કરો કે પ્રત્ શનિવાર અને મંગલવારના કોઠામાં સ્પર્શ કરતી માલુમ પડે, જ્યાં જ્યાં નાગની આકૃતિ જણા અર્થાત્ જ્યાં જ્યાં શનિવાર અને મંગલવારના કોઠાઓ હોય ત્યાં ત્યાં ખાત કરવું નહિ ।

નાગમુખ બાજુવા માટે મુહૂર્ત ચિંતામણિમા બતાવે છે કે—

“ દેવાલયે ગેહવિધૌ જલાશયે, રાહોર્મુસં શંશુદિશો વિલોમતઃ ।

મીનાર્ક-સિંહાર્ક-મૃગાર્કતસ્મિન્ને, રાતે મુલાત્ પૃષ્ઠવિદિક્ષુમા ભવેત્ ॥ ”

દેવાલયનો આગ્રહ કરતી વખતે રાહુ [નાગ] નું મુખ મીન ત્રેપ અને વૃષ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે ઇગ્નાન કોણમાં, મિથુન કર્ક અને સિંહ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે વાયુ કોણમાં, કન્યા તુલા અને વૃશ્ચિકનો સૂર્ય હોય ત્યારે નૈઋત્ય કોણમાં, ધન મકર અને કુલ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે અગ્નિ કોણમાં રહે છે ।

ઘરનો આગ્રહ કરતી વખતે રાહુનું મુખ, સિંહ કન્યા અને તુલા રાશિના મૂર્યમાં ઇગ્નાન કોણમાં, વૃશ્ચિક ધન અને મકર રાશિના મૂર્યમાં વાયુ કોણમાં, કુલ મીન અને ત્રેપ રાશિના સૂર્યમાં નૈઋત્ય કોણમાં, વૃષ મિથુન અને કર્ક રાશિના મૂર્યમાં અગ્નિ કોણમાં રહે છે ।

કુવા વાય તલાવ આદિ જલાશયનો આગ્રહ કરતી વખતે રાહુનું મુખ મકર કુલ અને મીનના મૂર્યમાં ઇગ્નાન કોણમાં, ત્રેપ વૃષ અને મિથુનના મૂર્યમાં વાયુ કોણમાં, કર્ક સિંહ અને કન્યાના મૂર્યમાં નૈઋત્ય કોણમાં, તુલા વૃશ્ચિક અને ધનના મૂર્યમાં અગ્નિ કોણમાં રહે છે ।

મુખના પાદલા ભાગમાં ખાત કરવું । મુખ ઇગ્નાન કોણમાં હોય ત્યારે અગ્નિ કોણમાં ખાત કરવું, મુખ વાયુ કોણમાં હોય ત્યારે ખાત ઇગ્નાન કોણમાં, નૈઋત્ય કોણમાં મુખ હોય ત્યારે ખાત વાયુ કોણમાં અને અગ્નિ કોણમાં મુખ હોય ત્યારે ખાત નૈઋત્ય કોણમાં કરવું ।

હીંગલગ મુનિ કહે છે કે—

“ વમહાઢ ગિણિઞ વેઈં ચેઢઞ મિણાઢં ગેહસિહાઈં ।

જલ મયર દુગ્ગિ કણ્ણા કમ્મેણે ઈમાનકુણલિયં ॥ ”

વીવાહ આદિના વખતે જે વેદી બનાવવામાં આવે છે, તેના પ્રારંભમાં વૃષભ આદિ, દેવાલયના આરંભમાં મીન આદિ, ઘરના આગ્રહમાં સિંહ આદિ, જલાશયના આરંભમાં મકર આદિ, અને ગદના આગ્રહમાં કન્યા આદિ ત્રણ ત્રણ મકાતિઓમાં રાહુનું મુખ ઇગ્નાન આદિ ખુણામાં વિલોમકમવી રહે છે ।

રાહુ (નાગ) નું મુખ જાળવા માટે યંત્ર—

	ઈશાન કોણ	વાયવ્ય કોણ	નૈઋત્ય કોણ	અગ્નિ કોણ
દેવાલય	મીન. મેષ. વૃષ.	મિથુન. કર્ક. સિંહ.	કન્યા. તુલા. વૃશ્ચિક.	ધન. મકર. કુંભ
ઘર	સિંહ કન્યા. તુલા	વૃશ્ચિક. ધન. મકર	કુંભ. મીન. મેષ.	વૃષ. મિથુન. કર્ક.
જલાશય	મકર. કુંભ. મીન.	મેષ. વૃષ. મિથુન.	કર્ક. સિંહ. કન્યા.	તુલા. વૃશ્ચિક. ધન.
વેદી	વૃષ. મિથુન. કર્ક.	સિંહ. કન્યા. તુલા.	વૃશ્ચિક ધન. મકર.	કુંભ. મીન. મેષ
ગઢ	કન્યા. તુલા. વૃશ્ચિક.	ધન. મકર. કુંભ	મીન. મેષ. વૃષ.	મિથુન. કર્ક. સિંહ

ઘર આદિના આરંભમાં વૃષવાસ્તુચક્ર કહે છે—

“ ગેહાધારંમેઽર્કમાદ્રત્સશીર્ષે, રામૈર્દાહો વેદિભિરગ્રપાદે ।
 શૂન્યં વેદૈઃ પૃષ્ઠપાદે સ્થિરત્વં, રામૈઃ પૃષ્ઠે શ્રીર્યુગૈર્દક્ષકુક્ષૌ ॥
 લાભો રામૈઃ પુચ્છગૈઃ સ્વામિનાશો, વેદૈર્નૈઃસ્વ્યં વામકુક્ષૌ મુખસ્થૈઃ ।
 રામૈઃ પીઢા સન્તતં ચાર્કધિષ્ણ્યા-દશ્વૈ રુદ્રૈર્દિગ્ભિરુક્તં હ્યસત્સત્ ॥ ”

ઘર અને પ્રાસાદ આદિના આરંભમાં આ વૃષવાસ્તુચક્ર જોવાય છે. જે નક્ષત્ર ઉપર સૂર્ય હોય, તે નક્ષત્રથી ચન્દ્રમાના [દિવસના] નક્ષત્ર સુધી ગણવું, તેમાં પહેલા ત્રણ નક્ષત્ર વૃષભનાં મસ્તક ઉપર જાણવાં, આ નક્ષત્રોમાં ઘર આદિનો આરંભ કરે તો અગ્નિનો ઉપદ્રવ થાય । ચારથી

માત નક્ષત્ર વૃષભના આગલના પગ ઉપર જાણવા, આમા આરંભ કરે તો ઘર શૂન્ય રહે અર્થાત મરુખનો વાસ થાય નહિ । આઠથી અચાર નક્ષત્ર પાછલા પગ ઉપર જાણવા, આમા આરંભ કરે તો ઘર સ્વામીના સ્થિર વાસ રહે । બારથી ચૌદ નક્ષત્ર પીઠ ઉપર જાણવા આ નક્ષત્રોમાં આરંભ કરે તો લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાય પંદરથી અઠાર નક્ષત્ર જમણી કૂખ ઉપર જાણવા, આમા આરંભ કરે તો અનેક પ્રકારના શુભ લાભની પ્રાપ્તિ થાય । આગળીગથી એકવીગ નક્ષત્ર પૂછડા ઉપર જાણવા, આમા આરંભ કરે તો સ્વામીના વિનાગ થાય બાવીસથી પચ્ચીસ નક્ષત્ર ડાબી કુખ ઉપર જાણવા, આમા આરંભ કરે તો ઘરના સ્વામીને દુરીત ગમે । છઠ્ઠીમથી અઠાવીસ નક્ષત્ર મુખ ઉપર જાણવા, આમા આરંભ કરે તો નિરંતર કષ્ટ ગળ્યા કરે । આમાન્ય પ્રકારે એકન્દર કહ્યું છે કે—સૂર્યના નક્ષત્રથી ચન્દ્રમાના નક્ષત્ર મુધી જાણતા પ્રથમ સાત નક્ષત્ર અશુભ છે, આઠથી અઠાર નક્ષત્ર શુભ છે, આગળીગથી અઠાવીગ નક્ષત્ર અશુભ છે ।

સ્થાન	નક્ષત્ર	ફલ
મસ્તકે	૩	અગ્નિદાહ
આગલા પગે	૪	શૂન્યતા
પાછલા પગે	૪	સ્થિર વાસ
પીઠે	૩	લક્ષ્મી પ્રાપ્તિ
જમણી કુખે	૪	લાભ
પૂંછડે	૩	સ્વામિનાશ
ડાબી કુખે	૪	નિર્દનતા
મુખે	૩	પીડા

ઘરના આરંભમા રાશિનુ ફલ—

ધનમીનમિહુનકળ્ણા—સંકંતીય ન કીરણ ગેહં ।

તુલવિચ્છિયમેસવિસે પુઞ્વાવર * સેસ સેસદિસે ॥ ૨૨ ॥

ધન મીન મિથુન અને કન્યા એ ચાર રાશિઓની ઉપર ક્યાંકે સૂર્ય હોય ત્યારે ક્યારે પણ ઘરનો આરંભ કરવો નહિ । તુલા વૃશ્ચિક ગ્રેષ્ અને વૃષ એ ચાર રાશિઓની ઉપર સૂર્ય હોય ત્યાંકે પર્વ અને પશ્ચિમ દિશાના દ્વારવાળુ ઘર ન કરવું, પરંતુ દક્ષિણ અથવા ઉત્તર દિશાના દ્વારવાળા ઘરનો આરંભ કરવો । બાકી કઈ સિંહુ મકર અને કુલ એ ચાર રાશિઓની ઉપર સૂર્ય હોય ત્યાંકે દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાના દ્વારવાળુ ઘર ન કરવું, પરંતુ પર્વ અથવા પશ્ચિમ દિશાના દ્વારવાળા ઘરનો આરંભ કરવો ॥ ૨૨ ॥

* ‘દાહિનોવર’ इति पाठान्तरे ।

કૂર્ત ચિન્તામણિની દીકામાં શ્રીપતિ કહે છે—

“ કર્કિનક્રહરિકુમ્ભગતેઽર્કે, પૂર્વપશ્ચિમમુખાનિ ગૃહાણિ ।
તૌલિમેષવૃષવૃશ્ચિકયાતે, દક્ષિણોત્તરમુખાનિ ચ કુર્યાત્ ॥
અન્યથા યદિ કરોતિ દુર્મતિ-વ્યાધિશોકધનનાશમશ્રુતે ।
મીનચાપમિથુનાઙ્ગનાગતે, કારયેત્તુ ગૃહમેવ ભાસ્કરે ॥ ”

કર્ક મકર સિંહ અને કુમ્ભ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે પૂર્વ અથવા પશ્ચિમ દિશાના દ્વારવાળાનો આરંભ કરવો, તથા તુલા મેષ વૃષ અને વૃશ્ચિક રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે દક્ષિણ અથવા ઉત્તર દિશાનાં દ્વારવાળા ઘરનો આરંભ કરવો, આથી ઉલટું કરે તો અથવા મીન ધન મિથુન અને વૃશ્ચિક રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે ઘરનો આરંભ કરે તો વ્યાધિ અને શોક થાય, તથા ધનનો નાશ થાય । આરંભુનિ આરે રાશિનું ફલ આ પ્રમાણે કહે છે—

“ ગૃહસંસ્થાપનં સૂર્યે મેષસ્થે શુભદં ભવેત્ ।
વૃષસ્થે ધનવૃદ્ધિઃ સ્યાદ્ મિથુને મરણં ધ્રુવમ્ ॥
કર્કટે શુભદં પ્રોક્તં સિંહે મૃત્યવિવર્દનમ્ ।
કન્યા રોગં તુલા સૌખ્યં વૃશ્ચિકે ધનવર્દનમ્ ॥
કાર્મુકે તુ મહાહાનિ-મકરે સ્યાદ્ ધનાગમઃ ।
કુંભે તુ રત્નલાભઃ સ્યાદ્ મીને સન્નમયાવહમ્ ॥ ”

ઘરની સ્થાપના (શિલાન્યાસ-આદિ) યદિ મેષ રાશિના સૂર્યમાં કરે તો શુભદાયક છે, વૃષ રાશિના સૂર્યમાં ધન વૃદ્ધિકારક છે, મિથુનના સૂર્યમાં નિશ્ચય મૃત્યુ દાયક છે, કર્ક રાશિના સૂર્યમાં રોગ દાયક છે, સિંહના સૂર્યમાં સેવકજનની વૃદ્ધિ થાય, કન્યાના સૂર્યમાં રોગ થાય, તુલાના સૂર્યમાં સુખ થાય, વૃશ્ચિકના સૂર્યમાં ધનની વૃદ્ધિ થાય, ધનના સૂર્યમાં મહાહાનિ, મકરના સૂર્યમાં ધન પ્રાપ્તિ, કુંભના સૂર્યમાં રત્નનો લાભ અને મીનના સૂર્યમાં ઘર ભય દાયક થાય ।

ઘરના આરંભમાં માસફલ—

સોય-ધળ-મિચ્છુ-હાળી અત્યં સુન્નં ચ કલહ-ઉઠ્ઠસિયં ।
પૂયા-સંપય-અગ્ગી સુહં ચ ચિત્તાઈ-માસફલં ॥ ૨૩ ॥

ઘરનો આરંભ ચૈત્રમાસમાં કરે તો શોક, વૈશાખ માસમાં કરે તો ધનની પ્રાપ્તિ, જેઠ માસમાં મૃત્યુકારક, આષાઢમાં હાનિ, શ્રાવણમાં ધન પ્રાપ્તિ, ભાદરવામાં ઘર શુન્ય રહે, આસો-

મા કલેશ, કાર્તિક મામમા ઉજ્જ થાય. માગનિરમા પૂજા-સન્માન, પોપ માસમા મંપદા, માહ મામમા અગ્નિ લય, અને કાગણ મામમા કંડે તો મુખ થાય ॥ ૨૩ ॥

હીન્દુલગ મુનિ એ કહ્યું છે કે—

“ કાતિઅ-માહ-મદ્વે વિત્ત આસો અ જિદ્ધ આસાદે ।

ગિહઆરમ ન કીરદ અરે કલ્લામમગલં ॥ ”

કાર્તિક માહ ભાદરવો ચૈત્ર આગેા જેઠ અને આમાઠ આ માત મહીનામા ઘરનો આરમ્ભ કરવો નહિ, અને બાકીના માગર, પોપ કાગણ વૈશાખ અને શ્રાવણ આ પાંચ માસમાં ઘરનો આરમ્ભ કંડે તો મગલ દાયક છે ।

વડસાહે મગ્ગસિરે સાવણિ પગ્ગુણિ મયંતરે પોસે ।

સિયપક્ષે સુહદિવસે કણ ગિહે હવદ સુહરિહિ ॥ ૨૪ ॥

વૈશાખ માગર શ્રાવણ કાગણ અને મતાતરે પોપ એ પાંચ મહીનામાં શુક્લ પક્ષમા શુભ દિવસે ઘરનો આરમ્ભ કંડે તો મુખ અને ઋદ્ધિની પ્રાપ્તિ થાય ॥ ૨૪ ॥

પીયૂષધારા દીકામા જનનભાલનનુ કથન છે કે—

“ પાપાણેષ્ઠ્યાદિગેહાદિ નિન્દ્યપાસે ન કારયેત્ ।

તૃણદારુગૃહારમે માસદોષો ન વિદ્યતે ॥ ”

પાત્ર ૭ છટિ આદિના મકાનનો નીલનીચ મામમા આરમ્ભ ન કરવો, પરંતુ ઘાસ અને લાકડા આદિના મકાનનો આરમ્ભ કરે તો ટાપ નથી ।

ગૃહારમ્મમા નક્ષત્ર ફલ—

સુહલગ્મે ચંદવલે લ્વણિજ્ઞ નીમીઝ અહોમુહે રિક્ત્વે ।

ઉદ્દમુહે નક્ષત્તે ચિણિજ્ઞ સુહલગ્ગિ ચંદવલે ॥ ૨૫ ॥

શુભલગ્ન અને ચંદ્રમા પ્રથમ જોઈને અધોમુખ સજ્જક નક્ષત્રમા ખાત મુહુર્ત કરવું, તથા શુભ લગ્ન અને ચંદ્રમા બલવાન હોય ત્યારે ઉર્ધ્વમુખ સજ્જક નક્ષત્રમા ગિલાનુ સ્થાપન કરી અણુવાનો આરમ્ભ કરવો ॥ ૨૫ ॥

* મુદ્ગતચિન્તામણિમા લખે છે કે—ચૈત્રમા મેષનો સૂર્ય હોય જેઠમા વૃષ રાશિનો સૂર્ય હોય, આમાઠ માસમા કર્ક રાશિનો સૂર્ય હોય ભાદરમા સિંહનો સૂર્ય હોય આગેામા તુલાનો સૂર્ય હોય, કાર્તિક માસમા વૃશ્ચિકનો સૂર્ય હોય પોપમાસ મા મકરનો સૂર્ય હોય અને માહ માસમા મકર થા કુમ્ભ રાશિનો સૂર્ય હોય ત્યારે ઘરનો આરમ્ભ કરવો શુભ મનેલ છે

માંડવ્યઋષિનું કહેવું છે કે—

“ અધોમુખૈર્મૈવિંદવીત સ્વાતં, શિલાસ્તથા ચોર્ધ્વમુખૈશ્ચ પટ્ટમ્ ।
તિર્યઙ્મુખૈર્દારકપાટયાનં, ગૃહપ્રવેશો મૃદુભિર્ધ્રુવક્ષૈઃ ॥ ”

અધોમુખ નક્ષત્રોમાં ખાત કરવું, ઉર્ધ્વમુખ નક્ષત્રોમાં શિલા અને પાટડા આદિનું સ્થાપન કરવું, તિર્યઙ્મુખ નક્ષત્રોમાં દ્વાર કપાટ અને વાહન બનાવવું, મૃદુસંજક (મૃગશિરા, રેવતી, ચિત્રા અને અનુરાધા) અને ધ્રુવસંજક (ઉત્તરાફાલ્ગુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદા, રોહિણી) નક્ષત્રોમાં ઘરમાં પ્રવેશ કરવો ।

નક્ષત્રોની અધોમુખાદિ સંજ્ઞા—

સવળ-દ્વ-પુસ્સુ રોહિણિ તિઉત્તરા સય ધણિટ્ટ ઉડ્ઢમુહા ।

ભરાણિસલેસ તિપુવ્વા મુ-મ-વિ-કિત્તી અહોવયળા ॥ ૨૬ ॥

શ્રવણ આર્દ્રા પુષ્ય રોહિણી ઉત્તરાફાલ્ગુની ઉત્તરાષાઢા ઉત્તરાભાદ્રપદા શતભિષા અને ધનિષ્ઠા આ નવ નક્ષત્ર ઉર્ધ્વમુખ નામવાળાં છે । ભરણી આશ્લેષા પૂર્વાફાલ્ગુની પૂર્વાષાઢા પૂર્વાભાદ્રપદા મૂલ મઘા વિશાખા અને કૃત્તિકા આ નવ નક્ષત્ર અધોમુખ નામવાળાં છે ॥ ૨૬ ॥

આ સિવાય બાકીનાં અશ્વિની મૃગશિર પુનર્વસુ હસ્ત ચિત્રા સ્વાતિ અનુરાધા જ્યેષ્ઠા અને રેવતી આ નવ નક્ષત્ર તીર્થામુખવાળાં છે ।

નક્ષત્રોનાં શુભાશુભયોગ મુહૂર્તચિન્તામણિમાં કહે છે કે—

“ પુષ્યધ્રુવેન્દુહરિસર્પજલૈઃ સજીવૈ-સ્તદ્વાસરેણ ચ કૃતં સુતરાજ્યદં સ્યાત્ ।

દ્વીજાશ્વીતક્ષિવસુપાશિશિવૈઃ સશુક્રૈ-વારે સિતસ્ય ચ ગૃહં ધનધાન્યદં સ્યાત્ ॥ ”

પુષ્ય ઉત્તરાફાલ્ગુની ઉત્તરાષાઢા ઉત્તરાભાદ્રપદા રોહિણી મૃગશિરા શ્રવણ આશ્લેષા અને પૂર્વાષાઢા એ નક્ષત્રોમાંથી કેઈ નક્ષત્ર પર ગુરુ હોય ત્યારે અથવા એ નક્ષત્રો અને ગુરુવાર હોય ત્યારે ઘરનો આરંભ કરે તો તે ઘર પુત્ર અને રાજ્ય દેવાવાળું થાય ।

વિશાખા અશ્વિની ચિત્રા ધનિષ્ઠા શતભિષા અને આર્દ્રા એ નક્ષત્રોમાંથી કેઈ નક્ષત્ર ઉપર શુક્ર હોય ત્યારે અથવા એ નક્ષત્રો અને શુક્રવાર હોય ત્યારે ઘરનો આરંભ કરે તો તે ઘર ધન અને ધાન્યની પ્રાપ્તિ કરવાવાળું થાય ।

“ સારૈઃ કરેજ્યાન્ત્યમવામ્બુમૂલૈઃ, કૌજેઽહિ વેશમાગ્નિસુતાદિતં સ્યાત્ ।

સજ્ઞૈઃ કદાસાર્યમતક્ષહસ્તૈ-ર્જસ્યૈવ વારે સુખપુત્રદં સ્યાત્ ॥ ”

हस्त पुष्य रेवती भवा पूर्वाषाढा अने भूल अे नक्षत्रो उपर भगल होय त्यारे अथवा अे नक्षत्र अने भगलवार होय त्यागे घरनो आरक्ष करे तो ते घर अग्निधी जणी जाय अने पुत्रोने पीडा क्षरक थाय ।

शेहिणी अश्विनी उत्तराषाढा अने अश्लेषा अने नक्षत्रो उपर पुष्य होय त्यारे अथवा अे नक्षत्रो अने पुष्यवार होय त्यागे घरनो आरक्ष करे तो ते घर सुखदायक अने पुत्रदायक थाय छे ।

“अजैकपादहिर्बुध्न्य-ग्रक्रमित्रानिलान्तकैः ।

समन्दैर्मन्दवारै स्याद् रक्षोभूतयुतं गृहम् ॥”

पूर्वाषाढपक्षा उत्तराषाढपक्षा ज्येष्ठा अनुराधा स्वाती अने अश्लेषा अे नक्षत्रो उपर शनि होय त्यागे अथवा अे नक्षत्रो अने शनिवार होय त्यागे घरनो आरक्ष करे तो ते घर राक्षस अने लूट आदिना निवाभवाणु थाय ।

“अग्निनक्षत्रगे सूर्ये चंद्रे वा संस्थिते यदि ।

निमित्त मन्दिर नून मग्निना दहतेऽचिरात् ॥”

कृतिका नक्षत्रानी उपर सूर्ये अथवा अश्लेषा होय त्यागे घरनो आरक्ष करे तो ते घर जलदी अग्निपडे लक्ष्म धर्ष जाय ।

प्रथम शिलानी स्थापना—

पुव्वुत्तरनीमतले धिअ-अक्खय-रयणपच्चगं ठव्विउ ।

सिलानिव्वेसं कीरड्ढ सिप्पीण सम्माणणा पुव्वं ॥ २७ ॥

पूर्व अने उत्तर दिशानी मध्य भागे धिआन डोणुभा नीमभा प्रथम धी बोआ अने पायरेन शर्भाने अने गिःपीआनु भन्भान करीने प्रथम शिलानु स्थापन करेवु ॥ २७ ॥

राज्यवृक्ष आदि केरलाक गिःपअन्धोभा शिलानी प्रथम स्थापना अग्नि डोणुभा उग्यानी करे छे ।

छात लक्ष विचार—

भिगु लग्गे वुहुदसमे दिणयरु लाहे अ विहप्फड्ढ किदे ।

जड्ढ गिहनीमारंभे ता वरिससयाउयं हव्वड्ढ ॥ २८ ॥

શુક લગ્નસ્થાનમાં, બુધ દશમામાં, સૂર્ય અગ્યારમામાં અને બૃહસ્પતિ કેન્દ્રમાં (૧-૪-૭-૧૦ સ્થાનમાં) હોય, એવા લગ્નમાં જો નવીન ઘરનું ખાત મુહૂર્ત કરે તો તે ઘર સો વર્ષના આયુષ્યવાળું થાય ॥ ૨૮ ॥

દસમ ચતુર્થે ગુરુસસિ સણિકુજલાહે અ લાચ્છિ વરિસ અસી ।

ઇગ તિ ચત છ મુણિ કમસો ગુરુસણિભિગુરવિબુહમ્મિ સયં ॥ ૨૯ ॥

લગ્નનાં દશમા અને ચોથા સ્થાનમાં ગુરુ અને ચંદ્રમા હોય તથા અગ્યારમાં સ્થાનમાં શનિ અથવા મંગલ હોય એવા સમયમાં ઘરનો આરંભ કરે તો તે ઘરમાં લક્ષ્મી એંશી વર્ષ સ્થિર રહે । ગુરુ લગ્નમાં (પ્રથમ સ્થાનમાં), શનિ ત્રીજામાં, શુક ચોથામાં, રવિ છઠામાં અને બુધ સાતમા સ્થાનમાં હોય એવા લગ્નનાં સમયમાં ઘરનો આરંભ કરે તો તે ઘરમાં લક્ષ્મી સો વર્ષ સુધી સ્થિર રહે ॥ ૨૯ ॥

સુકુદણ રવિ તદ્દે મંગલ છદ્દે અ પંચમે જીવે ।

ઇઅ લગ્ગ કણ મેહે દો વરિસસયાઉયં રીદ્ધિ ॥ ૩૦ ॥

શુક લગ્નમાં, સૂર્ય ત્રીજામાં, મંગલ છઠામાં અને ગુરુ પાંચમાં સ્થાનમાં હોય એવાં લગ્નનાં સમયમાં આરંભ કરેલ ઘરમાં ખસો વર્ષ સુધી અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિ થાય ॥ ૩૦ ॥

સગિહત્થો સસિલગ્ગે ગુરુકિંદે બલજુઓ સુવિદ્ધિકરો ।

કૂરટ્ટમ અઇઅસુહા સોમા મજ્ઞિમ ગિહારંમે ॥ ૩૧ ॥

કર્ક રાશિનો ચંદ્રમા લગ્નમાં હોય અને બૃહસ્પતિ બલવાન થઈને કેન્દ્રમાં (૧-૪-૭-૧૦ સ્થાનમાં) રહેલ હોય એવા લગ્નનાં સમયમાં આરંભ કરેલ ઘરમાં ધન ધાન્યની સારી રીતે વૃદ્ધિ થાય । ઘરનાં આરંભ સમયમાં લગ્નનાં આઠમાં સ્થાનમાં કૂરુ ગ્રહ હોય તો બહુ અશુભ કારક છે અને શુભ ગ્રહ હોય તો મધ્યમ ફલદાયક છે ॥ ૩૧ ॥

ઇકે વિ મહે ણિચ્છઇ પરમેહિ પરંસિ સત્ત-વારસમે ।

ગિહસામિવણનાહે અબલે પરહત્થિ હોઈ ગિહં ॥ ૩૨ ॥

જો લગ્નમાં કોઈ પણ એક ગ્રહ નીચ સ્થાનનો, શત્રુના ઘરનો યા શત્રુના નવાંશનો થઈને સાતમા અથવા બારમા સ્થાનમાં રહેલ હોય, તથા ઘરના સ્વામીનો વર્ણપતિ નિર્બલ હોય એવાં સમયમાં ઘરનો આરંભ કરે તો તે ઘર બીજાનાં હાથમાં આવ્યું જાય ॥ ૩૨ ॥

ગૃહપતિના વર્ણપતિ—

વંશનસુક્રવિહપ્ફડ રવિકુજસ્વત્તિય મયંકુવડસો અ ।

વુહુસુદુ મિચ્છતમસણિ ગિહમામિય વળ્ણનાહ રમે ॥ ૩૨ ॥

આશ્વિન વર્ણના આશી ગુરુ અને શુક્ર, ક્ષત્રિયવર્ણના આશી ગ્નિ અને મંગલ, વૈશ્યવર્ણના આશી ચંદ્રમા, શૂદ્રવર્ણના આશી બુધ, તથા શ્વેતવર્ણના આશી શનિ અને ગ્નિ, આ પ્રમાણે ઘરના આશીના વર્ણપતિ છે ॥ ૩૩ ॥

ઘરપ્રવેશ મુહુર્ત—

સયલસુહજોયલગે નીમારમે અ ગિહપવેસે અ ।

જડ અદ્દમો અ કૂરો અવસ્સ ગિહસામિ મારેડ ॥ ૩૪ ॥

નીમ ખોદવાના મમથે તથા નવીન ઘરમા પ્રવેશ કરવાના સમયે લગ્નમા મમન્ત શુભ યોગ હોય છતાં આઠમા આનમા કોઈ કૂર ચડ હોય તો તે ઘરના આશીનો અવશ્ય કરીને વિનાશ કરે ॥ ૩૪ ॥

ચિત્ત-પુરાહ-તિઉત્તર રેવડ-મિય-રોહિણી અ વિઙ્કિકરો ।

મૂલ-દ્વા-અસલેસા જિદ્ધા પુત્તં વિનાસેડ ॥ ૩૫ ॥

ચિત્ત અતુલધા ઉત્તરદ્વારગુની, ઉત્તરપાટા ઉત્તરભાગપદ એવતી, મુગશિર અને ગોહિ-ણી એ નક્ષત્રોમા પ્રવેશ કરે તો ધન ધાન્યાદિની વૃદ્ધિ થાય । મૂલ આર્દ્રા આશ્લેષા અને જ્યેષ્ઠા એ નક્ષત્રોમા પ્રવેશ કરે તો પુત્રનો વિનાશ થાય ॥ ૩૫ ॥

પુવ્વતિગં મહમરણી ગિહસામિવહં વિસાહ-ત્થીનાસં ।

કિત્તિય અગ્નિ સમત્તે ગિહપ્પવેસે અ ઠિડસમપ્ ॥ ૩૬ ॥

ઘરનો આગળ તથા પ્રવેશ પૂર્વદ્વારગુની પૂર્વપાટા પૂર્વભાગપદ મધ્ય અને ભરણી એ નક્ષ-ત્રોમા કરે તો ઘરના આશીનો નાશ થાય । વિશાખા નક્ષત્રમા કરે તો સ્ત્રીનો વિનાશ થાય । રૂતિદ્રા નક્ષત્રમા કરે તો અગ્નિનો ઉપદય થાય ॥ ૩૬ ॥

તિહિરિત્ત વારકુજરવિ ચરલગ્ગ વિરુદ્ધજોઅ રિણચદ્ ।

વજિજ્ઞ ગિહપવેસે સેસા તિહિવારલગ્ગસુહા ॥ ૩૭ ॥

રિક્તા તિથિ, મંગલ અથવા રવિવાર, ચરલગ્ન (મેષ કર્કે તુલા અને મકર લગ્ન), કંટક આદિ વિરુદ્ધ ભેગ, ક્ષિણ ચંદ્રમા, નીચનો અથવા કૂર ગ્રહ ચુકત ચંદ્રમા એ બધાં ઘરમાં પ્રવેશ કરતી વખતે અથવા આરંભ કરતી વખતે છાડી દેવાં જોઈએ । બાકીનાં તિથિ વાર લગ્ન શુભ છે ॥ ૩૭ ॥

કિંદુ દુ અહંત કૂરા અસુહા તિછગારહા સુહા મળિયા ।

કિંદુ તિકોળ તિલાહે સુહયા સોમા સમા સેસે ॥ ૩૮ ॥

કૂરગ્રહ કેન્દ્ર (૧-૪-૭-૧૦) સ્થાનમાં, તથા બીજા આઠમાં અથવા બારમાં સ્થાનમાં હોય તો અશુભ ફલ દાયક છે. પરંતુ ત્રીજા છઠા કે અગ્યારમાં સ્થાનમાં હોય તો શુભ ફલ દેવાવાલાં છે । શુભ ગ્રહ કેન્દ્ર સ્થાનમાં, નવમાં પાંચમાં ત્રીજા કે અગ્યારમાં સ્થાનમાં હોય તો શુભદાયક છે અને બાકીનાં બીજા છઠા આઠમાં કે અગ્યારમાં સ્થાનમાં હોય તો સમાન ફલ દેવાવાલાં છે ॥ ૩૮ ॥

ગૃહપ્રવેશ યા ગૃહારંભમાં શુભાશુભ ગ્રહયંત્ર—

વાર	ઉત્તમ	મધ્યમ	જન્ય
રવિ	૩-૬-૧૧	૯-૫	૧-૪-૭-૧૦-૨-૮-૧૨
સોમ	૧-૪-૭-૧૦-૯-૫-૩-૧૧	૮-૨-૬-૧૨	૦
મંગલ	૩-૬-૧૧	૯-૫	૧-૪-૭-૧૦-૨-૮-૧૨
બુધ	૧-૪-૭-૧૦-૯-૫-૩-૧૧	૮-૨-૬-૧૨	૦
ગુરુ	૧-૪-૭-૧૦-૯-૫-૩-૧૧	૨-૬-૮-૧૨	૦
શુક્ર	૧-૪-૭-૧૦-૯-૫-૩-૧૧	૨-૬-૮-૧૨	૦
શનિ	૩-૬-૧૧	૯-૫	૧-૪-૭-૧૦-૨-૮-૧૨
રાહુ-કેતુ	૩-૬-૧૧	૯-૫	૧-૪-૭-૧૦-૨-૮-૧૨

ગ્રહોની સંખ્યા—

સૂર ગિહત્યો ગિહિણી ચદો ધળં સુકુ સુરગુરુ સુવલ્લ ।

જો સવલ્લ તસ્સ ભાવો સવલ્લ ભવે નત્થિ સદેહો ॥ ૩૯ ॥

મૂર્ચ ગૃહસ્થ, ચંદ્રમા શુદ્ધિણી (સ્ત્રી), શુક્ર ધન અને ગુરુ મુખ છે । આમાં જે ગ્રહ બલવાન હોય તે તેના ભાવનુ અવિક્ત ફલ આપે છે તેમા મન્દેહ નથી । જેમકે—મૂર્ચ બલવાન હોય તો ઘરના આમીને અને ચંદ્રમા બલવાન હોય તો સ્ત્રીને શુભ ફલ આપે છે । શુક્ર બલવાન હોય તો ધન અને ગુરુ બલવાન હોય તો મુખને આપે છે ॥ ૩૯ ॥

રાજા આદિકના પાંચ ૨ ગૃહોનુ માન—

રાયા સેનાહિવર્ઘ અમચ્ચ-જુવરાય-અણુજ-રણીણં ।

નેમિત્તિય-વિજ્ઞાણ ચ પુરોહિયાણ ઇહ પંચ ગિહા ॥ ૪૦ ॥

ણગસય અટ્ટહિયં ચડસટ્ઠિ સટ્ઠિ અસી અ ચાલીસ ।

તીસં ચાલીસતિગ કમેણ કરસંસવિત્થારે ॥ ૪૧ ॥

અહ છહ ચડ છહ ચડ છહ ચડ ચડ ચડ હીણયા કમેણેવ ।

મૂલગિહ વિત્થરાઓ સેસાણ ગિહાણ વિત્થારા ॥ ૪૨ ॥

ચડ છચ્ચ અટ્ટ તિય તિય અટ્ટ છછછ ભાગજુત્ત વિત્થરઓ ।

સેસ ગિહાણ ચ કમસો માણ દીહત્તણે નેયં ॥ ૪૩ ॥

રાજા, મેનાધિપતિ, મંત્રી, યુવરાજ, અણુજ (નાનો ભાઈ—મામત), ગણી, નૈમિત્તિક (જયો-તિથી) વૈય અને પુરોહિત એ બધાના ઉત્તમ, મધ્યમ, વિગેય મધ્યમ, જઘન્ય અને અતિજઘન્ય એ પ્રમાણે પાંચ પાંચ જાતિના ઘર બને છે । તેમા ઉત્તમ જાતિના ઘરનો વિસ્તાર ક્રમશઃ ૧૦૮, ૬૪, ૬૦, ૮૦, ૮૦, ૩૦, ૪૦, ૪૦ અને ૪૦ હાથનો છે । આ પ્રત્યેકમાથી અનુક્રમે ૮, ૬, ૪, ૬, ૪, ૬, ૪, ૪, અને ૮ હાથ વાગવાર ઘટાડવાથી મધ્યમ વિમધ્યમ જઘન્ય અને અતિજઘન્ય ઘરનો વિસ્તાર થાય છે, આ વિસ્તાર બધો મુખ્ય ઘરનો મમજીવો । આ વિસ્તારમા વિસ્તારનો ચોથો, છઠો આઠમો, તીજો, તીજો, આઠમો, છઠો, છઠો અને છઠો ભાગ અનુક્રમે જોડવાથી બધા ઘરોની લખાઈનુ માન થાય છે ॥ ૪૦ થી ૪૩ ॥

રાજા આદિના પાંચ ૨ ઘરોનું માનયંત્ર—

સંખ્યા	માન હાથ	રાજા	સેના-પતિ	મંત્રી	યુવરાજ	અનુજ	રાણી	જ્યોતિર્ષી	વૈદ્ય	પુરોહિત
ઉત્તમ	વિસ્તાર	૧૦૮	૬૪	૬૦	૮૦	૪૦	૩૦	૪૦	૪૦	૪૦
૧	લંબાઈ	૧૩૫	૭૪-૧૬"	૬૭-૧૨"	૧૦૬-૧૬"	૫૩-૮"	૩૩-૧૮"	૪૬-૧૬"	૪૬-૧૬"	૪૬-૧૬"
મધ્યમ	વિસ્તાર	૧૦૦	૫૮	૫૬	૭૪	૩૬	૨૪	૩૬	૩૬	૩૬
૨	લંબાઈ	૧૨૫	૬૭-૧૬"	૬૩	૯૮-૧૬"	૪૮	૬૭	૪૨	૪૨	૪૨
વિમધ્યમ	વિસ્તાર	૯૨	૫૨	૫૨	૬૮	૩૨	૧૮	૩૨	૩૨	૩૨
૩	લંબાઈ	૧૧૫	૬૦-૧૬"	૫૮-૧૨"	૯૦-૧૬"	૪૨-૧૬"	૨૦-૬"	૩૭-૮"	૩૭-૮"	૩૭-૮"
કનિષ્ઠ	વિસ્તાર	૮૪	૪૬	૪૮	૬૨	૨૮	૧૨	૨૮	૨૮	૨૮
૪	લંબાઈ	૧૦૫	૫૩-૧૬"	૫૪	૮૨-૧૬"	૩૭-૮"	૧૩-૧૨"	૩૨-૧૬"	૩૨-૧૬"	૩૨-૧૬"
અતિક નિષ્ઠ	વિસ્તાર	૭૬	૪૦	૪૪	૫૬	૨૪	૬	૨૪	૨૪	૨૪
૫	લંબાઈ	૯૫	૪૬-૧૬"	૪૯-૧૨"	૭૪-૧૬"	૩૨	૬-૧૮"	૨૮	૨૮	૨૮

ચાર વર્ણોનાં ઘરોનું માન—

વર્ણ ચતુર્કગિહેસુ વત્તીસકરાઈ વિત્થરો ભણિઓ ।

ચતુ ચતુ હીણો કમસો જા સોલસ અંતજાઈણં ॥ ૪૫ ॥

દસમંસ અટ્ટમંસં સડંસ ચતુરંસ વિત્થરં સહિઅં ।

દીહં સઘ્વગિહાણ ય દિઅ-સ્વત્તિઅ-વડ્ડસ-સુદ્દાણં ॥ ૪૫ ॥

બ્રાહ્મણના ઘરનો વિસ્તાર બત્રીસ હાથ છે । તેમાંથી અનુક્રમે ચાર ચાર હાથ ઘટાડતાં સોલસ હાથ રહે ત્યાં સુધી ઘટાડતાં જવું, તે ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર અને અંત્યજ જાતિનાં ઘરોનું માન થાય છે । જેમકે—બ્રાહ્મણ જાતિનાં ઘરનો વિસ્તાર ૩૨ હાથ, ક્ષત્રિય જાતિનાં ઘરનો વિસ્તાર ૨૮ હાથ, વૈશ્ય જાતિનાં ઘરનો વિસ્તાર ૨૪ હાથ, શૂદ્ર જાતિના ઘરનો વિસ્તાર ૨૦ હાથ અને અંત્યજ જાતિના

ધરતી વિસ્તાર ૧૬ હાથ છે । એ જાતિના ઘરના વિસ્તારના અનુક્રમે દશમે આઠમે છઠે અને ચોથા ભાગ જોડવાથી લખાઈતું માન થાય છે ।

ચાર વર્ણોના ઘરનું માનયજ—

	બ્રાહ્મણ	ક્ષત્રિય	વૈશ્ય	શૂદ્ર	અત્યજ
વિસ્તાર	૬૨	૨૮	૨૪	૨૦	૧૬
લગાઈ	૩૫૧૮ ^૩ / _૪	૩૧૧૨	૨૮	૨૦	૨૦

મુત્યઘર અને અલિંદની સમઘ્ન—

જ દીર્ઘવિત્થરાઈ ભણિય તં સયલ મૂલગિહમાણં ।

સેસમલિદં જાણહ જહત્થિય જં વહીકમ્મં ॥ ૪૭ ॥

ઓવરયસાલકમ્મલો-વરાઈઅં મૂલગિહમિણ સવ્વં ।

અહ મૂલસાલમજ્ઞે જં વટ્ટટ્ઠ તં ચ મૂલગિહં ॥ ૪૭ ॥

ધરેની જે લંબાઈ અને પહોળાઈ કહી, તે મુખ્ય ઘરનું માન બાબતું । ખાકી જે દ્વારની બહાર ભાગમા ઓમગી વિગેરે હોય તેને અલિન્દ બાબત । ભીતની અદરના ભાગમા ઓરડા, શાલા કે શાલાની પડખેની લઘુશાલા વિગેરે હોય તે બધાને મુખ્ય ઘર બાબતું । અર્થાત મુખ્ય શાલાની મધ્યમા જે ઓરડી આદિ હોય તે બધાને મૂલ (મુખ્ય) ઘર બાબતું ॥ ૪૬ ॥

અલિંદનું પ્રમાણ—

અંગુલ સત્તહિયસય ઉડણ ગવ્થે ય હવડ પળસીર્ડી ।

ગણિયાણુસારિદીહે ડક્કિઠ્ઠ ગર્ડિંડં ઇઅ ભણિયં ॥ ૪૮ ॥

ઉંચાઈમા એક એ માત આગલ, ગર્ભમા પચાસી આગળ અને શાલાની લંબાઈ પ્રમાણે લંબાઈ, એ પ્રત્યેક અલિન્દનું માન બાબતું ॥ ૪૮ ॥

શાલા અને અલિન્દનું માન ગત્યવશ્વભમા આ પ્રમાણે છે—

“ઢ્યાસે સપ્પત્તિહસ્તપિયુક્તે, શાલાપાનમિદં મનુભક્તે ।

પંચત્રિશત્પુનરપિ તસ્મિન્, પાનમ્મશન્તિ લઘોરિત્તિ વૃદ્ધાઃ ॥ ”

ઘરનો વિસ્તાર જેટલાં હાથનો હોય, તેમાં ૭૦ હાથ ઉમેરી ચૌદથી ભાગો, જે લગ્નિધ આવે તેટલા હાથનો શાળાનો વિસ્તાર કરવો । શાળાનો વિસ્તાર જેટલાં હાથનો હોય, તેમાં ૩૫ ઉમેરીને ચૌદથી ભાગો, જે લગ્નિધ આવે તેટલાં હાથનો અલિન્દનો વિસ્તાર કરવો ।

સમરાંગણમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ શાલાવ્યાસાર્દ્ધતોઽલિન્દઃ સર્વેષામપિ વેશ્મનામ્ ”

શાળાના વિસ્તારથી અલિન્દનો વિસ્તાર અરથો કરવો, તે પ્રમાણે દરેક ઘરમાં સમજવો ।
ગજ (હાથ) નું સ્વરૂપ—

પઠ્ઠંગુલિ ચતુર્વીસહિં છત્તીસિં કરંગુલેહિં કંબિઆ ।

અદ્દહિં જવમઙ્ગેહિં પઠ્ઠંગુલુ ઇક્કુ જાણેહ ॥ ૪૯ ॥

ચોવીસ પર્વ આંગળની અથવા છત્રીશ કર આંગળની એક કુંબિકા (ગજ=૨૪ ઇંચ) થાય છે । આઠ આડાજવની એક પર્વ આંગળ બાણવી ॥ ૪૯ ॥

પાસાય—રાયમંદિર—તડાગ—પાયાર—વત્થ—ભૂમીં અ ।

ઇઅ કંબીહિં ગણિજ્ઞઙ્ ગિહસામિકરેહિં ગિહવત્થૂ ॥ ૫૦ ॥

દેવમંદિર રાજમહેલ તલાવ ગઠ અને વસ્ત્ર એની ભૂમિ વગેરેનું માપ ગજ વડે કરવું । તથા સામાન્ય ઘરનું માપ ઘરના માલિકના હાથ વડે કરવું ॥ ૫૦ ॥

આ ગજ સમરાંગણ સૂત્રધાર આદિ શિષ્ય ગ્રન્થોમાં ત્રણ પ્રકારનો માનેલ છે—આઠ આડા જવની એક આંગળ, એવી ચોવીસ આંગળનો એક ગજ તે જ્યેષ્ઠ ગજ । સાત આડાજવની એક આંગળ, એવી ચોવીસ આંગળનો એક ગજ તે મધ્યમ ગજ । છ આડાજવની એક આંગળ, એવી ચોવીસ આંગળનો એક ગજ તે કનિષ્ઠ ગજ । ગજમાં ત્રણ ત્રણ આંગળ ઉપર એક એક પર્વ રેખા કરવી, એવી પર્વ રેખા આઠ થાય । દરેક પર્વરેખા ઉપર ફૂલનો આકાર કરવો । ચોથી પર્વ રેખા ઉપર ગજનો મધ્યભાગ સમજવો । મધ્ય ભાગનાં આંગળની પાંચમી આંગળના બે ભાગ, આઠમી આંગળના ત્રણ ભાગ અને બારમી આંગળના ચાર ભાગ કરવાં ।

ગજના નવ દેવતાના નામ—

‘ રુદ્રો વાયુર્વિશ્વકર્મા હુતાશો, બ્રહ્મા કાલસ્તોયપઃ સોમવિષ્ણુ । ’

ગજના પ્રથમ છેડાનો દેવ રુદ્ર, પ્રથમ ફૂલનો દેવ વાયુ, બીજા ફૂલનો દેવ વિશ્વકર્મા, ત્રીજા ફૂલનો દેવતા અગ્નિ, ચોથા ફૂલનો દેવ બ્રહ્મા, પાંચમાં ફૂલનો દેવ યમ, છઠ્ઠા ફૂલનો દેવતા વરુણ,

આનમા ફૂલનો દેવતા સોમ, અને આહમા ફૂલનો દેવતા વિંધુ છે । આમાથી કોઈ પણ દેવ ગિદ્ધી ના હાથથી ગજ ઉપાસતી વખતે દેખાય તો અનેક પ્રકારના અશુભ ફલને આપે છે, તે માટે નવીન ઘર આદિનો આરંભ કરતી વખતે ગજને બે ફૂલોના મધ્ય ભાગથી ઉપાસવો જોઈએ । ગજ ઉપાસતી વખતે જો હાથથી પડી જાય તો કાર્યમા વિઘ્ન આવે ।

ગજને ૩૬ અને વાયુ દેવના મધ્ય ભાગથી ઉપાડે તો ધનની પ્રાપ્તિ અને કાર્યની સિદ્ધિ થાય । વાયુ અને વિદ્યકર્મા દેવના મધ્ય ભાગથી ઉપાડે તો ઇચ્છિત ફલની પ્રાપ્તિ થાય । વિદ્યકર્મા અને અગ્નિ દેવના મધ્ય ભાગથી ઉપાડે તે કામ મારી રીતે પૂર્ણ થાય । અગ્નિ અને બ્રહ્મા દેવના મધ્ય ભાગથી ઉપાડે તો યુત્રની પ્રાપ્તિ અને કાર્યની સિદ્ધિ થાય । બ્રહ્મા અને યમ દેવના મધ્ય ભાગથી ઉપાડે તો ગિદ્ધીનો વિનાશ થાય । યમ અને વરુણ દેવના મધ્ય ભાગથી ઉપાડે તો મનુષ્ય ફલ હાયક જાણવું । વરુણ અને મોમ દેવના મધ્ય ભાગથી ઉપાડે તો મધ્યમ ફલ જાણવું મોમ અને વિંધુના મધ્ય ભાગથી ઉપાડે તો અનેક પ્રકારની મુખ મમૃદ્ધિ થાય ।

શિલ્પીના આઠ પ્રકારના સૂત્ર—

“સૂત્રાટકં દટિનૃહસ્તમૌર્જં, કાર્પાસકં સ્યાદવલમ્બસઙ્ગમ્ ।

કાઠં ચ મૃદધાતુમતો વિલેખ્ય-મિત્યશ્ચસૂત્રાણિ વદન્તિ તજ્ઞાઃ ॥”

મૂત્રના જાણવાવાળા સૂત્રધારેએ આઠ પ્રકારના સૂત્રો કહ્યા છે, પ્રથમ દટિ (આખ) સૂત્ર ૧, બીજો ગજ ૨, ત્રીજો મુંગની દોરી ૩, ચોથો સૂત્રનો દોરો ૪, પાંચમો અવલમ્બ (ઓલંખો) ૫, છઠો કાટખૂણો ૬, સાતમો માંગણી (ચેવલ) ૭, અને આઠમો વિલેખ્ય એટલે પ્રકાર ૮, આ આઠ પ્રકારના સૂત્ર ગિદ્ધીનાં છે ।

ઘર આદિના આવ લાવવાની રીત—

ગિહસામિણો કરેણ મિત્તિવિણા મિણસુ વિત્થર દીહં ।

ગુણિ અટ્ટેહિ વિહત્તં સેસ ધયાઈ મન્ને આયા ॥ ૫૧ ॥

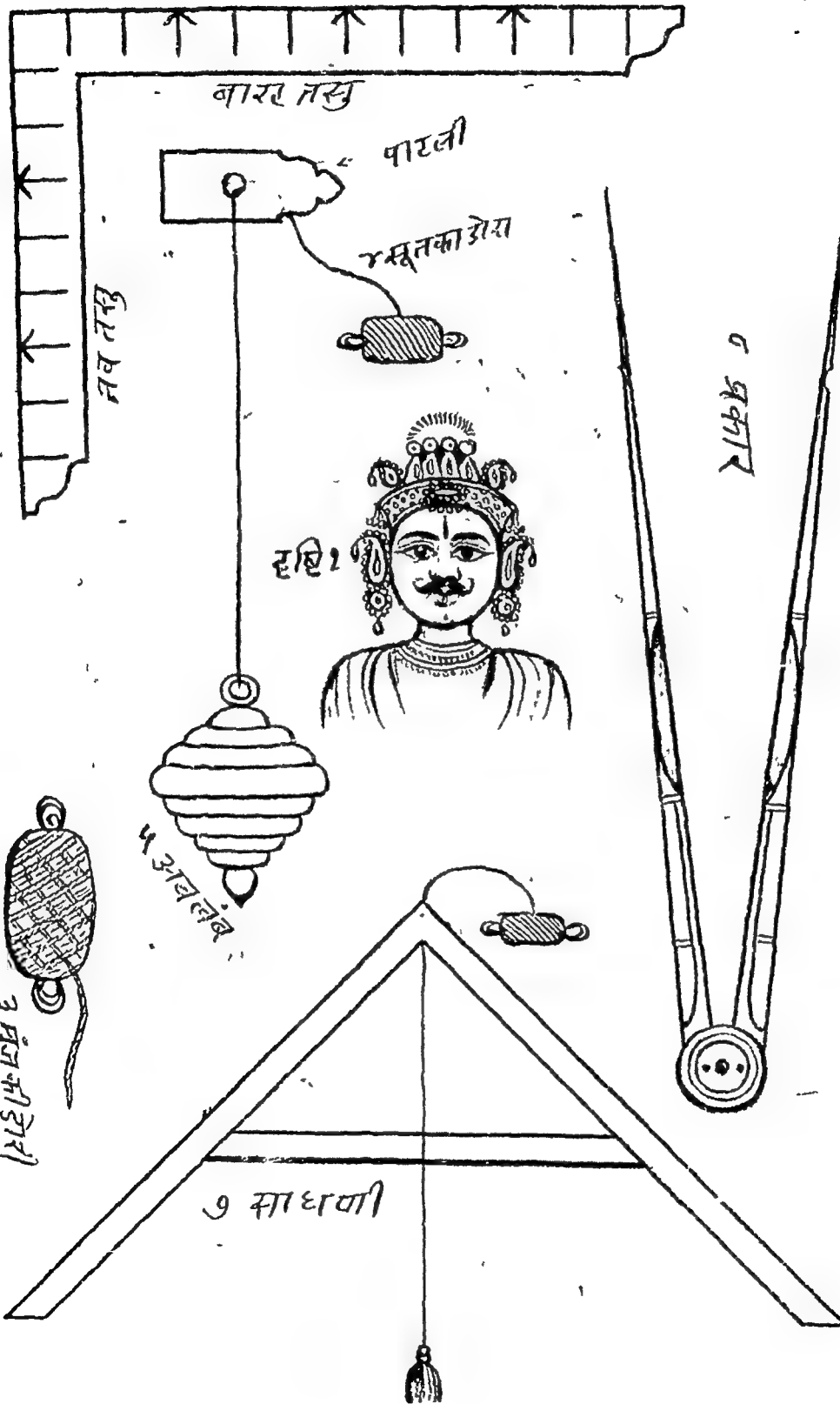
પાયાના એસારની ભૂમિને છોડીને બાકી રહેલ એસારના મધ્ય ભાગની ભૂમિની લખાઈ અને પહેલાઈ જેટલા ગજની હોય, તે ગૃહ સ્વામીના હાથ વડે માખીને બનેનેનો ગુણુકાટ કરવો । જે ગુણુકાટ આવે તે ક્ષેત્રફલ સમજવું । ક્ષેત્રફલને આડે ભાગતા જે શેષ વધે તે ધનજ આદિ આવ્ય સમજવાં ॥ ૫૧ ॥

રાજવૃક્ષભા કહે છે કે—

“મધ્યે પર્યક્ષાસને મંદિરે ચ, દેવાગારે મળ્દપે મિત્તિવાદ્ધે ।”

आठ प्रकार के दृष्टिसूत्र-

६ कारकोना - गोणीया

२ गज - ३

२३	सू
२२	वायु
२१	विष्वक्कर्मा
२०	अग्नि
१९	ब्रह्मा
१८	काय
१७	वसना
१६	सोम
१५	विष्णु

પલંગ આસન અને ઘર ઇત્યાદિકમાં આસારને છોડીને મધ્યમાં રહેલ ભૂમિ માપીને આય લાવવો, પરંતુ દેવમંદિર કે મંડપ વિગેરેમાં આસાર સહિત ભૂમિ માપીને આય લાવવો ।

આઠ આયના નામ—

ધવ-ધૂમ-સિંહ-સાળા વિસ-ચર-ગય-ધંચ અઠ આય ઇમે ।

પૂવ્વાઈ ધયાઈ ઠિઈ ફલં ચ નામાણુસારેણ ॥ ૫૨ ॥

ધવજ ધૂમ સિંહ શ્વાન વૃષ ચર ગજ અને ધ્વાંક્ષ (કાક) એ આઠ આયના નામ છે । તે પૂર્વાદિ દિશામાં સૃષ્ટિક્રમે અર્થાત્ પૂર્વમાં ધવજ, અગ્નિ કોણમાં ધૂમ, દક્ષિણ દિશામાં સિંહ ઇત્યાદિ આઠો દિશામાં ક્રમથી રહે છે । તે પોતાના નામ પ્રમાણે ફલ દેવાવાલાં છે ॥ ૫૨ ॥

આય ચક્ર—

સંખ્યા	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
આયા	ધવજ	ધૂમ	સિંહ	શ્વાન	વૃષ	ચર	ગજ	ધ્વાંક્ષ
દિશા	પૂર્વ	અગ્નિ	દક્ષિણ	નૈઋત્ય	પશ્ચિમ	વાયવ્ય	ઉત્તર	ઈશાન

આય ઉપરથી દ્વારની સમજણ—

“સર્વદ્વારં હિ ધ્વજો વરુણદિગ્દ્વારં ચ હિત્વા હરિઃ ।

પ્રાગ્દ્વારો વૃષભો ગજો યમસુરે-શાશામુખઃ સ્પાચ્છુભઃ ॥”

ઘરનો ધવજ આય આવે તો પૂર્વ આદિ ચારો દિશામાં દ્વાર રાખી શકાય । સિંહ આય આવે તો પશ્ચિમ દિશાને છોડીને બાકીની પૂર્વ દક્ષિણ અને ઉત્તર એ ત્રણે દિશામાં દ્વાર રખાય । વૃષભ આય આવે તો પૂર્વ દિશામાં દ્વાર રખાય અને ગજ આય આવે તો પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશામાં દ્વાર રખાય ।

એક આયના ઠેકાણે બીજો આય આવી શકે કે નહિ ? આનો ખુલાસો આદંભસિદ્ધિમાં બતાવે છે કે—

“ધ્વજઃ પદે તુ સિંહસ્ય તૌ ગજસ્ય વૃષસ્ય તૈ ।

એવં નિવેશમર્હન્તિ સ્વતોઽન્યત્ર વૃષસ્તુ ન ॥”

મર્વ આયતે ઠેકાણે દ્વજ આય આપી શકાય । તથા સિંહ આયના સ્થાનમા દ્વજ આય, ગજ આયના સ્થાનમા દ્વજ અને મિહુ આ બેમાંથી કોઈ એક વૃષ આયના સ્થાનમા દ્વજ સિંહ અને ગજ આ ત્રણમાંથી કોઈ આય આપી શકાય । સારાશ એવો છે કે-સિંહ આય જે ઠેકાણે આપનાનો હોય, તે સ્થાનમા સિંહ આય ન મળે તો દ્વજ આય આપી શકાય । આપ્રમાણે એક આયના અભાવમા બીજો આય ઉપર કહ્યા પ્રમાણે આપી શકાય । પરંતુ વૃષ આય, વૃષ આયતે ઠેકાણે આપવો, બીજા આયના સ્થાનમા વૃષ આય દેવો નહિ ।

કચે ૨ ઠેકાણે કયો ૨ આય આપવો તે વતાવે છે—

વિષ્ણે ધયાડ દિજ્ઞા સિત્તે સીંહાડ વડ્ડિસિ વસહાઓ ।

સુદે અ કુજરાઓ ધંચાડ મુળીળ નાયવ્વ ॥ ૫૩ ॥

આશ્વજીના ઘરમા દ્વજ આય, ક્ષત્રિયના ઘરમા મિહુ આય, વૈશ્યના ઘરમા વૃષ આય, શૂદ્રના ઘરમા ગજ આય અને મુનિ (સન્યાસી) ના આશ્રમમા દ્વાક્ષ આય આપવો ॥ ૫૩ ॥

ધય-ગય-સીંહં દિજ્ઞા સંતે ઠાળે ધઓ અ સવ્વત્થ ।

ગય-પંચાળ-વસહા સ્વેડય તહ કવ્વહાઈસુ ॥ ૫૪ ॥

૧-જ ગજ અને સિંહ આ ત્રણે આય ઉત્તમ ઠેકાણે દ્વજ આય મર્વ ઠેકાણે, ગજ સિંહ અને વૃષ આય આ ત્રણે આય નગર ગામ કિલ્લા આદિ ઠેકાણે આપવો ॥ ૫૪ ॥

વાવી-કૂવ-તડાગે સયળે અ ગઓ અ આસળે સીહો ।

વસહાં મોઅળપત્તે છત્તાલવે ધઓ સિહો ॥ ૫૫ ॥

વાન કુવા તડાવ અને ગચ્છા (પલ્લવ વિગેરે) એ ઠેકાણે ગજ આય આપવો શ્રેષ્ઠ છે । સિંહા-નનાશિ આમનમા મિહુ આય શ્રેષ્ઠ છે । બોજન કરવાના પાત્રમા વૃષ આય શ્રેષ્ઠ છે । તથા છત્ર ચામર આદિમા દ્વજ આય શ્રેષ્ઠ છે ॥ ૫૫ ॥

વિસ-કુજર-સીંહાયા નયરે પાસાય-સવ્વગેહેસુ ।

સાળ મિચ્છાઈસુ ધવ્વં કારુ અગિહાઈસુ ॥ ૫૬ ॥

વૃષ ગજ અને મિહુ એ ત્રણ આય નગર, ગ્રામાદિ (રાજમહેલ તથા દેવમંદિર) અને દરેક ઘર એ ઠેકાણે આપવા । ધાન આય સ્વેચ્છા આદિના ઘરોમા તથા દ્વાક્ષ આય સન્યાસીઓના મઠ ઉપાશ્રય આદિ ઠેકાણે આપવો ॥ ૫૬ ॥

ધૂમં રસોઢઠાળે તહેવ ગેહેસુ વણિહજીવાણં ।

રાસહુ વિસાળગિહે ધય-ગય-સીહાઝ રાયહરે ॥ ૫૭ ॥

રસોઈ કરવાનાં રસોડામાં તથા અગ્નિ વડે આજીવિકા કરવાવાળાનાં ઘરમાં ધૂમ્ર આય આપવો । વેશ્યાના ઘરમાં ખર આય આપવો । રાજમહેલમાં ધ્વજ ગજ અને સિંહ આય આપવાં ॥ ૫૭ ॥

ઘરનાં નક્ષત્રની સમજણ—

દીહં વિત્થરગુણિયં જં જાયઢ મૂલરાસિ તં નેયં ।

અટ્ટ ગુણં ઝડુમત્તં ગિહનવ્રત્તં હવઢ સેસં ॥ ૫૮ ॥

ઘર કરવાની ભૂમિની લંબાઈ અને પહોળાઈનો ગુણાકાર કરવો, જે ગુણનફલ આવે તે ઘરનું ક્ષેત્રફલ જાણવું । પછી ક્ષેત્રફલને આઠે ગુણીને સંતાવીસથી ભાગદેવો, જે શેષ બચે તે ઘરનું નક્ષત્ર જાણવું ॥ ૫૮ ॥

ઘરના રાશિની સમજણ—

ગિહરિક્ષ્વં ચઝગુણિઝં નવમત્તં લઙ્ઙુ મુત્તરાસીઝો ।

ગિહરાસિ સામિરાસી સઢ ઢ દુ દુવાલસં અસુહં ॥ ૫૯ ॥

ઘરનાં નક્ષત્રને ચારથી ગુણીને નવથી ભાગો, જે લખિય આવે તે ઘરની ભુક્ત રાશિ સમજવી । આ ઘરની રાશિ અને ઘરના સ્વામીની રાશિ પરસ્પર છડી અને આઠમી હોય અથવા બીજી અને ચારમી હોય તો અશુભ સમજવી ॥ ૫૯ ॥

વાસ્તુશાસ્ત્રમાં રાશિનું જ્ઞાન આપ્રમાણુ કહે છે—

“ અશ્વિન્યાદિત્રયં મેષે સિંહે પ્રોક્તં મઘાત્રયમ્ ।

મૂલાદિત્રિતયં ચાપે શેષમેષુ દ્વયં દ્વયમ્ ”

અશ્વિની આદિ ત્રણ નક્ષત્ર મેષ રાશિનાં, મઘા આદિ ત્રણ નક્ષત્ર સિંહે રાશિનાં, અને મૂલ આદિ ત્રણ નક્ષત્ર ધન રાશિનાં છે । બાકીની નવરાશિઓના બે બે નક્ષત્ર છે । વાસ્તુશાસ્ત્રમાં નક્ષત્રમાં ચરણ ભેદ વડે રાશિ માનેલ નથી । વિશેષ ખુલાશા નીચેના ગ્રહરાશિ યંત્રમાં જુઓ ।

ગૃહરાશિચંદ્ર—

મેષ ૧	વૃષ ૨	મિથુન ૩	કર્ક ૪	સિંહ ૫	કન્યા ૬	તુલા ૭	વૃશ્ચિક ૮	ધન ૯	મકર ૧૦	કુમ્ભ ૧૧	મીન ૧૨
અશ્વિની	રોહિ- ણી	આર્દ્રા	પુષ્ય	મઘા	હસ્ત	સ્વાતિ	અનુરાધા	મૂલ	શ્રવણ	શત- મિષા	ડ૦ માં
ભરણી	મૂળ સિં	પુન- ર્વસુ	આર્દ્ર પા	પૂ ફા	ચિત્રા	વિશા ખા	જ્યેષ્ઠા	પૂં પાં	ધનિષ્ઠા	પૂં માં	રેવતી
કૃત્તિકા	૦	૦	૦	ડ૦ ફાં	૦	૦	૦	ડ૦ પાં	૦	૦	૦

વ્યય લાવવાનો પ્રકાર—

વસુમત્તરિવસ્તસેસં વયં તિહા જવલ્લ-રક્તસ્ત-પિસાયા ।

આડઅંકાડ કમસો હીળાહિયસમં મુળેયલ્લ । ૬૦ ॥

ઘનના નક્ષત્રની મંજ્યાને આઠે ભાગવી, જે ગેપ બચે તે વ્યય બાબુલો । યક્ષ ગક્ષમ અને પિશાચ એ ત્રણ પ્રકારનો વ્યય છે । આયાની સખ્યાથી વ્યયની મજ્યા કમતી હોય તો યક્ષનામનો વ્યય, અધિક હોય તો ગક્ષમ વ્યય અને બરાબર હોય તો પિશાચ વ્યય મમજીવો ॥ ૬૦ ॥

વ્યયનુ ફલ—

જવલ્લવઓ વિહિકરો ઘળનાસ કુળડ રક્તસવઓ અ ।

મહિમ્મવઓ પિસાઓ તહ ચ જમંસ ચ વજિજ્ઞા ॥ ૬૧ ॥

ઘરનો યક્ષવ્યય હોય તો 'ન ધાન્યાદિની વૃદ્ધિ કારક છે । ગક્ષમ વ્યય હોય તો ધન ધાન્યાદિનો વિનાશ થાય । અને પિશાચ વ્યય હોય તો મધ્યમ કલકાયક છે । નીચે બતાવેલ ત્રણ અંગોમાંથી યમ નામના અંગને ઠોડી દેવો ॥ ૬૧ ॥

અષ્ટ લાવવાનો પ્રકાર—

મૂલરાસિસ્ત અંક મિહનામક્તરવયંકસજુતં ।

તિવિહત્તુ સેસ અસા ઇંદસ-જમસ-રાયંસા ॥ ૬૨ ॥

ઘરના ક્ષેત્રફલની મજ્યા, કુલ આદિ ઘનના નામાક્ષત્રની મજ્યા અને વ્યયની સખ્યા એ ત્રણેનો મજ્યાલો કરીને ત્રણે ભાગવો, જે ગેપ રહે તે અંગ બાબુલો । ગેપ એક રહે તો ધદિ અંગ, બે રહે તો યમ અંગ અને શૂન્ય ગેપ રહે તો રાજ અંગ બાબુલો ॥ ૬૨ ॥

તારાની સમજણ—

ગેહમસામિભર્પિંડં નવમત્તં સેસ છ ચઝ નવ સુહયા ।

મઙ્ગિમ દુગ ઇગ અઢા તિ પંચસત્તહમા તારા ॥ ૬૩ ॥

ઘરના નક્ષત્રથી ઘરના સ્વામિના નક્ષત્ર સુધી ગણવું, જે સંખ્યા આવે તેને નવથી ભાગવી, જે શેષ રહે તે તારા જાણવી । તેમાં છઠિ ચોથી અને નવમી તારા શુભ છે । બીજી પહેલી અને આઠમી તારા મધ્યમ ફલવાળી છે । ત્રીજી પાંચમી અને સાતમી તારા અધમ છે ॥ ૬૩ ॥

આયાદિ જાણવાનું ઉદાહરણ—

માનો ઘર બનાવવાની ભૂમિ ૭ હાથ અને ૯ આંગળ લાંબી છે, અને ૫ હાથ અને ૭ આંગળ પહોળી છે । પ્રથમ હાથના આંગળ બનાવવા માટે હાથને ૨૪ થી ગુણાકરીને મેલવી ઘો તો $૭ \times ૨૪ = ૧૬૮ - ૧૮ = ૧૭૭$ આંગળની લંબાઈ થઈ । $૫ \times ૨૪ = ૧૨૦ - ૧૭ = ૧૨૭$ આંગળની પહોળાઈ થઈ, આ બન્ને લંબાઈ પહોળાઈનો ગુણાકાર કર્યો તો $૧૭૭ \times ૧૨૭ = ૨૨૪૭૯$ ક્ષેત્રફલ થયું । ક્ષેત્રફલને આઠે ભાગ આપો તો $૨૨૪૭૯ \div ૮$ બાકી શેષ ૭ વધ્યાં, તે સાતમો ગજ આય સમજવો ।

ઘરનું નક્ષત્ર લાવવા માટે ક્ષેત્રફલને આઠે ગુણ્યા તો $૨૨૪૭૯ \times ૮ = ૧૭૯૮૩૨$ આ ગુણાકાર આવ્યો, તેને ૨૭ થી ભાગ આપ્યો તો શેષ ૧૨ વધ્યાં, તે માટે બારમું ઉત્તરાફાલ્ગુની નક્ષત્ર આવ્યું ।

ઘરની ભુક્તરાશિ જાણવામાટે ઉં ૩૧૦ નક્ષત્ર ૧૨ મું છે, તેને ૪ થી ગુણ્યાં તો ૪૮ થયાં, આને ૯ થી ભાગ્યાં તો લગ્નિધ ૫ આવી, તે માટે પાંચમી સિંહ રાશિ થઈ ।

વ્યય જાણવા માટે ઘરનું નક્ષત્ર ઉત્તરાફાલ્ગુની ૧૨ મું છે, તેને આઠે ભાગ્યા તો $૧૨ \div ૮$ શેષ ૪ વધ્યાં । આઆય ના અંક ૭ થી કમ છે, તે માટે ચક્ષ વ્યય થયો ।

અંશ જાણવા માટે ઘરનાં ક્ષેત્રફલમાં જે રાશિનું ઘર હોય તેનાં જેટલાં અક્ષર હોય તે જોડા, માનો વિજય નામનું ઘર છે તેના વર્ણાક્ષર ત્રણ છે તે અને વ્યયનો અંક ૪ મેળવ્યાં તો $૨૨૪૭૯ - ૩ - ૪ = ૨૨૪૮૬$ થયાં, તેને ત્રણે ભાગ્યા તો શેષ ૧ વધ્યો તે માટે ઇદ્રાંશ થયો ।

તારા જાણવાને માટે ઘરનું નક્ષત્ર ઉત્તરાફાલ્ગુની છે, અને ઘરના માલિકનું નક્ષત્ર રેવતી છે । તો ઉં ૩૧૦ થી રેવતી સુધી ગણતાં ૧૬ ની સંખ્યા થાય છે, તેને નવે ભાગતાથી શેષ ૭ વધે છે તો સાતમી તારા જાણવી ।

આયાદિનો અપવાદ વિચિત્રર્મપ્રકાશમાં બતાવે છે કે—

“ એકાદશયવાદૂર્ધ્વં યાવદ્ દ્વાત્રિંશહસ્તકમ્ ।

તાવદાયાદિકં ચિન્ત્યં તદૂર્ધ્વં નૈવ ચિન્તયેત્ ॥

આયવ્યયૌ મામશુદ્ધિ ન જીર્ણે ચિન્તયેદ્ ગૃહે । ”

જે ઘરની લબાઈ ૧૧ જવથી અધિક ૩૨ હાથ મુધી હોય તેવા ઘરમા તો આય વ્યય આદિનો વિચાર કરવો, પરંતુ ૩૨ હાથથી વધારે લબાઈ વાળા ઘર હોય તેમા આય વ્યય આદિનો વિચાર કરવો નહિ । તથા જીર્ણ થઈ ગયેલ મકાનનો ફરી ઉઠ્ઠાવ કરતી વખતે પણ આય વ્યય કે મામ શુદ્ધિ આદિનો વિચાર કરવો નહિ ।

મુહૂર્તમાર્ત્તશુભા પણ કહ્યું છે કે—

“ દ્વાત્રિંશાધિકૃહસ્તમઘ્ધિવદનં તાર્ણં ત્વલિન્દાદિક ।

નૈવાયાદિકમીરિત તૃણગૃહં સર્વેષુ માસ્ત્વદિતમ્ ॥ ”

જે ઘર બત્રીસ હાથથી વધારે લાંબું હોય, આર દરવાજાવાળું હોય, ઘાસનું હોય તથા અલિન્દ નિર્વૃહ (માદલ) ધત્યાદિ કેકાણે આય વ્યય આદિનો વિચાર ન કરવો । તેમજ ઘાસનું ઘર બનાવવું હોય તો હરએક મહિનામા કંઈ શકાય છે ।

ઘરની સાથે માલિકનું શુભાશુભ લેનદેનનો વિચાર—

જહ કળ્પનાવરપીર્ઘ ગણિજ્ઞૃ તહ ય સામિયગિહાણ ।

જોળિ-ગળ-રાસિ પમુહાનાડીવેહો ય ગણિયવ્વો ॥ ૬૪ ॥

જેમ જ્યોતિષ શાસ્ત્રના પ્રમાણે કન્યા અને વરનો પરસ્પર પ્રેમ હોય જોવાય છે, તે પ્રમાણે ઘર અને ઘરના સ્વામીનો લેનદેન આદિનો વિચાર, ૧ થોળિ ગણ રાસિ અને નાડીવેધ દ્વારા અવશ્ય કરવો જોઈએ ॥ ૬૪ ॥

પરિભાષા—

ઓવરચનામસાલા જેળેગ દુસાલુ મળળૃ મેહ ।

ગડનામં ચ અલિંદો ડગ દુ તિ અલિંદો પટસાલો ॥ ૬૫ ॥

પટસાલ વાર દુહુ દિસિ જાલિયમિત્તીર્હિ મડવો હવડ

પિઠી દાહિળવામે અલિંદ નામેર્હિ ગુજારી ॥ ૬૬ ॥

૪૦ તજ્ઞાણહ જોર્ઘસામો અ ' રૂતિપાઠાન્તર ।

૧—થોળિ ગણ રાસિ નાડીવેધ આદિનો ખુવાસો પ્રતિજ્ઞા મળવી મુહૂર્તના પરિગણિતમા દેખવો ।

જાલિયનામં મૂસા થંભયનામં ચ હવઙ્ઘ સ્વડદારં ।
ભારપદ્મો ય તિરિયો પીઠ કઢી ધરણ ઇગદ્ધા ॥ ૬૭ ॥
ઓવરય પટ્ટસાલા પજ્જંતં મૂલગેહ નાયવ્વં ।
એઅસ્સ ચેવ ગણિયં રંધણગેહાઙ્ઘ ગિહમૂસા ॥ ૬૮ ॥

ઓરડાનું નામ શાળા છે । જેમાં એક બે શાળા હોય તેને ઘર કહે છે । ગઈ નામ અલિન્દ (ઓસરી) નું છે । જેને એક બે અથવા ત્રણ અલિન્દ હોય તે પટ્ટશાળા કહેવાય । પટ્ટશાળાના દ્વારની બન્ને તરફ જાળી (ઝરોખા) યુક્ત ભીત તથા મંડપ હોય છે । પાછળ જમણી અને ડાબી તરફ અલિન્દ હોય તેને ગુંજરી કહે છે । જાલિય નામ મૂસા (ખડકીવાળા ગોખ) નું છે । થાંભલાનું નામ ષડ્ઘાઙ્ઘ છે । થાંભલા ઉપર જે લાંબું મોટું લાકડું રાખવામાં આવે છે તેને ભારવટ કહે છે । પીઠ કઢી અને ધરણ એ ત્રણ એક અર્થવાચી છે । ઓરડાથી પટ્ટશાળા સુધી મુખ્ય ઘર જાણવું । અને બાકી રસોડું વિગેરે છે તે મુખ્ય ઘરનાં આભૂષણરૂપ છે ॥ ૬૫ થી ૬૮ ॥

ઘરોના મેદનું કારણ—

ઓવરય-અલિન્દ-ગઈ ગુંજારિ-ભિત્તીણ પટ્ટ-થંભાણ ।
જાલિયમંડવાણ ય મેણ ગિહા ઉવજ્જંતિ ॥ ૬૯ ॥

ઓરડા (શાળા) અલિન્દ ગતિ ગુંજરી ભીત પાટડા થાંભલા જાળી અને મંડપ આદિના ભેદા વડે અનેક પ્રકારનાં ઘર થાય છે ॥ ૬૯ ॥

ચડ્ઘસગુરુપત્થારે લહુગુરુમેણ્ઘિં સાલમાઙ્ઘિણિ ।
જાયંતિ સવ્વગેહા સોલસહસ્સ-તિસય-ચુલસીઆ ॥ ૭૦ ॥

જેમ ચૌદ ગુરુ અક્ષરોનો લઘુગુરુનાં ભેદા વડે પ્રસ્તાર બને છે, તેમ શાળા અલિન્દ આદિનાં ભેદ વડે સોલ હજાર ત્રણસો ચોરાસી (૧૬૩૮૪) પ્રકારનાં ઘર બને છે ॥ ૭૦ ॥

તત્તો ય જિંકિવિ સંપદ્ધ વટ્ટંતિ ધુવાઙ્ઘ સંતર્ણાઙ્ઘિણિ ।
તાણં ચિય નામાઙ્ઘ લક્ષણ-ચિળ્હાઙ્ઘ વુચ્છામિ ॥ ૭૧ ॥

તેથી આધુનિક સમયમાં જે કાંઈ પણ ધ્રુવ આદિ અને શાન્તન આદિ ઘરો છે । તેનાં નામ આદિ એકઠા કરીને તેનું લક્ષણ અને ચિન્હને હું (હક્કર 'દેર') કહું છું ॥ ૭૧ ॥

દુવાદિ ઘરોના નામ—

ધ્રુવ ધન્ન જયા નદં સ્વર કત મળોરમ સુમુહ દુમુહા ।

કૂરં સુપક્ષ ધળદં સ્વય આક્ષદં વિઝલં વિજય ગિહા ॥ ૭૨ ॥

ધ્રુવ ધાન્ય જય નદ ખગ ડાત મનોરમ મુશુખ દુર્મુખ દૂર મુપક્ષ ધન સ્વ આક્ષદં વિજય
અને વિજય એ મોળ પ્રકારના ઘર છે ॥ ૭૨ ॥

પ્રસ્તાર વિધિ—

ચત્તારિ ગુરુ ઠવિઝં લહુઓ ગુરુહિદિ સેસ ડવારિસમા ।

ડળોહિં ગુરુ એવ પુળો પુળો જાવ સવ્વ લહૂ ॥ ૭૩ ॥

આ ગુરુ અક્ષરો પ્રસ્તાર કવો હોય તો પ્રથમ પક્ષિમા ચારે અક્ષર ગુરુ લખો, પછી
બીજી પક્ષિમા પ્રથમ ગુરુ અક્ષરની નીચે એક લગુ અક્ષર લખીને બાકી ઉપર પ્રમાણે લખો । પછી
ત્રીજીની ત્રીજી પક્ષિમા ઉપરના લગુ અક્ષરની નીચે ગુરુ અને ગુરુ અક્ષરની નીચે લગુ અક્ષર
લખીને બાકી ઉપર પ્રમાણે લખો । આ પ્રમાણે બધા લગુ અક્ષર થઈ જાય ત્યાં મુધી વારંવાર
ક્રિયા કરો । લગુ અક્ષરનું (૧) આવુ અને ગુરુ અક્ષરનું (૬) આવુ ચિહ્ન કવુ ।

વિગેય નીચેના પ્રસ્તારમા દેખો—

૧	૬ ૬ ૬ ૬	૯	૬ ૬ ૬ ૬
૨	૧ ૬ ૬ ૬	૧૦	૧ ૬ ૬ ૬
૩	૬ ૧ ૬ ૬	૧૧	૬ ૧ ૬ ૬
૪	૧ ૧ ૬ ૬	૧૨	૧ ૧ ૬ ૬
૫	૬ ૬ ૧ ૬	૧૩	૬ ૬ ૧ ૬
૬	૧ ૬ ૧ ૬	૧૪	૧ ૬ ૧ ૬
૭	૬ ૧ ૧ ૬	૧૫	૬ ૧ ૧ ૬
૮	૧ ૧ ૧ ૬	૧૬	૧ ૧ ૧ ૬

દુવાદિ સોલ ઘરોનો પ્રસ્તાર—

તં ધ્રુવધન્નાઈળ પુવ્વાઈ લહુહિ સાલનાયવ્વા ।

ગુરુટાણિ મુળહ મિત્તી નામસમ હવડ ફલમેસિ ॥ ૭૪ ॥

૧ કેટલાક ગ્રંથમાં 'વિપક્ષ' નામ આપેલ છે ।

જેમ ચાર અક્ષરવાળા છંદના પ્રસ્તારના સોળ ભેદ થાય છે, તે પ્રમાણે લઘુરૂપ શાળા વડે ધ્રુવ ધન્ય આદિ સોળ પ્રકારનાં ઘર થાય છે । લઘુના સ્થાને શાળા અને ગુરૂના સ્થાને ભીત સમજવી । જેમ પ્રથમ ચારે ગુરૂ અક્ષર છે, તેમ પ્રથમ ધ્રુવનામના ઘરની ચારે દિશામાં ભીત છે, પણ શાળા નથી । પ્રસ્તારનાં બીજા ભેદમાં પ્રથમ લઘુ છે, તેમ અહિં ધન્યનામનાં બીજા ઘરમાં પૂર્વ દિશામાં શાળા સમજવી । પ્રસ્તારનાં ત્રીજા ભેદમાં બીજા અક્ષર લઘુ છે, તેમ અહિં ત્રીજા જય નામનાં ઘરમાં દક્ષિણ દિશામાં શાળા જાણવી । પ્રસ્તારનાં ચોથા ભેદમાં પ્રથમ બે અક્ષર લઘુ છે, તેમ અહિં ચોથા નન્દનામનાં ઘરમાં પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશામાં એક એક શાળા સમજવી । આ પ્રમાણે દરેક ઘરમાં સમજી લેવું । વિશેષ ખુલાસા માટે નીચેનો ગૃહ પ્રસ્તાર જુઓ । આ ધ્રુવ આદિ ઘરોતું ફલ પોતાના નામ પ્રમાણે જાણવું ॥ ૭૪ ॥

ધ્રુવ ૧	ધાન્ય ૨	જય ૩	નંદ ૪
SSSS	ISSS	SISS	IISS
સ્વર ૫	કાન્ત ૬	મનોરમ ૭	સુસુખ ૮
SSIS	ISIS	SIIIS	IIIS
દુર્ઘ્નસ્વ ૯	સ્ફુર ૧૦	સુપદ્મ ૧૧	ધનદ ૧૨
SSSI	ISSI	SISI	II SI
ક્ષય ૧૩	આક્રન્દ ૧૪	વિપુલ ૧૫	વિજય ૧૬
SSII	ISII	SIII	IIII

ધુનાતિ ઘરેનુ ફલ સમગ્રજાણુમા કહે છે કે—

“ દુષ્ટે જયમાપ્નોતિ ધન્યે ધાન્યાગમો ભવેત્ ।
 જયે સપત્તાઞ્જયતિ નન્દે સર્વાઃ સમૃદ્ધયઃ ॥
 સ્વરમાયાસદ વેશ્મ કાન્તે ચ લભતે શ્રિયમ્ ।
 આયુરારોગ્યમૈશ્વર્ય તથા વિત્તસ્ય સમ્પદઃ ॥
 મનોરમે મનસ્તુષ્ટિ-ગૃહમર્તુઃ પ્રકીર્તિતા ।
 સુમુખે રાજસન્માનં દુર્મુખે કલહઃ સદા ॥
 ક્રૂરવ્યાધિભયં ક્રૂરે સુપક્ષ ગોત્રવૃદ્ધિકૃત્ ।
 ધનદે હેમરત્નાદિ ગાથૈવ લભતે પુમાન્ ॥
 ક્ષય સર્વે ક્ષય ગેહં-માકન્ડં જ્ઞાતિમૃત્યુદમ્ ।
 આરોગ્યં ત્રિપુલે રુચ્યાતિ-વિંજયે સર્વસમ્પદઃ ॥ ”

ધુન નામનુ પ્રથમ ઘર જયકારક છે । ધાન્ય નામનુ ઘર ધાન્યની વૃદ્ધિ કરવાવાળું છે । જ્ય નામનુ ઘર ગત્રને છતવાવાળુ છે । નન્દનામનુ ઘર મર્વ પ્રકારની સમૃદ્ધિ આપે છે । ખર નામનુ ઘર ક્લેશ દાયક છે । કાન્ત નામના ઘરમા લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય તથા આયુષ્ય આરોગ્ય અને ધન નપતાની વૃદ્ધિ થાય । મનોરમ નામનુ ઘર સ્વામીના મનને સતુષ્ટ કરે । મુખ્ય નામનુ ઘર રાજ સન્માન કરાવે । દુર્મુખ નામનુ ઘર કલહ કરાવે । ક્રૂર નામનુ ઘર ભયકર વ્યાધિ અને ભય પૈદા કરે । સુપક્ષ નામનુ ઘર કુટુંબની વૃદ્ધિ કરે છે । ધન નામનુ ઘર મોના રત્ન અને ગાય વિગેરે પત્રની વૃદ્ધિ કરે છે । ક્ષય નામનુ ઘર સર્વ ક્ષયકારક જાણવું । આકન્ડ નામનુ ઘર જ્ઞાતિજનનુ મરણ કરે । ત્રિપુલ નામનુ ઘર આરોગ્ય અને કીર્તિને વધારે છે અને વિજય નામનુ ઘર સર્વ પ્રકારની સપતા આપે છે ।

શાન્તનાદિ ઢિશાલ ઘરોના નામ—

સતળ સતિદ વડ્ડમાળ કુકુડા સત્થિય ચ હસ ચ ।
 વચ્છળ કવ્વુર સંતા હરિસળ વિઝલા કરાલં ચ ॥૭૫॥
 વિત્તં ચિત્ત ધન્ન કાલદડ તહેવ વધૂદ ।
 પુત્તદ સવ્નગા તહ વીસ ઇમં કાલચક્કં (ચ) ॥૭૬॥
 તિપુરં સુંદર નીલા કુડિલં માસય ય સત્થદા સીલ ।

કુટ્ટર સોમ સુભદ્રા તહ ભદ્રમાણં ચ કૂરકં ॥૭૭॥
 સીહિર ય સઠ્ઠકામય પુટ્ટિદ તહ કિત્તિનાસણા નામા ।
 સિણગાર સિરીવાસા સિરીસોમ તહ કિત્તિસોહણયા ॥૭૮॥
 જુગસીહર બહુલાહા લચ્છિનિવાસં ચ કુવિય ઉજ્જોયા ।
 બહુતેયં ચ સુતેયં કલહાવહ તહ વિલાસા ય ॥ ૭૯ ॥
 બહૂનિવાસં પુટ્ટિદ કોહસન્નિહં મહંત મહિતા ય ।
 દુક્કવં ચ કુલચ્છેઅં પયાવવદ્ધણ ય દિવ્વા ય ॥૮૦॥
 બહુદુક્કવ કંઠચ્છેયણ જંગમ તહ સીહનાય હર્થ્યાજં ।
 કંટક ઇઙ્ગ નામાઙ્ગ લક્ષણભેયં અઓ વુચ્છં ॥ ૮૧ ॥

શાન્તવન ૧, શાંતિદ ૨, વર્દ્ધમાન ૩, કુક્કુટ ૪, સ્વસ્તિક ૫, હંસ ૬, વર્દ્ધન ૭, કર્પૂર ૮, શાન્ત ૯, હર્ષણ ૧૦, વિપુલ ૧૧, કરાલ ૧૨, વિત્ત ૧૩, ચિત્ત (ચિત્ર) ૧૪, ધન ૧૫, કાલદંડ ૧૬, અંધુદ ૧૭, પુત્રદ ૧૮, સર્વોગ ૧૯, કાલચક્ર ૨૦, ત્રિપુર ૨૧, સુંદર ૨૨, નીલ ૨૩, કુટિલ ૨૪, શાન્ધિત ૨૫, શાસ્ત્રદ ૨૬, શીલ ૨૭, કોટર ૨૮, સૌમ્ય ૨૯, સુભદ્ર ૩૦, ભદ્રમાન ૩૧, કૂર ૩૨, શ્રીધર ૩૩, સર્વકામદ ૩૪, પુષ્ટિદ ૩૫, કીર્તિનાશક ૩૬, શ્રંગાર ૩૭, શ્રીવાસ ૩૮, શ્રીશોભ ૩૯, કીર્તિશોભન ૪૦, યુગ્મશિખર (યુગ્મશ્રીધર) ૪૧, અહુલાભ ૪૨, લક્ષ્મીનિવાસ ૪૩, કુપિત ૪૪, ઉદ્યોત ૪૫, અહુતેજ ૪૬, સુતેજ ૪૭, કલહાવહ ૪૮, વિલાસ ૪૯, અહુનિવાસ ૫૦, પુષ્ટિદ ૫૧, કોધસન્નિભ ૫૨, મહંત ૫૩, મહિત ૫૪, દુઃખ ૫૫, કુલચ્છેદ ૫૬, પ્રતાપવર્દ્ધન ૫૭, દિવ્ય ૫૮, અહુદુઃખ ૫૯, કંઠચ્છેદન ૬૦, જંગમ ૬૧, સિંહનાદ ૬૨, હસ્તિજ ૬૩, અને કંટક ૬૪ ઇત્યાદિ ૬૪ ઘરોનાં નામ છે । હવે તેનાં લક્ષણ અને ભેદ કહે છે ॥૭૫॥ થી ॥૮૧॥

જે શાળા વાળા ઘરનું સ્વરૂપ રાજવંશીભામાં બતાવે છે કે—

“અથ દ્વિશાલાલયલક્ષણાનિ, પદૈસ્ત્રિભિઃ કોષ્ટકરન્ધ્રસંખ્યા ।

તન્મધ્યકોષ્ટં પરિહૃત્ય યુગ્મં, શાલાશ્ચતસ્રો હિ ભવન્તિ દિક્ષુ ॥”

જે શાળા વાળા ઘરનું લક્ષણ આ પ્રમાણે છે—ઘર કરવાની ભૂમિની લંબાઈ અને પહોળાઈનાં ત્રણ ભાગ કરવાથી કુલ નવ ભાગ (કોઠા) થાય છે । તેમાં મધ્ય ભાગને છોડીને બાકીનાં આઠ ભાગમાંથી જે જે ભાગની શાળા કરવી અને બાકીની ભૂમિ ખાલી છોડવી, આ પ્રમાણે ચાર દિશાઓમાં ચાર પ્રકારની શાળા થાય છે ।

“ યામ્યાગ્નિગા ચ કરિણી ધનદામિવક્ત્રા, પૂર્વાનના ચ મહિષી પિતૃવારુણસ્યા ।
ગાત્રી યમામિવદનાપિ ચ રોગસોમે, છાગી મહેન્દ્રગિર્યોર્વરુણામિવક્ત્રા ॥ ,

દક્ષિણ અને અગ્નિકોણના કોણમાં બે ગાળા હોય અને તેનું મુખ ઉત્તર દિશામાં હોય તો તે ગાળાનું નામ ‘હસ્તિની’ ગાળા કહેવાય । નૈઋત્ય અને પશ્ચિમ દિશાના કોણમાં બે ગાળા હોય અને તેનું મુખ પૂર્વ દિશામાં હોય તો તે ગાળાનું નામ ‘મહિષી’ ગાળા કહેવાય । વાયવ્ય અને ઉત્તર દિશાના કોણમાં બે ગાળા હોય અને તેનું મુખ દક્ષિણ દિશામાં હોય તો તે ગાળાનું નામ ‘ગાવી’ ગાળા કહેવાય । ઇશાન અને પૂર્વ દિશાના કોણમાં બે ગાળા હોય અને તેનું મુખ પશ્ચિમ દિશામાં હોય તો તે ગાળાનું નામ ‘છાગી’ ગાળા કહેવાય ।

હસ્તિની અને મહિષી એ બે ગાળા એક સાથે હોય તેવા ઘરનું નામ ‘શિદ્ધાર્થ’ કહેવાય, તે નામ પ્રમાણે કળદાયક છે । મહિષી અને ગાવી એ બે ગાળા માથે હોય તેવા ઘરનું નામ ‘યમસૂર્ય’ કહેવાય, આ ઘર મૃત્યુકાન્દ છે । ગાવી અને છાગી એ બે ગાળા માથે હોય તેવા ઘરનું નામ ‘દૃઢ’ છે, તે ‘નની હાનિ કર્તા’ છે । હસ્તિની અને છાગી એ બે ગાળા માથે હોય તેવાં ઘરનું નામ ‘કાચ’ કહેવાય, તે હાનિકારક છે । હસ્તિની અને ગાવી એ બે ગાળા માથે હોય તેવા ઘરનું નામ ‘ચુદ્ધી’ કહેવાય તે અશુભ છે । આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારના ઘરો બને છે, તે જાણવાને માટે જુઓ મમરાગણ અને રાજ્યવૃક્ષ આદિ શિલ્પગ્રંથો ।

શાન્તનાદિ ઘરોનું સ્વરૂપ—

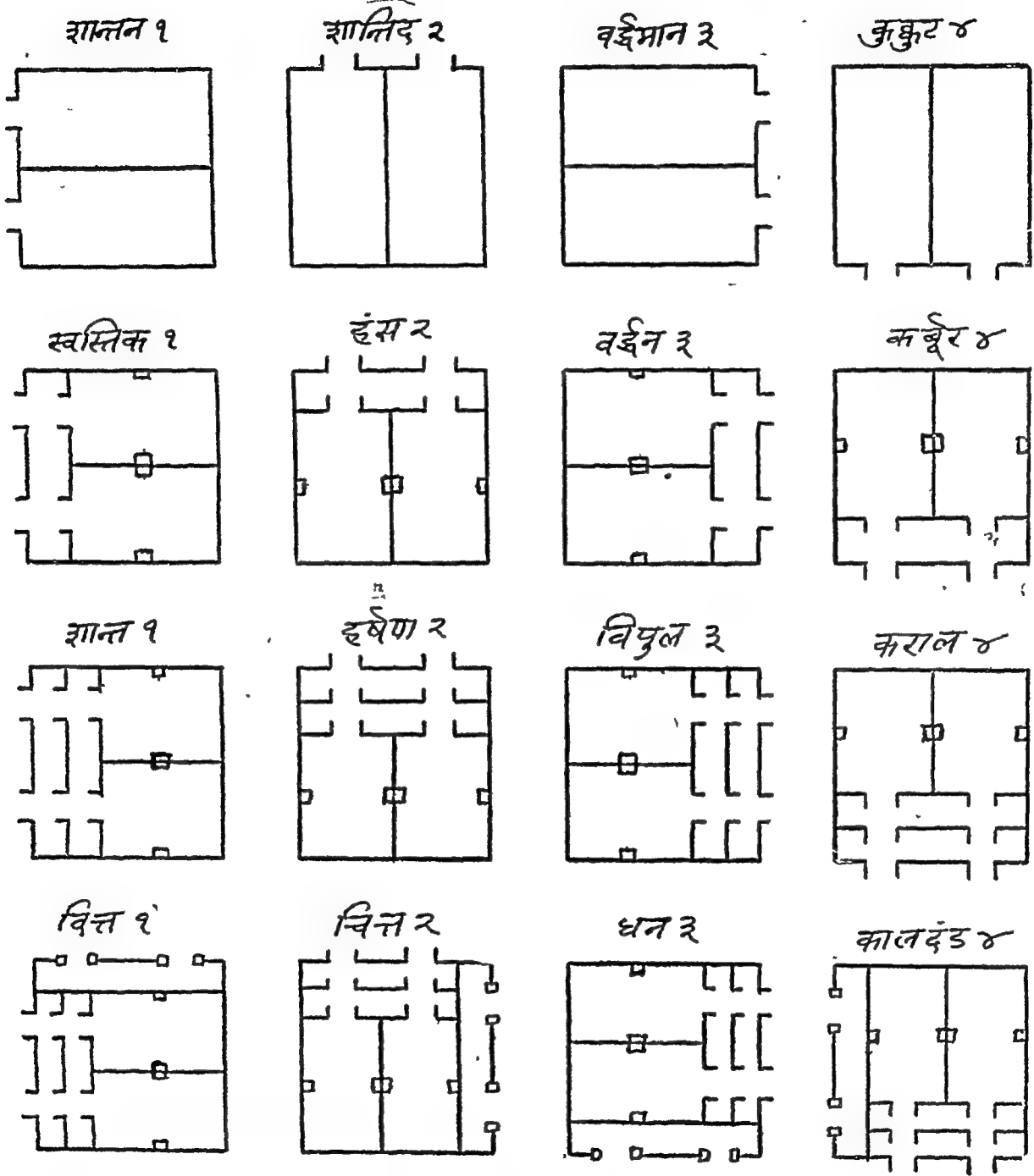
કેવલ ઓચરય દુર્ગં સંતળનામ મુળેહ ત ગેહં ।

તસ્સેવ મઙ્ગિ પટં મુહેગલિદચ સત્થિયમં ॥ ૮૨ ॥

કેવલ બે ગાળા વાળા ઘરને ‘શાન્તન’ નામનું ઘર કહે છે । અર્થાત્ જે ઘરમાં ઉત્તરદિશાના મુખવાળી હસ્તિનીગાળા હોય તે ‘શાન્તન’ નામનું ઘર કહેવાય । પૂર્વ દિશાના મુખવાળી મહિષીગાળા હોય, તે ‘શાન્તિદ’ નામનું ઘર કહેવાય । દક્ષિણ દિશાના મુખવાળી ગાવી ગાળા હોય તે ‘વર્દમાન’ ઘર કહેવાય । અને પશ્ચિમનાં મુખવાળી છાગી ગાળા હોય, તે ‘કુર્કુટ’ નામનું ઘર કહેવાય ।

શાન્તનાદિ બે ગાળાવાળા ચાર ઘરોના મંચમાં પશ્ચિમ હોય અને દ્વાર આગળ એક એક અલિદ હોય તો સ્વસ્તિક આદિ ચાર પ્રકારના ઘર બને છે । જેમકે—શાન્તન નામના ઘરમાં પશ્ચિમ અને મુખ આગળ એક અલિદ હોય તો ‘સ્વસ્તિક’ ઘર કહેવાય । શાન્તિદ ઘરની મંચમાં

પડદાર અતે મુખ આગળ એક અલિંદ હોય તો ' હંસ ' નામનું ઘર કહેવાય । વર્ધમાન ઘરની મધ્યમાં પડદાર અતે આગળ એક અલિંદ હોય તો ' વર્ધન ' ઘર કહેવાય । કુર્કુટ ઘરની મધ્યમાં પડદાર અતે દ્વાર આગળ એક અલિંદ હોય તો ' કર્બૂર ' નામનું ઘર કહેવાય ॥ ૮૨ ॥

સાથિયગેહસ્સગે અલિંદુ બીઓ અ તં ભવે સંતં ।

સંતે ગુંજારિ દાહિણ થંમ સહિયં (તં) હવડ વિન્ન ॥ ૮૩ ॥

સ્વસ્તિક ઘરની આગળ બીજે એક અલિંદ હોય તો ' શાન્ત ' નામનું ઘર કહેવાય । હંસ ઘરની આગળ બીજે એક અલિંદ હોય તો ' હર્ષણ ' ઘર કહેવાય । વર્ધન ઘરની આગળ બીજે

એક અલિદ હોય તો 'ત્રિપુલ' ઘર કહેવાય । કર્ણૂર ઘરની આગળ એક ણીજો અલિદ હોય તો 'કરાલ' નામનું ઘર કહેવાય ।

ગાન્ત ઘરની દક્ષિણ દિશામાં મ્તલ વાળો એક અલિદ હોય તો 'વિત્ત' ઘર કહેવાય । હર્યણુ ઘરની દક્ષિણ દિશામાં મ્તલવાળો એક અલિદ હોય તો 'ચિત્ર' ઘર કહેવાય । ત્રિપુલ ઘરની દક્ષિણમાં મ્તલ યુક્ત એક અલિદ હોય તો 'ધન' નામનું ઘર કહેવાય । કરાલઘરની દક્ષિણમાં મ્તલ યુક્ત અલિદ હોયતો 'કાલદ' ઘર કહેવાય ॥ ૮૩ ॥

વિત્તગિહે વામદિસે જઈ હવઈ ગુજારિ તાવ વધુદં ।

ગુજારિ પિટ્ટિ દાહિણ પુરઓ દુ અલિદ ત તિપુરં ॥૮૪॥

વિત્ત ઘરની ડાબી બાજુ એક અલિદ હોય તો 'અધુદ' ઘર કહેવાય । ચિત્ર ઘરની ડાબી બાજુ અલિદ હોય તો 'પુત્ર' ઘર કહેવાય । ધન ઘરની ડાબી બાજુ અલિદ હોય તો 'મર્વાગ' ઘર કહેવાય । કાલદ ઘરની ડાબી બાજુ અલિદ હોય તો 'કાલચક્ર' ઘર કહેવાય ।

ગાન્તન ઘરની પાછળ અને જમણી તરફ એક એક અલિદ હોય તથા દ્વાર આગળ બે અલિદ હોય તે 'ત્રિપુર' ઘર કહેવાય । ગાન્તિદ ઘરની પાછળ અને જમણી તરફ એક એક અલિદ હોય, તથા આગળ બે અલિદ હોય તે 'મુર' ઘર કહેવાય । વર્દમાન ઘરની પાછળ અને જમણી તરફ એક એક અલિદ હોય, તથા દ્વાર આગળ બે અલિદ હોય તે 'નીલ' ઘર કહેવાય કુક્કર ઘરની પાછળ અને જમણી તરફ એક એક અલિદ હોય તથા આગળ બે અલિદ હોય તે 'કુરિલ' ઘર કહેવાય ॥ ૮૪ ॥

પિટ્ટી દાહિણવામે ડગેગ ગુજારિ પુરડ દુ અલિદા ।

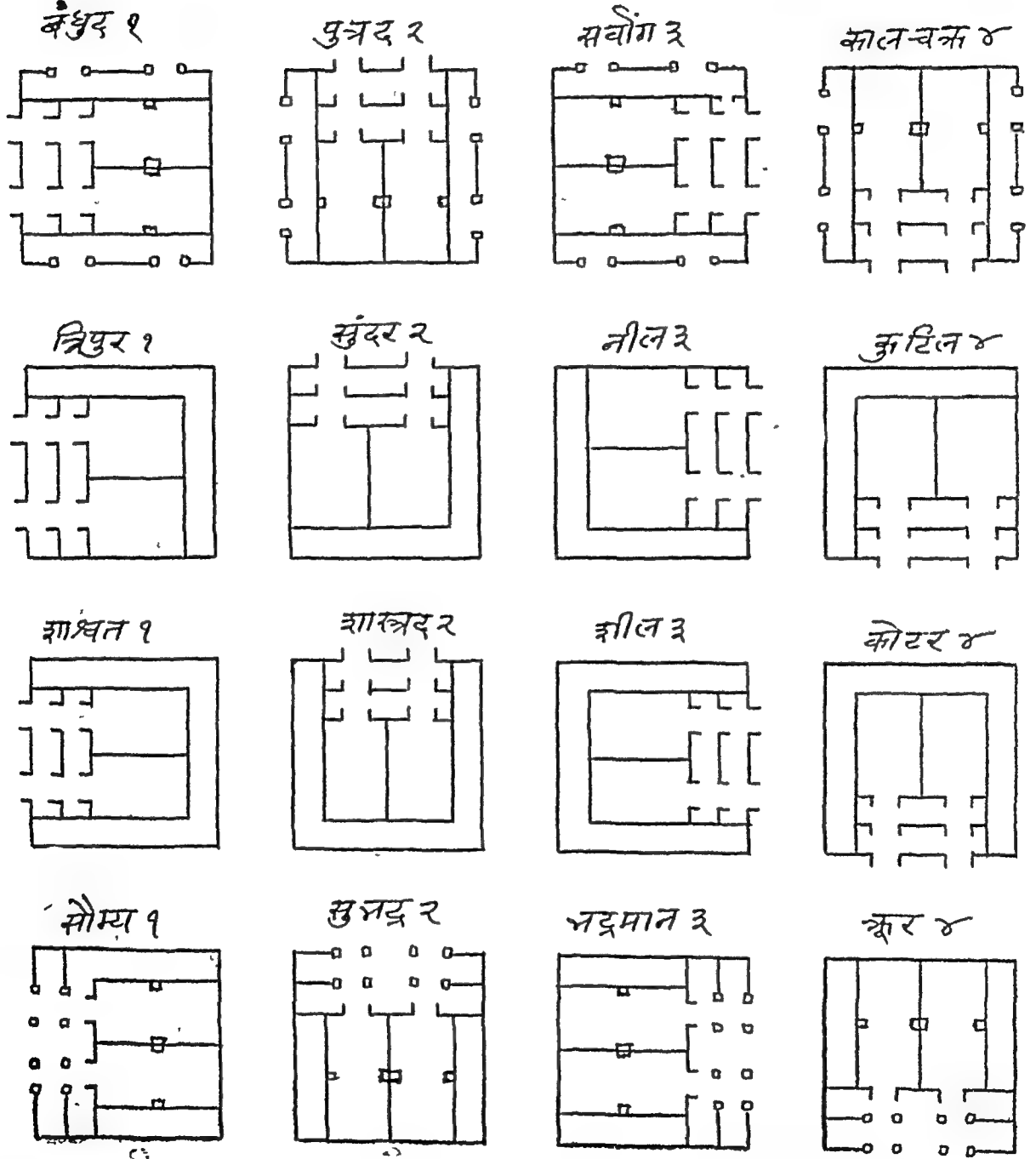
તં સાસયં આવાસં સઘ્વાળ જણાળ સંતિકરં ॥૮૫॥

બેગાળા વાળા ઘરની પાછળ જમણી અને ડાબી તરફ એક એક અલિદ હોય, તથા આગળ બે અલિદ હોય, તેવા ઘરનું દ્વાર જો ઉત્તરમાં હોય તો તે 'શાંત' ઘર કહેવાય, તે મર્વ મનુષ્યો ને ગાતિ કરવાનાળુ છે, આ ઘરનું દ્વાર જો પૂર્વ દિશામાં હોય તો 'શાસ્ત્ર', દક્ષિણમાં હોય તો ગીલ અને પશ્ચિમમાં હોય તો 'ગોર' ઘર કહેવાય ॥૮૫॥

દાહિણવામ ડગેગં અલિદ જુઅલસ્સ મહવ પુરઓ ।

ઊવરયમઙ્ગે થમો તસ્સ ય નામં હવઈ સોમં ॥૮૬॥

જે શાળાવાળા ઘરની જમણી અને ડાબી બાજુ એક એક અલિંદ હોય અને આગળ જે અલિંદ હોય, તથા શાળાની મધ્યમાં સ્તંભ હોય, તેવાં ઘરનું દ્વાર જે ઉત્તરમાં હોય તો તે 'સૌમ્ય' ઘર કહેવાય । આ ઘરનું દ્વાર જે પૂર્વ દિશામાં હોય તો 'સુભદ્ર' દક્ષિણ દિશામાં હોય તો 'ભદ્રમાન' અને પશ્ચિમ દિશામાં હોય તો 'કૂર' ઘર કહેવાય ॥ ૮૬ ॥

પુરો અલિંદ તિયગં તિદિસં ઇક્ષિક્ક હવઈ ગુંજારી
થંભય પટ્ટસમેયં સીધરનામં ચ તં ગેહં ॥ ૮૭ ॥

બે શાળાવાળા ઘરની આગળ ત્રણ અલિંદ અને બાકીની ત્રણે દિશામાં એક એક અલિંદ હોય, તથા સ્તભ પાછા મહિત હોય તેવા ઘરનું દ્વાર જો ઉત્તર દિશામાં હોય તો તે શ્રીધર નામનું ઘર કહેવાય । આ ઘરનું દ્વાર જો પૂર્વ દિશામાં હોય તો ‘ મર્વકામદ ’ દક્ષિણમાં હોય તો ‘ પુષ્ટિદ ’ અને પશ્ચિમમાં હોય તો ‘ કીર્તિવિનાશ ’ ઘર કહેવાય ॥ ૮૭ ॥

ગુજારિ જુઅલ તિહુ દિસિ અલિદમુહે ચ થંમપરિકલિય ।

મંડવ જાલિય સહિયા સિરિસિંગાર તય વિતિ ॥ ૮૮ ॥

જે બે શાળાવાળા ઘરની ત્રણે દિશામાં બે બે અલિંદ અને આગળ પણ બે અલિંદ સ્તભ યુક્ત હોય, તથા અલિંદ આગળ મડપ બાગીવાળા હોય, તેવા ઘરનું મુખ યદિ ઉત્તર દિશામાં હોય તો ‘ શ્રીશૃંગાર ’ નામનું ઘર કહેવાય । આ ઘરનું દ્વાર જો પૂર્વ દિશામાં હોય તો ‘ શ્રીનિવાસ ’ દક્ષિણમાં હોય તો ‘ શ્રીગણ ’ અને પશ્ચિમમાં હોય તો ‘ કીર્તિગોલન ’ ઘર કહેવાય ॥ ૮૮ ॥

તિન્નિ અલિંદા પુરઓ નરસંગે મહુ સેસ પુવ્વુવ્વ ।

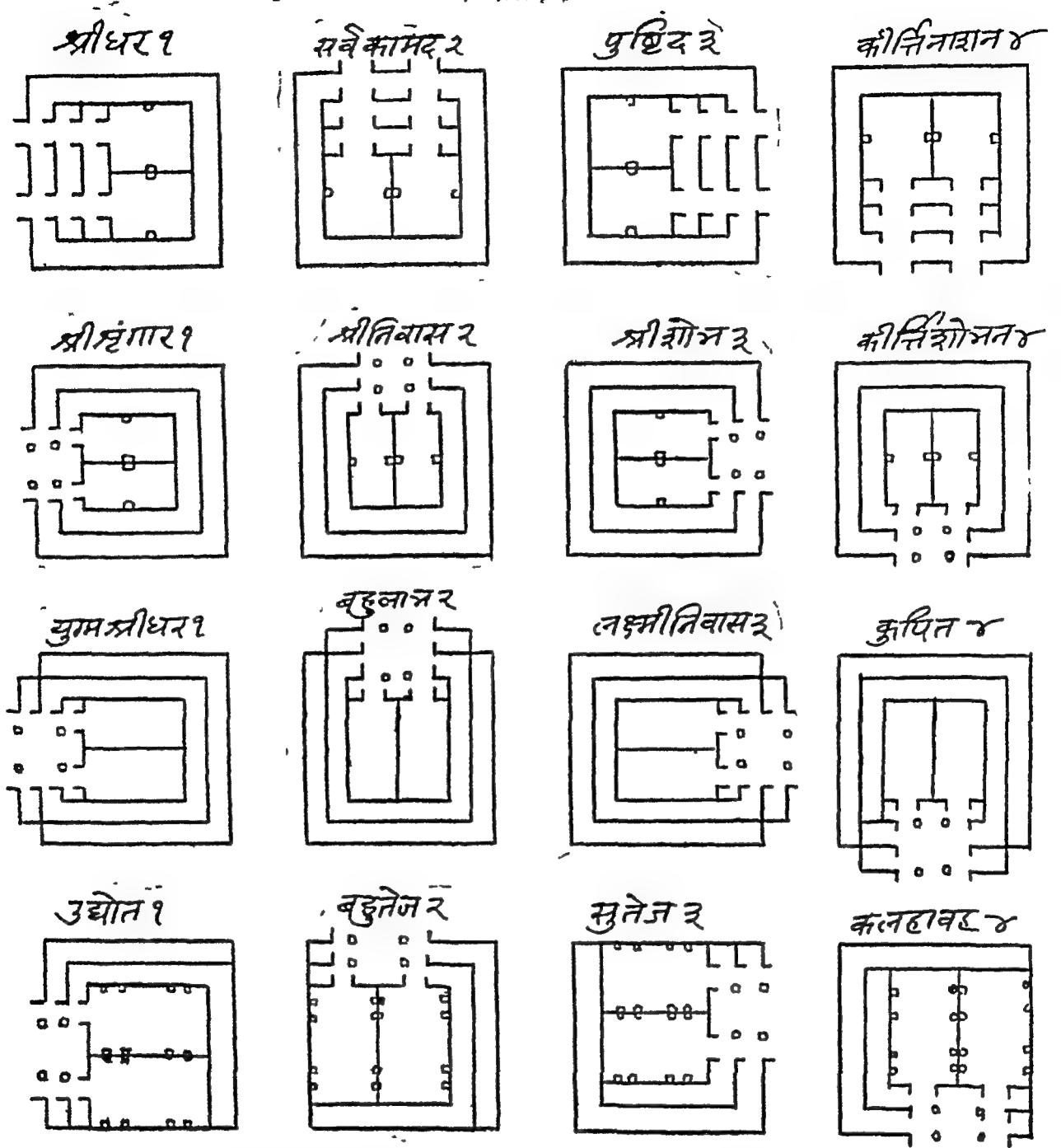
તં નામ જુગસધિર વહુ મંગલરિચ્છિ આવાસ ॥ ૮૯ ॥

જે બે શાળાવાળા ઘરની આગળના ભાગમાં ત્રણ અલિંદ ભદ્રવાળા હોય, બાકી પૂર્વવત્ અર્થાત્ ત્રણે દિશામાં બે બે ગુમરી સ્તભ મહિત હોય તથા અલિંદ આગળ બાગીવાળા મડપ હોય, તેવા ઘરનું દ્વાર જો ઉત્તર દિશામાં હોય તો તે ઘર ‘ યુગ્મશ્રીધર ’ કહેવાય, આ ઘર બહુ મંગલ દાયક અને ઋદ્ધિઓના નિવાસવાળું છે । આ ઘરનું મુખજો પૂર્વ દિશામાં હોય તો ‘ બહુલાભ ’ દક્ષિણમાં હોય તો ‘ લક્ષ્મીનિવાસ ’ અને પશ્ચિમ દિશામાં હોય તો ‘ કુપિત ’ ઘર કહેવાય ॥ ૮૯ ॥

દુ અલિંદ મડવં તહ જાલિય પિટ્ટેગ દાહિણે દુ ગઈ ।

મિર્તિતરિ થંમજુઆ ઉજોય નામ ધણાનિલય ॥ ૯૦ ॥

બે શાળાવાળા ઘરના મુખ આગળ બે અલિંદ અને જાળીવાળા મડપ હોય, તથા પાછળ એક અને જમણી તરફ બે અલિંદ હોય, તથા સ્તભ વાળી ભીત હોય તેવા ઘરનું દ્વાર ઉત્તર દિશામાં હોય તો તે ‘ ઉદ્યોત ’ ઘર કહેવાય, આ ઘર ધનના સ્થાનરૂપ છે । આ ઘરનું દ્વાર જો પૂર્વદિશામાં હોય તો ‘ બહુતેજ ’ દક્ષિણ દિશામાં હોય તો ‘ સુતેજ ’ અને પશ્ચિમ દિશામાં હોય તો ‘ કલહાવહ ’ ઘર કહેવાય ॥ ૯૦ ॥

ઉજ્જોયગેહપચ્છદ્દ દાહિણે દુ ગદ્દ મિત્તિ અંતરે ।

જહ હંતિ દો ભમંતી વિલાસનામં હવદ્ ગેહં ॥ ૧૧ ॥

ઉદ્યોત ઘરની પાછળ અને જમણી તરફ એ એ અલિંદ ભીતની અંદરનાં ભાગમાં હોય, માનો ઘરને એ ભમતી હોય, તેવા ઘરનું દ્વાર જો ઉત્તરમાં હોય તો 'વિલાસ' નામનું ઘર કહેવાય । આ ઘરનું દ્વાર જો પૂર્વમાં હોય તો 'બુદ્ધનિવાસ', દક્ષિણમાં હોય તો 'પુષ્ટિ' અને પશ્ચિમમાં હોય તો 'કોધસન્નિભ' ઘર કહેવાય ॥ ૯૧ ॥

તિ અલિંદમુહસ્સગે મંડવયં સેસં વિલાસુવ્વ ।

તં ગેહ ચ મહંત કુણઙ્ગ મહર્હિં વસંતાણં ॥ ૧૨ ॥

વિલાસ ઘરના મુખ આગળ ત્રણ અલિંદ મડપ મહિત હોય તે ઘર ‘મહન્ત’ કહેવાય । આ ઘર મહાઋદ્ધિવાળું અને મતાનની વૃદ્ધિ કરાવાળું છે । આ ઘરનું મુખ જો પૂર્વદિશામાં હોય તો ‘મહિત’ દક્ષિણમાં હોય તો ‘દુ’ અને પશ્ચિમમાં હોય તો ‘કુલટે’ ઘર કહેવાય ॥ ૯૨ ॥

મુહિ તિ અલિદ્ સમડવ જાલિય તિ દિસેહિ દુ દુ ચ ગુંજારી ।

મડિઙ્ગ વલયગયમિત્તી જાલિય ચ પચાવવઙ્ગણયં ॥ ૧૩ ॥

બે શાળાનાળા ઘરની મુખ આગળ ત્રણ અલિંદ અને જાળીવાળા મડપ હોય, તથા ત્રણે દિશામાં બે બે ગુળડી [અર્જિ] હોય અને મંચ વલયની ભીતના જાળી હોય, તેવા ઘરનું દ્વાર ઉત્તર દિશામાં હોય તો ‘પ્રતાપવર્દન’ ઘર કહેવાય । આ ઘરનું દ્વાર પૂર્વદિશામાં હોય તો ‘દિવ્ય’ દક્ષિણમાં હોય તો ‘બહુદુ’ અને પશ્ચિમમાં હોય તો ‘કરજેન’ ઘર કહેવાય ॥ ૯૩ ॥

પચાવઙ્ગે જઙ્ગ થમય તા હવડ જગમ સુજસ ।

ઇઅ સોલસગેહાઙ્ગ સવ્વાડ ઉત્તરમુહાઙ્ગ ॥ ૧૪ ॥

પ્રતાપવર્દન ઘરમાં જો પદ્માડ હોય તો તે ‘જગમ’ નામનું ઘર કહેવાય । આ ઘર યશ કીર્તિ કરાવાળું છે । આ ઘરનું મુખ પૂર્વદિશામાં હોય તો ‘સિહનાદ’, દક્ષિણમાં હોય તો ‘હસ્તિજ’ અને પશ્ચિમમાં હોય તો ‘સદસ’ ઘર કહેવાય । આ પ્રમાણે ગાતનાદિ મોલ ઘર ઉત્તર મુખવાળા છે ॥ ૯૪ ॥

હયાઙ્ગ ચિય પુવ્વા દાહિણ પચ્છિમમુહેણ વારેણ ।

નામતરેણ અન્નાઙ્ગ તિન્નિ મિલિયાણિ ચડસટ્ઠી ॥ ૧૫ ॥

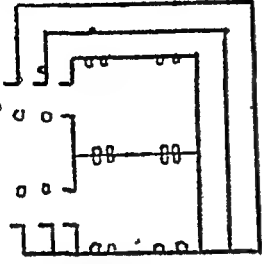
ઉપર જો શાન્તનાદિ મોળ પ્રકારના ઘર હોય તે પ્રત્યેકને પર્વ દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશાના ઠાગનાળા કરનાથી ત્રણ ત્રણ ભેદ વચ્ચે થાય છે તે પ્રમાણે બધાના આગળ આગળ ભેદ થાય તે એકઠા કરનાથી દસ ચામડ ઘર થાય છે ॥ ૯૫ ॥

દિશાના મેદવટે દારને સ્પષ્ટ કહે છે—

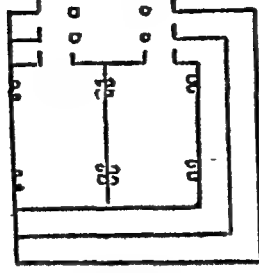
સતળમુત્તરવારં ત ચિય પુવ્વમુહુ સંતદ ભણિય ।

જન્મમુહ વડ્ઢમાણ અવરમુહં કુકુડં તહન્નેસુ ॥ ૧૬ ॥

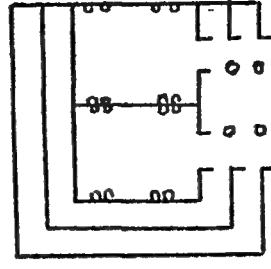
વિલાસ ૧

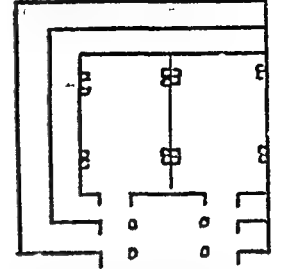
બહુનિવાસ ૨

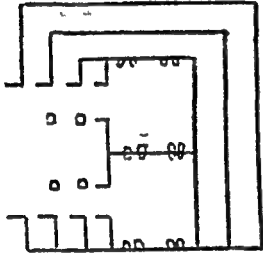
પુષ્ટિદ ૩

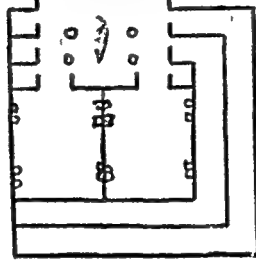
કૌપસન્નિષ ૪

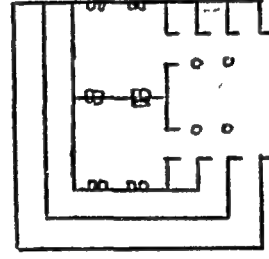
મહાન્ત ૧

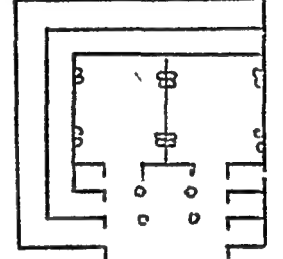
મહિત ૨

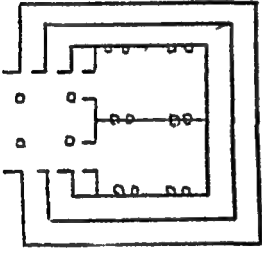
દુઃસ્વ ૩

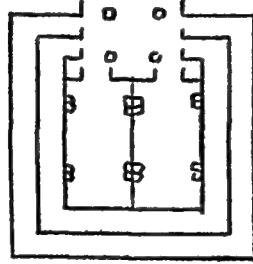
કુલ-ચ્છેદ ૪

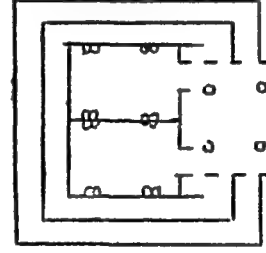
પ્રતાપવર્દન ૧

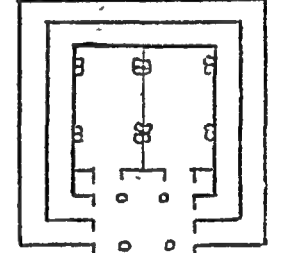
દિવ્ય ૨

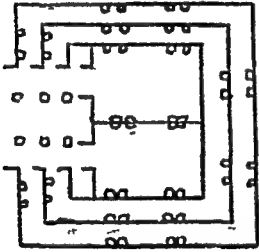
બહુદુઃસ્વ ૩

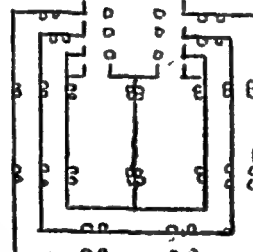
કંઠચ્છેદન ૪

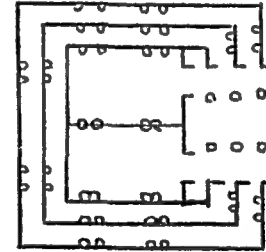
જંગમ ૧

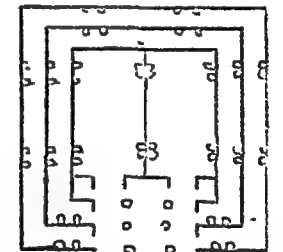
સિદ્ધનાદ ૨

હસ્તિજ ૩

કંઠક ૪

શાંતન ઘરનું દ્વાર ઉત્તર દિશામાં, શાંતિદ ઘરનું દ્વાર પૂર્વમાં, વર્દમાન ઘરનું દ્વાર દક્ષિણમાં અને કુર્કટ ઘરનું દ્વાર પશ્ચિમ દિશામાં છે. આ પ્રમાણે બીજાં પણ ચાર ચાર ઘરોનાં મુખ સમજ લેવાં. મેં તો પહેલેથીજ ખુલાસાવાર લખેલ છે ॥ ૯૬ ॥

સૂર્ય આદિ આઠ ઘરોનું સ્વરૂપ—

અગ્ને અલિંદ તિયગં ઇક્ષિકં વામદાહિણોવરયં ।

થંમજુઅં ચ દુસાલં તસ્સ ય નામં હવઈ સૂરં ॥ ૯૭ ॥

જે દિગાળ ઘરની આગળ ત્રણ અલિદ હોય, તથા ડાબી અને જમણી તરફ એક એક ગાળા સ્તભ સહિત હોય તે 'સૂર્ય' ઘર કહેવાય ॥ ૯૭ ॥

વયળે ચ ચડ અલિંદા ઉભય દિસે ઇક્કુ ઇક્કુ ઓવરયો ।
નામેળ વાસવં તં જુગઅંતં જાવ વસડ્ઢ ધુવં ॥ ૯૮ ॥

જે દિગાળ ઘરની આગળ ચાર અલિદ હોય તથા ડાબી અને જમણી તરફ એક એક ગાળા હોય તે 'વામય' નામનું ઘર કહેવાય । આવા ઘરમા યુગાત મુધી સ્થિરતા થાય ॥ ૯૮ ॥

મુહિ તિ અલિંદ દુ પચ્છડ્ઢ દાહિળ વામે અ હવડ્ઢ ઇક્કિંકં ।
તં ગિહનામં વીયં હિતચ્છિય ચડસુ વળળાણં ॥ ૯૯ ॥

જે બે ગાળાવાળા ઘરની આગળ ત્રણ અલિદ અને પાછળ બે અલિદ તથા જમણી અને ડાબી તરફ એક એક અલિદ હોય તે 'વીર્ય' નામનું ઘર કહેવાય । આ ચારે વર્ણોને હિતકારક છે ॥ ૯૯ ॥

દો પચ્છડ્ઢ દો પુરઓ અલિંદ તહ દાહિળે હવડ્ઢ ઇક્કો ।
કાલક્કલં તં ગેહં અકાલિદંડ કુળડ્ઢ નૂળં ॥ ૧૦૦ ॥

જે બે ગાળાવાળા ઘરની પાછળ બે, આગળ બે અને જમણી તરફ એક અલિદ હોય તે 'કાલ' નામનું ઘર કહેવાય । આ ઘર દુર્લિક્ષ આદિ દંડ નિશ્ચય કરવાવાળું છે ॥ ૧૦૦ ॥

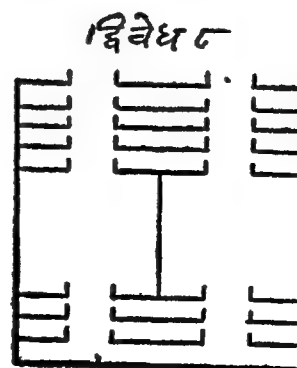
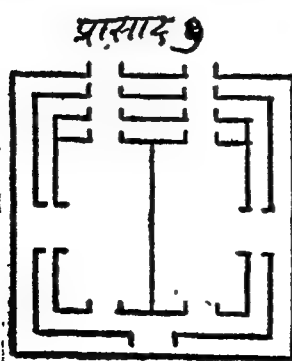
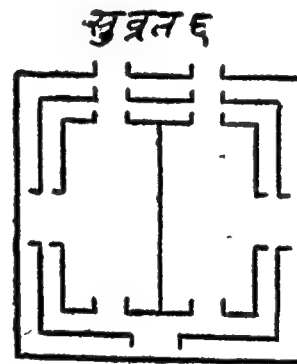
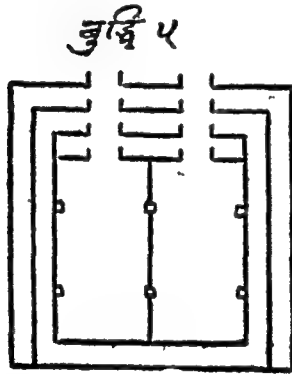
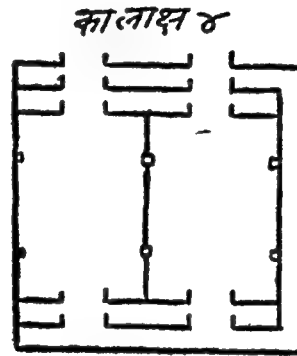
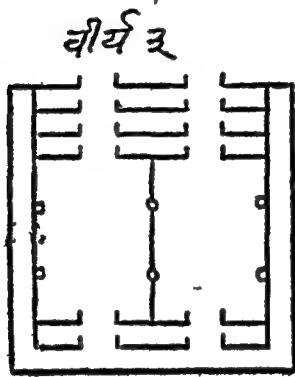
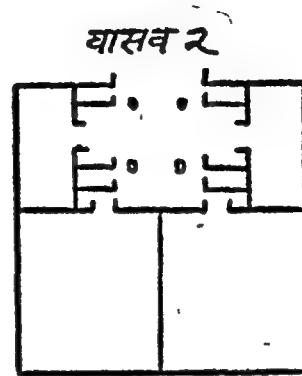
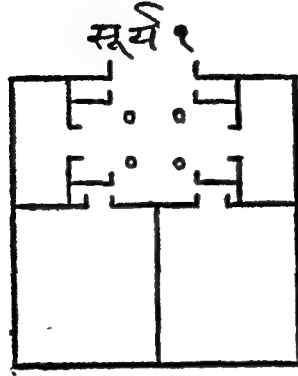
અલિંદ તિન્નિ વયળે જુઅલં જુઅલં ચ વામદાહિળ ।
ણગં પિટ્ટિ દિસાણ વુદ્ધી સંવુદ્ધિવહ્ઢળયં ॥ ૧૦૧ ॥

જે બે ગાળાવાળા ઘરની આગળ ત્રણ અલિદ, તથા ડાબી અને જમણી તરફ બે બે અલિદ, અને પાછળ એક અલિદ હોય, તે 'બુદ્ધિ' નામનું ઘર કહેવાય । આ ઘર સંતુષ્ટિને વધારવાવાળું છે ॥ ૧૦૧ ॥

દુ અલિંદ ચડ દિસેહિં સુવ્વયનામ ચ સવ્વસિદ્ધિકરં ।
પુરઓ તિન્નિ અલિંદા તિ દિસિ દુગ તં ચ પાસાયં ॥ ૧૦૨ ॥

જે બે ગાળાવાળા ઘરની ચારે તરફ બે બે અલિદ હોય તે 'મુવ્રત' નામનું ઘર કહેવાય । આ ઘર સર્વ પ્રકારની મિદ્ધિ કરવાવાળું છે । જે બે ગાળાવાળા ઘરની આગળ ત્રણ અલિદ અને બાકીની ત્રણે દિશામા બે બે અલિદ હોય, તે ઘરનું નામ 'પ્રાસાદ' કહેવાય ॥ ૧૦૨ ॥

चउरि अलिंदा पुरओ पिट्टि तिगं तं गिहं दुवेहक्खं ।
इह सूरार्इ गेहा अट्ट वि नियनामसरिसफला ॥ १०३ ॥

જે બે ગાળાવાળા ઘરની આગળ ચાર અલિંદ અને પાછળ ત્રણ અલિંદ હોય તે ઘરનું નામ 'દ્વિવેધ' ઘર કહેવાય। આ પ્રમાણે સૂર્ય આદિ આઠ પ્રકારના ઘર કહ્યા, તે પોતાના નામ પ્રમાણે કૃણ દેવાવાળા છે ॥ ૧૦૩ ॥

વિમલાઈ સુંદરાઈ હસાઈ અલંકિયાઈ પમવાઈ ।
 પમ્મોય સિરિમવાઈ ચૂડામણિ કલસમાઈ ચ ॥ ૧૦૪ ॥
 एमाइआसु सव्वे सोलस सोलम हवन्ति गिहतत्तो ।
 इक्किक्काओ चउ चउ दिसिमेअ अल्लिंदमेएहिं ॥ ૧૦૫ ॥
 तिअलोयसुदराई चउसट्टि गिहाइ हुंति रायाणो
 ते पुण अवट्ट संपड मिच्छा ण च रज्जभावेण ॥ ૧૦૬ ॥

વિમલાદિ, સુંદરાદિ, હુમાદિ, અલંકિતાદિ, પ્રભવાદિ, પ્રભાદિ, શ્રીભવાદિ, ચૂડામણિ અને કલશ આદિ, એ સર્વ આદિત્યાદિ ઘરોની દિશા અને અલિંદના ભેદ વડે મોળ સોળ પ્રકારના ઘર બને છે । ત્રૈલોક્ય મુદ્ર આદિ ચોસઠ પ્રકારના ઘર રાજ્યો માટે છે । આ સમયમાં ગોળ ઘર બનાવવાનો રીવાજ નથી, પરંતુ રાજ્યો માટે મના નથી ॥ ૧૦૪ ૧૦૫ ૧૦૬ ॥

ઘરના ઉદયનું માન સમરાગમના કહ્યું છે કે—

“ નિસ્તારાત્ પોહશો ભાગશ્ચતુર્હસ્તસમન્વિતઃ ।
 તલોચ્છ્રયઃ પ્રશસ્તોઽયં ભવેદ્ વિદિતવેશ્મનામ્ ॥
 સપ્તહસ્તો ભવેજ્જ્યેષ્ઠે મધ્યમે પદ્મરોન્મિતઃ ।
 પશ્ચહસ્તઃ કનિષ્ઠે તુ વિધાતવ્યસ્તથોદયઃ ॥ ”

ઘરનો જે વિસ્તાર હોય તેના મોલમાં ભાગમાં ચાર હાથ વધાગ્વાથી જે સખ્યા આવે, તેટલા માનનો ઘરના પહેલા તલ (માલ) નો ઉદય કયોમાં મારે છે । અથવા ઘરનો ઉદય સાત હાથ હોય તો તે જ્યેષ્ઠ માનનો ઉદય, છ હાથ હોય તો મધ્યમ ઉદય અને પાંચ હાથ હોય તો કનિષ્ઠ માનનો ઉદય બહુવો ।

ઘરમાં કયે ૨ ઠેકાણે કોનું ૨ સ્થાન કરવું, તે વતાવે છે—

પુર્વે સીહદુવારં અગ્નીઈ રસોઈ દાહિણે સયણં ।
 નેરઈ નીહારઠિઈ મોયણઠિઈ પચ્છિમે મણિયં ॥ ૧૦૭ ॥

વાયવ્વે સવ્વાઠહ કોસુત્તર ધમ્મઠાણુ ઈસાણે ।

પુવ્વાઙ્ગ વિણિદ્દેસો મૂલાગ્ગિહદારાવિક્ખાણ ॥ ૧૦૮ ॥

ઘરની પૂર્વ દિશામાં સિંહદ્વાર (મુખ્ય દ્વાર) કરવું, અગ્નિકોણમાં રસોડું, દક્ષિણમાં શયન (સુવાનું) સ્થાન, નૈઋત્યમાં પાચખાનાનું સ્થાન, પશ્ચિમમાં ભોજન કરવાનું સ્થાન, વાયુકોણમાં સર્વ પ્રકારનાં આયુધનું સ્થાન, ઉત્તરમાં ધનનું સ્થાન અને ઈશાન કોણમાં ધર્મનું સ્થાન કરવું જોઈએ । જે દિશામાં ઘરનું મુખ્ય દ્વાર હોય તેને પૂર્વ દિશા માની લઈને ઉપર પ્રમાણે સ્થાનો કરવાં ।

દ્વાર વિષય—

પુવ્વાઙ્ગ વિજયવારં જમવારં દાહિણાઙ્ગ નાયવ્વં ।

અવરેણ મયરવારં કુબેરવારં ઉર્ધ્વચીણ ॥ ૧૦૯ ॥

નામસમં ફલમેસિં વારં ન કયાવિ દાહિણે કુજ્ઞા ।

જઙ્ગ હોઙ્ગ કારણેણં તાઁ ચઁડદિસિ અઢ્ઢ ભાગ કાયવ્વા ॥ ૧૧૦ ॥

સુહવારુ અંસમઙ્ગે ચઁડસું પિ દિસાસુ અઢ્ઢભાગાસુ ।

ચઁડ તિય દુન્નિ છ પણ તિય પણ તિય પુવ્વાઙ્ગ સુકમ્મેણ ॥ ૧૧૧ ॥

પૂર્વ દિશામાં જે દ્વાર હોય તેને વિજય નામનું દ્વાર, દક્ષિણમાં જે દ્વાર હોય તેને યમ નામનું દ્વાર, પશ્ચિમમાં દ્વાર હોય તેને મગર દ્વાર અને ઉત્તર દિશામાં દ્વાર હોય તેને કુબેર દ્વાર કહે છે । તે પોતાના નામ પ્રમાણે ફળ આપનારાં છે, તે માટે દક્ષિણ દિશામાં ક્યારે પણ દ્વાર કરવું નહિ । કેઈ કારણને લીધે દક્ષિણમાં દ્વાર રાખવું હોય તો મધ્યમાં ન કરતાં બતાવેલ ભાગમાં કરવું તે સુખદાયક છે । જેમકે ચારે દિશામાં આઠ ભાગ કંટપના કરે, પ્રછી પૂર્વનાં આઠ ભાગોમાંથી ચોથા અથવા ત્રીજા ભાગમાં, દક્ષિણનાં આઠ ભાગોમાંથી બીજા અથવા છઠા ભાગમાં, પશ્ચિમનાં આઠ ભાગોમાંથી પાંચમા અથવા ત્રીજા ભાગમાં અને ઉત્તરનાં આઠ ભાગોમાંથી પાંચમા અથવા ત્રીજા ભાગમાં દ્વાર રાખવું સાચું છે ॥ ૧૦૮ થી ૧૧૧ ॥

વારાઁ ગિહપવેસં સોવાણ કરિજ્ઞ સિદ્ધિમગ્ગેણ ।

પયઠાણં સુરમુહં જલકુંભ રસોઙ્ગ આસન્નં ॥ ૧૧૨ ॥

દરવાજાથી ઘરમાં પ્રવેશ કરવા માટે મુખિમાર્ગે અર્થાત્ જમણી તરફથી પ્રવેશ થાય, તે પ્રમાણે પગથીયા કરવા જોઈએ । * પદસ્થાન (પગથીયા), જલ કુંડ, રમોડુ અને આસન આદિ ચુર મુખ કરવા ॥ ૧૧૨ ॥

સગડમુહા વરગેહા કાયન્વા તહ ચ હટ વઘમૂહા ।

વારાડ ગિહકમુચ્ચા હદુચ્ચા પુરડ મજ્જ સમા ॥૧૧૩॥

જેમ ગાડીનો ભાગ આગળ સાકડો અને પાછળ વિશાળ હોય છે, તેમ ઘર દ્વાર આગળ સાંકડું અને પાછળ વિશાળ બનાવવું । અને હાટ (દુકાન) વાઘના મુખ જેવા વિશાળ કરવાં અર્થાત્ દુકાનના આગળનો ભાગ વિશાળ કરવો । દરવાજાની પાછળ ઘર ઉંચું કરવું, અને દુકાન આગળના ભાગમા ઉંચી અને મધ્યમાં સમાન હોવી જોઈએ ॥ ૧૧૩ ॥

દ્વારનો ઉદય અને વિસ્તારનું માન રાજવંશભામાં બતાવે છે કે—

“ પશ્ચ્યા વાય શતાર્દસપ્તત્રિયુતૈ-વ્યાસસ્ય હસ્તાંગુલૈઃ,

દ્વારસ્યોદયકો મવેચ્ચ મવને મધ્યકનિષ્ઠોત્તમૌ ।

દૈર્ઘ્યાદૈન ચ વિસ્તરઃ શશિકલાભાગોષ્ઠિકઃ શસ્યતે,

દૈર્ઘ્યાત્ વ્યંશવિહીનમર્દરહિતં મધ્યં કનિષ્ઠં ક્રમાત્ ॥ ”

ઘરની પહોળાઈ જેટલા હાથની હોય, તેટલા જ આંગળોમા સાઠ આંગળ મેળવી દેવાથી જે સખ્યા થાય એટલીજ દ્વારની ઉંચાઈ કરવી તે મધ્યમ માન, પચાસ આંગળ મેળવીને ઉંચાઈ કરવામાં આવે તે કનિષ્ઠ માન અને સિત્તેર આંગળ મેળવીને ઉંચાઈ કરવામા આવે તે જ્યેષ્ઠમાનની ઉંચાઈ જાણવી ।

દ્વારની ઉંચાઈ જેટલા આંગળની હોય તેનાં અર્ધ ભાગમા ઉંચાઈનો સોળમા ભાગ મેળવી ને દ્વારનો વિસ્તાર કરવો તે ઉત્તમ છે । દ્વારની ઉંચાઈના ત્રણ ભાગ કરી, તેમાથી એક ભાગ ખાદ કરી, શેષ બે ભાગ પ્રમાણે વિસ્તાર કરવો તે મધ્યમ છે । અને દ્વારની ઉંચાઈનાં અર્ધ ભાગ પ્રમાણે વિસ્તાર કરવો તે કનિષ્ઠ છે ।

દ્વારના ઉદયનો ખીજે મત—

“ ગૃહોત્સેધેન વા વ્યંશ-હીનેન સ્યાત્ સમુચ્છિતિઃ ।

તદર્દેન તુ વિસ્તારો દ્વારસ્યેત્યપરો વિધિઃ ॥ ”

ઘરની ઉંચાઈનાં ત્રણ ભાગ કરીને, તેમાંથી એક ભાગ બાદ કરી બાકી બે ભાગ રહ્યાં, તેટલી દ્વારની ઉંચાઈ કરવી અને ઉંચાઈથી અર્ધી પહોળાઈ કરવી । આ બીજો પ્રકાર છે ।
ગૃહપ્રવેશનો શુભાશુભ પ્રકાર સમરાંગણમાં બતાવે છે કે—

“ ઉત્સક્તો હીનબાહુશ્ચ પૂર્ણબાહુસ્તથાપરઃ ।
પ્રત્યક્ષાયશ્ચતુર્થશ્ચ નિવેશઃ પરિકીર્તિતઃ ॥ ”

ઘરમાં પ્રવેશ કરવાને માટે પહેલો ‘ ઉત્સંગ ’ નામનો પ્રવેશ, બીજો ‘ હીનબાહુ ’ અર્થાત્ ‘ સવ્ય ’ નામનો પ્રવેશ, ત્રીજો ‘ પૂર્ણબાહુ ’ અર્થાત્ ‘ અપસવ્ય ’ નામનો પ્રવેશ અને ચોથો ‘ પ્રત્યક્ષાય ’ અર્થાત્ ‘ પૃષ્ઠભંગ ’ નામનો પ્રવેશ, એ ચાર પ્રકારનો પ્રવેશ માનવામાં આવે છે । તેનું શુભાશુભ લક્ષણ નીચે બતાવે છે ।

“ ઉત્સક્ત એકદિકામ્યાં દ્વારામ્યાં વાસ્તુવેશ્મનોઃ ।
સ સૌભાગ્યપ્રજાવૃદ્ધિ-ધનધાન્યજયપ્રદઃ ॥ ”

મુખ્ય ઘરનું દ્વાર અને પ્રથમ પ્રવેશ દ્વાર અર્થાત્ ખડકીનું દ્વાર એકજ દિશામાં હોય, તેને ‘ ઉત્સંગ ’ નામનો પ્રવેશ કહે છે । આ પ્રકારનો પ્રવેશ સૌભાગ્ય કારક, સંતાનની વૃદ્ધિ કારક, ધન ધાન્ય દેવાવાળો અને વિજય કરવાવાળો છે ।

“ યત્ર પ્રવેશતો વાસ્તુ-ગૃહં ભવતિ વામતઃ ।
તદ્દીનબાહુકં વાસ્તુ નિન્દિતં વાસ્તુચિન્તકૈઃ ॥
તસ્મિન્ વસન્નલ્પવિત્તઃ સ્વલ્પમિત્રોઽલ્પચાન્ધવઃ ।
સ્ત્રીજિતશ્ચ ભવેન્નિત્યં વિવિધવ્યાધિપીડિતઃ ॥ ”

જે મુખ્ય ઘરનું દ્વાર પ્રવેશ કરતી વખતે ડાબી તરફ હોય અર્થાત્ પ્રથમ ખડકીના દ્વારે પ્રવેશ કર્યા પછી ડાબી તરફ વળીને મુખ્ય ઘરમાં પ્રવેશ થાય, તેને ‘ હીનબાહુ ’ પ્રવેશ કહે છે । આ પ્રકારના પ્રવેશને વાસ્તુશાસ્ત્રના વિદ્વાનો નિન્દિત કહે છે । આ પ્રકારના પ્રવેશવાળા ઘરમાં રહેવા-વાળા મનુષ્ય થોડા ધનવાળા થોડા મિત્રવાળા, સ્ત્રીને આધીન રહેવાવાળા, અને અનેક પ્રકારની વ્યાધિઓથી પીડિત હોય છે ।

“ વાસ્તુપ્રવેશતો યત્તુ ગૃહં દક્ષિણતો ભવેત્ ।
પ્રદક્ષિણપ્રવેશત્વાત્ તદ્ વિદ્યાત્ પૂર્ણબાહુકમ્ ॥
તત્ર પુત્રાંશ્ચ પૌત્રાંશ્ચ ધનધાન્યસુખાનિ ચ ।
પ્રાપ્તુવન્તિ નરા નિત્યં વસન્તો વાસ્તુનિ ધ્રુવમ્ ॥ ”

પ્રથમ પ્રવેશ કરતી વખતે મુખ્ય ઘરનું દ્વાર જમણી તરફ હોય અર્થાત્ પહેલા ખડકીના બાગ્ગે પ્રવેશ કર્યા પછી જમણી તરફ વળીને મુખ્યઘરમા પ્રવેશ થાય, તેને ‘પૂર્ણબાહુ’ પ્રવેશ કહે છે । આવા પ્રવેશવાળા ઘરમા રહેવાવાળા મનુષ્યને પુત્ર, પૌત્ર, ધન, ધાન્ય અને મુખની નિરંતર પ્રાપ્તિ થાય છે ।

“ ગૃહપૃષ્ઠં સમાશ્રિત્ય વાસ્તુદ્વાર યદા ભવેત્ ।

પ્રત્યક્ષાયસ્ત્વસૌ નિન્દ્યો વામાર્તપ્રવેશમત્ ॥ ”

મુખ્ય ઘરની પાછીત કડીને મુખ્ય ઘરમા પ્રવેશ થાય, તે ‘પ્રત્યક્ષાય’ અર્થાત્ ‘પૃષ્ઠભગ’ પ્રવેશ કહેવાય । એવા પ્રવેશવાળા ઘર હીનબાહુ પ્રવેશવાળા ઘરની જેમ નિંદનીય છે ।

ઘરની ઉચ્ચાઈનું ફલ—

પુવ્વુચ્ચં અત્યહરં દાહિણ ઉચ્ચઘરં ધણસમિદ્ધં ।

અવરુચ્ચં ત્રિઙ્ગિકરં ઉવ્વસિયં ઉત્તરા ઉચ્ચ ॥ ૧૧૪ ॥

પૂર્વ દિશામા ઘર ઊંચુ હોય તો લક્ષ્મીનો વિનાશ થાય । દક્ષિણ દિશામા ઘર ઊંચું હોય તો ધનમપત્તિથી પૂર્ણ ગ્રહે । પશ્ચિમ દિશામા ઘર ઊંચુ હોય તો ધનધાન્યની વૃદ્ધિ કરવાવાળુ છે । અને ઉત્તર તરફ ઘર ઊંચુ હોય તો વમતિ ગદિત ઉઝડ રહે ॥ ૧૧૪ ॥

ઘરના ઉદયનું પ્રમાણ ગજવદ્ધભમા કહે છે કે—

“ વેદમવ્યાસકલાંશકે યુગગુણૈર્હસ્તૈસ્ત્રિસાદૈર્યુતે,

હર્મ્યસ્ય ત્રિવિધોદયઃ ક્ષિતિતલાદ્ યાવચ્ચ પટ્ટોર્ધ્વક્રમ્ ।

ઈકૌઙ્ગોપિ પુનઃત્રિધા નિગદિતઃ સર્વે ત ઈકાદશ,

ક્ષેપ્યાઃ પન્નતૌ નલાઃ ગણિકલા અષ્ટાદશાઘાત્રિધા ॥

ત્રિશ્ચાને યુગપર્વતાસ્તિથિયુતા ધિષ્ણૈરુવિશાન્વિતા,

મધ્યોઽયં ત્રિકરૈસ્તદગ્રસહિતૈઃ પ્રોક્તઃ કનિષ્ઠત્રિધા ॥ ”

ઘરનો જેટલો વિસ્તાર હોય, તેના મોળમા ભાગમા ચાર હાથ વંચાગી તેટલો ઘરનો ઉદય કરવામા આવે તો ત્ર્યેષ્ઠમાનનો ઉદય થાય, મારા ત્રણ હાથ વંચાગી ઘરનો ઉદય કરવામા આવે

તો મધ્યમ માનનો ઉદય થાય, અને ત્રણ હાથ વધારી ઘરનો ઉદય કરવામાં આવે તો કનિષ્ઠ માનનો ઉદય થાય । આ ત્રણે પ્રકારનો ઉદય ઘરના ભૂમિતલ (પીઠ) થી લઈને પાટડાના મથાળા સુધી ગણાય છે । આ પ્રત્યેક ઉદયના બીજા ત્રણ ત્રણ ભેદ કરીને બાર પ્રકારના ઉદય થાય છે, તેમાંથી અગ્યાર પ્રકારના ઉદય ગણવામાં આવે છે । જેમકે—જ્યેષ્ઠમાનના ઉદયના ચાર હાથના ૯૬ આંગળોમાં અનુક્રમે ૨૦, ૧૮ અને ૧૬ આંગળ મેળવીએ તો જ્યેષ્ઠ ઉદયના ત્રણ ભેદ થાય, તે આ પ્રમાણે— $૯૬+૨૦=૧૧૬$ આંગળનો જ્યેષ્ઠ જ્યેષ્ઠ ઉદય, $૯૬+૧૮=૧૧૪$ આંગળનો જ્યેષ્ઠ મધ્યમ ઉદય, $૯૬+૧૬=૧૧૨$ આંગળનો જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠ ઉદય થાય । મધ્યમ માનના ઉદયના સાડા ત્રણ હાથના ૮૪ આંગળોમાં અનુક્રમે ૨૭, ૨૧ અને ૧૫ આંગળ મેળવીએ તો મધ્યમ ઉદયના ત્રણ ભેદ થાય, તે આ પ્રમાણે— $૮૪+૨૭=૧૧૧$ આંગળનો મધ્યમ જ્યેષ્ઠ ઉદય, $૮૪+૨૧=૧૦૫$ આંગળનો મધ્યમ મધ્યમ ઉદય, $૮૪+૧૫=૯૯$ આંગળનો મધ્યમ કનિષ્ઠ ઉદય થાય । કનિષ્ઠ માનના ઉદયના ત્રણ હાથના ૭૨ આંગળોમાં અનુક્રમે ૨૭, ૨૧ અને ૧૫ આંગળ મેળવીએ તો કનિષ્ઠ ઉદયના ત્રણ ભેદ થાય, તે આ પ્રમાણે— $૭૨+૨૭=૯૯$ આંગળનો કનિષ્ઠ જ્યેષ્ઠ ઉદય, $૭૨+૨૧=૮૩$ આંગળનો કનિષ્ઠ મધ્યમ ઉદય, $૭૨+૧૫=૮૭$ આંગળનો કનિષ્ઠ કનિષ્ઠ ઉદય થાય । આ પ્રમાણે બાર પ્રકારના ઉદય થાય છે, પણ તેમાં મધ્યમ કનિષ્ઠ અને કનિષ્ઠ જ્યેષ્ઠ બે બે ઉદય સરખા ૯૯ આંગળના હોવાથી તે બન્નેનો એક ભેદ ગણીને ગ્રંથકારે અગ્યાર ભેદ લખ્યા છે ।

વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે ઘરનું ઉદયચક્ર—

ઉત્તમ				મધ્યમ				કનિષ્ઠ				મૂલ ભેદ ૩
ઉત્તમ	ઉ. ઉ	ઉ. મ	ઉ. ક.	મ.	મ. ઉ	મ. મ	મ. ક.	ક.	ક. ઉ	ક. મ	ક. ક.	પેટા ભેદ. ૧૨ આંગળ સંખ્યા
૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨	
૯૬	૯૬	૯૬	૯૬	૮૪	૮૪	૮૪	૮૪	૭૨	૭૨	૭૨	૭૨	
	૨૦	૧૮	૧૬		૫૭	૨૧	૧૫		૨૭	૨૧	૧૫	
૯૬	૧૧૬	૧૧૪	૧૧૨	૮૪	૧૧૧	૧૦૫	૯૯	૭૨	૯૯	૯૩	૮૭	

આ બાર પ્રકારનો ઉદય ઘરના વિસ્તારના સોળમાં ભાગમાં મેળવીને ઘરનો ઉદય કરવામાં આવે છે ।

બૃહત્સંહિતામાં પણ કહ્યું છે કે—

“ વિસ્તારષોડશાંશઃ સચતુર્હસ્તો ભવેદ્ ગૃહોદ્ગ્રાયઃ ।
દ્વાદશભાગેત્રોત્રો ભૂમૌ ભૂમૌ સમસ્તાનામ્ ॥ ”

ઘરના વિસ્તારના સોળમાં ભાગમાં ચાર હાથ વધારીને તેટલો ઘરનો ઉદય કરવો, પણ

મેડીવાળુ ઘર હોય તો પહેલા માળના ઉદયથી બીજા માળનો ઉદય આરંભો લાગ કમ કરવો, અને ત્રીજા માળનો ઉદય બીજા માળના ઉદયથી આરંભો લાગ કમ રાખવો એ પ્રમાણે નીચેના માળના ઉદયથી ઉપરના માળનો ઉદય આરંભો લાગે કમ રાખવો ।

સમરાંગણમાં પણ કંઈ છે કે—

“ સપ્તહસ્તો ભવેજ્જ્યેષ્ઠે મધ્યમે ષટ્કરોન્મિતઃ ।

પન્ચહસ્તઃ કનિષ્ઠે તુ વિઘાતવ્યસ્તથોદયઃ ॥ ”

ઘરનો ઉદય સાત હાથ હોય તો જ્યેષ્ઠ ઉદય કહેવાય, છ હાથ હોય તો મધ્યમ ઉદય અને પાંચ હાથ હોય તો કનિષ્ઠ ઉદય જાણવો ।

લીતતુ પ્રમાણ બૃહત્સહિતામાં બતાવે છે કે—

“ વ્યાસાત્ પોઢશમામઃ સર્વેષાં સઘનાં ભવતિ મિત્તિઃ ।

પક્વેષિકાકૃતાનાં દારુકૃતાનાં તુ ન વિકલ્પઃ ॥ ”

ઘરનો જોડલો વિસ્તાર હોય તેના મોળમે લાગે લીત જડી કરવી । પરંતુ પાકી ઇંટ અથવા લાકડા કે પાપાણની લીત હોય તો પોતાની ઇચ્છાનુસાર લીત જડી કરવી । અર્થાત્ આ નિયમ ફક્ત માટીની લીત કરવી હોય ત્યાં લાગૂ પડે છે, પાકી ઇંટની કે લાકડાની લીત હોય તો તે નિયમ નથી ।

ઘરનો આરંભ પહેલા ક્યાથી કરવો તે બતાવે છે—

મૂલાઓ આરંભો કીરડ પછા કમે કમે કુજ્જા ।

સઘવં ગણિય વિસુલ્લં વેહો સઘવરથ વ્રજિજ્જા ॥ ૧૧૫ ॥

સર્વ પ્રકારે ભૂમિનાં દોષોને શુદ્ધ કરીને, ઘરની મુખ્યગાળાથી કાર્યનો પ્રથમ આરંભ કરવો જોઈએ । તે પછી અનુક્રમે બીજે ૨ ઠેકાણે કામનો આરંભ કરવો । કોઈ જગ્યાએ વેધ આદિ દોષ ન આવે તેમ કરવું, વેધ સર્વથા વર્જનીય છે ॥ ૧૧૫ ॥

સાત પ્રકારના વેધ—

તલવેહ કોણવેહં તાલુયવેહં કવાલવેહં ચ ।

તહ થંભ તુલાવેહં દુવારવેહ ચ સત્તમય ॥ ૧૧૬ ॥

તલવેધ કોણવેધ તાલુવેધ કપાલવેધ સ્તંભવેધ તુલાવેધ અને દ્વારવેધ એ સાત પ્રકારનાં વેધો જાણવા ।

સમવિસમભૂમિ કુંભિ અ જલપૂરં પરગિહસ્સ તલવેહો ।

કૂળસમં જડ કૂળં ન હવડ તા કૂળવેહો અ ॥ ૧૧૭ ॥

ઘરની ભૂમિ સમવિષમ ઊંચી નીચી હોય, દ્વારની સામે કુંભી (ઘાણી, અરહટ, કોદલૂ વિગેરે) હોય, ખીજનાં ઘરની પાણીની પરનાળ યા રસ્તો હોય તો તલવેધ જાણવો । તથા ઘર નાં ખૂણા ખરાખર ન હોય તો તે કોણવેધ જાણવો ॥ ૧૧૭ ॥

ઇક્કલ્લખે નીચુચ્ચં પીઠં તં મુળહ તાલુયાવેહં ।

વારસ્સુવરિમપટ્ટે ગબ્મે પીઠં ચ સિરવેહં ॥ ૧૧૮ ॥

એકજ ખંડમાં પાટડા ઊંચા નીચા હોય તો તાલુવેધ જાણવો । દ્વારનાં ઉત્તરંગમાં મધ્યભાગે પાટડો આવે તો શિરવેધ જાણવો ॥ ૧૧૮ ॥

ગેહસ્સ મજ્ઝિ માણ થંભેગં તં મુળેહ ડરસલ્લં ।

અહ અનલો વિનલાઇ હવિજ્જ જા થંભવેહો સો ॥ ૧૧૯ ॥

ઘરની મધ્ય ભાગમાં એક થાંભલો હોય, અથવા અગ્નિ યા જળનું સ્થાન હોય તો તે ઘરનું હૃદયશલ્ય જાણવું, તે સ્તંભવેધ કહેવાય ।

હિટ્ઠિમડવરિલ્લખાણં હીણાહિયપીઠ તં તુલાવેહં ।

❁ પીઠા સમસંલ્લાઓ હવંતિ જડ તત્થ નહુ દોસો ॥ ૧૨૦ ॥

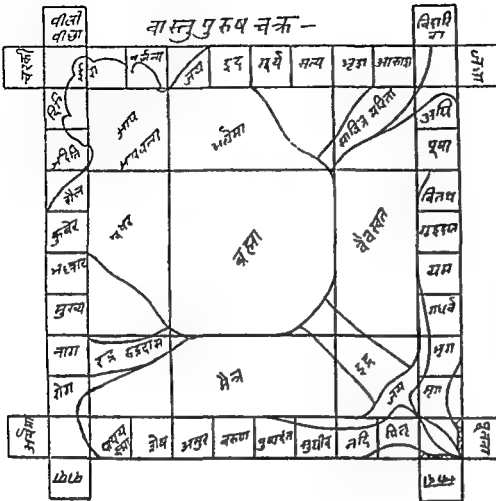
ઘરનાં નીચેનાં અને ઉપરનાં ભાગમાં પાટડા ન્યૂન યા અધિક હોય તો તુલાવેધ જાણવો । પરંતુ પાટડાની સંખ્યા ખરાખર સમાન હોય તો દોષ નહિ ॥ ૧૨૦ ॥

દૂમ કૂવ થંભકોળ ય કિલાવિલ્લે દુવારવેહો ય ।

ગેહુચ્ચવિડળભૂમી તં ન વિરુદ્ધં બુહા વિંતિ ॥ ૧૨૧ ॥

ઘરના દરવાજાની સામે કોઈ વૃક્ષ કુવા સ્તંભ ખૂણા અથવા ખીલી હોય તો દ્વારવેધ કહેવાય । પરંતુ ઘરની ઊંચાઇથી ખમણી જમીન છાડીને ઉપરોક્ત કોઈ પણ વેધ હોય તો તેનો દોષ નથી, એમ પંડિત જનોએ કહ્યું છે ॥ ૧૨૧ ॥

* ‘ પીઠં પીઠસ્સ સમં હવડ જત્થ નહુ દોસો ’ इति पाठान्तरे ।

દેવને, બંને કીચણ ઉપર કમધી અગ્નિ અને ગેગદેવ ને, જમણા પગની નળી ઉપર પૂવાદિ માત (પૂવા વિતથ ગૃહક્ષત યમ ગંધર્વ ભૂગ અને મૃગ) દેવોને, ડાબા પગની નળી ઉપર નદિ આદિ માત (નદિ મુગ્રીવ પુષ્પદંત વરૂણ અમુર શેષ અને પાપયક્ષ્મા) દેવોને, પગને તલિયે પિતૃદેવને આપન કરવાં ।

વાસ્તુપદના ૪૫ દેવોનાં નામ અને સ્થાન—

“ઈશસ્તુ પર્જન્યજયેન્દ્રસર્વાઃ, સત્યો મૃશાકાશક એવ પૂર્વે ।
 વહિશ્ચ પૂવા વિતથામિધાનો, ગૃહક્ષતઃ પ્રેતપતિઃ ક્રમેણ ॥
 ગન્ધર્વમૃદ્ધૌ મૃગપિતૃસન્જ્ઞૌ, દ્વારસ્થસુગ્રીવકપુષ્પદન્તાઃ ।
 જલાધિનાથોઽપ્યસુરશ્ચ શેષઃ સપાપયક્ષ્માપિ ચ રોગનાગૌ ॥
 મુરુચશ્ચ મહાટકુબેરશૈલા—સ્તથૈવ વાહો હ્રદિતિર્દિતિશ્ચ ।
 દ્વાત્રિંશદેવં ક્રમતોઽર્ચનીયા—સ્રયોદશૈવ ત્રિદશાશ્ચ મધ્યે ॥ ”

ઈગાન કોણુમા ઈશને, પૂર્વ દિશાના કોણુમાં અતુકમે પર્જન્ય, જ્ય, ઇન્દ્ર, સૂર્ય, સત્ય ભશ, અને આકાશ એ માત દેવોને, અગ્નિકોણુમા અગ્નિદેવને, દક્ષિણ દિશાના કોણુમાં અતુકમે પૂવા, વિતથ ગૃહક્ષત, યમ, ગંધર્વ, ભૂગરાજ, અને મૃગ એ સાત દેવોને, નૈઋત્ય કોણુમાં પિતૃદેવને, પશ્ચિમ દિશાના કોણુમાં અતુકમે નદી, મુગ્રીવ, પુષ્પદંત, વરૂણ, અમુર શેષ અને પાપયક્ષ્મા એ સાત દેવોને, વાયુકોણુમાં રોગદેવને, ઉત્તર દિશાના કોણુમાં અતુકમે નાગ, મુખ્ય, ભક્ષાટ,

કુબેર, શૈલ, અદિતિ અને દિતિ એ સાત દેવોને સ્થાપવાં । આ પ્રમાણે બત્રીશ દેવ ઉપરનાં કોઠામાં પૂજવા । અને મધ્ય કોઠામાં તેર દેવ પૂજવાં તે નીચે પ્રમાણે બતાવે છે ।

“ પ્રાગર્યમા દક્ષિણતો વિવસ્વાન્, મૈત્રોઽપરે સૌમ્યદિશો વિભાગે ।

પૃથ્વીધરોઽર્ચ્યસ્ત્વથ મધ્યતોઽપિ, બ્રહ્માર્ચનીયઃ સંકલેષુ નૂનમ્ ॥ ”

ઉપરનાં કોઠાઓની નીચે પૂર્વ દિશાનાં કોઠામાં અર્યમા, દક્ષિણદિશાનાં કોઠામાં વિવસ્વાન્ પશ્ચિમદિશાનાં કોઠામાં મૈત્ર અને ઉત્તર દિશાનાં કોઠામાં પૃથ્વીધર દેવને સ્થાપીને પૂજા કરવી અને બધાં કોઠાની વચમાં બ્રહ્માની પૂજા કરવી ।

“ આપાવત્સૌ શિવકોણમધ્યે, સાવિત્રકોઽગ્રૌ સવિતા તથૈવ ।

કોણે મહેન્દ્રોઽથ જયસ્તૃતીયે, રુદ્રોઽનિલેઽર્ચ્યોઽપ્યથ રુદ્રદાસઃ ॥ ”

ઉપરનાં કોણાનાં કોઠાની નીચે ઈશાન કોણમાં આપ અને આપવત્સને, અગ્નિકોણમાં સાવિત્ર અને સવિતાને, નૈઋત્યકોણમાં ઇંદ્ર અને જયને, વાયુકોણમાં રુદ્ર અને રુદ્રદાસને સ્થાપીને પૂજવા જોઈએ ।

“ ઈશાનબાહ્યે ચરકી દ્વિતીયે, વિદારિકા પૂતનિકા તૃતીયે ।

પાપાભિધા મારુતકોણકે તુ, પૂજ્યાઃ સુરા ઉક્ત વિધાનકૈસ્તુ ॥ ”

વાસ્તુમંડલની બહાર ઈશાનકોણમાં ચરકી, અગ્નિકોણમાં વિદારિકા, નૈઋત્યકોણમાં પૂતના અને વાયુકોણમાં પાપા આ ચાર રાક્ષસણીને પૂજવી ।

પ્રાસાદમંડલમાં વાસ્તુમંડલની બહાર કોણામાં આઠ દેવ બતાવે છે—

“ એશાન્યે ચરકી બાહ્યે પીલીપીછા ચ પૂર્વવત્ ।

વિદારિકાગ્રૌ કોણે ચ જંભા યામ્યદિશાશ્રિતા ॥

નૈઋત્યે પૂતના સ્કન્દા પશ્ચિમે વાયુકોણકે ।

પાપા રાક્ષસિકા સૌમ્યેઽર્ચ્યમૈવં સર્વતોઽર્ચયેત્ ॥ ”

ઈશાન કોણની બહાર ઉત્તરમાં ચરકી અને પૂર્વમાં પીલીપીછા, અગ્નિકોણની બહાર પૂર્વમાં વિદારિકા અને દક્ષિણમાં જંભા, નૈઋત્ય કોણની બહાર દક્ષિણમાં પૂતના અને પશ્ચિમમાં સ્કન્દા વાયુકોણની બહાર પશ્ચિમમાં પાપા અને ઉત્તરમાં અર્યમાને પૂજવી જોઈએ ।

કયો વાસ્તુ કયે ઠેકાણે પૂજવો તે કહે છે—

“ ગ્રામે ભૂપતિમન્દિરે ચ નગરે પૂજ્યશ્વતુઃપટિકૈ-
રેકાગીતિપટૈઃ સમસ્તમવને જીર્ણે નવાઘ્યંશકૈઃ ।
ગ્રાસાદે તુ શતાશકૈસ્તુ સરુલે પૂજ્યસ્તથા મળ્ડપે,
ઋપે પળ્ળવચન્દ્રભાગસહિતૈર્ વાપ્યા તદાગે વને ॥ ”

ગામ ગામમહેલ અને નગરને વિષે ચોમઠ પદનો વાસ્તુ, સર્વ જાતિના ઘરને વિષે એકાશી પદનો વાસ્તુ, જીર્ણોદ્ધારમાં એકાગ્રપચામ પદનો વાસ્તુ, સર્વજાતિના ગ્રામીણ અને મંડપને વિષે એકપદનો વાસ્તુ, કુવા વાવ તલાવ અને વનમાં એક એક ઝુલુ પદનો વાસ્તુ પૂજવો ।

ચોમઠ પદના વાસ્તુનું ન્યસ-પ—

“ ચતુષ્પટિપદૈર્વાસ્તુ-ર્મધ્યે બ્રહ્મા ચતુષ્પદઃ ।
અર્યમાદ્યાશ્વતુર્ભાગા દ્વિદ્વયંગા મધ્યકોળગાઃ ॥
વહિષ્કોળેષ્વર્ધ્વભાગાઃ શેષા એકપદાઃ સુરાઃ ॥ ”

૬૪ ચૌસઠપદના વાસ્તુન્યસ-પ—

દિ	પ	જ	ઇ	સ	મ	મૃ	આ
અ	આવ	અર્ચ્યા	શાવિત્રી	શક્તિ			પૂ
શૌ	આવસ્ત						વિ
કુ	પૃથ્વીધર	બ્રહ્મા	વિવસ્વાન				૨
મ							ય
મુ	કુક	મૈત્રેયાણ	જ્યે				૩
ના	સુદરશ						મૃ
તે	શૌ	અ	વ	પુ	સુ	નં	શિ

ચોમઠ પદના વાસ્તુમાં ચારપ નો બ્રહ્મા, અર્ચ્યાદિ ચાર દેવ ચાર ચાર પદના મધ્યકોણના આપવત્સ આદિ આઠ દેવ બે બે પદના, ઉપરના કોણના આઠ દેવ અરધા અરધા પદના અને બાકીના દેવ એક એક પદના છે ।

એકયાશી પદનાં વાસ્તુનું સ્વરૂપ—

“ એકાશીતિપદે બ્રહ્મા નવાર્યમાદ્યાસ્તુ ષટ્પદાઃ ॥

દ્વિપદા મધ્યકોણેઽષ્ટૌ બાહ્યે દ્વાત્રિશદેકશઃ । ”

૮૧ ઇચ્છાસીપદકા વાસ્તુચક્ર —

ઈ	પ	જ	ઈ	સૂ	સ	મૃ	આ	ઞ
દિ	અગ્નિ અપવસ		અર્યમા		માતૃત્ર સવિતા		પૃ	
અ								
શૌ								શ
કુ	પૃથ્વીધર		બ્રહ્મા		વિવસ્વાન		ય	
ખ								ગ
મુ	હર સુક્રાસ		મેત્રગણ		અંજી અંજી		મૃ	
ના								
રો	પા	શૌ	અ	વ	પુ	સુ	ન	પિ

એકયાશી પદનાં વાસ્તુમાં નવ પદનો બ્રહ્મા, અર્યમાદિ ચાર દેવ છ છ પદનાં, મધ્યખૂણાનાં આઠ દેવ બે બે પદનાં અને ઊપરનાં બત્રીશ દેવ એક એક પદનાં છે ॥

એકસો પદનાં વાસ્તુનું સ્વરૂપ—

“ શતે બ્રહ્માષ્ટિસંખ્યાંશો બાહ્યકોણેષુ સાર્દ્ધગાઃ ।

અર્યમાદ્યાસ્તુ વસ્વંશાઃ શેષાસ્તુ પૂર્વવાસ્તુવત્ ॥ ”

એકસો પદનાં વાસ્તુમાં સોળ પદનો બ્રહ્મા, ઉપરનાં કોણાનાં આઠ દેવ દોઢ ૨-પદનાં, અર્યમાદિ ચાર દેવ આઠ ૨ પદનાં, મધ્ય ખૂણાનાં આઠ દેવ બે બે પદનાં, અને બાકીનાં દેવ એક એક પદનાં છે ।

ઓગણપચાસ પદના વાસ્તુનું સ્વરૂપ—

“ વેદાંશો વિધિર્યમપ્રમૃતયસ્ત્ર્યંશા નવ ત્વષ્ટકં,
કોણેતોઽષ્ટપદાર્દ્ધકાઃ પરસુરાઃ ષડ્ભાગહીને પદે ।

१०. सौपदका वास्तुचक्र

दि	इ	प	ज	इ	स	भ	आ
अ	आय		अर्यमा		सावित्र		अ
शे							पू
कु	पृथ्वीधर		ब्रह्मा		वैवस्वत		वि
न							ग
मु							य
ना	इन्द्र		मैत्रगण		इन्द्र		भ
रो	सुव्रत				ज्येष्ठ		सु
पा	शे	अ	व	पु	सु	न	पि

वास्तुचक्र

वास्तोर्नन्दयुगाश एवमधुनाष्टांशैश्चतुःषष्टिके,
सन्धेः सन्नमितान् सुधीः परिहरेद् भित्ति तुलां संभक्तान् ॥”

११. गुणपञ्चासदका वास्तुचक्र—

दि	इ	प	ज	इ	स	भ	आ
अ	आय		अर्यमा		सावित्र		अ
शे							पू
कु	पृथ्वीधर		ब्रह्मा		विवस्वत		वि
न							ग
मु							य
ना	इन्द्र		मैत्रगण		इन्द्र		भ
रो	सुव्रत				ज्येष्ठ		सु
पा	शे	अ	व	पु	सु	न	पि

वास्तुचक्र

आगणपत्याम पदना वास्तु
भा आग पदना अह्ना, अर्थभादि
आर देव त्रय त्रय पदना, मध्यभूला
ना आा देव नव पदना, उपरना
भूला ना आा देव अर्द्ध २ पदना अने
आडीना आवीम देव वीग पदमा
स्थापित करवा, ते आवी रीते—
अेक पदना छ लाग करी अेक लाग
छाडीने आडीना पाय पदमा अेक
देव स्थापन करवा। अर्थात् वीश
पदना प्रत्येकना छ छ लाग करवाथी
अेक सो वीग लाग थाय, तेने आ-
वीमे लागवाथी प्रत्येक देव आरे

પાંચ પાંચ ભાગ આવે । ચોસઠ પદમાં વાસ્તુપુરૂષની કલ્પના કરવી, પછી તે વાસ્તુપુરૂષની સંધી ભાગમાં બુદ્ધિમાન પુરૂષે લીત તુલા (પાટલ) કે સ્તંભ મુકવાં નહિ ।

દિ. વસુનંદિકૃત પ્રતિષ્ઠાસારમાં ૮૧ પદનો વાસ્તુચક્ર બતાવે છે—

“ વિધાય મસૃણં ક્ષેત્રં વાસ્તુપૂજાં વિધાયત્ ॥
 રેખામિસ્તિર્યગૂઘ્વાભિર્વજ્રાગ્રાભિઃ સુમણ્ડલમ્ ।
 ચૂર્ણેન પશ્ચર્ણેન સૈકાશીતિપદં લિખેત્ ॥
 તેષ્વષ્ટદલપદ્માનિ લિખિત્વા મધ્યકોષ્ઠકે ।
 અનાદિસિદ્ધમન્ત્રેણ પૂજયેત્ પરમેષ્ઠિનઃ ॥
 તદ્દહિઃસ્થાષ્ટકોષ્ઠેષુ જયાઘા દેવતા યજેત્ ।
 તતઃ ષોડશપત્રેષુ વિદ્યાદેવીશ્ચ સંયજેત્ ॥
 ચતુર્વિંશતિકોષ્ઠેષુ યજેચ્છાસનદેવતાઃ ।
 દ્વાત્રિંશત્કોષ્ઠપત્રેષુ દેવેન્દ્રાન્ ક્રમશો યજેત્ ॥
 સ્વમન્ત્રોચ્ચારણં કૃત્વા ગન્ધપુષ્પાક્ષતં વરમ્ ।
 દીપધૂપફલાર્ઘાણિ દત્વા સમ્યક્ સમર્ચયેત્ ॥
 લોકપાલાંશ્ચ યક્ષાંશ્ચ સમમ્યર્ચ્ય યથાવિધિઃ ।
 જિનવિમ્બામિષેકં ચ તથાષ્ટવિધમર્ચનમ્ ॥ ”

પ્રથમ ભૂમિને શુદ્ધ કરીને પછી વાસ્તુપૂજા કરવી । અગ્રભાગમાં વજ્રકૃતિવાળી ઊભી અને આડી દશ દશ રેખાઓ ખેંચવી । તેની ઉપર પાંચ વર્ણના ચૂર્ણથી એકયાસી પદવાળું સુંદર મંડલ કરવું, મંડળની મધ્યના નવકોણોમાં આઠ પાંખડીવાળું કમલ બનાવવું । તે કમલની મધ્યમાં પરમેષ્ઠી અરિહંત દેવને નમસ્કારમંત્ર પૂર્વક સ્થાપીને પૂજા કરવી, કમલની ચારે દિશાની ચાર પાંખડીઓમાં સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુને તથા કોણાવાળી ચાર પાંખડીઓમાં જયા, વિજયા જયંતા અને અપરાજિતા એ ચાર દેવીઓને સ્થાપીને પૂજા કરવી । કમલની ઉપર સોળ કોણોમાં સોળ વિદ્યાદેવીઓને સ્થાપન કરીને પૂજવી । તેની ઉપર ચોવીસ કોણોમાં શાસન-દેવતાઓને સ્થાપીને પૂજવાં અને તેની ઉપર બત્રીશ કોણોમાં * ઈંદ્રોને અતુકમે સ્થાપીને પૂજવાં । દરેક દેવોને મંત્રાક્ષર પૂર્વક ગંધ, પુષ્પ, અક્ષત, દીપક, ધૂપ, ફલ અને નૈવેદ્ય આદિ ચઢાવીને પૂજવા । તેમજ દશ દિક્પાલ અને ચોવીસ યક્ષોની પણ પૂજા કરવી । જન બિંબની ઉપર અભિષેક પૂર્વક અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી ।

* દિગંબરાચાર્યકૃત પ્રતિષ્ઠા પાઠોમાં આઠ વ્યંતર અને આઠ વાણુવ્યંતરના બત્રીશ ઈંદ્રોને છોડીને બાકીનાં બત્રીશ ઇન્દ્રોની પૂજા કરવાનો અધિકાર કહેલ છે ।

[illegible]

ખાત આદિ વાસ્તુ કરનાળો પુરૂષ જે જમણા હાથે હીન હોય તો કવ્યનો નાશ થાય અને સ્ત્રી હોય થાય । ડાબે હાથે હીન હોય તો ધન ધાન્યની હાનિ થાય । માથાના કોઈ પણ અવયવ એટલે નાક કાન આંખ અને મુખ આદિ હીન હોય તો મર્વ જીવોનો નાશ થાય । જમણા યા ડાબા પગે હીન હોય તો સ્ત્રી હોય અને પુત્રવતુ મરણ થાય, તથા દામપણ પ્રાપ્ત થાય । જે મપૂર્ણ અવયવવાળો હોય તો ઘરમા રહેનારને માન પ્રતિષ્ઠાની અને મુખની પ્રાપ્તિ થાય ।

દ્વાર સ્તંભ વિગેરે કેવી રીતે રાખવા તે વતાવે છે—

વારં વારસ્સ સમં અહવારં વારમઙ્ગિ કાયવ્વં ।

અહ વઙ્ગિઁણ વારં કીરઙ્ગ વારં તહાલં ચ ॥ ૧૨૬ ॥

મુખ્ય દ્વારની બરાબર બીજાં દ્વાર રાખવાં અર્થાત્ દરેકનાં મથાલા (ઉત્તરંગ) સમસૂત્રમાં રાખવાં, અથવા મુખ્ય દ્વારની મધ્યમાં આવે એ પ્રમાણે સાંકડું કરવું । જો મુખ્ય દ્વારની સન્મુખ પાછું છોડીને એક તરફ દ્વાર કરવામાં આવે તો પોતાની ઈચ્છાનુસાર કરે ॥ ૧૨૬ ॥

“ અન્તર્દ્વારાદ્ બહિર્દ્વારં નોચ્ચં કુર્યાન્ન સઙ્કટમ્ ।

ઉચ્ચં વિસઙ્કટં વાપિ તચ્છિવાય ન જાયતે ॥ ”

અંદરના મુખ્ય દ્વારથી બહાર ખડકીતું દ્વાર ઊંચું તથા સાંકડું કરવું નહિ । બન્નેના ઉત્તરંગ સમસૂત્રમાં રાખવાં, ઊંચું યા સાંકડું કરેતો સાફ નહિ ।

“ તુલા ઉપતુલા વાસ્યુ-દ્વારિ તિર્યગ્ યદા કૃતાઃ ।

દારિદ્ર્યવ્યાધિસન્તાપા ભવન્તિ સ્વામિનસ્તદા ॥ ”

ભારવટ તથા પીઠાઓ દ્વારની સામા રાખવા નહિ, યદિ સામા હોય તો ઘરનો સ્વામી દરિદ્રપણાથી અને વ્યાધિથી દુઃખી થાય ।

કૂળં કૂળસ્સ સમં આલય આલં ચ કીલણ કીલં ।

થંમે થંમં કુજ્જા અહ વેહં વઙ્ગિ કાયવ્વા ॥ ૧૨૭ ॥

ખૂણાની બરાબર ખૂણા, ગોખલાની બરાબર ગોખલા, ખીલીની બરાબર બધી ખીલિયો અને થાંભલાની બરાબર બધાં થાંભલા એ બધાં વેધ ન આવે તેમ કરવાં ॥ ૧૨૭ ॥

આલયસિરમ્મિ કીલા થંમો વારુવરિ વારુ થંમુવરે ।

વાર દ્વિવાર સમલ્લણ વિસમા થંમા મહા અસુહા ॥ ૧૨૮ ॥

ગવાક્ષની ઉપર ખીલી, દ્વારની ઉપર સ્તંભ, સ્તંભની ઉપર દ્વાર, દ્વારની ઉપર એ દ્વાર, સમાન ખંડ અને વિપક્ષ સ્તંભો એ બધાં મહા અશુભ કારક છે ॥ ૧૨૮ ॥

થંભહીણં ન કાયવ્વં પાસાયં ॥ મઠમંદિરં ।

કૂળકમ્બવંતરેઽવસ્સં દેય થંભં પયત્તઓ ॥ ૧૨૯ ॥

પ્રામા (રાજમહેલ અથવા હવેલી) મઠ (આશ્રમ) અને દેવ મંદિર એ સ્તંભ વગરનાં ન કરવા જોઈએ । ખૂણાની વચ્ચેના જરૂર સ્તંભ મુકવો જોઈએ ॥ ૧૨૯ ॥

સ્તંભનું માન પશ્ચિમાબજગીમા ખતાવે છે કે—

“ ઉચ્છ્રયે નવધા મક્તે કુમ્મિકામાગતો મવેત્ ।

સ્તભઃ પઢમાગ ઉચ્છ્રાયે માગાર્દ્ધ મરણં સ્મૃતમ્ ॥

ગાર માગાર્દ્ધતઃ પ્રોક્તં પટ્ટોષ્ઠમાગસમ્મિતમ્ ॥ ”

ઘરના ઉદ્યતા નવ ભાગ કરવા, તેમાં એક ભાગની કુલી, છ ભાગનો સ્તંભ, અઘરા ભાગનું ભરણુ, અઘરા ભાગનું ગરુ અને એક ભાગ ઉદ્યતા પાટડા કરવો ।

કુંભીસિરમ્મિ સિહરં વટ્ટા અટ્ઠસમહગાયારા ।

રૂવગપહ્લવસહિઆ મેહે થંભા ન કાયવ્વા ॥ ૧૩૦ ॥

કુંલીના માથા ઉપર ગિખરવાળા, ગોળ, આઠ ખૂણાવાળા, ભદ્રના આકારવાળા (ચક્રતા ઉત્તમના આયાવાળા), રૂપકવાળા (મૂર્તિઆવાળા) અને પશ્ચિવ (પાદડા) વાળા, એવા સ્તંભ મામાન્ય ઘરમાં નહિ કરવા જોઈએ । પરંતુ હવેલી ગજમહેલ કે દેવમંદિરમાં કરે તો દોષ નથી ॥૧૩૦॥

खणमज्जे न कायव्व कीलालयगओखमुक्खसममुह ।

अंतरछत्तामचं करिज्ज खण तह य पीढसमं ॥ १३१ ॥

ખડના મધ્ય ભાગે ખીલી આસા અને ગવાક્ષ ન કરવા જોઈએ । પરંતુ અંતરવટ્ટી અને માચી કરવી । ખડમાં પાટડાઓ મઠ અખ્યામાં રાખવા ॥ ૧૩૧ ॥

गिहमज्झि अंगणे वा तिकोणयं पंचकोणयं जत्थ ।

तत्थ वसंतस्स पुणो न हवड सुहरिद्धि कईयावि ॥ १३२ ॥

જે ઘરની મધ્યમાં અથવા આગળામાં ત્રિકોણ કે પંચકોણ ભૂમિ હોય તો તે ઘરમાં સુખના વાળાને ધ્યાને પણ મુખ્ય અમૃદ્ધિની પ્રાપ્તિ ન થાય ॥ ૧૩૨ ॥

મૂલગિહે પચ્છિમમુહિ જો વારડં દુન્નિવારા ઓવરણ ।

સો તં ગિહં ન મુંજડ અહ મુંજડ દુન્નિવઓ હવડ ॥ ૧૩૩ ॥

પશ્ચિમ દિશાના દ્વારવાળા મુખ્ય ઘરમાં બે દ્વાર અને એક ઓરડા હોય, તેવા ઘરમાં વાસ કરવો નહિ, કદાચ રહે તો તે દુઃખી થાય ॥ ૧૩૩ ॥

કમલેગિ જં દુવારો અહવા કમલેહિં વજિજઓ હવડ ।

હિટ્ટાડ ઉવરિ પિહુલો ન ઠાડ થિરુ લચ્છિ તમ્મિ ગિહે ॥ ૧૩૪ ॥

જે ઘરનાં દ્વાર એક કમલવાળા હોય, અથવા બીલકુલ કમલથી રહિત હોય, તથા નીચેની અપેક્ષા ઉપર પહોળા હોય, એવાં દ્વારવાળા ઘરમાં લક્ષ્મી નિવાસ કરે નહિ ॥ ૧૩૪ ॥

વલયાકારં કૂળેહિં સંકુલં અહવ ઇગ દુ તિ કૂળં ।

દાહિણ વામડ દીહં ન વાસિયવ્વેરિસં ગેહં ॥ ૧૩૫ ॥

ગોળ ખૂણાવાળા, અથવા એક બે કે ત્રણ ખૂણાવાળા, તથા જમણી અને ડાબી તરફ લાંબા એવાં ઘરમાં ક્યારે પણ વસવું નહિ ॥ ૧૩૫ ॥

સયમેવ જે કિવાડા પિહિયંતિ ચ ઉગ્ધડંતિ તે અસુહા ।

ચિત્તકલસાડસોહા સવિસેસા મૂલદારિ સુહા ॥ ૧૩૬ ॥

જે ઘરનાં દ્વાર પોતાની મેળે બંધ થઈ જાય અથવા ઉઘડી જાય તે અશુભ જાણવાં । ઘરનાં મુખ્ય દ્વાર કળશ આદિનાં ચિત્રવાળા હોય તો બહુ શુભકારક છે ॥ ૧૩૬ ॥

છત્તિંતરિ મિત્તિંતરિ મગ્ગંતરિ દોસ જે ન તે દોસા ।

સાલ ઓવરયકુન્નલી પિટ્ટિ દુવારેહિં બહુ દોસા ॥ ૧૩૭ ॥

ઉપર જે વેધ આદિ દોષ બતાવ્યાં છે, તેમાં છળનું ભિતનું કે રસ્તાનું અંતર હોય તો તે દોષ નથી । શાળા અને ઓરડાની કુક્ષી અને પૃષ્ઠભાગ દ્વાર ભાગમાં હોય તો બહુ દોષકારક છે ॥ ૧૩૭ ॥ ઘરમાં ચિત્રનો વિચાર—

જોડિણિનદ્વારંભં મારહરામાયણં ચ નિવજુદ્ધં ।

રિસિચરિઅ દેવચરિઅં ઇઅ ચિત્તં ગેહિ નહુ જુત્તં ॥ ૧૩૮ ॥

ચોગિનિઓના નાટક, મહાભારત, રામાયણ અને ગજાઓનું યુદ્ધ, ઋષિઓના ચરિત્ર અને દેવોના ચરિત્ર ઇત્યાદિક વિષયના ચિત્ર ઘરમાં નહિ ચિતરના જોઇએ ॥ ૧૩૮ ॥

ફલિયતરુ કુસુમવહ્ની સરસ્સર્ડ નવનિહાણજુઅલલ્છી ।

કલસ વદ્ધાવળય સુમિળાવલિયાડ સુહચિત્તં ॥ ૧૩૯ ॥

કલવાળા વૃક્ષ, પુષ્પોની લતાઓ, મરમ્બતી દેવી, નવનિધાનયુક્ત લક્ષ્મીદેવી, કલશ, વર્કાપનાદિ મંગલિક ચિહ્ન અને નુસ્સર મ્બાની માળા એવા ચિત્ર ઘરમાં ચિતરના તે શુભ છે ॥ ૧૩૯ ॥

પુરિસુવ્વ ગિહસ્સંગ હીણ અહિય ન પાવણ સોહં ।

તમ્હા સુદ્ધ કીરડ જેણ ગિહ હવડ રિદ્ધિકર ॥ ૧૪૦ ॥

પુરપના અગની માકક ઘરનું કોઈ અગ હીન અથવા અધિક હોય તો ગોભા પામતુ નથી, તેથી ગીલ્પશાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે શુદ્ધ ઘર કરવું, જેથી તે ઘર ઋદ્ધિકારક થાય ॥ ૧૪૦ ॥

ઘરના ડારની નામે દેવોના નિવાસ સઘધિ શુભાશુભ ફલ—

વજ્જિજ્ઞઙ્ઙ જિણપિટ્ટી રવિર્ઙ્ગસરદિદ્ધિ ત્રિણ્હુવામો અ ।

સવ્વત્થ અસુહ ચર્ડા વંમાણ ચડદિસિં ચયહ ॥ ૧૪૧ ॥

ઘરની સામે જિનેન્દ્રગની પીઠ હોય, સૂર્ય અથવા મહાદેવની દૃષ્ટિ હોય અને વિષ્ણુની ડાબી ભુજા હોય તો અનુભવ છે । ચંદ્રીદેવી સૂર્ય જગ્યાએ અનુભવ છે । અને બ્રહ્માની ચારે દિશા અનુભવ છે । તે માટે એવા ઠેકાણે ઘર બનાવવું નહિ ॥ ૧૪૧ ॥

અરિહતદિદ્ધિ દાહિણ હરપુટ્ટી વામણસુ કલ્હાણં ।

વિવરીણ વહુદુક્કલં પર ન મગ્ગંતરે દોસો ॥ ૧૪૨ ॥

ઘરની સામે જિનેન્દ્રગની દૃષ્ટિ અથવા જમણી ભુજા હોય, તથા મહાદેવની પીઠ અથવા ડાબી ભુજા હોય તો કંયાણુ દાયક છે । પરંતુ આથી ઉલટું હોય તો બહુદુ અદાયક છે, પરંતુ વચ્ચેમાં રસ્તાનું અતર હોય તો દોષ નથી ॥ ૧૪૨ ॥

મંદિરની વજ્જિજ્ઞાયા આદિનુ ફલ—

પદમત—જામ વજ્જિય ધયાડ દુ-તિ-પહરસંભવા છાયા ।

દુહહેજ નાયવ્વા તઓ પયત્તેણ વજ્જિજ્ઞા ॥ ૧૪૩ ॥

પહેલા અને ચોથા પ્રહરને દોડી દઈને બીજા અને ત્રીજા પ્રહરમાં મંદિરની ધ્વજા આદિની

છાયા ઘરની ઉપર પડતી હોય તો દુઃખકારક છે, તે માટે આ છાયાને છોડી દધને ઘર બનાવવું જોઈએ । અર્થાત્ બીજા અને ત્રીજા પ્રહરમાં મંદિરની ધ્વજા આદિની છાયા પડતી હોય તે ઠેકાણે ઘર કરવું ન જોઈએ ॥ ૧૪૩ ॥

સમકદ્ધા વિસમચ્ચના સવ્વપચારેસુ ઇગવિહી કુજ્ઞા ।

પુવ્વુત્તરેણ પલ્લવ જમાવરા મૂલકાયવ્વા ॥ ૧૪૪ ॥

ઘરમાં સમાનકાષ્ટ અને વિસમ ખંડ એ એક વિધિથી કરવાં, પૂર્વઉત્તરદિશામાં (ઈશાન કોણમાં) પલ્લવ અને દક્ષિણ પશ્ચિમમાં (નૈઋત્ય કોણમાં) મૂલ કરવાં ॥ ૧૪૪ ॥

સવ્વેવિ ભારવદ્ધા મૂલગિહે એગ સુત્તિ કીરંતિ ।

પીઢ પુણ એગસુત્તે ઉવરય ગુંજારિ અલિંદેસુ ॥ ૧૪૫ ॥

મુખ્ય ઘરમાં બધાં ભારવટો બરાબર સમસૂત્રમાં રાખવાં, તથા ઓરડો ગુંજારી અને અલિંદમાં પીઠાઓ પણ સમસૂત્રમાં રાખવાં ॥ ૧૪૫ ॥

ઘરમાં કેવાં પ્રકારના લાકડાં ન વાપરવાં તે બતાવે છે—

હલધાણય સગડમઈ અરહદ્ધજંતાણિ કંટઈ તહ ચ ।

પંચુંચરિ સ્વીરતરૂ એયાણ ચ કદ્ધ વજ્જિજ્ઞા ॥ ૧૪૬ ॥

હળ, ઘાણી, ગાડી, રેહટ, કાંઠાવાળા વૃક્ષ, પાંચ પ્રકારનાં ઉંદુંબર (ઊંબરો, વડ, પીપલ, પલાશ અને કુંદુંબર) અને જે વૃક્ષ કાપવાથી દૂધ નિકલે, ઈત્યાદિનાં લાકડાંઓ ઘર કાર્યમાં લાવવા નહિ ॥ ૧૪૬ ॥

વિજ્જઉરિ કેલિ દાહિમ જંમીરી દોહલિદ્ધ અંબલિયા ।

વબ્બૂલ ચોરમાઈ કળયમયા તહ વિ નો કુજ્ઞા ॥ ૧૪૭ ॥

બીજેડં, કેળ, દાહિમ, લીંબુ, આકડો, આંબલી, બાવળ, બોરડી અને પીળા ફુલવાળા વૃક્ષ ઈત્યાદિ વૃક્ષોનાં લાકડાં ઘર કામમાં નહિ લાવવાં, તેમજ તે વૃક્ષો ઘર આગળ વાવવાં પણ નહિ ॥ ૧૪૭ ॥

એયાણં જઈ વિ જહા પાહિવસાઓ પવિસ્સઈ અહવા ।

છાયા વા જમ્મિ ગિહે કુલ્લનાસો હવઈ તત્થેવ ॥ ૧૪૮ ॥

ઉપર કહેલ વૃક્ષોનાં મૂલ ઘરની સમીપમાં હોય અથવા ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં હોય, તથા જે ઘરની ઉપર તે વૃક્ષોની છાયા પડતી હોય તો કુલનો નાશ થાય ॥ ૧૪૮ ॥

સુસુક્રમગ્નદ્વદા મસાણ લગનીલય સ્વીર ચિરદીહા ।

નિવ વહેડયરુક્ષવા નહુ કદિજ્જતિ ગિહહેઝ ॥ ૧૪૯ ॥

જે વૃક્ષ પોતાની ઝેળે મૂકાયેલુ સાગી ગયેલુ કે બળી ગયેલું હોય, ગમમાન નજદીકતુ, પશ્ચિમોના માળાવાળુ, દૂરનાળુ, થાણુ લાણુ (ખલુગી તાડ વિગેરે), લીમડા અને બેહુડા ધત્યાદિ વૃક્ષોનાં લાકડાં ઘર બનાવવા માટે કાપવા નહિ ॥ ૧૪૯ ॥

વારાહી મહિતામા કહ્યું છે કે—

“ આસન્નાઃ કળૃકિનો રિપુમયદાઃ ક્ષીરિણોઽર્ચનાશાય ।

ફલિનઃ પ્રજાક્ષયકરા દારૂણ્યપિ વર્જયેદેપામ્ ॥

છિન્ધાદ્ યદિ ન તર્હસ્તાન્ તદન્તરે પૂજિતાન્ વપેદન્યાન્ ।

પુન્નાગાશોકારિષ્ઠકુલપનસાન્ શમીશાલૌ ॥ ”

ઘરની મમીપમા જે કાઠવાળા વૃક્ષ હોય તેો ગરુડો ભય થાય । દૂધવાળા વૃક્ષ હોય તેો લક્ષ્મીને નાશ થાય । અને કલવાળા વૃક્ષ હોય તેો મતાનનો નાશ થાય । તે માટે તે વૃક્ષોનાં લાકડા પગુ ઘર કાર્યમા વાપરવા નહિ । તે વૃક્ષ ઘરમા અથવા ઘરની મમીપમા હોય તેો કાપી નાખવા જોગ્યે । જે તે વૃક્ષોને ન કાપવા હોય તેો તેની પામે પુન્નાગ (નાગકેમર), અશોક, અમીઠા, કેસર, ફતેસ, ગમી અને ગાંઠમટ્ટી ધત્યાદિક સુગન્ધિત પૂન્ય વૃક્ષોને વાવવા તેો ઉત્તમ કાપવાળા વૃક્ષોને કાપ રહેતો નથી ।

“ યામ્યાદિજ્વશુમફલા જાતાસ્તરવઃ પ્રદક્ષિણેનૈતે ।

ઉદગાદિપુ પ્રશસ્તાઃ સુક્ષરટોદુમ્બરાશ્વત્થાઃ ॥ ”

પીપર, વડ, ઉંબરો અને પીપળો એ વૃક્ષો અતુકમે ઘરની દક્ષિણાદિ દિશામા હોય તેો અશુભ છે અને ઉત્તરાદિ દિશામા હોય તેો શુભ છે । અર્થાત્ દક્ષિણમા પીપર, પશ્ચિમમા વડ, ઉત્તરમાં ઉંબરો અને પૂર્વમા પીપળો હોય તેો અશુભ જાણવો । તથા ઉત્તરમાં પીપર, પૂર્વમા વડ, દક્ષિણમા ઉંબરો અને પશ્ચિમમા પીપળો હોય તેો શુભ જાણવો ।

પાહાણમય થમં પીઠં પટ્ટં ચ વારડત્તાણં ।

અપ્પ મોહે વિરુદ્ધા સુહાવહા ધમ્મઠાણેસુ ॥ ૧૫૦ ॥

પથરના સ્તંભ ભારત પાટિયા અને બારગાખ એ સાધારણ ઘરમા હોય તેો અશુભ છે । પરંતુ ધર્મસ્થાન દેવમંદિર આદિ ઠેકાણે હોય તેો શુભ છે ॥ ૧૫૦ ॥

પાહાણમયે કઢં કઢમણ પાહણસ્સ થંભાઈ ।

પાસાણ ય ગિહે વા વજ્જેયઠ્ઠા પયત્તેણ ॥ ૧૫૧ ॥

જે પ્રાસાદ અથવા ઘર પત્થરનાં હોય ત્યાં લાકડાનાં અને લાકડાનાં હોય ત્યાં પત્થરના સ્તંભ ભારવટ આદિ કરવાં નહિ । અર્થાત્ ઘર આદિ પત્થરના હોય તો સ્તંભ વિગેરે પણ પત્થરનાં કરવાં અને લાકડાનાં હોય તો સ્તંભ વિગેરે લાકડાના કરવાં ॥ ૧૫૧ ॥

બીજા વાસ્તુ (મકાન) નાં લાકડાં વગેરે चीज નહિ લેવી તે બતાવે છે—

પાસાય કૂવ વાવી મસાણ મઠ રાયમંદિરાણં ચ ।

પાહાણ ઇટ્ટ કઢ્ટા સરિસવમત્તા વિ વજ્જિજ્ઞા ॥ ૧૫૨ ॥

દેવમંદિર કુવા વાવડી રમશાન મઠ અને રાજમહેલ ઇત્યાદિનાં પત્થર ઇંટ અથવા લાકડાં વગેરે એક સરસવ માત્ર પણ પોતાના ઘરના કામમાં વાપરવાં નહિ ॥ ૧૫૨ ॥

સમરાંગણસૂત્રધારમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ અન્યવાસ્તુચ્યુતં દ્રવ્ય-મન્યવાસ્તૌ ન યોજયેત્ ।

પ્રાસાદે ન ભવેત્ પૂજા ગૃહે ચ ન વસેદ્ ગૃહી ॥ ”

બીજાનાં વાસ્તુ (મકાન) નાં પડીગયેલ લાકડાં પત્થર આદિ દ્રવ્ય (વસ્તુ), તે બીજા વાસ્તુના કામમાં લાવવાં નહિ । જે બીજાનાં વાસ્તુની વસ્તુ મંદિરમાં લગાવે તો પૂજા પ્રતિષ્ઠા ન થાય અને ઘરમાં લગાવે તો તે ઘરમાં સ્વામીનો વાસ થાય નહિ ।

સુગિહજાલો ઉવરિમઓ ચિવિજ્ઞ નિયમજ્ઞિ નન્નગેહસ્સ ।

પચ્છા કહવિ ન ચિવ્વપ્પઙ્ગ જહ મણિયં પુવ્વસત્થમ્મિ ॥ ૧૫૩ ॥

પોતાનાં મકાનમાં ઉપરના માળમાં સુંદર જાળિયાં મૂકવાં તે ઠીક છે, પરંતુ બીજાના મકાનના જે જાળિયાં હોય તેના નીચેના ભાગમાં આવે તે પ્રમાણે ન મૂકવાં । તેમજ ઘરના નીચેના માળની પાછળની ભીતમાં ક્યારે પણ જાળિયાં વગેરે ન મૂકવાં એમ પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે ॥ ૧૫૩ ॥

શિલ્પદીપકમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ શુચીમુખં ભવેચ્છ્રીદ્રં પૃષ્ઠે યદા કરોતિ ચ ।

પ્રાસાદે ન ભવેત્ પૂજા ગૃહે ક્રીડન્તિ રાક્ષસાઃ ॥ ”

ઘરની પાછલી ભીતમાં સોઈના મુખ જેટલું પણ જે છીદ્ર કરે તો મંદિરમાં તો દેવની પૂજા

મૂર્તિના સ્વરૂપમા વસ્તુસ્થિતિ—

છત્તત્તયઉત્તારં માલકવોલાઓ મવળનાસાઓ ।

સુહય જિળચરણગે નવગગહા જવજવજિવણિયા ॥ ૨ ॥

જિનમૂર્તિના મમ્તક, કપાળ, કાન અને નાકની ઉપર બહાર નીકળતો ત્રણ છત્રનો વિસ્તાર હોય છે । તથા ચરણની આગળ નવત્રહ અને તેના યક્ષ યક્ષિણી હોય તો સુખદાયક છે ॥ ૨ ॥

મૂર્તિના પદ્યરમા કાપ તથા ઝુચાઈના ગુણ—

વિંવપરિવારમઝ્ઝે સેલસસ ય વળસંકર ન સુહં ।

સમઅગુલ્પમાળં ન સુંદરં હવઙ્ કઈયાવિ ॥ ૩ ॥

મૂર્તિમા અથવા તેના પરિકરમા પાપાણુ વર્ણસક (દાઘવાળો) હોય તો સારો નહિ, મારે પાપાણુની પરીક્ષા કરીને દાઘવગરતો પથર મૂર્તિ બનાવવાને મારે લાવવો જોઈયે ।

મૂર્તિ મમ આગળની એટલે બે ચાર છ આઠ દશ બાર ઇત્યાદિ એકી આગળવાળી ઊંચાઈની બનાવે તો તે ક્યાંયે પણ સુદર લાલદાયક થતી નથી, મારે વિમમ આગળની એટલે એક ત્રણ પાંચ સાત નવ અચાર ઇત્યાદિ એકી આગળવાળી ઊંચાઈની બનાવવી જોઈયે ॥ ૩ ॥

પાપાણુ અને કાઠની પરીક્ષા વિવેકવિલાસમા આ પ્રમાણે બતાવે છે—

“ નિર્મલેનારનાલેન પિષ્ટયા શ્રીફલત્વચા ।

વિલિપ્તેશ્મનિ કાષ્ઠે વા પ્રકટં મળ્ડલં મનેત્ ॥ ”

નિર્ભળ કાઠની માથે બીલીપત્રવૃક્ષના કળની છાલ વાટી પથર અથવા લાકડા ઉપર લેપ કરનાથી તેમા મળ (દાઘ) સ્પષ્ટ દેખાય છે ।

“ મધુમસ્મગુહવ્યોમ—કપોતમદ્દશપ્રમૈઃ ।

માઙ્ગિઘૈરુઘૈઃ પીતૈઃ કપિલૈઃ ક્યામલૈરપિ ।

ચિત્રૈશ્વ મળ્ડલૈરેમિ—રન્તર્જેયા યથાક્રમમ્ ।

સયોતો વાલુકા રક્ત—મેકોઽમ્બુગૃહમોધિકા ॥

દર્દુરઃ કૃફલાસશ્ચ ગોવાસુસર્પવૃથિકાઃ ।

સન્તાનવિમવપ્રાણ—રાઙ્યોચ્છેદશ્ચ તત્ફલમ્ ॥ ”

પથર અથવા લાકડામાં નંદાવર્ત્ત, શેષનાગ, થોડો, શ્રીવત્સ, કાચળો, શંખ, સ્વસ્તિક, હાથી, ગાય, બલદ, ઇંદ્રિ, ચંદ્ર, સૂર્ય, છત્ર, માલા, ધ્વજ, શિવલિંગ, તોરણ, હરિણ, મંદિર કમલ, વજ્ર, ગરુડ અને મહાદેવની જટા વગેરે આકારવાળી રેખા હોય તો શુભદાયક બાણુવી,

એખા પ્રતિમાના કયા કયા સ્થાન ઉપર ન હોવી જોઈયે. તે યમુનદિ પ્રતિષ્ઠામારમા ખતાવે છે કે—

“ હૃદયે મસ્તકે માલે અશયોઃ કર્ણયોર્મુસે ।
 ઉદરે પૃષ્ઠસંલગ્ને હસ્તયોઃ પાદયોરપિ ॥
 एतेष्वङ्गेषु सर्वेषु रेखा लङ्घननीलिका ।
 विम्बाना यत्र दृश्यन्ते त्यजेत्तानि विचक्षणः ॥
 अन्यस्थानेषु मध्यस्था त्रासफाटविवर्जिता ।
 निर्मलस्निग्धशान्ता च वर्णसारूप्यशालिनी ॥ ”

હૃદય, મસ્તક, કપાળ, ખન્ને ખંભા, ખન્ને કાન, મુખ, પેટ, પૃષ્ઠભાગ, ખન્ને હાથ અને ખન્ને પગ ઇત્યાદિક પ્રતિમાના અન્યથોમા જ્યામ આદિ રંગની એખા હોય તો તે પ્રતિમાનો પરિતજન અવશ્ય ત્યાગ કરે । પરંતુ ઉપરોક્ત અગ્યથોની ગિવાય ળીજ અગ્યથો ઉપર હોય તો મધ્યમ જાણવી । તથા ખરાખ ચીઝ કાઠ આદિ દુપણોથી ગહિત, અવગ, ચિકણી અને ઠી એવી પોતાના વર્ણવાળી એખા હોય તો દાપવાળી નથી ।

ધાતુ રત્ન અને કાષ્ટ આદિની પ્રતિમા ખાખત આચાર્ગ્નિકરમા કર્ણુ છે કે—

“ विम्बं मणिमयं चन्द्र-सूर्यकान्तमणीमयम् ।
 सर्वं समगुणं ज्ञेयं सर्गामी रत्नजातिभिः ॥ ”

અદ્રકાત અને સૂર્યકાત આદિ દરેક રત્ન જાતિની પ્રતિમા મર્ચ શુભ ગુણવાળી જાણવી ।

“ स्मरूप्यताम्रमयं वाच्यं धातुमयं परम् ।
 कास्यसीसमङ्गमय कदाचिन्नैव कारयेत् ॥
 तत्र धातुमये रीति-मयमाद्रियते क्वचित् ।
 निषिद्धो मिश्रधातुः स्याद् रीतिः कैश्चिच्च गृह्यते ॥ ”

સુવર્ણ, ચાદી અને તાણુ એ ધાતુઓની પ્રતિમા ઝ્રેષ્ઠ છે, પરંતુ કામુ મીસુ અને કસઠ એ ધાતુઓની પ્રતિમા ક્યાં પછુ બનાવવી નહિ । ધાતુઓમા પીત્તલની પ્રતિમાઓ પણ ક્વચિત બનાવવાને કહે છે । પરંતુ મિશ્રધાતુ (કામુ આદિ) ની બનાવવાનો નિષેધ છે, કેટલાક આચાર્યો પીત્તલની પ્રતિમા બનાવવાનું કહે છે ।

“ कार्यं दारुमयं चैत्ये श्रीपर्ण्या चन्दनेन वा ।
 विल्वेन वा कदम्बेन रक्तचन्दनदारुणा ॥

પિયાલોદુમ્બરાભ્યાં વા ક્વચિચ્છિશિમયાપિ વા ।
અન્યદારૂણિ સર્વાણિ વિમ્બકાર્યે વિવર્જયેત્ ॥
તન્મધ્યે ચ શલાકાયાં વિમ્બયોગ્યં ચ યદ્ભવેત્ ।
તદેવ દારુ પૂર્વોક્તં નિવેશ્યં પૂતભૂમિજમ્ ॥ ”

ચૈત્યાલયમાં કાષ્ટની પ્રતિમા બનાવવી હોય તો શ્રીપર્ણી, ચંદન, બેલવૃક્ષ, કદંબ, લાલચંદન, પિયાલ, ઉંબરો અને કવચિત્ શિશમ ચે વૃક્ષોના લાકડાં પ્રતિમા બનાવવાં માટે ઉત્તમ છે । અને બાકી બીજાં વૃક્ષોનાં લાકડાં વર્જનીય છે । ઉપર જણાવેલ વૃક્ષોમાં જે પ્રતિમા બનાવવાને લાયક શાખા હોય, તે દ્વાષોથી રહિત હોય અને ઉત્તમ ભૂમિમાં રહેલ હોય તો લેવી ।

“ અશુભસ્થાનનિષ્પન્નં સત્રાસં મશકાન્વિતમ્ ।
સશિરં ચૈવ પાષાણં વિમ્બાર્થં ન સમાનયેત્ ॥
નીરોગં સુદૃઢં શુભ્રં હારિદ્રં રક્તમેવ વા ।
કૃષ્ણં હરિં ચ પાષાણં વિમ્બકાર્યે નિયોજયેત્ ॥ ”

અપવિત્ર સ્થાનમાં ઉત્પન્ન થયેલ, ચીરા, મસા અથવા ગાંઠ આદિ દ્વાષવાળા પથ્થર અથવા કાષ્ટ પ્રતિમા બનાવવાનાં કામમાં લાવવા નહિ । પરંતુ દ્વાષ રહિત, મજબૂત, સફેદ, પીળો, લાલ, કૃષ્ણ અને લીલા વર્ણનો પથ્થર પ્રતિમા માટે લાવવો ।

સમચતુરસ્ર પદ્માસન બેઠેલી પ્રતિમાનું સ્વરૂપ—

અન્નુન્ન જાણુકંધે તિરિણ કેસંત અંચલંતે યં ।
સુત્તેગં ચઝરંસં પજ્જંકાસણસુહં વિંબં ॥ ૪ ॥

જમણા ઠીંચણથી ડાબા ખંભા સુધી એક, ડાબા ઠીંચણથી જમણા ખંભા સુધી બીજું, એક ઠીંચણથી બીજા ઠીંચણ સુધી ત્રીજું, નીચે વસ્ત્રની પાટલીથી ઉપર કપાલ સુધી ચોથું, એ પ્રમાણે ચારે સૂતનું માપ બરાબર હોય તો તે પ્રતિમા સમચોરસ સંસ્થાનવાળી કહેવાય । એવી પદ્માસનવાળી પ્રતિમા શુભકારક છે ॥ ૪ ॥

પદ્માસનનું સ્વરૂપ વિવેકવિલાસમાં બતાવે છે કે—

“ વામો દક્ષિણજઘ્નોર્વો-રૂપર્યઙ્ગિકરોઽપિ ચ ।
દક્ષિણો વામજઘ્નોર્વો-સ્તત્પર્યઙ્ગાસનં મતમ્ ॥ ”

ઘેડેલી પ્રતિમાની જમણી જઘા અને પીછડીની ઉપર હાથો પગ અને હાથો હાથ રાખવો, તથા હાથી જઘા અને પીછડીની ઉપર જમણે પગ અને જમણે હાથ રાખવો, આ પ્રમાણે આમન હોય તે પદ્મામન કહેવાય ।

પ્રતિમાનુ માન—

નવતાલ હવડ રૂવ રૂવસ્સ ય વારસગુલો તાલો ।

અગુલ અદ્વહિયસય ઝડ્ઢ વાસીળ છપ્પન્ન ॥ ૫ ॥

પ્રતિમાની ઉચાઈ નવ તાલની છે । પ્રતિમાના આઠ આંગળને એક તાલ કહે છે । પ્રતિમાના આગળના હિસાબે કાયોત્તર્જ ધ્યાનમાં ઊભી મૂર્તિ નવ તાલની અર્થાત્ એક સો આઠ આંગળની અને પદ્માસને ઘેડેલી મૂર્તિ છપ્પન આંગળની જાણવી ॥ ૫ ॥

ઝમી પ્રતિમાના અંગ વિભાગ—

માલ નાસા વયળ ગીવ હિયય નાહિ ગુઝ્ઝ જંઘાઈં ।

જાણુ અ પિંડિ અ ચરણા ઇક્કારસ ઠાળ નાયઠ્ઠા ॥ ૬ ॥ +

કપાળ, નામિકા, મુખ, ગળુ, હૃદય, નાભિ, ગુહ, જઘા, કીચણ, પિડી અને ચરણ, એ અચારે સ્થાન અંગ વિભાગના જાણવા ॥ ૬ ॥

અંગવિભાગનુ પ્રમાણ—

ચડ પંચ વેય રામા રવિ દિળયર સૂર તહ ય જિળ વેયા ।

જિળ વેય ॥ માયસલા કમેળ ઇઅ ઝડ્ઢરૂવેળ ॥ ૭ ॥

કપાળ આદિ અચાર અંગના વિભાગ જે ઉપર કહ્યા, તેનુ પ્રમાણ અનુક્રમે ચાર, પાંચ, ચાર, ત્રણ, બે, બે, બે, ચોવીસ, ચાર, ચોવીસ અને ચાર આગળનુ જાણવુ । અર્થાત્ કપાળ ચાર આંગળ, નામિકા પાંચ આંગળ, મુખ ચાર આંગળ, ગળુ ત્રણ આંગળ, ગળાથી

+ “ માલ નાસા વયળ થળસુત્તં નાહિ ગુઝ્ઝ ઝરૂ અ ।

જાણુ અ જઘા ચરણા ઇઅ દદ ઠાળાણિ જાણિજ્ઞા ॥ ”

- “ ચડ પંચ વેય તેરસ ચડદસ દિળનાહ તહ ય જિળ વેયા ।

જિળ વેયા માયસલા કમેળ ઇઅ ઝડ્ઢરૂવેળ ॥ ” इति पाठान्तरे ।

હૃદય સુધી બાર આંગળ, હૃદયથી નાભિ સુધી બાર આંગળ, નાભિથી ગુહ્ય ભાગ સુધી બાર આંગળ, ગુહ્ય ભાગથી જનુ સુધી ચોવીસ આંગળ, ઠીંચણ ચાર આંગળ, પિણ્ડી (ઠીંચણથી ઘુંટી સુધી) ચોવીસ આંગળ, ઘુંટીથી પગના તળિયા સુધી ચાર આંગળ, આ પ્રમાણે ઉભી પ્રતિમાના અંગ વિભાગનું પ્રમાણ છે ॥ ૭ ॥

બેઠી પ્રતિમાનાં અંગવિભાગ અને તેનું માન—

માલં નાસા વયણં ગીવ હિયય નાહિ ગુજ્ઞ જાણૂ અં ।
આસીણ વિંવમાનં પુવ્વવિહી અંકસંઘાઈ ॥ ૮ ॥

કપાળ, નાસિકા, મુખ, ગળુ, હૃદય (છાતી), નાભિ, ગુહ્ય અને જનુ, એ આઠ અંગ બેઠી પ્રતિમાનાં જાણવાં । તેનું પ્રમાણ ઉભી પ્રતિમાનાં અંગ વિભાગ પ્રમાણે જાણવું । અર્થાત્ કપાળ ચાર આંગળ, નાસિકા પાંચ આંગળ, મુખ ચાર આંગળ, ગળુ ત્રણ આંગળ, છાતી બાર આંગળ, નાભિ બાર આંગળ, નાભિથી ગુહ્ય ભાગ સુધી બાર આંગળ અને જનુ ચાર આંગળ, એ પ્રમાણે બેઠી પ્રતિમાનાં અંગોનું માન * જાણવું ॥ ૮ ॥

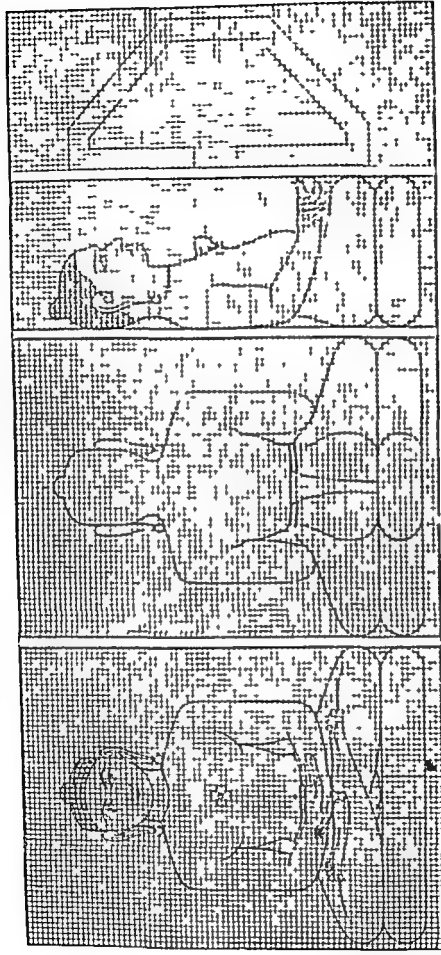
દ્વિગંબરાચાર્ય શ્રીવસુનંદિકૃત પ્રતિષ્ઠાસારમાં દ્વિગંબર જિનમૂર્તિનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે બતાવે છે—

“ તાલમાત્રં મુખં તત્ર ગ્રીવાધશ્ચતુરજ્જુલમ્ ।
કળ્પતો હૃદયં યાવદ્ અન્તરં દ્વાદશજ્જુલમ્ ॥
તાલમાત્રં તતો નાભિ-નાભિમેદ્ધાન્તરં મુખમ્ ।
મેદ્ધજાન્વન્તરં તજ્ઞૈ-હસ્તમાત્રં પ્રકીર્તિતમ્ ॥
વેદાજ્જુલં ભવેજ્જાનુ-ર્જાનુગુલ્ફાન્તરં કરઃ ।
વેદાજ્જુલં સમાખ્યાતં ગુલ્ફપાદતલાન્તરમ્ ॥

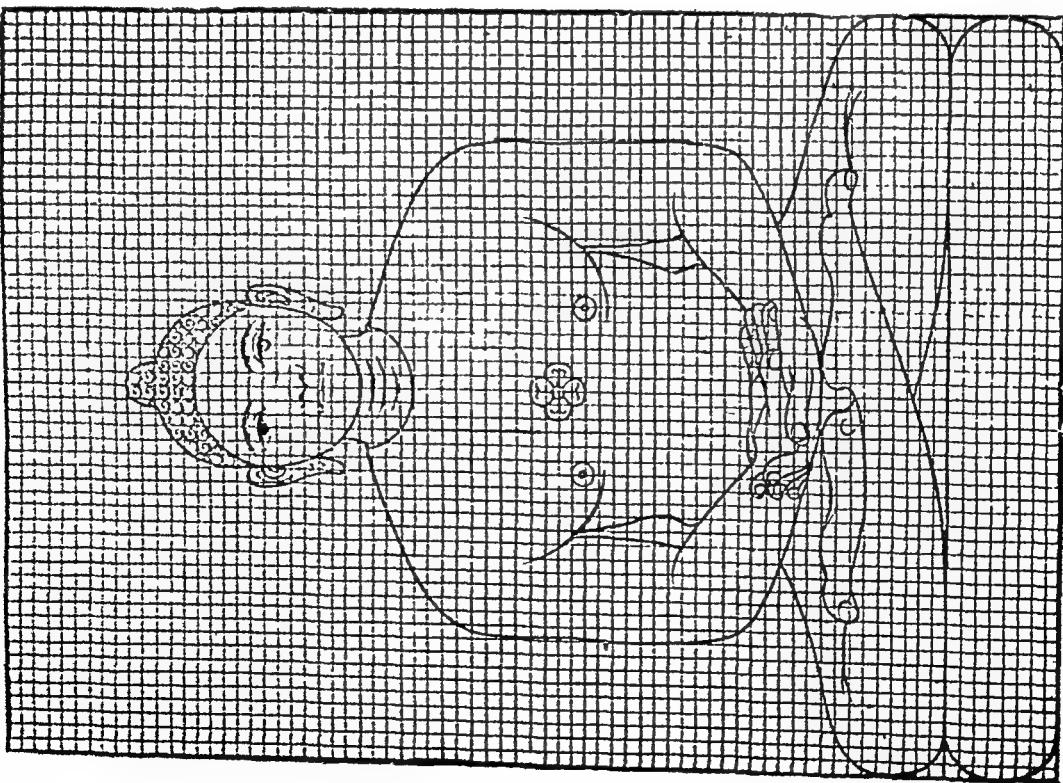
મુખની ઈંચાઈ બાર આંગળ, ગળાની ઈંચાઈ ચાર આંગળ, ગળાથી હૃદય સુધી અંતર બાર આંગળ, હૃદયથી નાભિ સુધી અંતર બાર આંગળ, નાભિથી લિંગ સુધી અંતર બાર આંગળ, લિંગથી જનુ (ગોઠણ) સુધી અંતર ચોવીસ આંગળ, જનુની ઈંચાઈ ચાર આંગળ, જનુથી પગની ગાંઠ (ઘુંટી) સુધી અંતર ચોવીસ આંગળ, ઘુંટીથી એડી સુધી અંતર ચાર આંગળ, એ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગે ઉભી મૂર્તિની ઈંચાઈ કુલ એક સો આઠ આંગળ છે ।

* મીસ્ત્રી જગન્નાથ અમ્બારામ સોમપુરાએ પોતાના અશુદ્ધ વૃહત્ શિલ્પશાસ્ત્ર ભાગ ૨ નામાં જિનમૂર્તિનું સ્વરૂપ આપેલ છે તે ખીલકુલ પ્રમાણિક નથી, તેમજ અન્યદેવોની મૂર્તિઓનું સ્વરૂપ પણ અશુદ્ધ લખેલ છે ।

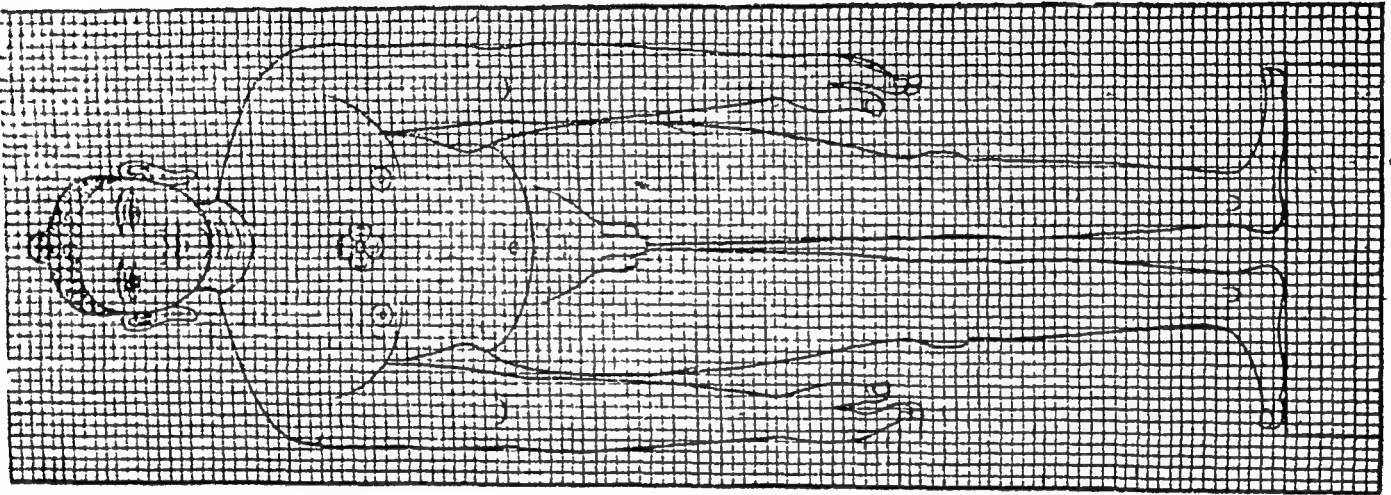

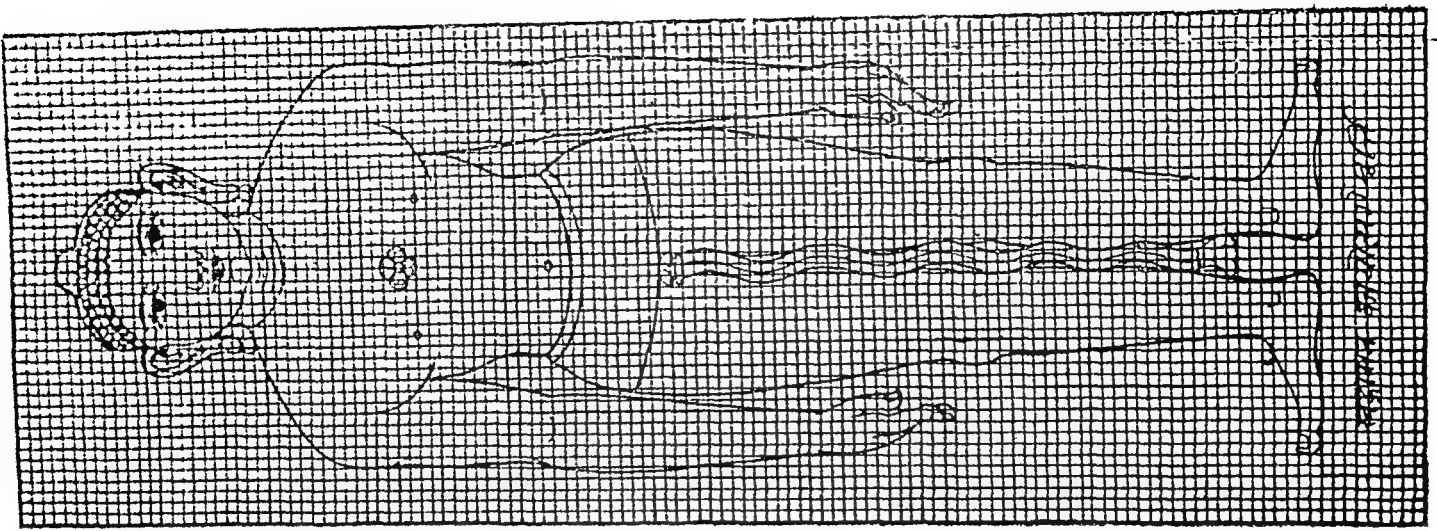
સમયવૃત્તિ સસ્થાનવાળી પદ્માવતે બેઠેલી રહેતાબર જન મોતેનું માન—

સમયતુરંત પદ્માસન બેઠેલી દિગ્ જિનમૂર્તિનું માન

કાયોત્સગસ્થ દિગ્જિન મૂર્તિનું માન

કાયોત્સગસ્થ શ્વેત જિનમૂર્તિનું માન

“ દ્વાદશાક્ષુલવિસ્તીર્ણ-માયતં દ્વાદશાક્ષુલમ્ ।
 મુલ્ક કુર્યાત્ સ્વકેશાન્તં ત્રિધા તત્ત્વ યથાક્રમમ્ ॥
 વેદાક્ષુલમાયતં કુર્યાદ્ લલાટં નાસિકા મુલ્કમ્ । ”

—મુખ વિસ્તારમા ખાર આગળ અને કેશાત ભાગ મુધી લખાઈમા પણ ખાર આગળ છે, તેમા ચાર આગળ કપાળ, ચાર આગળ લાખી નાસિકા અને ચાર આગળ મુખ દાદી મુધી કરવું ।

“ કેશસ્થાનં જિનેન્દ્રસ્ય પ્રોક્તં પશ્ચાદ્ગુલાયતમ્ ।
 હૃષ્ણીપં ચ તત્તો જ્ઞેય-મક્ષુલદ્વયમુન્નતમ્ ॥ ”

કપાળની ઉપર જિનેન્દ્રસુ કેશસ્થાન (માથુ) પાચ આગળ લાખુ કરવું, તેમા ઉંણીપ (ગિખા) બે આગળ ઉંચી કરવી અને ત્રણ આગળ કેશસ્થાન ઉચુ કરવું ।

જિનસહિતા, રૂપમંડન, રૂપાવતાર તથા માનસાર આદિ શિલ્પગ્રન્થોમાં જિનમૂર્તિનુ માન ઉદ્યમા દશતાલના હિસાબે બનાવનાનુ જણાવે છે, તે નીચે પ્રમાણે—

	જિનસહિતામા પ્રતિમાનુ માન—શક્તિનુ માન		શિલ્પરત્ન અને -કાર્યપ ગિલ્પમા	માનસારમા
શિખા	આગ ૧-૩	૧-૩	૧-૩	
શિખાથી મસ્તક	” ૩	૩	૩	૪
મસ્તકથી કપાળ	” ૩-૩	૪-૩	૪-૩	
કપાળથી નાક	” ૩-૩	૪-૩	૪-૩	૧૩
નાકથી મુખ-દાદી	” ૩-૩	૪-૩	૪-૩	
દાદીથી ગાળની પૃષ્ઠિ	” ૪	૪	૪	૪
ગાળથી ગળુ	” ૪-૪	૩-૭	૩-૭	૪
ગળાથી છાતી	” ૧૩-૪	૧૩-૩	૧૩-૩	૧૩-૪
છાતીથી નાભિ	” ૧૩-૪	૧૩-૩	૧૩-૩	૧૩-૪
નાભિથી લિંગ	” ૧૩-૪	૧૩-૩	૧૩-૩	૧૩-૪
લિંગથી સાથળ	” ૨૭	૨૫	૨૭	૨૭
જાનુ	” ૪	૪	૪	૪
જાનુથી જંઘા (પિંડી)	” ૨૭	૨૫	૨૭	૨૭
ઘટ્ટીથી પગ	” ૪	૪	૪	૪
	૧૨૨	૧૨૦	૧૨૪	૧૨૪

પદ્માસનવાળીને બેઠેલી દિઠ જિનમૂર્તિનું સ્વરૂપ—

“ ઊર્ધ્વસ્થિતસ્ય માનાર્દ્ર-મુત્સેધં પરિકલ્પયેત્ ।
પર્યઙ્કમપિ તાવત્તુ તિર્યગાયામસંસ્થિતમ્ ॥ ”

કાથોત્સર્ગ ઊભી મૂર્તિનું જે માન બતાવ્યું છે, તેનાંથી પદ્માસનવાળીને બેઠેલી મૂર્તિનું માન અરધું અર્થાત્ ચોપન આંગળ બાણવું । બેઠી મૂર્તિના બન્ને બાજુ (ગોઠણ) સુધી લંબાઇનું માન તથા જમણા ગોઠણથી ડાબા ખંભા સુધી અને ડાબા ગોઠણથી જમણા ખંભા સુધી અને ગાદીનાં ઉપરથી કેશાંત ભાગ સુધી લંબાઇનું માન એ ચારે લંબાઇનું માન બરાબર કરવું ।

હવે પ્રતિમાનાં પ્રત્યેક અંગ વિભાગનું સ્વરૂપ કહે છે—

મુહકમલુ ચડદસંગુલુ કન્નતરિ વિત્થરે દહર્ગીવા ।
છત્તીસ ઉરપણ્ણો સોલહ કહિ સોલ તણુપિંડં ॥ ૯ ॥

બન્ને કાનની વચ્ચેનાં મુખ કમલનો વિસ્તાર ચૌદ આંગળ, ગળાનો વિસ્તાર દશ આંગળ, છાતીનો વિસ્તાર છત્રીશ આંગળ, કમરનો વિસ્તાર સોળ આંગળ અને તણુપિંડ (શરીરની બાહ્ય) સોળ આંગળ છે ॥ ૯ ॥

કન્નુ દહ તિન્નિ વિત્થરિ અડ્ઢાઈ હિંદિ ઇક્કુ આધારે ।
કેસંત વડ્ઢુ સમુ સિરુ સોયં પુણ નયણરેહસમં ॥ ૧૦ ॥

કાનનો ઉદ્ધેય દશ ભાગ, વિસ્તાર ત્રણ ભાગ, કાનની લોલક અઢી ભાગ અને કાનનો આધાર એક ભાગ છે । કેશાંત ભાગ સુધી મસ્તક બરાબર નયનરેખાની સમતુલ ઊંચા કાન રાખવાં ॥ ૧૦ ॥

નક્કસિંહાગબ્માઓ એગંતરિં ચક્કુ ચર દીહત્તે ।
દિવડ્ઢુદઈ ઇક્કુ ડોલઈ દુ માઈ મરુ હદ્દુ છદ્દીહે ॥ ૧૧ ॥

નાકની શિખાના મધ્ય ભાગથી એક એક ભાગના આંતરે આંખ રાખવી । આંખ ચાર ભાગ લાંબી અને દાઢ ભાગ પહોળી કરવી । આંખની કીકી એક ભાગ, જે ભાગની ભૂકુટી અને ઉપરના હેઠની છ આંગળ લંબાઈ કરવી ॥ ૧૧ ॥

નક્કુ તિ વિત્થરિ દુદણ પિંડે નાસગ્ગિ ઇક્કુ અદ્દુ સિહા ।
પણ માય અહર દીહે વિત્થરિ એગંગુલં જાણ ॥ ૧૨ ॥

નામિકાનો વિસ્તાર ત્રણ ભાગ, ઉદય બે ભાગ, નામિકાનો અગ્રભાગ એક ભાગ જાડો અને ગિખા અગ્રે ભાગ કરવી । નીચેના હોટની લંબાઈ પાચ ભાગ અને વિસ્તાર એક આગળ જાણવી ॥ ૧૨ ॥

પણ-ઉદડ ચડ વિત્થરિ સિરિવચ્છં વંમસુત્તમઞ્જમ્મિ ।

દિવડ્ડુલુ થળવટ્ઠં વિત્થરં ઉંડત્તિ નાહેગં ॥ ૧૩ ॥

અભ્યૂત્તની મધ્ય ભાગમા પાચ ભાગના ઉદયવાળો અને ચાર ભાગના વિસ્તારવાળો શ્રી-વત્ત કરવો । દોઢ આગળના વિસ્તારવાળા ગોળ મ્તન કરવા અને એક ભાગ ઊંડી નાલિ કરવી ॥ ૧૩ ॥

સિરિવચ્છસિહિણકવ્વલંતરામ્મિ તહ મુસલ છ પળ અટ્ટ કમે ।

મુણિ ચડ રવિ વસુ વેયા કુહિણી મણિવધુ જંઘ જાણુ પય ॥ ૧૪ ॥

શ્રીવત્ત અને મ્તનનુ અતર છ આગળ મ્તન અને કાખનુ અંતર પાચ આગળ, મધ્ય આઠ ભાગ, કોણી માત્ર આગળ, અણિબધ ચાર આગળ, જઘા બાર આગળ, જાતુ આઠ આગળ અને પગ ચાર આગળ. એ પ્રમાણે બનાવો વિસ્તાર જાણવો ॥ ૧૪ ॥

થળ-સુત્ત-અહોભાણ મુય વારસ અંસ ઉવરિ છહિ કંઘ ।

નાહીડ કિરડ વટ્ટ કંધાઓ કેસઅતાઓ ॥ ૧૫ ॥

મ્તનમૂત્તની નીચે સુજાતુ પ્રમાણ બાર ભાગ અને ઉપર મધ્ય (ખલા) છ ભાગ જાણવું । નાલિ ખલા અને કેશાત ભાગ ગોળ કરવા ॥ ૧૫ ॥

કર ઉયર અંતરેગ ચડ વિત્થરિ નંદદીહિ ઉચ્છગ ।

જલવહુ દુદય તિ વિત્થરિ કુહુણી કુચ્છિતરે તિન્નિ ॥ ૧૬ ॥

હોથ અને ઉદયનુ અતર એક આગળ ચાર આગળના વિસ્તારવાળો અને નવ આગળ લાંબો બોળો કરવો । પલાડીમાથી પખાળનુ પાણી નિકળવાનો માર્ગ ઉદયમા બે આગળ અને વિસ્તારમા ત્રણ આગળ કરવો । કોણી અને કુખનુ અતર ત્રણ આગળ ગણવું ॥ ૧૬ ॥

વંમસુત્તાડ પિહિઅ છ ગીવ દહ કન્નુ દુસિહળ દુમાલં ।

દુચિવુક સત્ત મુજોવરિ મુયસંધી અટ્ટપહસારા ॥ ૧૭ ॥

બ્રહ્મસૂત્ર (ગર્ભ સૂત્ર) થી પીંડી સુધી એક તરફ નીચે છ ભાગનું ગળું, દશ ભાગ કાનની લંબાઈ, બે ભાગ સ્તનનો વિસ્તાર, બે ભાગ લમણા, બે ભાગ દાઢી, સાત ભાગ ભુજ ઉપરની ભુજ સંધી (ખભા) અને આઠ ભાગ પ્રતિસાર (દીચણનો વિસ્તાર) જાણવો ॥ ૧૭ ॥

જાણુઅમુખસુત્તાઓ ચડદસ સોલસ અઢાર પડસારં* ।

સમસુત્તજાવનાહી પયકંકણજાવ છબ્ભાયં ॥ ૧૮ ॥

દીચણથી લઈ પગનાં કંકણનાં છ ભાગ સુધી બેઠી મૂર્તિનાં પલાંડીનો વિસ્તાર અનુક્રમે ચૌદ સોળ અને અઢાર ભાગનો જાણવો અર્થાત્ બન્ને દીચણ વચ્ચે એક આડું સૂત્ર રાખો, તે સૂત્રના મધ્ય ભાગથી નાભિ સુધી બોળાનો વિસ્તાર અઢાર આંગળ હોય છે ॥ ૧૮ ॥

પડસારગબ્ભરેહા પનરસમાણ્હિં ચરણઅંગુઠં ।

દીહંગુલીય સોલસ ચડદસિ માણ કણિઢિયા ॥ ૧૯ ॥

બોળાની ગર્ભરેખાથી દીચણ તરફ પંદરમાં ભાગમાં પગનો અંગુઠો, સોળમાં ભાગમાં પગની લાંબી આંગળી અને ચૌદમાં ભાગમાં પગની કનિષ્ઠ (નાની) આંગળી આવવી જોઈએ ॥ ૧૯ ॥

કરચલગબ્ભાઠ કમે દીહંગુલિ નંદે અઢ પચ્ચિખમિયા ।

છચ્ચ કણિઢિય મણિયા ગીવુદણ તિન્નિ નાયવ્વા ॥ ૨૦ ॥

કરતલ (હથેલી) ના મધ્ય ભાગથી હાથની મધ્યમા લાંબી આંગળી સુધી નવ આંગળ, મધ્યમાની બન્ને પડબેની આંગળી સુધી આઠ આઠ આંગળ, અને કનિષ્ઠા આંગળી સુધી છ આંગળનું પ્રમાણ હોય છે । ગળાનો ઉદય ત્રણ આંગળનો જાણવો ॥ ૨૦ ॥

મજ્ઞિ મહત્થંગુલિયા પળદીહે પચ્ચિખમી અ ચડ ચડરા ।

લહુ અંગુલિ-માયતિગં નહ ઇક્કિંકં તિ-અંગુઠં ॥ ૨૧ ॥

* પ્રતિસાર (છોલા) નો વિસ્તાર વિવેકવિલાસમાં વતાવે છે--

“ સૂત્રં જાનુદ્વયે તિર્યગ્ દ્વયાન્નામૌ ચ કમ્બિકામ્ ।

પ્રતિમાયાઃ પ્રતિસરો ભવેદષ્ટાદશાંગુલઃ ॥ ”

બન્ને દીચણની વચ્ચે એક આડું સૂત્ર દેવું અને સૂત્રના મધ્યથી નાભિ સુધી કંખિકા (ગળ) રાખવી, જેથી નાભિથી સૂત્ર સુધી અઢાર આંગળનું પ્રમાણ થાય છે । આ પ્રતિમાના પ્રતિસર (બોળા) નો વિસ્તાર જાણવો ।

હાથની મધ્યમા આગળી પાચ આગળ લાખી, તેની પડખેની તર્જની અને અનામિકા આ બન્ને આગળી ચાર ચાર આગળ લાખી, નાની આગળી ત્રણ આગળ લાખી અને અંગુઠો ત્રણ આગળ લાખો હોય છે. આગળીઓના નખ એક એક આગળ કરવા બેઠાયે ॥ ૨૧ ॥

અંગુઠસહિયકરચલવદ્દં સત્તંગુલસ્સ વિત્થારો ।

ચરણ સોલસદીર્હે તયદ્ધિં વિત્થિન્ન ચડરુદયે ॥ ૨૨ ॥

અંગુઠની માથે કરતલપટ (હથેલી) નો વિસ્તાર માત્ર આગળ જાણવો । ચરણની લખાઈ મોળ આગળની અને પહોળાઈ આઠ આગળની જાણવી । પગની ઊંચાઈ પાનીની ગાઠ મુધી ચાર આગળ જાણવી ॥ ૨૨ ॥

ગીચ તહ કન્નઅંતરિ ચ્વર્ણે ચ વિત્થારિ દિવદ્ધુ ઉદદ્ધિ તિગં ।

અંચલિય અદ્ધ વિત્થરિ ગદ્ધિયમુહજાવ દીર્હેણ ॥ ૨૩ ॥

ગણુ અને કાનતુ અંતર વિસ્તારમાં દોઢ આગળ અને ઉદયમાં ત્રણ આગળતુ કરવું । અથ લિંગા (લગાટ) આઠ આગળ વિસ્તારમાં અને લખાઈમાં ગાદીના મુખ મુધી બનાવવો ॥ ૨૩ ॥

કેસંતસિહા ગદ્ધિય પંચ દ્વ-કમેણ અંગુલં જાણ ।

પડમુદ્ધરેહચક્ર કરચરણવિદ્ધુસિઅં નિચ્ચ ॥ ૨૪ ॥

કેનાત લાગધી અર્ધાત કપાળ ઉપરથી માથાની ગિખાના ઉદય મુધી પાચ લાગ અને ગાદીનો ઉદય આઠ લાગ જાણવો । કમલ, ઉર્ધ્વ રેખા, અને ચક્ર-આદિ ગુલ-ચિન્હો પડે હાથ અને પગના તલીયા મુગોલિત કરવા ॥ ૨૪ ॥

મહાસૂત્ર તું સ્વરૂપ—

નક્ક સિરિવચ્છ નાહી સમગબ્મે વંમસુત્તુ જાણેહ ।

તત્તો ચ સયલમાણં પરિગરવિવસ્સ નાયવ્વ ॥ ૨૫ ॥

જે સૂત્ર પ્રતિમાના નાક, શ્રીવત્સ અને નાલિના બરાબર મધ્યલાગમાં રાખવામાં આવે તે બ્રહ્મમૂત્ર કહેવાય છે । હવે પછી પગ્ગિરનાળા બિગળતુ મમસ્ત પ્રમાણ જાણવા માટે કહે છે ।

પરિકરનું સ્વરૂપ—

સિંહાસણુ વિંબાઓ દિવડ્ઢઓ દીહિ વિત્થરે અદ્ધો ।

પિંડેણ પાઝ ઘડિઓ રૂવગ નવ અહવ સત્ત જુઓ ॥ ૨૬ ॥

સિંહાસન (પરિકર) ની લંબાઈ પ્રતિમાના વિસ્તારથી ઢાઢી કરવી, સિંહાસનની ગાદીના ઉદય પ્રતિમાના વિસ્તારનાં અરધે ભાગે કરવો અને જડાઈ પાભાગે કરવી । પરિકરની ગાદીમાં હાથી આદિ રૂપ નવ અથવા સાત બનાવવા જોઈયે ॥ ૨૬ ॥

ઉભયદિસિ જવજવજિણિ કેસરિ ગય ચમર મજ્જિ ચક્રકધરી ।

ચડદસ બારસ દસ તિય છ માય કમિ રૂઅ મંત્રે દીહં ॥ ૨૭ ॥

પરિકરની ગાદીમાં એક તરફ ચક્ષ અને બીજી તરફ ચક્ષિણી અર્થાત ગાદી ઉપર જે ભૂતિ બિરાજમાન હોય તેના શાસન દેવ (ચક્ષ) ભગવાનની જમણી તરફ અને ચક્ષિણી ડાબી તરફ બનાવવા । તથા બે સિંહ, બે હાથી, બે ચામર કરવાવાળાં ઈંદ્ર અને મધ્યમાં ચક્રધરી દેવીનાં રૂપો બનાવવા । તેમાં ચૌદ ચૌદ ભાગનાં બન્ને ચક્ષ અને ચક્ષિણી, બાર બાર ભાગનાં બન્ને સિંહ, દશ દશ ભાગના બન્ને હાથી, ત્રણ ત્રણ ભાગના બન્ને ચામરધારી ઈંદ્ર, અને મધ્યમાં ચક્રધરી દેવી છ ભાગની કરવી । આ પ્રમાણે કુલ ૮૪ ભાગ સિંહાસનની ગાદીની લંબાઈ જાણવી ॥ ૨૭ ॥ *

ચક્રધરી ગરુડંકા તસ્સાહે ધમ્મચક્ક—ઉભયદિસં ।

હરિણજુઅં રમણીયં ગદ્દિયમજ્જમ્મિ જિણચિણ્હં ॥ ૨૮ ॥

સિંહાસનની મધ્યભાગમાં જે ચક્રધરી દેવી છે, તેને ગરુડની સવારી છે । [ચક્રધરીની ચાર ભુજઓમાં ઉપરની બન્ને ભુજઓ-ચક્ર, નીચેની જમણી ભુજ વરદાન અને ડાબી ભુજ બીજોરા યુક્ત છે] । આ ચક્રધરી દેવીની નીચે એક ધર્મચક્ર કરવું અને ધર્મચક્રની બન્ને તરફ સુંદર એક એક હરિણ બનાવવું । ગાદીનાં મધ્યભાગમાં જિનેશ્વર ભગવાનનું ચિહ્ન કરવું ॥ ૨૮ ॥

ચડ કણઈ દુન્નિ છજ્જઈ બારસ હત્થિહિં દુન્નિ અહ કણણ ।

અહ અવ્વરવટ્ટીણ્ણ ણયં સીહાસણસ્સુદયં ॥ ૨૯ ॥

* ગાદીમાં સાત રૂપ બનાવવા હોય તેમાં ચામરધારી બનાવતાં નથી, તેનાં ભાગ ચૌદ ચૌદ ભાગના ચક્ષ ચક્ષિણી, બાર ૨ ભાગના બે સિંહ, બાર ૨ ભાગના બે હાથી અને વચ્ચેમાં ચક્રધરી દેવી આઠ ભાગ આ પ્રમાણે સાત રૂપો બનાવવા ।

આર ભાગની કણ્ણી, બે ભાગની છાજલી, આર ભાગના હાથી આદિ ૩૫, બે ભાગની કણ્ણી અને આઠ ભાગની અક્ષર પટ્ટી, આ પ્રમાણે કુલ અક્ષવીમ ભાગ મિહાસનની ગાદીને ઉદ્ય ભણવો ॥ ૨૯ ॥

પરિકરના પદ્મવાડાનું સ્વરૂપ—

ગદ્ધિયસમ વસુ ભાયા તત્તો ડગતીસ ચમરધારી અ ।

તોરણસિરં દુવાલસ ઇઅ ઉદયં પક્ષવાયાણ ॥ ૩૦ ॥

પ્રતિભાની ગાદીની બગબર આઠ ભાગ ઊંચી ચામરધારી ઇદ્ર અથવા કાઉમગીઆની ગાદી ટરવી, તેની ઉપર એકત્રીશ ભાગની ચામરધારી ઇદ્રની અથવા કાચોત્સર્ગ ધ્યાનવાળી ઊભી જિનની મૂર્તિ કચવી અને તેની ઉપર આર ભાગમા તોરણ આદિ કરવાં । આ પ્રમાણે કુલ એકાવન ભાગ પખવાડાને ઉદ્ય ભણવો ॥ ૩૦ ॥

સોલસમાણ રૂઝ થુમુલિયસમેય છહિ વરાલીય ।

ઇઅ ત્રિત્યારિ વાત્રીસ સોલસપિઢેણ પક્ષવાય ॥ ૩૧ ॥

મોળ ભાગ થાભલી માથે રૂપના, તેમા બે બે ભાગની બન્ને થાભલી અને આર ભાગ રૂપના ભણવા । તથા છ ભાગની વરાલિકા [ગ્રામપટ્ટી] કચવી । આ પ્રમાણે કુલ બાવીસ ભાગ પખવાડાને વિસ્તાર ભણવો । પખવાડાની બાઈ સોલ ભાગની રાખવી ॥ ૩૧ ॥

પરિકરના છત્રવટાનું સ્વરૂપ—

છત્તદ્ધ દસમાયં પકયનાલેગ હેરમાલધરા ।

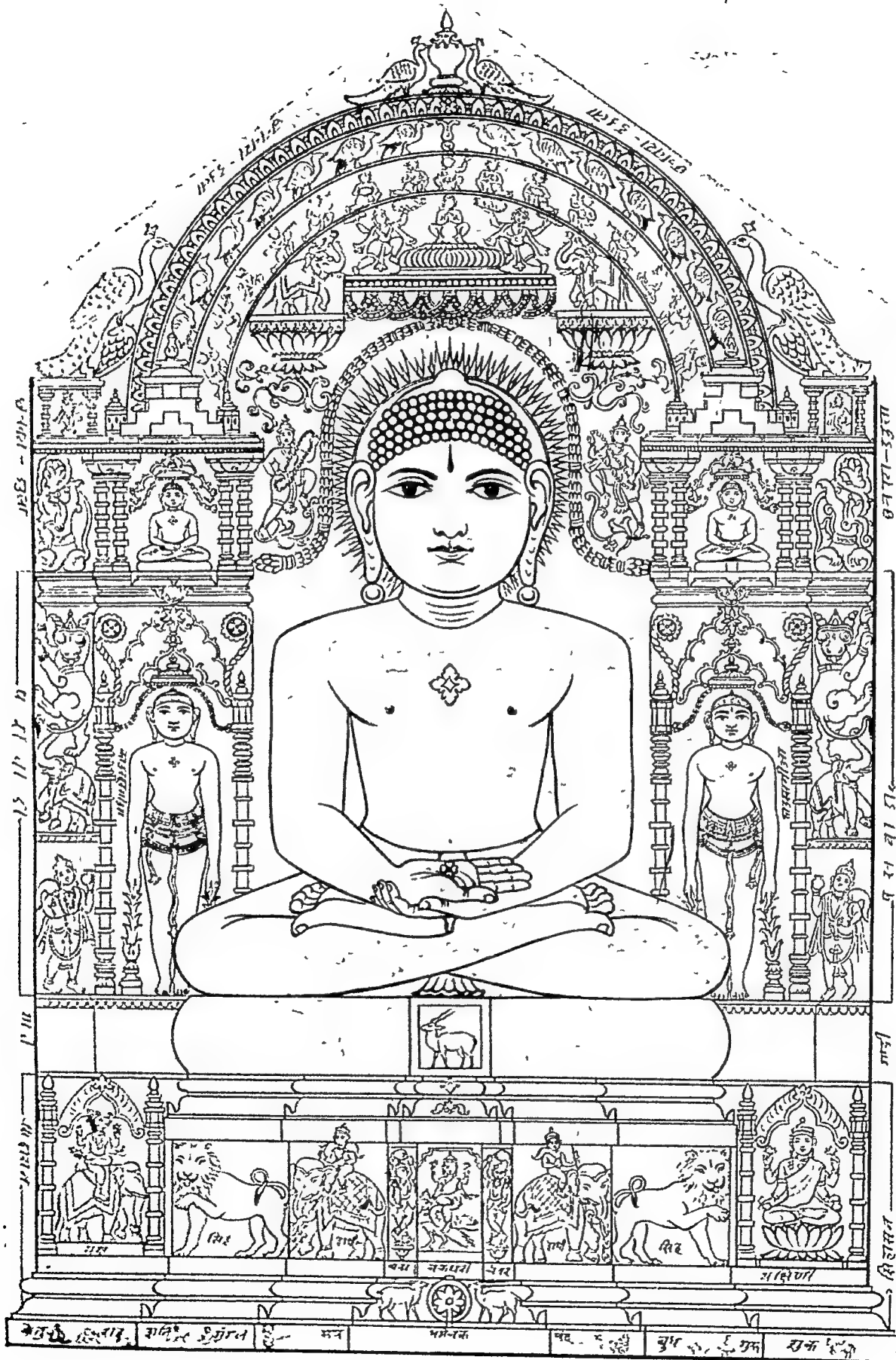
દો માણ થમુલિય તહ દ્વ વસધર—ત્રીણધરા ॥ ૩૨ ॥

તિલયમજ્ઞામિ ઘંટા દુમાય થમુલિય છચ્ચ મગરમુહા ।

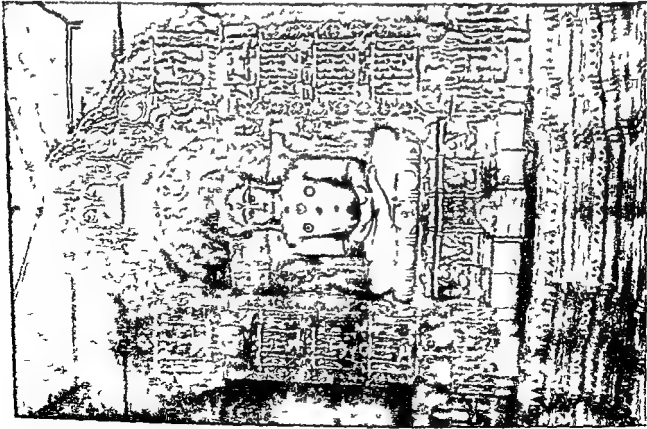
ઇઅ ઉમયદિસે ચૂલસી દીહ ડહલસસ જાણેહ ॥ ૩૩ ॥

અગ્રા છત્રના દશ ભાગ, કમલનાલ એક ભાગ, માલા ધારણ કરનાવાળા દેવ તેર ભાગ થાભલી બે ભાગ, ક્રામલી અથવા વીણાને ધારણ કરના વાળાના આઠ ભાગ, તિલકની મધ્યમા ધૂમરી બે ભાગ થાભલી અને છ ભાગનું મધ્યમુખ, આ પ્રમાણે છત્રવટાની એક તરફના બેતા-

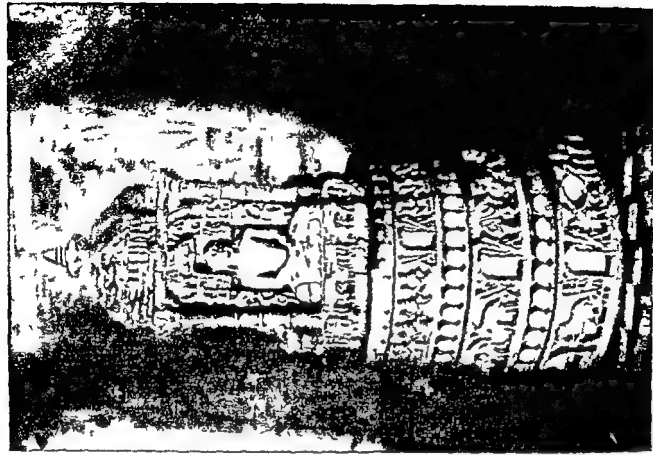
* વાગરી અને વીણાનો ધાણ કુનાર દેવોની જગ્યાએ જિનેશ્વર ભગવાનની બેડી મૂર્તિ પણ ગણવામા આવે છે ।

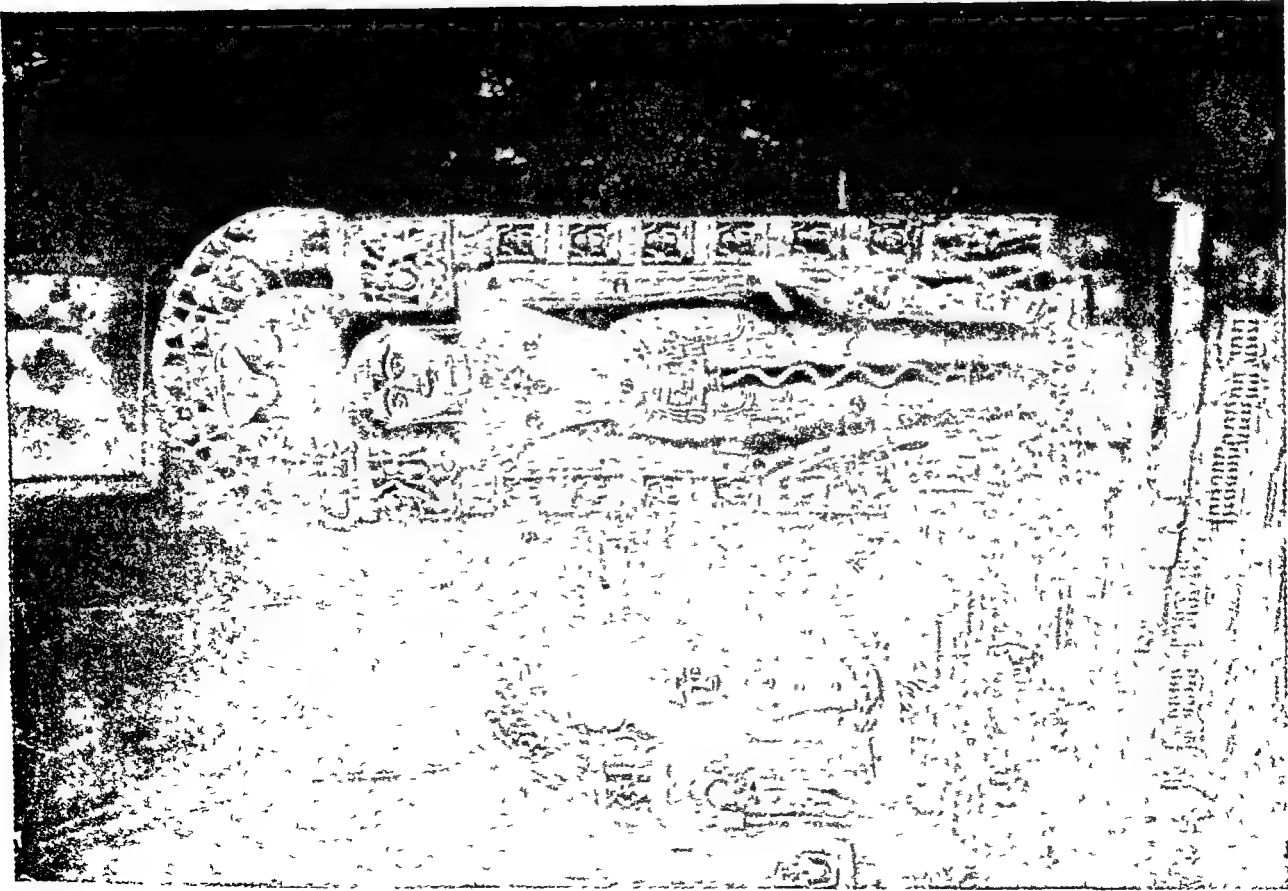
परिकर का स्वरूप

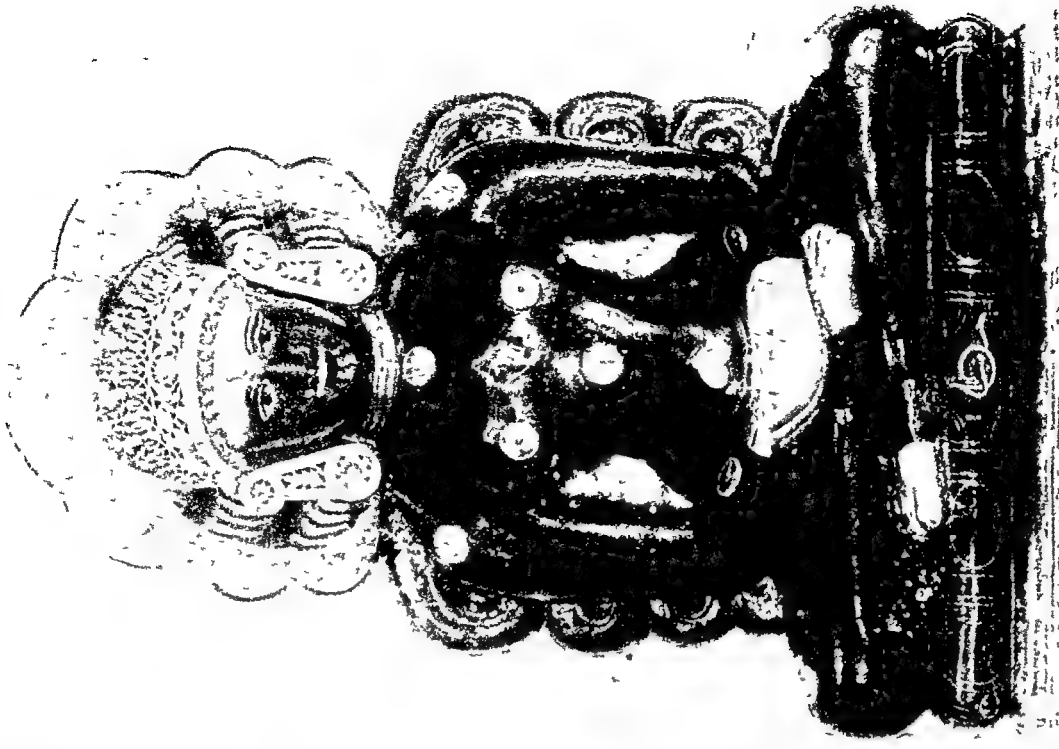
परिकर और तोरण युक्त श्री गार्हनाथ की मूर्ति
ऐत मन्दिर आश्रम ।

समलक्षरग, ऐत मन्दिर आश्रम

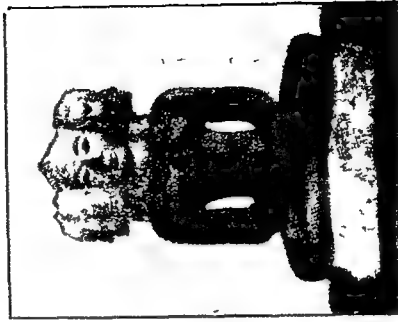
पार्श्वनाथ भगवान की खड़ी मूर्ति आबू .

अबू पक्षासन वाली प्राचीन पार्श्वजिन मूर्ति.

काशी-सर्गेश्वर दिगम्बर जिन मूर्ति
(लखनऊ संग्रहालय)

मैगा पुरातत्त्वाक में चतुर्मुख जिन मूर्ति
जिन्हा ई परगु आठ मुख मालूम
होत्ते ई
(लखनऊ संग्रहालय)

લીશ ભાગ અને બીજી તરફના બેતાલીશ ભાગ મળી કુલ ચોરાસી ભાગ ઉડેલા [છત્રવટા] ના વિસ્તારનાં જાણુવાં ૩૨ ॥ ૩૩ ॥

ચતુર્વીસ ભાઈ છત્તો ચારસ તસ્સુદઈ અદિ સંસ્કરો ।

છહિ વેણુપત્તવલ્લી એવં ડડલુદયે પન્નાસં ॥ ૩૪ ॥

છત્રનો ઉદય ચોવીસ ભાગ, તેની ઉપર છત્રત્રય (ત્રણ છત્ર) નો ઉદય બાર ભાગ, તેની ઉપર શંખ ધારણ કરવાવાળાનો ઉદય આઠ ભાગ અને તેના ઉપર છ ભાગના ઉદયમાં વંશપત્ર અને વેલડીના રૂપો કરવાં, એ પ્રમાણે કુલ પચાસ ભાગ છત્રવટાનો ઉદય જાણવો ॥ ૩૪ ॥

છત્તત્તયવિત્થારં વીસંગુલ નિગ્ગમેણ દહભાગં ।

મામંડલવિત્થારં ચાવીસં અટ્ટ પડ્સારં ॥ ૩૫ ॥

છત્રવટામાં ત્રણ છત્રનો વિસ્તાર વીશ આંગળ અને નિર્ગમ દશ આંગળનો રાખવો । ભામંડલનો વિસ્તાર ચાવીસ ભાગ અને જડાઈ આઠ ભાગ રાખવી ॥ ૩૫ ॥

માલધર સોલસંસે ગઈંદ અટ્ટારસમ્મિ તાણુવરે ।

હરિણિંદા ઉભયદિસં તઓ અ દુંદુહિઅ સંસ્વીય ॥ ૩૬ ॥

માલને ધારણ કરવા વાળા હંદ્ર સોળ ભાગ અને તેના ઉપર અટ્ટાર ભાગના ગજેન્દ્ર (હાથી) કરવા । બન્ને તરફ હરિણગમેષી દેવ તથા દુંદુભી વગાડનારા અને શંખ વગાડનાર બનાવવા ॥ ૩૬ ॥

વિંબદ્ધિ ડડલપિંડં છત્તસમેયં હવઈ નાયવ્વં ।

થણસુત્તસમાદિટ્ટા ચામરધારીણ કાયવ્વા ॥ ૩૭ ॥

છત્રના નિર્ગમ સાથે છત્રવટાની જડાઈ પ્રતિમાના વિસ્તારથી અરધી કરવી । પરિકરના પખવાડામાં જે ચામરધારીની અથવા કાઉસગિયાની મૂર્તિ છે, તેની દૃષ્ટિ મૂલનાયકજીના બરાબર સ્તનસૂત્રમાં આવવી જોઈએ ॥ ૩૭ ॥

પંચતીર્થીનું સ્વરૂપ—

જઈ હુંતિ પંચતિત્થા ઇમેહિં માણહિં તેવિ પુણ કુજ્જા ।

ઉસ્સગિયસ્સ જુઅલં વિંબજુગં મૂલવિંબેગં ॥ ૩૮ ॥

ખત્રે પખવાણમાં જ્યા ચામરંદારી બનાવવા કહેલ છે, તે જગ્યાએ કાઉંમગ ધ્યાનવાળી ખત્રે પ્રતિમા, તથા છત્રવદામા જ્યા વાગડી અને વીણાને ધારણ કરનાર લખ્યા છે તે ખત્રે ઠેકાણે પદ્માસનવાળી બેઠી જિનમર્તિ કરવી, એ પ્રમાણે ચાર મૂર્તિ અને એક મૂલનાયકની મૂર્તિ એ પાચ મૂર્તિ હોય તો તેને પંચતીર્થ કહે છે । તેના ભાગ પણ પહેલા જણાવેલ છે તે પ્રમાણે કરવા । અર્થાત્ ચામરંદારીના ભાગે કાઉંમગ ધ્યાનવાળી મૂર્તિના તથા વાંમડી અને વીણાધરના ભાગે પદ્માસનવાળી મૂર્તિના ભાગો કરવા ॥ ૩૮ ॥

પૂજનીય તથા અપૂજનીય મૂર્તિનું લક્ષણ—

વરિસસયાઓ ઉડ્ઢં જં ત્રિવં ઉત્તમેહિં સંઠવિયં ।

વિઅલંગુ ત્રિ પૂઙ્ગજ્જિ તં ત્રિવં નિપ્પલં ન જઓ ॥ ૩૯ ॥

જે પ્રતિમા એકમે વર્ષ પહેલા ઉત્તમ પુરોએ સ્થાપેલી હોય, તે પ્રતિમા ચિક્કલાગ (બેડાલ) હોય તો પણ પૂજવાને લાયક છે । તે પ્રતિમાના પૂજનું ફલ નિષ્કલ જનુ નથી ॥ ૩૯ ॥

મુહ-નક્ક-નયણ-નાહી-કહિમંગે મૂલનાયગં ચયહ ।

આહરણ-વ્રત્થ-પરિગર-ચિણ્ણાયુહ-ભગિ પૂઙ્ગજ્જા ॥ ૪૦ ॥

મુખ, નાક, આંખ, નાભિ અને કમર એટલા અગ્રભાથી કોઈ અગ ખડિત થઈ જાય તો તે મૂર્તિ મૂલનાયક રૂપમાં સ્થાપેલી હોય તો તેનો ત્યાગ કરવો, પરંતુ આભરણ, વસ્ત્ર, પરિકર ચિહ્ન અને આયુધ એટલાભાથી કોઈના ભગ થઈ જાય તો તે મૂર્તિ પૂજને લાયક ગણાય છે ॥ ૪૦ ॥

કઈ મૂર્તિ પુનઃ સસ્કારને યોગ્ય ગણાય—

ધાડલેવાડિવિવ વિઅલંગં પુણ ત્રિ કીરણ સજ્જં ।

કટ્ટરયણસેલમયં ન પુણો સજ્જ ચ કંઠ્યાવિ ॥ ૪૧ ॥

ધાતુ (સોના, ચાંદી, પીત્તલ આદિ) ની અથવા લેપ (ચૂનો, ઘટ, માટી, ચિત્રામણ આદિ) ની પ્રતિમા જે બેડાલ અથવા અગાહીન હોય તો તે મૂર્તિ બીજીવાર બનાવી શકાય । પરંતુ કાષ્ઠ, રત્ન અથવા પથ્થરની મૂર્તિ ખંડિત થઈ જાય તો બેડાલ હોય તો તે બીજી વાર ક્યારે પણ બનાવી શકાય નહિ ॥ ૪૧ ॥

આચારદિનકરમાં કહ્યું છે કે—

“ ધાતુલેપ્યમયં મર્વં વ્યજ્ઞં સંસ્કારમર્હતિ ।
કાષ્ટપાષાણનિષ્પન્નં સંસ્કારાર્હં પુનર્નહિ ॥
પ્રતિષ્ઠિતે પુનર્વિમ્બં સંસ્કારઃ સ્યાન્ન કર્હિચિત્ ।
સંસ્કારે ચ કૃતે કાર્યા પ્રતિષ્ઠા તાદૃશી પુનઃ ॥
સંસ્કૃતે તુલિતે ચૈવ દુષ્ટસ્પૃષ્ટે પરીક્ષિતે ।
હતે વિમ્બે ચ લિજ્ઞં ચ પ્રતિષ્ઠા પુનરેવ હિ ॥ ”

ધાતુની અને ઇંટ, ચુના, માટી, ચિત્રામણુ આદિ લેપમયની પ્રતિમા જે વિકલાંગ હોય અથવા તે ખંડિત થઈ જાય તો તે પ્રતિમા બીજી વાર સંસ્કારને લાયક છે, અર્થાત્ તેજ મૂર્તિને બીજી વાર સુધારી બનાવી શકાય । પરંતુ કાષ્ટ યા પાષાણની પ્રતિમા ખંડિત થઈ જાય તો તે મૂર્તિ બીજી વાર સુધારી કે બનાવી શકાય નહિ । પ્રતિષ્ઠા થયા પછી કોઈ પણ મૂર્તિનો સંસ્કાર થાય નહિ । કદાચ કારણુવશ સંસ્કાર કરવાની જરૂર પડે તો તે મૂર્તિની બીજી વાર પહેલા કરેલ વિધિ પ્રમાણે પ્રતિષ્ઠા કરાવવી જોઈએ । કહ્યું છે કે—પ્રતિષ્ઠા થયા પછી જે મૂર્તિનો સંસ્કાર કરવો પડે, તોડવી પડે, દુષ્ટમનુષ્યનો સ્પર્શ થઈ જાય, પરીક્ષા કરવી પડે અથવા ચોર ચોરી કર જાય, ઈત્યાદિ કારણુને લીધે તે મૂર્તિની બીજી વાર પ્રતિષ્ઠા કરવી જોઈએ ।

ઘરમંદિરમાં પૂજવા લાયક મૂર્તિઓનું સ્વરૂપ—

પાહાણલેવકટ્ટા દંતમયા ચિત્તલિહિય જા પહિમા ।
અપ્પરિગરમાણાહિય ન સુંદરા પૂયમાણગિહે ॥ ૪૨ ॥

જે પ્રતિમા પાષાણની, લેપની, કાષ્ટની, દાંતની તથા ચિત્રામણુની હોય અથવા પરિકર રહિત હોય તથા અગ્યાર આંગળ કરતાં વધારે ઊંચી હોય તો તે પ્રતિમા ઘરમાં રાખીને પૂજવી સારી નહિ ॥ ૪૨ ॥

પરિકરવાળી મૂર્તિ અરિહંતની અને વિના પરિકરવાળી મૂર્તિ સિદ્ધની કહેવાય છે । સિદ્ધની મૂર્તિ ઘરમાં પૂજવા લાયક ગણાય નહિ જેથી તે મંદિરમાં પૂજવી જોઈએ ।

શ્રીસકલચંદ્રોપાધ્યાય કૃત પ્રતિષ્ઠાકલ્પમાં લખે છે કે—

“ મહ્તી નેમી વીરો ગિહમવળે સાવણે પૂજ્જઈ ।
ઈગ્રીસં તિથ્યરા સંતિગરા પૂજ્યા વંદે ॥ ”

મહાનાથ, નેમનાથ અને મહાવીર સ્વામી એ ત્રણ તીર્થકરોની મૂર્તિ શ્રાવકે ઘરમા પૂજવી બ્રોધયે નહિ। પરંતુ એકવીમ તીર્થકરોની મૂર્તિ ઘરમાં શાંતિકારક અને પૂજનીય તથા વદનીય છે।

“ નેમિનાથો વીરમહર્ણી-નાથો વૈરાગ્યમારજ્ઞઃ ।

ત્રયો વૈ મયને સ્થાપ્યા ન ગૃહે શુભદાયકાઃ ॥ ”

નેમનાથ, મહાનાથ અને મહાવીર સ્વામી એ ત્રણે તીર્થકર વૈરાગ્યકારક છે, તે માટે એ ત્રણે તીર્થકરોની મૂર્તિ દેહરાસરમા સ્થાપવી શુભકારક છે, પરંતુ ઘર દેહરામરમા સ્થાપવી ગુણકારક નથી।

इकंगुलाइ पडिमा इकारस जाव गेहि पूइजा ।

उडूढं पासाइ पुणो इअ भणिय पुव्वसूरीहिं ॥ ४३ ॥

ઘર દેહરાસરમા એક આંગળથી તે અચ્ચાર આગળ નુધીની ઊંચી મૂર્તિ પૂજવા લાયક છે। અને અચ્ચાર આગળથી વધારે ઊંચી હોય તે મંદિરમા પૂજવા લાયક છે, એમ પુર્વાચાર્યો કહે છે ॥ ૪૩ ॥

प्रतिमानु शुभाशुभ लक्षण—

नह-अगुलीअ-वाहा-नासा पय-भंगिणुकमेण फलं ।

सत्तुभयं देसभगं वधण-कुलनास-दव्वक्खयं ॥ ४४ ॥

મૂર્તિના નખ, આગળી, ભુજા, નાક અને પગ એટલા અંગોમાંથી ટોઈ અંગ અડિતવાળી મૂર્તિ હોય તો તે અનુક્રમે મરતો લાય, દેશનો વિનાશ, અપનકારક, કુલનો નાશ અને દ્રવ્યનો ક્ષય કરનાવાળી છે ॥ ૪૪ ॥

पयपीठ-चिणह-परिगर-भगे जन-जाण-भिच्च-हाणि कमे ।

छत्त-सिरिवच्छ-सवणे लच्छी-सुख-वधवाण खयं ॥ ४५ ॥

પાદપીઠ, ચિહ્ન અને પરિકરના ભગવાળી મૂર્તિ હોય તો તે અનુક્રમે સ્વજન, વાહન અને સેવકની હાનિકારક બનવાળી। તથા છત્ર, શ્રીચત્ત્વર અને કાનનાં અડિતવાળી મૂર્તિ હોય તો તે અનુક્રમે લક્ષ્મી સુખ અને આંધવોની હાનિકારક બનવાળી ॥ ૪૫ ॥

બહુદુક્ષ વક્ત્રનાસા હસ્સંગા સ્વયંકરી ચ નાયવ્વા ।

નયનનાસા કુનયના અપ્પમુહા ભોગહાણિકરા ॥ ૪૬ ॥

જે મૂર્તિ વાંકા નાકવાળી હોય તો બહુ દુઃખ દેવાવાળી, ટુંકા અવયવની હોય તો ક્ષય કરવાવાળી, ખરાબ આંખવાળી હોય તો આંખનો નાશ કરવાવાળી અને સાંકડા મુખવાળી હોય તો ભોગની હાનિકારક જાણવી ॥ ૪૬ ॥

કઢિહીણાયરિયહયા સુયબંધવં હણઙ્ગ હીણજંઘા ચ ।

હીણાસણ રિદ્ધિહયા ધણસ્થયા હીણકરચરણા ॥ ૪૭ ॥

જે પ્રતિમા કમરહીન હોય તો આચાર્યનો નાશ કરે, હીન જંઘવાળી હોય તો પુત્ર, મિત્ર અને ભાઈનો નાશ કરે, હીન આસનવાળી હોય તો રિદ્ધિનો નાશ કરે અને હીન હાથપગવાળી હોય તો ધનનો ક્ષય કરે ॥ ૪૭ ॥

ઉત્તાણા અત્થહરા વંકગ્ગીવા સદેસમંગકરા ।

અહોમુહા ચ સર્ચિતા વિદેસગા હવઙ્ગ નીચુચ્ચા ॥ ૪૮ ॥

જે પ્રતિમા ઊંચા મુખવાળી હોય તો ધનનો નાશ કરે, વાંકી ગરદન વાળી હોય તો સ્વદેશ નો ભંગ કરે, નીચા મુખવાળી હોય તો ચિન્તા ઉત્પન્ન કરાવે તથા ઊંચી નીચી હોય તો વિદેશ ગમન કરાવે ॥ ૪૮ ॥

વિસમાસણ-વાહિકરા રોરકરણાયદવ્વનિપ્પન્ના ।

હીણાહીયંગપાડિમા સપક્ષપરપક્ષકટ્ટકરા ॥ ૪૯ ॥

જે મૂર્તિ વિસમ આસનવાળી હોય તો તે વ્યાધિકારક જાણવી, તથા અન્યાયથી પેદા કરેલા દ્રવ્યથી બનાવેલી હોય તો તે મૂર્તિ દુષ્કાળ આદિ કરવાવાળી જાણવી । તથા ઓછા અથવા અધિક અંગવાળી હોય તો સ્વપક્ષ (પ્રતિષ્ઠા કરવા વાળાને) તથા પરપક્ષ (પૂજા કરવાવાળા) ને કષ્ટ દેવાવાળી જાણવી ॥ ૪૯ ॥

પાડિમા રડદ્દ જા સા કરાવયં હંતિ સિપ્પિ અહિયંગા ।

દુબ્બલદવ્વાવિણાસા કિસોઅરા કુણઙ્ગ દુબ્બિમ્મસં ॥ ૫૦ ॥

જો પ્રતિમા સૈદ્ધ (લયાનક) હોય તો કરાવનારનો નાશ કરે, અધિક અંગવાળી હોય તો ગિદ્ધી (કારીગર) નો નાશ કરે, દુર્બલ અંગવાળી હોય તો દ્રવ્યનો નાશ કરે અને કૃશપેટવાળી હોય તો દુર્લિપ્ત કરે ॥ ૫૦ ॥

उद्धमुही घगनासा अप्पूया तिरिअदिट्ठि विज्ञेया ।

अङ्घट्टदिट्ठि असुहा हवइ अहोदिट्ठि विग्घकरा ॥ ५१ ॥

પ્રતિમા ઊંચા ધુખવાળી હોય તો ધનનો નાશ કરે, તિરછી દૃષ્ટિવાળી હોય તો તિરમ્કાર કરાવે, અધિક ગાઠ દૃષ્ટિ હોય તો અશુભ જાણુવી અને નીચી દૃષ્ટિ હોય તો વિત્તકારક જાણુવી ॥ ૫૧ ॥

देवोना शस्त्र केवी रीते राखवा—

चउभवसुराण आयुह हवन्ति केसंत उप्परे जइ ता ।

करणकरावणथप्पणहारण प्पाणदेसहया ॥ ५२ ॥

ચાર નિકાયના (ભુવનપતિ, વ્યતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ ચાર જાતના) દેવોની મૂર્તિના ગન્ધ માથાના કેશની ઉપર મુઘી રાખેલા હોય તો તે મૂર્તિ કરાવાવાળા કરાવાવાળા અને સ્થાપન કરાવાવાળાના પ્રાણનો અને દેહનો વિનાશ કરનારી જાણુવી ॥ ૫૨ ॥

આ પ્રમાણે સામાન્ય પછે દેવોના ગન્ધો રાખનારો નિયમ કહ્યો, તે બધા દેવોને માટે હોય તેમ લાગતું નથી, કારણ કે ભૈરવ, લયાની, દુર્ગા, કાલી આદિ દેવોના શસ્ત્રો માથા ઉપર ગણેલા તેમની મૂર્તિઓમાં જોવામાં આવે છે, તેથી એમ જણાય છે કે ઉપરનો નિયમ ગાત સ્વભાવ વાળા દેવોને માટે હશે । લયાનક સ્વભાવવાળા દેવોના હાથમાં ખરખર અથવા મસ્તક ઘણું કરીને રહે છે, તે અસુરોનો મહાર કરતા જણાય છે, તે માટે તેમના ગન્ધ ઉગામે રહેવાથી માથા ઉપર જય તે સ્વાભાવિક છે તેથી તેનો દાખ જણાવમાં આવતો હશે નહિ । પરંતુ એ દેવ જો ગાંત ચિત્ત ધર્મને યોગ્ય હોય. એવી સ્થિતિની મૂર્તિ બનાવવી હોય તો તે વખતે ગન્ધો ઉગામે ન રહેવાથી શસ્ત્રો માથા ઉપર જય નહિ, જેથી ઉપરનો નિયમ ગાત સ્વભાવની દેવોના શસ્ત્રો બાબત કહેલો હશે એમ જણાય છે ।

उपसंहार—

चउवीसजिण नवग्गह जोइणि-चउसट्ठि वीर-वावन्ना ।

चउवीसजक्खजक्खणि दह-दिहवइ सोलस-विज्जुसुरी ॥ ५३ ॥

નવનાહ સિદ્ધ-ચુલસિ હરિહર વંભિંદ દાણવાઈળં ।

વળળંકનામઆયુહ વિત્થરગંથાઠ જાણિજ્ઞા ॥ ૫૪ ॥

इति श्रीपरमजैनश्रीचन्द्रांगजठकुर'फेरु'विरचिते वास्तुसारे

विम्बपरीक्षाप्रकरणं द्वितीयम् ।

ચોવીસ જિનદેવ, નવ ગ્રહ, ચોસઠ યોગિની, બાવન વીર, ચોવીસ યક્ષ, ચોવીસ યક્ષિણી, દશ દિક્પાલ, સોળ વિદ્યાદેવી, નવ નાથ, ચોરાસી સિદ્ધ, વિળ્ચુ, મહાદેવ, બ્રહ્મા, ઇંદ્ર અને દાનવ ઇત્યાદિ દેવોનાં વર્ણ, ચિહ્ન, નામ અને આયુધ આદિનું વિસ્તાર પૂર્વક વર્ણન * અન્ય ગ્રંથોથી જાણવું ॥ ૫૩ ॥ ૫૪ ॥

अथ प्रासादप्रकरणं तृतीयम् ।

મળિયં ગિહલક્ષણાઈ વિંવપરિસ્વાઈ સયલગુણદોસં ।

સંપડ પાસાયવિહી સંસ્થેણ ણિસામેહ ॥ ૧ ॥

સર્વ ગુણ દોષવાળા ઘરનું લક્ષણ અને સર્વ ગુણ દોષવાળી પ્રતિમાનું લક્ષણ પહેલા મેં કહ્યું છે । હવે પ્રાસાદ (મંદિર) બનાવવાની વિધિ સક્ષેપમાં કહું છું, તે સાંભળો ॥ ૧ ॥

* ઉપરોક્ત દેવોમાંથી ૨૪ જિન, ૯ ગ્રહ, ૨૪ યક્ષ, ૨૪ યક્ષિણી, ૧૬ વિદ્યાદેવી અને ૧૦ દિક્પાલ એટલાં દેવોનું સ્વરૂપ આ ગ્રંથના પરિશિષ્ટમાં આપેલું છે । બાકીના દેવોનું સ્વરૂપ મારો અનુવાદ કરેલ (રૂપમંડન) ગ્રંથ જે હવે જલદી છપવાવાળો છે તેમાં જોવો ।

જ્ઞાતની ઝડાઈ—

પદમં x ગહુવિવર જલતં અહ કક્કરતં કુળહ + ।

કુમ્મનિવેસં અદ્દં ચુરાસિલા તયણુ સુત્તવિહી ॥ ૨ ॥

પ્રામાદ-મદિર કરાની ભૂમિના પાયો પાણી અથવા પથર આવે ત્યાં મુધી ઊંડા ખોદવો પછી તે પાયામા મધ્યભાગે કુર્મગિલા સ્થાપવી અને આઠે દિશામા આઠ ખુરશિલા સ્થાપવી । તેના પછી સૂત્રવધિ કરવી ॥ ૨ ॥

કુર્મગિલાનુ પ્રમાણ પ્રામાદમહાનમા બતાવે છે કે—

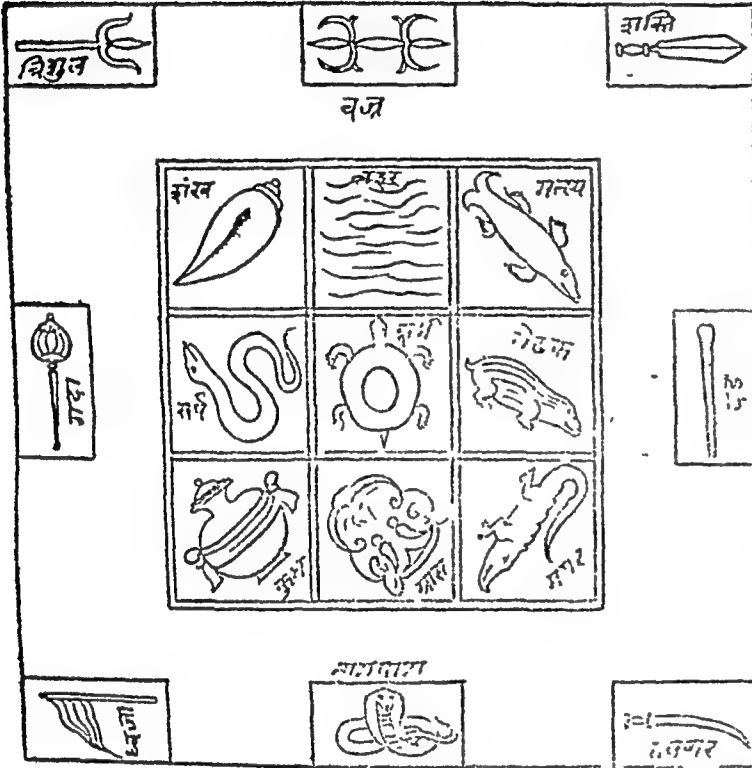
“ અર્દ્ધાકુલો ભવેત્ કૂર્મ્મ્ એકહસ્તે સુરાલયે ।
અર્દ્ધાકુલાત્ તતો વૃદ્ધિઃ કાર્યા તિથિક્કરાગધિઃ ॥
એકત્રિંશત્કરાન્તં ચ તદર્દ્ધા વૃદ્ધિરિપ્યતે ।
તતોઽર્દ્ધાપિ શતાર્દ્ધાન્તં કુર્યોદ્કુલમાનતઃ ॥
ચતુર્થાંશાધિકા જ્યેષ્ઠા કનિષ્ઠા હીનયોગતઃ ।
સૌવર્ણરૂપ્યજા વાપિ સ્થાપ્યા પશ્ચામૃતેન સા ॥ ”

એક હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં અર્દ્ધા આંગળની કુર્મગિલા સ્થાપવી । એમ અનુક્રમે પદર હાથ મુધીના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમા પ્રત્યેક હાથ દીઠ અરધા અરધા આગળની વૃદ્ધિ કરવી । અર્થાત્ બે હાથના પ્રામાદમા એક આગળ, ત્રણ હાથના પ્રાસાદમા દોઢ આગળ, આ પ્રમાણે દરેક હાથ દીઠ અરધો અરધો આગળ વધારે તો પદર હાથના વિસ્તારવાળા દેવાલયમા માડા સાત આગળની કુર્મગિલા સ્થાપવી । પછી સોળ હાથથી એકત્રીશ હાથ મુધીના વિસ્તારવાળા દેવાલયમા દરેક હાથ દીઠ પા પા આગળ વધારવી । અર્થાત્ સોળ હાથના પ્રામાદમા પોણા આઠ આગળ, મત્તર હાથના પ્રામાદમા આઠ આગળ, એમ દરેક હાથ દીઠ પા પા આગળ વધારતા એકત્રીશ હાથના વિસ્તારવાળા દેવાલયમા માડા અગ્યાર આગળની કુર્મગિલા સ્થાપવી પછી બત્રીશ હાથથી પચાસ હાથ મુધીના વિસ્તારવાળા દેવાલયમા દરેક હાથ દીઠ એક એક જવ વધારવી । અર્થાત્ બત્રીશ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમા માડા અગ્યાર આગળ અને એક જવની, તેત્રીશ હાથના પ્રામાદમાં પોણા બાર આંગળની, એમ દરેક હાથ દીઠ એક એક જવ વધારતા પચાસ હાથના વિસ્તારવાળા દેવાલયમા પોણા ચૌદ આગળ અને એક જવની

x ' ગહુવર્યં ' । + ' મરિયવ્વ ' ' નાયવ્વ ' इति पठान्तरे ।

કૂર્મશિલા સ્થાપવી । જે માપની કૂર્મશિલા સ્થાપવી હોય તેમાં તેના ચોથો ભાગ વધારીને બનાવે તો જ્યેષ્ઠમાનની અને ચોથો ભાગ ઘટાડીને બનાવે તો કનિષ્ઠમાનની કૂર્મશિલા થાય । કૂર્મશિલા સોનાની અથવા ચાંદીની બનાવવી અને તેને પંચામૃતથી સ્નાન કરાવીને પછી સ્થાપિત કરવી ।

કૂર્મશિલા અને નંદાદિશિલાઓનું સ્વરૂપ—

કૂર્મશિલાનું સ્વરૂપ વિશ્વકર્માકૃત ક્ષીરાર્ણવ ગ્રન્થમાં જણાવે છે કે કૂર્મશિલાના નવ ભાગ કરવા, તે પ્રત્યેક ભાગ ઉપર પૂર્વદક્ષિણ આદિ દિશાના સૃષ્ટિકર્મથી પાણીની લહેર, માછલું, દડો, મધર, આસ, કલશ, સર્પ અને શંખ એ આઠ દિશાઓના ભાગોમાં અને મધ્ય ભાગમાં કાચબો બનાવવો । કૂર્મશિલા સ્થાપિત કરીને પછી તેના ઉપરથી એક પોલો તાંબાનો નળ દેવના સિંહાસન સુધી રાખવામાં આવે છે તેને પ્રાસાદની નાલિ કહે છે ।

કૂર્મશિલાને પ્રથમ મધ્યમાં સ્થાપીને પછી ઓસારમાં નંદા, ભદ્રા, જયા, રિક્તા, અજિતા, અપરાજિતા, શુક્લા, સૌભાગિની અને ધરણી એ નવ ખુરશિલા કૂર્મશિલાને પ્રદક્ષિણા કરતી પૂર્વાદિ સૃષ્ટિકર્મે સ્થાપિત કરવી । નવમી * ધરણી શિલાને મધ્યમાં કૂર્મશિલાની સામે સ્થાપવી । નંદા આદિ આઠ ખુરશિલાઓની ઉપર અનુક્રમે વજ્ર, શક્તિ, દંડ, તરવાર, નાગપાશ, ધ્વજ, ગદા અને ત્રિશુલ એ દિગ્પાલોના શસ્ત્ર બનાવવા જોઈએ । નવમી ધરણીશિલાની ઉપર વિષ્ણુનું ચક્ર બનાવવું જોઈએ ।

શિલા સ્થાપવાનો ક્રમ—

“ ईशानादग्निर्कोणाद्या शिला स्थाप्या प्रदक्षिणा ।

मध्ये कूर्मशिला पश्चाद् गीतवादित्रमङ्गलैः ॥ ”

પ્રથમ મધ્યમાં સોના અથવા ચાંદીની કૂર્મશિલા સ્થાપીને, પછી આઠ ખુરશિલાઓ ધીરે ન

* કેટલાક આધુનિક સોમપુરાઓ ધરણીશિલાનેજ કૂર્મશિલા કહે છે ।

કોણ અને અભિપ્રાયના અનુક્રમે મુદ્ધિક્રમે સ્થાપન કરવી, તે દરેક શિલાઓ સ્થાપન કરતી વખતે ચીત યાજ્ઞની માગસિક ધ્વની કરવી ।

લિટ્ટુ પ્રમાણ પ્રામાદબંડનમા બતાવે છે કે—

“ શિલોપરિ મવેદ્ મિટ્ટ-મેઝહસ્તે યુગાકુલમ્ ।
અર્દ્ધાકુગ મવેદ્ વૃદ્ધિ-ર્યાવદ્વસ્તશતાર્દ્ધકમ્ ॥ ”

પ્રાસાદને ધારણ કરનારી શિલાની ઉપર લિટ્ટ રાખવો. તે એક હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદને લિટ્ટનો ઉદય ચાર આગળ રાખવો, તે પચાસ હાથન વિસ્તારવાળા પ્રામાદ મુધી પ્રત્યેક હાથે અરધા અરધા આગળની વૃદ્ધિ કરીને ભીટનો ઉદય કરવો ।

બીજા પ્રકારે ભીટનુ માન બતાવે છે કે—

“ અદ્ધુલેનાશહીનેન અર્દ્ધેનાર્દ્ધેન ચ ક્રમાત્ ।
પચ્ચદિગ્વિશતિર્યામચ્છતાર્દ્ધ ચ વિવર્દ્ધયેત્ ॥ ”

એકથી પાચ હાથ મુધીના વિસ્તારવાળા પ્રામાદને એક એક આગળની વૃદ્ધિ કરીને, છથી દશ હાથ મુધી વિસ્તારવાળાને અરધા અરધા આગળની વૃદ્ધિ કરીને, અગ્યારથી વીસ હાથ મુધીના વિસ્તારવાળાને પા પા આગળની વૃદ્ધિ કરીને અને એકવીશથી પચાસ હાથ મુધીના વિસ્તારવાળા પ્રામાદને અર્ધો પા આગળની અર્થાત્ એક એક જગની વૃદ્ધિ કરીને ભીટનો ઉદય કરવો ।

“ ઇઝદ્વિત્રીણિ મિટ્ટાનિ હીનહીનાનિ કારયેત્ ।
સ્વસ્યોદયપ્રમાણસ્ય ચતુર્યાશેન નિર્ગમ. ॥ ”

પ્રાસાદને એક બે અથવા ત્રણ ભીટ કરવા, તેમા પછુ પ્રથમના ભીટના ઉદયથી બીજા ભીટનો ઉદય હીન કરવો અને ત્રીજા ભીટનો ઉદય બીજા ભીટના ઉદયથી ઓછો કરવો । તથા પોતપોતાના ભીટના ઉદયના ચોથે ભાગે ભીટનો નિર્ગમ કરવો ।

પ્રાસાદની પીઠનું માન—

પાસાયાઓ અર્દ્ધં તિહાય પાય ચ પાદ-ઉદયો અ ।

તસ્તદ્ધિ નિગમો હોઝ ઉવવીહુ જહિચ્છમાણ તુ ॥ ૩ ॥

પ્રાસાદ જેટલો વિસ્તારમાં હોય, તેનાંથી અરધે ભાગે, ત્રીજે ભાગે અથવા ચોથે ભાગે પીઠનો ઉદય કરવો । ઉદયથી અરધા ભાગે પીઠનો નિર્ગમ કરવો । ઉપપીઠનું પ્રમાણ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવું ॥ ૩ ॥

વસુનંદિકૃત પ્રતિષ્ઠાસારમાં કહે છે કે—

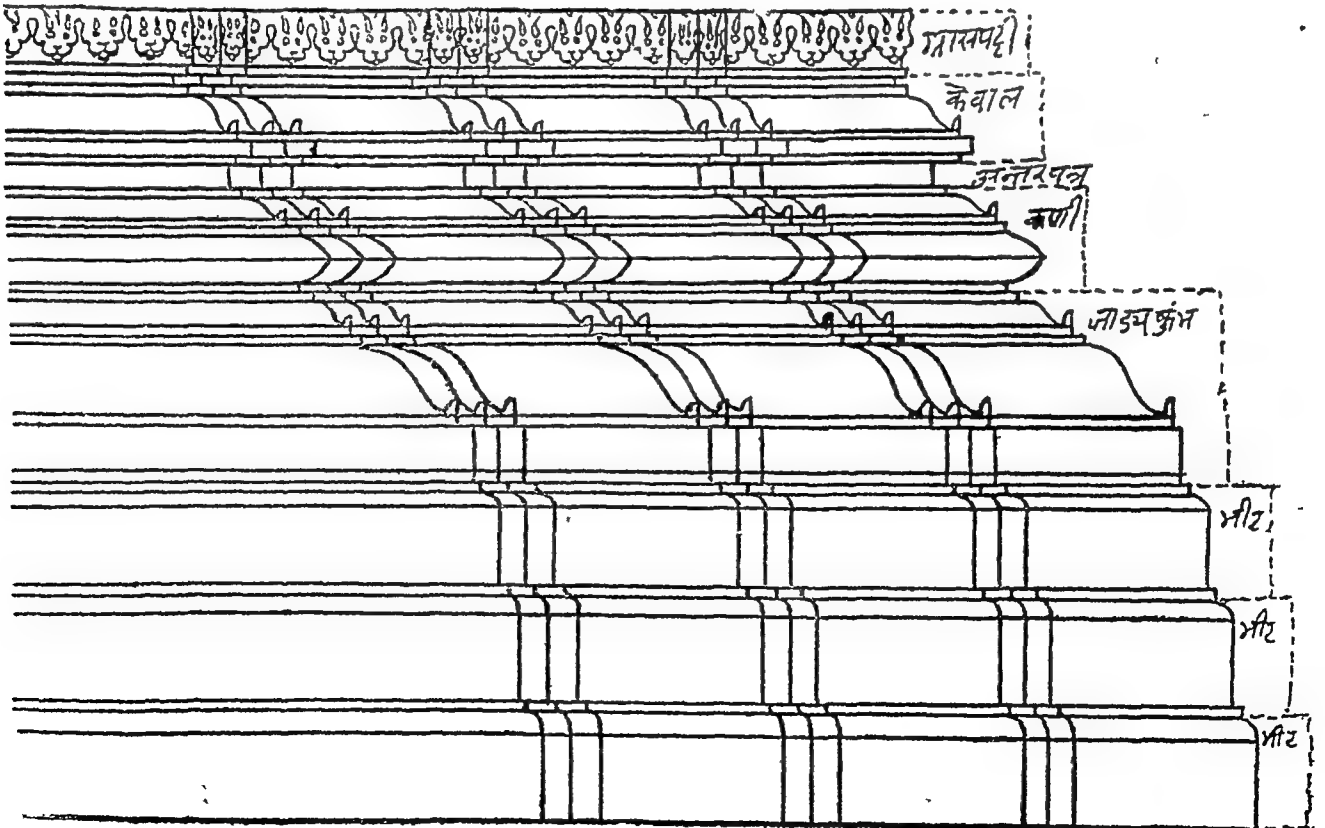
“ પ્રાસાદવિસ્તારદ્વેન સ્વોચ્છ્રિતં પીઠમુત્તમમ્ ।
મધ્યમં પાદહીન સ્યાદ્ ઉત્તમાર્દ્ધેન કન્યસમ્ ॥ ”

પ્રાસાદના વિસ્તારથી અરધે ભાગે પીઠનો ઉદય કરવો તે ઉત્તમ છે, પ્રાસાદના વિસ્તારના ચાર ભાગ કરતાં, તેમાંથી ચોથો ભાગ હીન કરીને ત્રણ ભાગનો ઉદય કરવો તે મધ્યમ માનનો પીઠનો ઉદય જાણવો અને ઉત્તમના અરધે ભાગે ઉદય કરવો તે કનિષ્ઠ માનનો પીઠનો ઉદય જાણવો ।

પીઠના થયેનું સ્વરૂપ—

અદ્ભુથરં ફુલ્હિઅઓ જાડમુહો કણઝ તહ ય કચવાલી ।
ગય-અસ્ત-સીહ-નર-હંસ-પંચથરઈં મવે પીઠં ॥ ૪ ॥ ઇતિ પીઠઃ ।

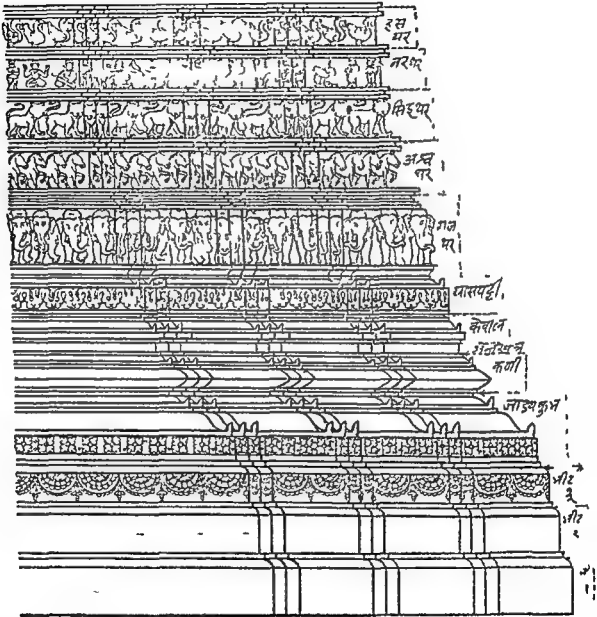
સાધારણપીઠનું સ્વરૂપ—

અડધર, પુષ્પકંઠ, બાંધકુલ, કંણી અને કેવાળ એ પાચ થરો સામાન્યપીઠમા અવરથ હોય છે । તેની ઉપર ગજથર, અર્ધથર, મિહથર, નરથર અને હપથર એ પાચ થરોમાથી બન્યા અથવા કમતી યથાશક્તિ બનાવવામા આવે છે ॥ ૮ ॥

પાચથરવાલી મહાપીઠનું સરુપ—

પ્રાસાદના પીઠનું માન પ્રાસાદમંડપમા બતાવે છે કે—

“ પીઠમર્દ્વત્રિપાદાગે એકદ્વિત્રિકરે ગૃહે ।
 ચતુરહસ્તે ત્રિસાદ્ગિ પાદાગે પચ્ચહસ્તકે ॥
 દશર્વિંશતિપદ્ત્રિંશ-ચ્છતાદ્વિહસ્તકાવધિ ।
 શ્વદિવેદત્રિયુગ્મેન્દુ-સંખ્યા સ્યાદકુલૈઃ ક્રમાત્ ॥ ”

એક હાથના વિરતારવાળા પ્રાસાદને પીઠનો ઉદય અર્ધ્વ એટલે ૧૨ આંગળ કરવો । એ હાથના પ્રાસાદને ત્રીજે ભાગે અર્થાત્ ૧૬ આંગળ, ત્રણ હાથના પ્રાસાદને ચોથે ભાગે એટલે ૧૮ આંગળ, ચાર હાથના પ્રાસાદને સાડા ત્રણ ભાગે એટલે લગભગ ૨૭ા આંગળ પીઠનો ઉદય કરવો । પાંચ હાથના પ્રાસાદને ચોથે ભાગે એટલે સવા હાથનો પીઠનો ઉદય કરવો । છથી દશ હાથના પ્રાસાદને સવા હાથમાં ચાર ચાર આંગળ વધારીને પીઠનો ઉદય કરવો, એટલે દશ હાથના પ્રાસાદને ૨ હાથ અને ૨ આંગળ પીઠનો ઉદય થાય । અગ્યારથી વીશ હાથના પ્રાસાદને ૨ હાથ અને ૨ આંગળમાં ત્રણ ત્રણ આંગળ વધારીને પીઠનો ઉદય કરવો, જેથી વીશ હાથના પ્રાસાદને ૩ હાથ અને ૮ આંગળ પીઠનો ઉદય થાય । એકવીશથી છત્રીશ હાથના પ્રાસાદને ૩ હાથ અને ૮ આંગળમાં બે બે આંગળ વધારીને પીઠનો ઉદય કરવો । જેથી છત્રીશ હાથના પ્રાસાદને ૪ હાથ અને ૧૬ આંગળ પીઠનો ઉદય થાય । સાડત્રીશથી ૫૦ હાથ સુધીના પ્રાસાદને ૪ હાથ અને ૧૬ આંગળમાં એક એક આંગળ વધારીને પીઠનો ઉદય કરવો, જેથી ૫૦ હાથના પ્રાસાદને ૫ હાથ અને ૬ આંગળ પીઠનો ઉદય થાય ।

“ પञ્ચાંશં હીનમાધિક્ય-મેકૈકં તુ ત્રિधा पुनः ।
त्रिपञ्चाशत्समुत्सेधं द्वाविंशत्यंशनिर्गमम् ॥ ”

પીઠના ઉદયના પાંચ ભાગ કરવાં, તેમાંનો એક ભાગ ઉદયમાંથી હીન કરિયે તો કનિષ્ઠ માનનો, વધારીએ તો જેષ્ઠમાનનો પીઠનો ઉદય થાય । ઉદય હોય તેટલોજ રાખીયે તો મધ્યમ માનનો ઉદય કહેવાય । પીઠનો જે ઉદય હોય તેના ત્રેપન ભાગ કરવાં, તેમાંના બાવીસ ભાગ જેટલો પીઠનો નિર્ગમ કરવો ।

“ नवांशो जाड्यकुम्भकः सप्तांशा कणिका भवेत् ।
सान्तरंशकपोताली सप्तांशा ग्रामपट्टिका ॥
सूर्यदिग्वसुभागाश्च गजवाजिनराः क्रमात् ।
वाजिस्थाने तथा कार्यं स्वस्वदेवस्य वाहनम् ॥ ”

જાડ્યકુંભાનો ઉદય નવ ભાગ, કણીનો ઉદય સાત ભાગ, અંતરપત્ર અને કેવાળ સાથે ગ્રાસ-પટ્ટીનો ઉદય સાત ભાગ કરવો । ગજથરનો ઉદય બાર ભાગ, અશ્વથરનો ઉદય દશ ભાગ અને નરથરનો ઉદય આઠ ભાગ કરવો । અશ્વથરના સ્થાને જે જે દેવનો પ્રાસાદ હોય, તે તે દેવના વાહનનો પણ થર આપવામાં આવે છે ।

“ પञ્ચાશઃ કર્ણિકાગ્રે તુ નિર્ગમં જાહત્યકુમ્ભકમ્ ।
ત્રિસાર્દઃ કર્ણિકાં માર્દ્વં ચતુર્થિઃ ગ્રામપટ્ટિકા ॥
કુન્નરાશ્વનરા વેદા રામયુગ્માશનિર્ગમઃ ।
અન્તરાલ મધ્યસ્તેપા-મૂર્ધ્વાધ કર્ણયુગ્મકમ્ ॥ ”

કણીથી બહાર નિકળતો પાંચ ભાગનો જાહત્યકુંભ ગળવો, કેવાળથી નિકળતી સાડા ત્રણ ભાગની કણી રાખવી, કેવાળ (ગ્રામપટ્ટી) માડા ચાર ભાગની ગજથરથી અથવા ખુરાથી નિકળતી રાખવી । અધ્યથરથી ગજથર નિકળતો ચાર ભાગ, નરથરથી નિકળતો અધ્યથર ત્રણ ભાગ અને ખુરાથી નિકળતો નરથર બે ભાગ રાખવો । થરાની વચ્ચે આપરાણ કરવો, અને અપરાણની ઉપર નીચે બે બે કણીઓ કરવી ।

જિનેશ્વર માટે સાત પ્રાસાદ—

સિરિવિજય મહાપટ્ટમો નંદાવત્તો અ લલ્લિતિલ્લો અ ।
નરવેય કમલહંસો કુંજરપાસાય સત્ત જિણે ॥ ૫ ॥

શ્રીવિજય, મહાપદ્મ, નંદાવર્ત્ત, લક્ષ્મીતિલક, નરવેદ, કમલહંસ અને કુંજર એ સાત જાતના પ્રાસાદ જિનેશ્વરને માટે ઉત્તમ છે ॥ ૫ ॥

વહુભેયા પાસાયા અસ્સંખા વિસ્સકમ્મણા મણિયા ।
તત્તો અ કેસરાઈ પળવીસ મણામિ મુલ્લિહા ॥ ૬ ॥

વિશ્વકર્માએ અનેક પ્રકારના પ્રાસાદોના અસંખ્ય ભેદો બતાવ્યા છે, તેમાંથી કેશરી આદિ પચ્ચીસ પ્રકારના પ્રાસાદોને હું ‘ ૧૩ ’ કહું છું ॥ ૬ ॥

પચ્ચીસ પ્રકારના પ્રાસાદોના નામ—

કેમરિ અ સવ્વમહો સુનંદણો નદિસાલુ નંદીસો ।
તહ મદિરુ મિરિવચ્છો અમિઅવ્ભવુ હેમવત્તો અ ॥ ૭ ॥
હિમકૂડુ કર્ડલાસો પુહવિજયો ઇદનીલુ મહર્નલો ।
મૂધરુ અ રયણકૂડો વડ્ડુજ્જો પટ્ટમરાગો અ ॥ ૮ ॥

વજ્જંગો મુડહુજ્જલુ અફરાવડ રાયહંસુ ગરુડો અ ।

વસહો અ તહ ય મેરુ ણ્ણ પળવીસ પાસાયા ॥ ૯ ॥

કેશરી, સર્વતોભદ્ર, સુનંદન, નંદિશાલ, નંદીશ, મંદિર, શ્રીવત્સ, અમૃતોદ્ભવ, હેમવંત, હિ-
મકુટ, કૈલાશ, પૃથ્વીજય, ઇંદ્રનીલ, મહાનીલ, ભૂધર, રત્નકુટ, વૈડ્ય, પદ્મરાગ, વજ્રાંક, મુકુટોન્નવલ,
ઐરાવત, રાજહંસ, ગરુડ, વૃષભ અને મેરુ એ પચ્ચીસ જાતનાં પ્રાસાદોનાં નામ જાણવાં ॥ ૭ ॥ ૮ ॥ ૯ ॥

પચ્ચીસ પ્રાસાદોનાં શિખરોની સંખ્યા—

પળ અંડયાઈ સિહરં કમેળ ચડ વુટ્ઠિ જા હવઈ મેરુ ।

મેરુપાસાયઅંડય—સંખ્યા ઇગહિયસયં જાળ ॥ ૧૦ ॥

પ્રથમ કેશરી નામના પ્રાસાદના શિખર ઉપર પાંચ ઇંડા [શિખરની આસપાસ જે નાનાં
શિખરના આકારવાળા રાખવામાં આવે છે તેને અંડક (ઇંડા) કહે છે, પ્રથમ કેશરી નામના
પ્રાસાદમાં મુખ્ય એક શિખર અને તેની ચારે કોણમાં ચાર ઇંડા હોય છે] । પછી અનુક્રમે ચાર ૨
ઇંડા મેરુપ્રાસાદ મુખી વધારવામાં આવે છે, એટલે પચ્ચીસમાં મેરુપ્રાસાદની ઉપર મુખ્ય એક શિ-
ખર અને એક સો ઇંડા હોય છે, કુલ એકસો એકની સંખ્યા છે * ॥ ૧૦ ॥

જેમકે—મુખ્ય શિખર સાથે ૧ કેશરી પ્રાસાદ ઉપર પાંચ ઇંડા, ૨ સર્વતોભદ્ર ઉપર નવ,
૩ સુનંદન ઉપર તેર, ૪ નંદિશાલ ઉપર સત્તર, ૫ નંદીશ ઉપર એકવીશ, ૬ મંદિર નામના પ્રાસાદ
ઉપર પચ્ચીસ, ૭ શ્રીવત્સ ઉપર ઓગળત્રીશ, ૮ અમૃતોદ્ભવ પ્રાસાદ ઉપર તેત્રીશ, ૯ હેમવંત
ઉપર સાડત્રીશ, ૧૦ હેમકુટ ઉપર એકતાલીશ, ૧૧ કૈલાશ ઉપર પીસ્તાલીશ, ૧૨ પૃથ્વીજય ઉપર
ઓગળ પચાસ, ૧૩ ઇંદ્રનીલ ઉપર ત્રેપન, ૧૪ મહાનીલ ઉપર સત્તાવન, ૧૫ ભૂધર ઉપર એકસઠ
૧૬ રત્નકુટ ઉપર પાંસઠ, ૧૭ વૈડ્ય ઉપર ઓગળ સીત્તેર, ૧૮ પદ્મરાગ ઉપર ત્યોત્તેર, ૧૯ વજ્રાંક,
ઉપર સત્યોત્તેર, ૨૦ મુકુટોન્નવલ ઉપર એડયાસી, ૨૧ ઐરાવત ઉપર પચ્ચાસી, ૨૨ રાજહંસ ઉપર
નેવ્યાસી, ૨૩ ગરુડ ઉપર ત્રાણુ, ૨૪ વૃષભ ઉપર સત્તાણુ અને ૨૫ મેરુ પ્રાસાદ ઉપર એકસો એક
શિખર હોય છે ।

દીપાર્ણવાદિ શિલ્પગ્રન્થોમાં ચોવીશ જિન આદિના પ્રાસાદોનું સ્વરૂપ તલ આદિના મેદવડે
જે બતાવ્યું છે, તેનો સારાંશ આ પ્રમાણે છે—

૧-કમલભૂષણપ્રાસાદ (ઋષભજિનપ્રાસાદ)—તલ ભાગ ૩૨ । કોણ ભાગ ૩, કોણી ભાગ ૧,
પ્રતિકર્ણ ભાગ ૩, કોણી ભાગ ૧, ઉપરથ ભાગ ૩, નદી ભાગ ૧, ભદ્રાર્દ્ર ભાગ ૪=૧૬+૧૬=૩૨ ।

* આ પચ્ચીસ પ્રાસાદોનું સવિસ્તર સચિત્ર વર્ણન મારો અનુવાદિત (પ્રાસાદમંડન) ગ્રંથ જે હવે છાપવાનો છે તેમાં દેખો

२-कामदायक (अजित वृक्ष) प्रासाद—तल साग १२ । कोण २, प्रतिकर्ण २, लडाई २=
६+६=१२ ।

३-गलववृक्षप्रासाद—तल साग ८ । कोण १॥, कोणी १, प्रतिकर्ण १, नदी १, लडाई १॥
=८+८॥=८ ।

४-अमृतोदलव (अलिनदन) प्रासाद—तल साग ८ । कोण आदिना साग उपर प्रभावे
जलुया ।

५-क्षितिजपल (मुमतिनक्षत्र) प्रासाद—तल साग १६ । कोण २, प्रतिकर्ण २, उपरथ २,
लडाई २=८+८=१६ ।

६-पद्मराग (पद्मप्रल) प्रासाद—तल साग १६ । कोण आदिना साग उपर प्रभावे
जलुया ।

७-मुपार्थवृक्षप्रासाद—तल साग १० । कोण २, प्रतिकर्ण १॥, लडाई १॥=५+५=१०
८-चक्रप्रल प्रासाद—तल साग ३२ । कोण ५, कोणी १, प्रतिकर्ण ५, नदी १, लडाई ४=
१६+१६=३२ ।

९-पु'पदतप्रासाद—तल साग १६ । कोण २, प्रतिकर्ण २, उपरथ २, लडाई २=८+८=१६ ।
१०-शीतलजिनप्रासाद—तल साग २४ । कोण ४, प्रतिकर्ण ३, लडाई ५=१२+१२=२४ ।

११-अयामजिनप्रासाद—तल साग २४ । कोण आदिना साग उपर प्रभावे जलुया ।
१२-वामुपु'नयप्रासाद—तल साग २२ । कोण ४, कोणी १, प्रतिकर्ण ३, नदी १, लडाई २=
११+११=२२ ।

१३-विमलवृक्ष (वि'लुवृक्ष) प्रासाद—तल साग २४ । कोण ३, कोणी १, प्रतिकर्ण ३,
नदी १, लडाई ४=१२+१२=२४ ।

१४-अनतजिनप्रासाद—तलसाग २० । कोण ३, प्रतिकर्ण ३, नदी १, लडाई ३=१०+१०=२०
१५-धर्मविचनप्रासाद—तल साग २८ । कोण ४, कोणी १, प्रतिकर्ण ४, नदी १, लडाई
८=१८+१८=२८ ।

१६-गातिजिनप्रासाद—तल साग १२ । कोण २, कोणी १॥, प्रतिकर्ण १॥, नदी १॥, लडाई १॥
=६+६=१२ ।

१७-कुधुवृक्षप्रासाद—तल साग ८ । कोण १, प्रतिकर्ण १, नदी १॥, लडाई १॥=४+४=८ ।

१८-अरिनागन प्रासाद—तल साग ८ । कोण साग २ लडाई २=४+४=८ ।

૧૯-મધિવદ્ધલ પ્રાસાદ—તલ ભાગ ૧૨ । કોણુ ૨, કોણી ૧૧, પ્રતિકર્ણ ૧૧, નંદી ૧૧, ભદ્રાર્દ્ર ૧૧=૬+૬=૧૨ ।

૨૦-મનસંતુષ્ટ (મુનિસુપ્રત) પ્રાસાદ—તલ ભાગ ૧૪ । કોણુ ૨, પ્રતિકર્ણ ૨, ભદ્રાર્દ્ર ૩=૭+૭=૧૪=૧૪ ।

૨૧-નભિવદ્ધલ પ્રાસાદ—તલ ભાગ ૧૬ । કોણુ ૩, પ્રતિકર્ણ ૨, ભદ્રાર્દ્ર ૩=૮+૮=૧૬ ।

૨૨-તેભિવદ્ધલ પ્રાસાદ—તલ ભાગ ૨૨ । કોણુ ૨, કોણી ૧, પ્રતિકર્ણ ૨, કોણી ૧, ઉપરથ ૨, નંદી ૧, ભદ્રાર્દ્ર ૨=૧૧+૧૧=૨૨ ।

૨૩-પાર્થિવદ્ધલ પ્રાસાદ—તલ ભાગ ૨૮ । કોણુ ૪, કોણી ૨, પ્રતિકર્ણ ૩, નન્દિકા ૧, ભદ્રાર્દ્ર ૪=૧૪+૧૪=૨૮ ।

૨૪-વીરવિક્રમ (વીરજિન) પ્રાસાદ—તલ ભાગ ૨૪ । કોણુ ૩, કોણી ૧, પ્રતિકર્ણ ૩, નંદી ૧, ભદ્રાર્દ્ર ૪=૧૨+૧૨=૨૪ ।

પ્રાસાદ સંખ્યા—

एएहि उवज्जंती पासाया विविहसिहरमाणाओ ।

नव सहस्स छ सय सत्तर वित्थारगंथाउ ते नेया ॥ ११ ॥

અન્યેક પ્રકારનાં શિખરોના માન વડે નવ હજાર છ સો સિત્તેર (૯૬૭૦) પ્રકારના પ્રાસાદ બને છે । તેઓનું સવિસ્તર વર્ણન બીજા શિલ્પ ગ્રંથોથી જાણવું ॥ ૧૧ ॥

પ્રાસાદના તલની ભાગ સંખ્યા—

चउरंसम्मि उ खित्ते अट्टाइ दु बुड्ढि जाव बावीसा ।

भायविराडं एवं सव्वेसु वि देवभवणेषु ॥ १२ ॥

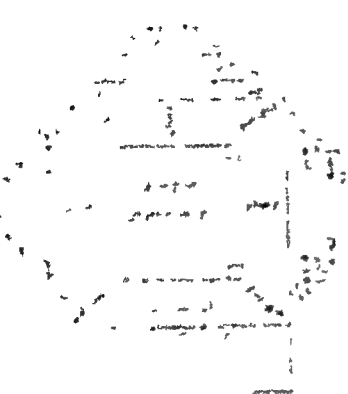
સર્વ દેવમંદિરમાં સમચોરસ મૂલ ગભારાના તલભાગનાં આઠ, દશ, બાર, ચૌદ, સોલ, અઠાર, વીશ અથવા બાવીસ ભાગ કરનાં ॥ ૧૨ ॥

પ્રાસાદનું સ્વરૂપ—

चउकूणा चउमहा सव्वे पासाय हुंति नियमेण ।

कूणस्सुभयदिसेहिं दलाइं पडिहोति महाइं ॥ १३ ॥

વૈદ્યઃ વૌર્તિત્વના મેટીમ્ વમેગ નિ પગ મન દ્વયા ।
 વર્તિત્વ કર્મિત્વં ડરમ્મ મટમ્મ દુળ્લહિત્વે ॥ ૧૪ ॥

આ બાજુ અને આ બાજુ એ મને
 પ્રાપ્ત થયા અત્યંત દોષ છે. અને બાજુની
 વસ્તુ બહુ જોડાઈ ગયા છે । પ્રતિષ્ઠા, વે.
 વિગત (૧૫૫૫) અને નવીનું માન આ
 નકલે જુઝ. પામ અને ગામવસ્તુ બાજુ
 એ જુઝુ । બાજુની બાજુ બાજુ પ્રતિષ્ઠા અને
 વિદ્યુત્ત આગવ બાજુબાજુ ૧ ૧૩ ૧ ૧૩ ૧

આ પ્રાપ્તિના નામે પ્રાપ્તિના
 અને આજે જિન આ વિ પ્રાપ્તિના આપાતે
 મેટી છે આ વિ પ્રાપ્તિના છે પ્રાપ્તિના વિ
 નીવિત્તુ મુન નાપાત, બાજુબાજુ ૧૩ ૧૩

દો મામ ૩ હરદ જુમે વમેગ પાટળ તા મે વર્તી ।
 વર્તવ વમ જુમજુ વર્તિત્વ કર્મિત્વં મટ ॥ ૧૫ ॥

મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦
 આ બાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ

મટમ્મ દરમનામ તરમામો મુજમામિત્વ વર્મ ।

વર્તિત્વ વિવિધ વર્તિત્વ નિમ વમેગ વર્તિત્વ વર્તિત્વ ॥ ૧૬ ॥

મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦ મુજા ૧૦
 આ બાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ બાજુબાજુ

પ્રાસાદનાં અંગ—

કૂળં પઢિરહ ય રહં મહં મુહમહ મૂલઅંગાઈ ।

નંદી કરણિક પલ્લવ તિલય તવંગાઈ મૂસળયં ॥ ૧૭ ॥

ખૂણા, પ્રતિરથ, રથ, ભદ્ર અને મુખભદ્ર એ પ્રાસાદનાં અંગો છે । તથા નંદી, કણિકા, પલ્લવ, તિલક અને તવંગ આદિ પ્રાસાદનાં આભૂષણ છે ॥ ૧૭ ॥

મંડોવરનું સ્વરૂપ—

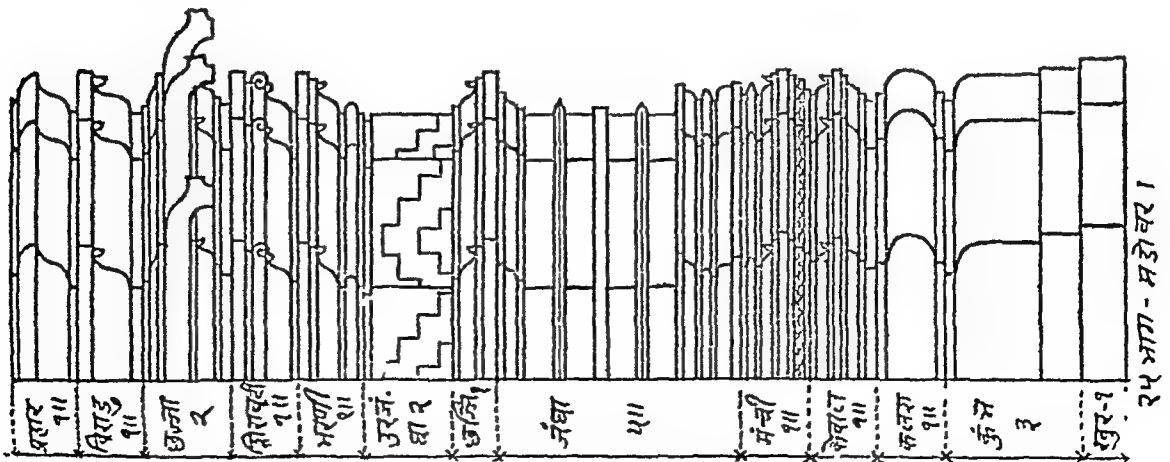
ચુર કુંભ કલસ કડવાલિ મચ્છી જંઘા ય છજ્જિ ઊરજંઘા ।

ભરણિ સિરવટ્ટિ છજ્જ ય વડરાહુ પહારુ તેર થરા ॥ ૧૮ ॥

ઇગ તિય દિવડ્ડુ તિસુ કમિ પળસડ્ડા ઇગ દુ દિવડ્ડુ દિવડ્ડો અ ।

દો દિવડ્ડુ દિવડ્ડુ માયા પળવીસં તેર થરમાણં ॥ ૧૯ ॥

ખુર, કુંભ, કલશ, કેવાલ, મંચી, જંઘા, છજ્જિ, ઉરજંઘા, ભરણી, શિરાવટ્ટી, છજ્જિ વેરાહુ અને પહારુ એ મંડોવરના ઉદયના તેર થર છે । તેનું અનુક્રમે પ્રમાણ—એક, ત્રણ, દોઢ, દોઢ, દોઢ, સાડા પાંચ, એક, બે, દોઢ, દોઢ, બે, દોઢ અને દોઢ છે । અર્થાત્ પીઠની ઉપર ખુરાથી લઈ છાદના અંત સુધી મંડોવરના ઉદયના પચીસ ભાગ કરવા, તેમાં પ્રથમ નીચેથી એક ભાગનો ખુરો, ત્રણ ભાગનો કુંભ, દોઢ ભાગનો કલશ, દોઢ ભાગનો કેવાલ, દોઢ ભાગની મંચી સાડા પાંચ ભાગની જંઘા, એક ભાગની છજ્જિલી, બે ભાગની ઉરજંઘા, દોઢ ભાગની ભરણી, દોઢ ભાગની શિરાવટ્ટી, બે ભાગનું છજ્જિ, દોઢ ભાગનું વેરાહુ અને દોઢ ભાગનું પહારુ આ પ્રમાણે તેર થરોનું માન છે ॥ ૧૮ ॥ ૧૯ ॥

પ્રામાદ્યંભના નાગગણિ આર પ્રકાશના મરોવરતું સ્વરૂપ કહ્યું છે તેમા પ્રથમ નાગર જાતિના મરોવરતું સ્વરૂપ--

“ વેદવેદેન્દુમક્તે તુ હ્રદ્યાન્તો પીઠમસ્તકાત્ ।
 સુરકઃ પશ્ચમાગ સ્યાદ્ ગિગિઃ કુમ્ભકસ્તથા ॥
 કલશોઽષ્ટૌ દ્વિમાદૃં તુ કર્તવ્યમન્તરાલકમ્ ।
 રૂપોત્કાષ્ટૌ મચ્ચી ચ કર્તવ્યા નવમાગિકા ॥
 ત્રિશત્પશ્ચયુતા જદ્વા તિલ્યંશા ઉદ્દમો મવેત્ ।
 વસુમિર્મરણી કાર્યા દિગ્માર્ગશ્ચ ગિગવટી ॥
 અષ્ટાશોર્ધા રૂપોતાલી દ્વિમાદ્રૂમન્તરાલકમ્ ।
 ડાય ત્રયોદશાગૈશ્ચ દશમાર્ગવિનિર્ગમમ્ ॥ ”

પ્રામાદના પીઠની ઉપરથી હાથના અત્ય ભાગ મુઠ્ઠી મરોવરના ઉદ્દયના ૧૪ ભાગ કરના, તેમા પ્રથમ નીચેથી પાંચ ભાગનો ખુરો વીગ ભાગનો કુલ, આઠ ભાગનો કલશ, અઠી ભાગનો અતગળ (અતગળ અથવા પુ'પકક), આઠ ભાગની કષોતિકા (કેવાળ), નવ ભાગની મચ્ચી, પાત્રીગ ભાગની ૧૪૫ હાજલી આવે ૫૪ ભાગનો ઉદ્દમ (ઉડવા) આઠ ભાગની ભગ્ગી, ૬ ભાગની ગિગવટી આઠ ભાગની કષોતાલિ (કેવાળ) અગી ભાગનો પુ'પકક અને તે ભાગનો હજી અગ આવે છે । હજીનો નિર્ગમ (નીકળો) ૬ ભાગ કરવો ।

મેર જાતિના મરોવરતું સ્વરૂપ--

“ મેરુમંટોરે મચ્ચી મરુવૃદ્ધેષ્ટમાગિકા ।
 પશ્ચર્વિશતિકા જદા ઉદ્દમશ્ચ ત્રયોદશઃ ॥
 અષ્ટાંશ મરણી શેષ પૂરત્વ કલ્પયેત્ સુચીઃ । ”

મેર જાતિના પ્રામાદના મરોવરમા મચ્ચી અને ભગ્ગીની ઉપર ગિગવટી એ બન્ને આઠ આઠ ભાગની કરવી । ૧૪૫ પચીસ ભાગની, ઉડવા તે ભાગની અને ભગ્ગી આઠ ભાગની કરવી । પાત્રીના થયેના ભાગ નાગર જાતિના મરોવરની આડે લાગવા । મેરુજાતિના મરોવરના કુલ ૧૨૮ ભાગ કરના ।

આમાન્ય મરોવરતું સ્વરૂપ--

“ મસમાગા મેવન્મચ્ચી કુટ હાથમ્ય મસ્તકે ॥
 પોઢશાશ્ચાઃ પુનર્જદ્વા મરણી મસમાગિકા ।

શિરાવટી ચતુર્ભાગા પદઃ સ્યાત્ પશ્ચભાગિકઃ ॥

સૂર્યાશૈઃ કૂટછાદ્યં ચ સર્વકામફલપ્રદમ્ ।

કુમ્ભકસ્ય યુગ્મંશેન સ્થાવરાણાં પ્રવેશકમ્ ॥ ”

સામાન્ય મંડોવરમાં મંચી સાત ભાગની કરવી । છાદની ઉપર કુટ કરવા । જંઘા સોલ ભાગની, ભરણી સાત ભાગની, શિરાવટી ચાર ભાગની, કેવાળ પાંચ ભાગની અને છજ્જા બાર ભાગના કરવા । બાકીના થરોનું માન મેરૂ જાતિના અથવા નાગર જાતિના મંડોવરની માફક જાણવું । આ મંડોવર સર્વ ઇચ્છિત ફલને આપનારો છે ।

પ્રકારાન્તરે મંડોવરનું સ્વરૂપ—

“ પીઠતઃછાદ્યપર્યન્તં સપ્તવિંશતિભાજિતમ્ ।

દ્વાદશાનાં સુરાદીનાં ભાગસંખ્યા ક્રમેણ ચ ॥

સ્યાદેકવેદસાર્દ્ધાર્દ્ધ-સાર્દ્ધસાર્દ્ધાષ્ટમિસ્ત્રિભિઃ ।

સાર્દ્ધસાર્દ્ધાર્દ્ધભાગૈશ્ચ દ્વિસાર્દ્ધમંશનિર્ગમમ્ ॥ ”

પ્રાસાદપીઠની ઉપરથી છાદના અત્ય ભાગ સુધી મંડોવરના ઉદયના સત્યાવીશ ભાગ કરવા, તેમાં ખુર આદિ બાર થરોની ભાગ સંખ્યા અનુક્રમે આ પ્રમાણે છે—ખુરો એક ભાગ કુભ ચારભાગ, કલશ દોઢ ભાગ, પુષ્પકંઠ અર્દ્ધભાગ, કેવાળ દોઢ ભાગ, મંચી દોઢ ભાગ, જંઘા આઠ ભાગ, ઉરજંઘા ત્રણ ભાગ, ભરણી દોઢ ભાગ, કેવાળ દોઢભાગ, પુષ્પકંઠ અર્દ્ધ ભાગ, અને છજ્જા અઢી ભાગ, આ પ્રમાણે કુલ ૨૭ ભાગ મંડોવર જાણવાં । છજ્જાનો નિર્ગમ એક ભાગ કરવો + ।

+ અમદાવાદ નિવાસી મિત્રી જગન્નાથ અંબારામ સોમપુરાએ બૃહત્શિલ્પ શાસ્ત્ર નામની એક અશુદ્ધ પુસ્તક છાપી છે, તેનાં પ્રથમ ભાગમાં સામાન્ય મંડોવર અને પ્રકારાન્તર મંડોવરનાં ભાગો મૂલ શ્લોક પ્રમાણે નથી । જેમકે—મૂલશ્લોકમાં “ શિરાવટી ચતુર્ભાગા ” છે, તેનો અર્થ મીસ્ત્રીજી ‘ ભાગ આઠની શિરાવટી કરવી ’ કરે છે । પ્રકારાન્તર એટલે બીજી જાતનો મંડોવર છે તેને મીસ્ત્રીજી પ્રાકૃત મંડોવરનું નામ લખે છે. તેમાં ચાર ભાગનો કુમ્ભ અને એક ભાગનો ખુરો છે, તે ઠેકાણે મીસ્ત્રી જી ‘ કુમ્ભો ભાગ ચારનો કરવો તેમાં એક ભાગનો ખુરો કરવો ’ લખે છે । જેથી તેમના હિસાબે ૨૬ ભાગ થાય છે, પોતે ભાષાંતરમાં પણ ૨૬ ભાગ જણાવે છે । ત્યારે મૂલશ્લોકમાં બાર થરોના ૨૭ ભાગ છે । મીસ્ત્રીજી નકશામાં તેર થર અને ૨૭ ભાગ લખે છે । ભાષાંતરમાં પોતે ‘ છાદુ ભાગ અઢીનું કરવું, લખે છે અને નકશામાં બે ભાગનું છાદુ બતાવે છે । આ પ્રમાણે પોતાના પુસ્તકમાં ઘણે ઠેકાણે ભૂલો કરી છે, તેનાં સમાધાન માટે પત્ર દ્વારા પૂછાવ્યું પણ સંતોષદાયક ઉત્તર મળ્યો નહિ

તેર થરમાંથી કયો થર નહિ લેવો તેનો ખુલાસો ગ્રંથકાર કરતા નથી, પણ મેં અનુભવી મીસ્ત્રી ને સાથે રાખી, પ્રાચીન મન્દિરો જોઈ અને અનુભવ કરી શિરાવટીનો થર કેટલાક પ્રાચીન મન્દિરોમાં જોવામાં આવ્યો નહિ, જેથી મેં પણ શિરાવટીનો થર આપેલ નથી ।

પ્રાસાદ ગભારો અને મીતનું માન—

પાસાયસ્સ પમાણં ગણિજ્જ સહ મિત્તિકુંભગથરાઓ ।

તસ્સ ચ દસ ભાગાઓ દો દો મિત્તી હિ રસગબ્ધે ॥ ૨૦ ॥

પ્રાસાદનું પ્રમાણ ભીંતથી બહાર કુંભાના થર સુધી જાણવું । જે માન આવે તેનાં દશ ભાગ કરવાં, તેમાંથી બે બે ભાગની ભીત અને છ ભાગનો ગભારો કરવો ॥ ૨૦ ॥

વસુનન્દિ પ્રતિષ્ઠાસારમાં બીજી રીતે કહે છે—

“ ક્ષેત્રમષ્ટપદં કૃત્વા તત્ર ગર્ભં ચતુષ્પદમ્ ।

દ્વિપદો મિત્તિ વિસ્તારઃ તત્સમો જલપટ્ટકઃ ॥ ”

પ્રાસાદના માનના આઠ ભાગ કરવાં, તેમાં ચાર ભાગનો ગભારો કરવો અને બે ભાગની ભીતો કરવી અને બે ભાગનો જલપટ્ટ કરવો ।

પ્રાસાદના ઉદયનું પ્રમાણ—

ઇગ દુ તિ ચઉ પળ હથે પાસાઇ ચુરાઉ જા પહારૂ થરો ।

નવ સત્ત પળ તિ ઇગં અંગુલજુત્તં કમેણુદયં ॥ ૨૧ ॥

એક હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદની ઉંચાઈ એક હાથ અને નવ આંગળ, બે હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદની ઉંચાઈ બે હાથ અને સાત આંગળ, ત્રણ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદની ઉંચાઈ ત્રણ હાથ અને પાંચ આંગળ, ચાર હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદની ઉંચાઈ ચાર હાથ અને ત્રણ આંગળ, પાંચ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદની ઉંચાઈ પાંચ હાથ અને એક આંગળ, આ પ્રમાણે પુરાથી લઈ પહારૂ થર સુધી પ્રાસાદની ઉંચાઈ જાણવી ॥ ૨૧ ॥

પ્રાસાદમંડપમાં પણ કહ્યું છે કે—

“ હસ્તાદિપશ્ચર્યન્તં વિસ્તારેણોદયઃ સમઃ ।

સ ક્રમાદ્ નવસપ્તેષુ—રામચન્દ્રાઙ્ગુલાધિકમ્ ॥ ”

એકથી પાંચ હાથ સુધીના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદની ઉંચાઈ વિસ્તારની બરાબર કરવી, પણ તેમાં અનુક્રમે નવ, સાત, પાંચ, ત્રણ અને એક આંગળ વધારે કરવી ।

ઇચ્છાઙ્ગ સ્વચાળતે પઢિહત્યે ચુદસંગુલવિહીના ।

ઇઅ ઉદયમાળ મળિય અઓ ય ઉડ્ઢ મવે સિહરં ॥ ૨૨ ॥

પાચ હાથથી અધિક છથી પચામ હાથ મુધીના વિસ્તાગ્વાળા પ્રામાદનો ઉદય કરવો હોય તો પ્રત્યેક હાથ ચૌદ ચૌદ આગળ ક્રમ કરવો જોઇએ અર્થાત્ પાચ હાથથી અધિક વિસ્તારવાળા પ્રામાદની ઉચ્ચાર કરવી હોય તો પ્રત્યેક હાથ ૬૭ ૬૭ આંગળની વૃદ્ધિ કરીને ઉચ્ચાર કરવી જોઇએ—છ હાથના વિસ્તાગ્વાળા પ્રામાદની ઉચ્ચાર પ હાથ અને ૧૧ આંગળ, માત્ર હાથના વિસ્તારવાળા પ્રામાદની ઉચ્ચાર પ હાથ અને ૨૧ આંગળ, આઠ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રામાદની ઉચ્ચાર ૬ હાથ અને ૭ આંગળ ઇત્યાદિ અનુક્રમે ૬૭ ૬૭ આંગળ વધારતા પચાસ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રામાદની ઉચ્ચાર ૨૭ હાથ અને ૧૮ આંગળ થાય છે । આ પ્રામાદનું ઉદયમાન કથું । તેની ઉપર ગિખર કરવું ॥ ૨૨ ॥

પ્રામાદ મડનમા ખીજા પ્રકારે કહે છે—

“ પञ्चादिदशपर्यन्तं त्रिशचामच्छतार्द्धम् ।

हस्ते हस्ते क्रमाद् वृद्धि-र्मनुसृत्या नराहुला ॥ ”

પાચથી ૬૭ હાથ મુધીના વિસ્તારવાળા પ્રામાદનો ઉદય કરવો હોય તો પ્રત્યેક હાથ ચૌદ ચૌદ આંગળની, અગ્યારથી ત્રીસ હાથ મુધીના વિસ્તારવાળા પ્રામાદનો ઉદય કરવો હોય તો પ્રત્યેક હાથ બાર બાર આંગળની અને એકત્રીસથી પચામ હાથ મુધીના વિસ્તારવાળા પ્રામાદનો ઉદય કરવો હોય તો પ્રત્યેક હાથ નવ નવ આંગળની વૃદ્ધિ કરીને ઉદય કરવો ।

શિશ્વોની ઝઘાર્—

दुणु पाऊणु भूमजु नागरु सतिहाउ दिवड्डु सप्पाउ ।

दाविडसिहरो दिवड्डो सिरिवच्छो पऊणदूगो अ ॥ २३ ॥

પ્રામાદના માનથી ભુમજ જાતિના ગિખરનો ઉદય અમણે અથવા પોણા બે ગુણે (૧૧), નાગર જાતિના ગિખરનો ઉદય પ્રામાદનો ત્રીજો સાગ મેળવીને, દોઢો (૧૧) અથવા સવાયો (૧) । દાવિડ જાતિના ગિખરનો ઉદય દોઢો (૧૧) અને શ્રીનાત્મ શિખરનો ઉદય પોણા બે ગુણે (૧૧) કરવો ॥ ૨૩ ॥

शिखरनी रचना—

છાજની ઉપર ત્રણે દિશામાં રથિકામાં ખિંખ રાખવા અને તેની ઉપર ઉરમુંગ કરવા । ચારે ખૂણાની ઉપર ચાર કૂટ (દંડક) રાખવા, તેની જમણી અને ડાબી તરફ બે બે તિલક મૂકવાં ॥૨૪॥

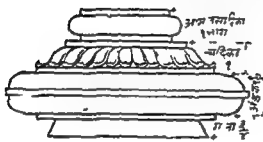
अंतरकूणेहिं रिसी आवलसारो अ तस्सुवरे ॥ २५ ॥

ઉકળિખર અને ધીકની મધ્યમા મૂલ રેખાની ઉપર ચાર લતાઓ કરવી । તે લતાની ઉપર ચાર ખુલ્લે ચાર ઋષિ રાખવા અને એ ઋષિઓની ઉપર આમલસાર કલશ રાખવો ॥ ૨૫ ॥

આમલસાર કલશનું સ્વરૂપ--

❁ પઢિરહ-વિક્રમમજ્જે આમલસારસ્ત વિત્થરહુદયે ।

ગીવંડયચંડિકામલસારિય પઠગ સવાડ ફિક્કે ॥ ૨૬ ॥

ખન્ને રેખાની વચ્ચે પ્રતિરથના વિસ્તાર જેટલો આમલસાર કલશનો વિગતાર કરવો અને વિસ્તારથી અરધો ઉદય કરવો । ઉદયના ચાર ભાગ કરના, તેમાં પાણી ભાગનો ગળો, સવા ભાગનો ધીક (આમલસાર ના ગળાનો ઉદય) એક ભાગની ચંદ્રિકા અને એક

ભાગની આમલસારિકા કરવી ॥ ૨૬ ॥

પ્રાસાદમહત્તમાં પાણી કહ્યું છે કે—

“ રથયોરુમયોર્મધ્યે વૃત્તમામલમારકમ્ ।

ઉચ્છ્રયો વિસ્તારદ્વેન ચતુર્ભાગૈર્વિભાજિત્ ।

ગ્રીવા ચામલસારસ્તુ પાદોના ચ સપાદકઃ ।

ચન્દ્રિકા ભાગમાનેન ભાગેનામલમારિકા ॥ ”

ખન્ને ઉપરથના મધ્ય વિસ્તાર જેટલી આમલસાર કલશની ગળાઈ કરવી, આમલસારના વિસ્તારથી અરધી ઉંચાઈ કરવી । તે ઉંચાઈના ચાર ભાગ કરના, તેમાં પાણી ભાગનો ગળો, સવા ભાગનો આમલસારના ગળાનો ઉદય એક ભાગની ચંદ્રિકા અને એક ભાગની આમલસારિકા કરવી ।

* “ પઢિરહ વિક્રમમજ્જે આમલસારસ્ત વિત્થરો હોહ ।

તસ્સદ્દેણ ચ ઉદયો ત મજ્જે ઠાણ ચત્તારિ ॥

ગીવંડયચંડિકા આમલસારિય કમેણ તદ્ધાગા ।

પાઠણુ સવાડ રંગો આમલસારસ્ત પસ રિહિ ॥ ’ इति पाठान्तरे ।

આમલસાર કલશની સ્થાપના વિધિ—

આમલસારયમઙ્ગે ચંદણખટ્વાસુ સેયપટ્તચુઆ ।

તસ્સુવરિ કણયપુરિસં ઘયપૂરતઓ ય વરકલસો ॥ ૨૭ ॥

આમલસાર કલશને શિખર ઉપર સ્થાપીને તેમાં રેશમની શર્યા સાથે ચંદનનો પલંગ રાખવો તેની ઉપર કનકપુરૂષ (સોનાનો પ્રાસાદપુરૂષ) રાખવો અને પાસે ધીથી ભરેલો શ્રેષ્ઠ કલસ રાખવો । આ ક્રિયા શુભ દિવસે આમલસારને શિખર ઉપર ચડાવ્યા પછી કરવી ।

આમલસાર કઈ चीजनो घनाववो—

પાહણકટ્ટિટ્ટમઓ જારિસુ પાસાઉ તારિસો કલસો ।

જહસત્તિ પડ્ડ પચ્છા કણયમઓ રયણજડિઓ અ ॥ ૨૮ ॥

પત્થર, કાષ્ઠ અથવા ઈંટ તેમાંથી જે જે ચીજનો પ્રાસાદ બનેલો હોય, તે તે ચીજને આમલસાર કલશ કરવો જોઈએ । અર્થાત્ પ્રાસાદ પત્થરનો બનેલો હોય તો આમલસાર પથ્થરનો, લાકડાનો બનેલો હોય તો આમલસાર પણ લાકડાનો અને ઈંટનો બનેલો હોય તો આમલસાર પણ ઈંટનો કરવો જોઈએ । પરંતુ પ્રતિષ્ઠા થયા પછી પોતાની શક્તિ અનુસાર સોનાથ અથવા રત્નથી જડી શકાય છે ॥ ૨૮ ॥

શુકનાશનું માન—

છજાઉ જાવ કંધં ઇગવીસ વિભાગ કરિવિ તત્તો અ ।

નવઆઈ જાવ તેરસ દીહુદયે હવઈ સડળાસો ॥ ૨૯ ॥

છજાથી શિખરના ખંધા સુધીની ઉંચાઈના એકવીસ ભાગ કરવા, તેમાંથી નવ, દશ અચ્ચાર, બાર અથવા તેર ભાગ બરાબર ઉદયમાં શુકનાશ કરવો ॥ ૨૯ ॥

ઉદયદ્ધિ વિહિઅ પિંડો પાસાયનિલાડતિકં ચ તિલુચ્ચ ।

તસ્સુવરિ હવઈ સોહો મંડપકલસોદયસ્સ સમા ॥ ૩૦ ॥

શુકનાશના ઉદયથી અરધો શુકનાશનો વિસ્તાર કરવો । આ શુકનાશને પ્રાસાદના લલાચિકનું તિલક માનવામાં આવે છે । તેની ઉપર સિંહ રાખવો, તે મંડપના કલશના ઉદય બરોબર

રાખવો, અર્થાત્ મડપના કસગની ઉંચાઈ શુકનાગના મિલથી અધિક રાખવી નહિ ॥ ૩૦ ॥

મમરાગણસૂત્રધારમા પશુ કહ્યું છે કે—

“ શુકનાસોચ્છિતેરુર્ધ્વં ન કાર્યા મળ્ડપોચ્છિતિઃ । ”

શુકનાગની ઉંચાઈથી મડપની ઉંચાઈ અધિક કરવી નહિ ।

પ્રાસાદમડનમા પશુ કહ્યું છે કે—

‘ શુકનાસસમા ઘન્ટા ન્યુના શ્રેષ્ઠા ન ચાધિકા ॥ ’

મડપના કસગની ઉંચાઈ શુકનાસની બરાબર અથવા નીચી રાખવી તે શ્રેષ્ઠ છે અને અધિક રાખવી મારી નથી ।

મંદિરના કામમાં કાષ્ઠ કાંઈ જાતના વાપરવા—

સુહયં ઇગ દારુમય પાસાયં કલસ-દંડ-મક્કલિઅં ।

સુહકઢ સુદિદ્ધ કીરં સીસિમલ્લયરંજણં મહુવ ॥ ૩૧ ॥

પ્રાસાદ (મંદિર), કસગ, ધ્વજાદડ અને મર્કટી (ધ્વજાદડની પાટલી) એ સર્વે એક જ જાતના લાકડાની બનાવવામા આવે તો સુખદાયક છે । માગ, કેગર, ગીશમ, ખેર, અજન અને મહુડા એ વૃક્ષોના લાકડા પ્રાસાદ આદિ બનાવવાને શુભદાયક છે ॥ ૩૧ ॥

કેવા પ્રકારના મંદિર નહીં કરવાં—

નીરતલદલવિમત્તી મહાવિળા ચરસં ચ પાસાયં ।

ફંસાયાં સિહરં કરંતિ જ્ઞે તે ન નંદંતિ ॥ ૩૨ ॥

પાણીના તલ મુધી જે પ્રાસાદનું ખાત કરેલું હોય, એવો મમચારમ પ્રાસાદ જો લદ્દ રહિત હોય અથવા કાસીના આકાશના ગિખરવાળો પ્રાસાદ હોય એવો પ્રાસાદ જે કાગવે તે સુખપૂર્વક રહે નહિ ॥ ૩૨ ॥

ફલકપુરુષનું માત—

અન્નગુલાઈ કમસો પાયગુલવુડ્ડિકણયપુરિસો અ ।

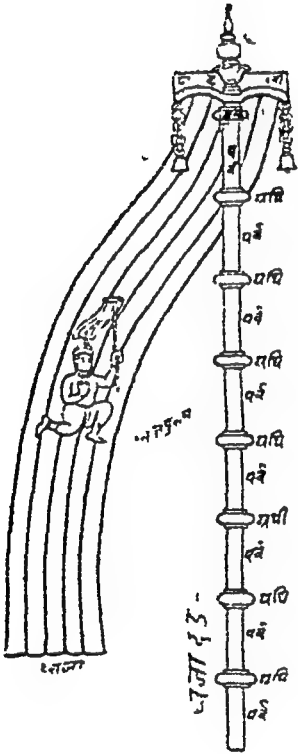
ક્રીરડ ધુવ પાસાણ ઇગહત્યાઈ સ્વચાળતે ॥ ૩૩ ॥

એક હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં કનકપુરૂષ અરધા આંગળનો કરવો । પછી પ્રત્યેક હાથ દીઠ યા યા આંગળનો અધિક મોટો કરવો । જેમકે—એ હાથના પ્રાસાદમાં પોણા આંગળ ત્રણ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં એક આંગળ, ચાર હાથના પ્રાસાદમાં સવા આંગળ, ઈત્યાદિ ક્રમે પચાસ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં પોણા તેર આંગળનો કનકપુરૂષ બનાવવો ॥૩૩॥

ધ્વજાદંડનું માન—

ઇગ હત્થે પાસાણ દંડં પડણંગુલં ભવે પિંડં ।

અઙ્ગુલવુદ્ધિકમે જાકરપત્તાસ કન્નુદણ ॥ ૩૪ ॥

એક હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં ધ્વજાદંડની જાડાઈ પોણા આંગળની કરવી । પછી પ્રત્યેક હાથ દીઠ અરધા અરધા આંગળની વધારે જાડાઈ કરવી । જેમકે—એ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં સવા આંગળ ની, ત્રણ હાથના પ્રાસાદમાં પોણા એ આંગળની, ચાર હાથના પ્રાસાદમાં સવા એ આંગળની, પાંચ હાથના પ્રાસાદમાં પોણા ત્રણ આંગળની, ઈત્યાદિ અનુક્રમે પચાસ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં સવા પચીસ આંગળની જાડાઈનો ધ્વજાદંડ કરવો । કર્ણ (ખૂણા) ના ઉદય જેટલો લાંબો ધ્વજાદંડ કરવો ॥ ૩૪ ॥

પ્રાસાદમંડપમાં ધ્વજાદંડની જાડાઈનું માન બતાવે છે—

“ એકહસ્તે તુ પ્રાસાદે દણ્ડઃ પાદોનમજ્જુલમ્ ।

કુર્યાદદ્ધર્જિલા વૃદ્ધિ-ર્યાવત્ પચ્ચાશદ્વસ્તકમ્ ॥ ”

એક હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં પોણા આંગળનો જાડો ધ્વજાગરો કરવો । પછી પ્રત્યેક હાથ દીઠ અરધા અરધા આંગળની જાડાઈમાં વૃદ્ધિ કરવી, તે પચાસ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદ સુધી કરવી ।

ધ્વજાદંડની ઉંચાઇનું માન—

“ દળ્હઃ કાર્યમ્તૃતીયાંશઃ શિલાતઃ કલશાવધિમ્ ।
મધ્યોઽષ્ટાંશેન હીનાંશો જ્યેષ્ઠાત્ પાદોનઃ કન્યસઃ ॥ ”

પુરગિલાથી શિખરના કક્ષમ સુધીની ઉંચાઈના ત્રણ ભાગ કરવા । તેમાંથી એક ભાગ જેટલો લાંબો ધ્વજાદંડ કરવો, તે જ્યેષ્ઠમાનનો ધ્વજાદંડ થાય । જ્યેષ્ઠમાનનો આઠમો ભાગ જ્યેષ્ઠ માનમાંથી ઘટાડીએ તો મધ્યમ માનનો અને દ્વિતીય ભાગ ઘટાડીએ તો કનિષ્ઠમાનનો ધ્વજાદંડ થાય ।

બીજા પ્રકારે ધ્વજાદંડની ઉંચાઇનું માન—

“ પ્રાસાદવ્યાસમાનેન દળ્હો જ્યેષ્ઠઃ પ્રકીર્તિતઃ ।
મધ્યો હીનો દશાંગેન પચ્ચમાંગેન કન્યસઃ ॥ ”

પ્રાસાદના વિસ્તાર જેટલો લાંબો ધ્વજાદંડ કરવો તે જ્યેષ્ઠમાનનો, જ્યેષ્ઠમાનનો દશમો ભાગ જ્યેષ્ઠમાનમાંથી ઘટાડીને દડની લંબાઈ કરવામાં આવે તે મધ્યમમાનનો અને પાંચમો ભાગ ઘટાડીને લંબાઈ કરવામાં આવે તે કનિષ્ઠમાનનો ધ્વજાદંડ કહેવાય । #

ધ્વજાદંડના પર્વ (ખડ) અને ચૂડીની સંખ્યા—

“ પર્વમિર્વિપમૈઃ કાર્યઃ સમગ્રંથી સુપાવહઃ ”

ધ્વજાદંડમાં પર્વ (ખડ) વિપમ સંખ્યામાં રાખવા અને ચૂડીઓ સમસંખ્યામાં રાખવી, તે સુખકારક છે ।

ધ્વજાદંડની પાટલીનું માન—

“ દળ્હદૈર્ઘ્યપટ્ટાંશેન મર્કટચઢ્ઢેન વિસ્તૃતા ।
અર્ઢ્વચન્દ્રાકૃતિઃ પાર્શ્વે ઘન્ટોર્ઢ્વે કલશસ્તથા ॥ ”

દડની લંબાઈના છઠા ભાગ જેટલી લાંબી મર્કટી (પાટલી) કરવી, તે લંબાઈથી અરધી વિસ્તારમાં કરવી । પાટલીના મુખભાગમાં બે અર્ઢ્વ ચંદ્રનો આકાર કરવો । પાટલીના બન્ને પડએ

* સોમપુરાણો ધ્વજાદંડના સાતનું માપ જુદું કરે છે, તેઓ કહે છે કે— ‘ દડ જેટલો બાહર દેખાય તેજ ઠીક ઉચ્ચ ગણાય અને સાત છેતે શિખરમાં બેસાડેલું હોવાથી દેખાતું નથી, જેથી તે ઉચ્ચના માપમાં ગણવામાં આવતું નથી ।’ આયુર્જિન સગત છે, હતા તે સખધી અનુભવ કરવા લવાગમ્ છે ।

ઘંટડીઓ લગાવવી અને મથાળે કલશ રાખવો । અર્ધચંદ્રના આકારવાળો ભાગ પાટલીનું મુખ જાણવું । આ પાટલીનું મુખ અને પ્રાસાદનું મુખ એક દીશામાં રાખવું તથા પાટલીના મુખની પાછળના ભાગમાં ધ્વજ લગાવવી । પાટલીની જડાઈ જણાવી નથી, પરંતુ પ્રાસાદમંડનની પ્રાચીન ભાષા દીકામાં વીસ્તારથી અરથે ભાગે અથવા ત્રીજે ભાગે પાટલીની જડાઈ જણાવે છે ।

ધ્વજ તું માન—

णिप्पन्ने वरसिहरे धयहीणसुरालयम्मि असुरठिई ।

तेण धयं धुव कीरइ दंडसमा मुखसुखकरा ॥ ૩૫ ॥

સંપૂર્ણ બનેલા દેવમંદિરના સુંદર શિખર ઉપર ધ્વજ ન હોય તો તે દેવમંદિરમાં અસુરોનો નિવાસ થાય છે । તે માટે મોક્ષના મુખને આપનારી દંડની બરાબર લાંબી ધ્વજ અવશ્ય રાખવી જોઈએ ॥ ૩૫ ॥

પ્રાસાદમંડનમાં કહ્યું છે કે—

“ ધ્વજાદણ્ડપ્રમાણેન દૈર્ઘ્યાઽષ્ટાંશેન વિસ્તરા ।

નાનાવર્ણા વિચિત્રાઘા ત્રિપશ્ચાગ્રા શિશ્વોત્તમા ॥ ”

ધ્વજ દંડની લંબાઈ જેટલી લાંબી અને દંડના આઠમા ભાગ જેટલી પહોળી અનેક વર્ણોના વસ્ત્રોથી મુશોભિત કરવી । ત્રણ પાંચ આદિ એકી પાટની શિખાવાળી એવી ધ્વજ ઉત્તમ છે ।

દ્વારનું પ્રમાણ—

पासायस्स दुवारं हत्थंपइ सोलसंगुलं उदए ।

❀ जा हत्थ चउक्का हुंति तिग दुग वुड्ढि कमाडपन्नासं ॥ ૩૬ ॥

પ્રાસાદના દ્વારનો ઉદય એક હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદથી ચાર હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદ સુધી પ્રત્યેક હાથે સોળ સોળ આંગળની વૃદ્ધિ કરીને કરવો । જેમકે—એક હાથના પ્રાસાદના દ્વારનો ઉદય સોળ આંગળ, બે હાથના પ્રાસાદના દ્વારનો ઉદય બત્રીશ આંગળ, ત્રણ હાથના પ્રાસાદના દ્વારનો ઉદય અડતાલીશ આંગળ અને ચાર હાથના પ્રાસાદના દ્વારનો ઉદય ચોસઠ આંગળનો કરવો । પછી અનુક્રમે ત્રણ ત્રણ અને બે બે આંગળ વધારીને પચાસ હાથ સુધીના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદના દ્વારનો ઉદય કરવો ॥ ૩૬ ॥

* ‘ नवपंचमवित्तारे अहवा पिहुलाउ दुणुदये । ’ इति पाठान्तरे ।

પ્રામાદમંડનમા નાગરાદિ પ્રામાદના દ્વારનુ માન કહે છે—

“ એકહસ્તે તુ પ્રાસાદે દ્વારં સ્યાત્ પોઢશાકુલમ્ ।
 પોઢશાકુલિકા વૃદ્ધિ-ર્યાવદ્વસ્ત ચતુષ્ટયમ્ ॥
 અષ્ટહસ્તાન્તકં યાવદ્ દીર્ઘે વૃદ્ધિર્ગુણાકુલમ્ ।
 દ્વયાકુલા પ્રતિહસ્તં ચ યાવદ્વસ્તશતાદૈકમ્ ॥
 યાનવાહનપર્યંકં દ્વાર પ્રાસાદસગ્રનામ્ ।
 દૈર્ઘ્યાર્દ્ધેન પૃથુત્વે સ્યાચ્છોભનં તત્કલાધિકમ્ ॥ ”

એક હાથના વિસ્તારનાળા પ્રાસાદને મોળ આંગળ દ્વારનો ઉદય કરવો । પછી ચાર હાથ મુધી પ્રત્યેક હાથ મોળ મોળ આંગળની વૃદ્ધિ, પાંચથી આઠ હાથ મુધી ત્રણ ત્રણ આંગળની વૃદ્ધિ, અને નવથી પચાસ હાથ મુધીના વિસ્તારનાળા પ્રાસાદને બે બે આંગળની વૃદ્ધિ, કરીને દ્વારનો ઉદય કરવો । પાલખી, રથ, ગાડી, પલંગ, મંદિરનુ દ્વાર એ સર્વે લંબાઈ થી અરધા વિસ્તારમા કરવા, જો વિસ્તારમા વધારના હોય તો લંબાઈનો મોલમા ભાગ વધારવો ।

उदयद्विवित्थरं चारं आयदोसविसुद्धम् ।

अंगुल सङ्गमद्व वा ॥ हाणि बुद्धी न दूषम् ॥ ३७ ॥

દ્વારના ઉદયથી દ્વારનો વિસ્તાર અગ્રવો કરવો । દ્વારમા ધ્યગદિક આયની શુદ્ધિને માટે દ્વારના ઉદયમા અરધા અથવા દોઢ આંગળ કમ અથવા વધારે કરે તો દોષ નથી ॥ ૩૭ ॥

निष्ठाडि चारउत्ते विंव साहंहि हिट्टि पडिहारा ।

कूणेहिं अट्टदिसिवइ जघा पडिरहइ पिम्बखणं ॥ ३८ ॥

દ્વારના લલાટ ભાગની ઉંચાઈમા મૂર્તિ રાખવી । દ્વારગાખમા નીચે થોડે ભાગે પ્રતિહારી રાખવા । પ્રાસાદના ખૂણાઓમા દિગપાલોની મૂર્તિઓ અને મંડોવરના જઘાના થરમા તથા પ્રતિરથમા નાટક કરતી પુતલીઓ રાખવી ॥ ૩૮ ॥

પ્રાસાદના હિસાબે મૂર્તિનુ માન—

पासायतुरियभागप्पमाणविंव स उत्तम भणिय ।

रावट्टरयणाविहुम—धाउमयजहिच्छ माणवरं ॥ ३९ ॥

પ્રાસાદના વિસ્તારના ચોથા ભાગ જેડલી ઉંચાઈની મૂર્તિ હોય તો તે ઉત્તમ કહી છે । પરંતુ રાજપટ્ટ (સ્કેટિક), રત્ન, પ્રવાલા અથવા સોના આદિ ધાતુની મૂર્તિ તો પોતાની ઈચ્છાનુસાર માપની બનાવી શકાય ॥૧૯ ॥

વિવેકવિલાસમાં કહ્યું છે કે—

“ પ્રાસાદતુર્ય ભાગસ્ય સમાના પ્રતિમા મતા ।
ઉત્તમાયકૃતે સા તુ કાર્યૈકોનાધિકાઙ્ગુલા ॥
અથવા સ્વદશાંશેન હીનસ્યાપ્યધિકસ્ય વા ।
કાર્યા પ્રાસાદપાદસ્ય શિલ્પિભિઃ પ્રતિમા સમા ॥ ”

પ્રાસાદના વિસ્તારના ચોથે ભાગે પ્રતિમા કરવી, તે ઉત્તમ લાભની પ્રાપ્તિ માટે છે, પરંતુ ચોથા ભાગમાં એક આંગળ કમ અથવા અધિક રાખવી જોઈએ । અથવા મૂર્તિનો દશમો ભાગ મૂર્તિમાં કમ અથવા અધિક કરીને તેડલા પ્રમાણની શિલ્પકાર મૂર્તિ બનાવે ।

પ્રાસાદમંડનમાં કહ્યું છે કે—

“ તૃતીયાંશેન ગર્ભસ્ય પ્રાસાદે પ્રતિમોત્તમા ।
મધ્યમા સ્વદશાંશેના પશ્ચાંશેના કનીયસી ॥ ”

પ્રાસાદના ગર્ભના ત્રીજે ભાગે પ્રતિમાનું માન કરવું, તે જ્યેષ્ઠમાનની, જ્યેષ્ઠમાનની પ્રતિમાનો દશમો ભાગ ઘરાડીને પ્રતિમાનું માન કરવું તે મધ્યમમાનની અને પાંચમો ભાગ ઘરાડીને માન કરવું તે કનિષ્ઠમાનની મૂર્તિ જાણવી ।

મંડનસૂત્રધારકૃત દેવતામૂર્તિપ્રકરણમાં પ્રાસાદના માનથી ઊભી મૂર્તિનું માન બતાવે છે—

“ એકહસ્તે તુ પ્રાસાદે મૂર્તિરેકાદશાઙ્ગુલા ।
દશાઙ્ગુલા તતો વૃદ્ધિર્યાવદ્ધસ્તચતુષ્ટયમ્ ॥
દ્વચઙ્ગુલા દશહસ્તાન્તા શતાર્દ્ધાન્તાઽઙ્ગુલસ્ય ચ ।
અતો વિંશદશાંશેના મધ્યમાર્ચા કનીયસી ॥ ”

એક હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં અગ્યાર આંગળની ઊભી મૂર્તિ રાખવી, પછી ચાર હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદ સુધી દરેક હાથે દશ દશ આંગળની વૃદ્ધિ કરીને ઊભી મૂર્તિ કરવી । પછી પાંચ હાથથી દશ હાથ સુધીના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં પ્રત્યેક હાથે બેબે આંગળની વૃદ્ધિ કરીને અને અગ્યાર હાથથી પચાસ હાથ સુધીના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદમાં પ્રત્યેક હાથે એક એક આંગળની વૃદ્ધિ કરીને ઊભી મૂર્તિ રાખવી તે જ્યેષ્ઠમાનની જાણવી ઉપર લખેલ પ્રમાણની

મૂર્તિમાથી મૂર્તિનો વીગમો ભાગ ક્રમ કરીને તે પ્રમાણની મૂર્તિ બનાવે તો તે મંથમમાનની અને દગમો ભાગ ક્રમ કરીને તે પ્રમાણની મૂર્તિ બનાવે તો તે કનિષ્ઠમાનની બાબતી x ।

પ્રમાદના માનથી બેડી મૂર્તિનું માન—

“હસ્તાદેવેદહસ્તાન્તે પદ્મદ્વિઃ સ્યાત્ પદ્મકુલા ।

તદ્ધર્ષ દશહસ્તાન્તા ય્યક્તલા વૃદ્ધિરિપ્યતે ॥

एकाकुला भवेद् वृद्धिर्यात्पञ्चाशद्वस्तकम् ।

विशत्यैकाधिकं ज्येष्ठा निगत्योना कनीयसी ॥

એક હાથથી ચાર હાથ મુધીના પ્રમાદમા પ્રત્યેક હાથ ૭ ૭ આગળની વૃદ્ધિ કરીને તે પ્રમાણની બેડી મૂર્તિ કરવી । પછી પાચથી દગ હાથ મુધીના પ્રમાદમા પ્રત્યેક હાથ ત્રણ ત્રણ આગળની વૃદ્ધિ કરીને તે પ્રમાણની મૂર્તિ ગખવી અને અત્યારે હાથથી પચાસ હાથ મુધીના પ્રમાદમા પ્રત્યેક હાથ એક એક આગળની વૃદ્ધિ કરીને તે પ્રમાણની મૂર્તિ કરવી + । તે પ્રમાણની મૂર્તિમા મૂર્તિનો એકવીગમો ભાગ વધારીને બનાવે તો જ્યેષ્ઠમાનની, અને એકરીગમો ભાગ ઘટાડીને બનાવે તો મંથમમાનની મૂર્તિ બાબતી । તથા વીગમો ભાગ ઘટાડીને બનાવે તો કનિષ્ઠમાનની મૂર્તિ બાબતી - ।

x પ્રમાદના હાથના પ્રમાણે બેડી મૂર્તિનું માન—

પ્રમાદના હાથ	મૂર્તિના આગળ	પ્રમાદના હાથ	મૂર્તિના આગળ
૧	૧૧	૭	૪૭ પછી પ્રત્યેક હાથ એક એક
૨	૨૧	૮	૬૬ આગળ વધારતા પચાસ
૩	૩૧	૯	૫૧ હાથના પ્રમાદમા ૮૩
૪	૪૧	૧૦	૫૩ આગળની બેડી
૫	૫૧	૧૧	૫૪ મૂર્તિ રાખતી ।
૬	૬૫	૧૨	૫૫

+ પ્રમાદના હાથના પ્રમાણે બેડી માત્રનું માન—

પ્રમાદના હાથ	મૂર્તિના આગળ	પ્રમાદના હાથ	મૂર્તિના આગળ
૧	૬	૭	૩૩ ઈત્યાદિ અનુક્રમે પ્રત્યેક
૨	૧૦	૮	૨૨ હાથ એક એક આગળ
૩	૧૮	૯	૨૬ વધારતા પચાસ હાથના
૪	૨૬	૧૦	૬૨ પ્રમાદમા ૮૨ આગળની
૫	૨૭	૧૧	૪૩ બેડી મૂર્તિ રાખતી ।
૬	૩૦	૧૨	૬૪

- ૫૦ ઉપેન્દ્રમોહન માધ્યમીય સમ્પ્રદાય દીકરમા ૨૨ આગળની પ્રતિમા જ્યેષ્ઠા ૨૧ આગળની મધ્યમા અને ૨૦ આગળ કમની મિથ્યા, જેનો અર્થ મ્યો છે તે દીકર નથી ।

પ્રાસાદના દ્વારના હિસાબે મૂર્તિનું માન વસુનંદિકૃત પ્રતિષ્ઠાસારમાં કહે છે—

“ દ્વારસ્યાષ્ટાંશહીનઃ સ્યાત્ સપીઠઃ પ્રતિમોચ્છ્રયઃ ।
તત્ત્રિભાગો ભવેત્ પીઠં દ્વૌ ભાગૌ પ્રતિમોચ્છ્રયઃ ॥ ”

પ્રાસાદના દ્વારના આઠ ભાગ કરવા, તેમાં ઉપરનો આઠમો ભાગ ઘટાડીને બાકીના સાત ભાગ જેટલી પીઠિકા (પબ્બાસન) સાથે પ્રતિમાની ઊંચાઈ કરવી જોઈએ । તે સાત ભાગના ત્રણ ભાગ કરવા, તેમાં એક ભાગનું પબ્બાસન અને બે ભાગની મૂર્તિ કરવી, તે ઊભી મૂર્તિ બાણવી । બેઠી મૂર્તિ રાખવી હોય તો બે ભાગનું પબ્બાસન અને એક ભાગની મૂર્તિ કરવી ।

પ્રતિમાનું દૃષ્ટિસ્થાન—

દસભાયકયદુવારં ઉદુંવર-ઉત્તરંગ-મઙ્ગેણ ।
પદ્મસંસિ સિવદિદ્ધી વીણ સિવસત્તિ જાણેહ ॥ ૪૦ ॥

પ્રાસાદના મુખ્યદ્વારનો જે ઊંબરો અને ઓતરંગની વચ્ચેના ઉદયના દશ ભાગ કરવાં, તેમાં નીચેના પ્રથમ ભાગમાં મહાદેવની દૃષ્ટિ રાખવી । બીજા ભાગમાં શિવશક્તિ (પાર્વતી) ની દૃષ્ટિ રાખવી ॥ ૪૦ ॥

સયણાસુર-તર્કણ લક્ષ્મીનારાયણં ચતુર્થે અ ।
વારાહં પંચમણ છટ્ઠસે લેવચિત્તસ્સ ॥ ૪૧ ॥

ત્રીજા ભાગમાં શેષશાયીની દૃષ્ટિ, ચોથા ભાગમાં લક્ષ્મીનારાયણની દૃષ્ટિ, પાંચમાં ભાગમાં વરાહ અવતારની દૃષ્ટિ, છઠા ભાગમાં લેપ અને ચિત્રામની મૂર્તિની દૃષ્ટિ રાખવી ॥ ૪૧ ॥

સાસણસુર સત્તમણ સત્તમસત્તંસિ વીયરાગસ્સ !
ચંડિય-મઙ્ગરવ-અહંસે નવમિંદા છત્તચમરધરા ॥ ૪૨ ॥

સાતમાં ભાગમાં શાસનદેવ (જીનેશ્વરદેવના યક્ષ અને યક્ષિણી) ની દૃષ્ટિ, આ સાતમા ભાગના દશ ભાગ કરીને તેમાંના સાતમાં ભાગ ઉપર વીતરાગ (જિનેશ્વરદેવ) ની દૃષ્ટિ, આઠમાં ભાગમાં ચંડીદેવી અને ભૈરવની દૃષ્ટિ, નવમાં ભાગમાં છત્ર અને આમર ધારણ કરવાવાળા દેવોની દૃષ્ટિ રાખવી ॥ ૪૨ ॥

દસમે માણ સુન્ન જવલા ગંધવ્વરવલસા જેણ ।

હિઢાઠ કમિ ઠવિજ્ઞહ સયલ સુરાણ ચ દિટ્ટી અ ॥ ૪૩ ॥

ઉપરના ઠગમા ભાગમા કોઈ પણ દેવની દૃષ્ટિ રાખવી નહિ કાગળ કે ત્યાં યજ્ઞ, ગાધર્મ અને ગાઢગોની દૃષ્ટિ છે । મર્યે દેવોની દૃષ્ટિનું ધ્યાન ઢાગના નીચેના ભાગથી ગળુવું ॥ ૪૩ ॥

ઘીજા પ્રકારે જિનેશ્વરનું દષ્ટિસ્થાન—

માગટ્ટ મળતેમે સત્તમસત્તંસિ દિટ્ટિ અરિહંતા ।

ગિહ દેવાલુ પુણેવં કીરડ જહ હોડ વુહિઢકરં ॥ ૪૪ ॥

કેટલાક આચાર્યોનો મત છે કે—ઢારાના ઉદયના આઠ ભાગ કરવા, તેમા નીચેથી ગણુતા જે ઉપરનો માતમો ભાગ તેના કરી આઠ ભાગ કરવા, તેનો માતમો ભાગ ગળગ તેમા અગિહતની દૃષ્ટિ ગખવી । અર્થાત્ ઢારના ચોમઠ ભાગ કરીને પચાવનમા ભાગ ઉપર ઘીતગગ દેવની દૃષ્ટિ ગખવી । આ પ્રમાણે ઘજેહુગમગમા પણ અરિહંતની દૃષ્ટિ ગખવી કે જેથી લક્ષ્મી આદિની વૃદ્ધિ થાય ॥ ૪૪ ॥

પ્રામાદમંડનમા પણ કહ્યું છે કે—

“આયમામે મજેહ્ દાર-મણ્ડમમૃર્ધતસ્ત્યજેત્ ।

સત્તમસત્તમે દષ્ટિ વૃષ્ટે મિહે ઘજે શુમા ॥ ”

ઢાગની ઉચાઈના આઠ ભાગ કરીને ઉપરનો આઠમો ભાગ ઢોડી દેવો, પછી ઉપરનો જે માતમો ભાગ તેના કરી આઠ ભાગ કરીને તેના માતમા ભાગ ઉપર દૃષ્ટિ રાખવી । અથવા માતમા ભાગના જે આઠ ભાગ કર્યા છે, તેમા વૃષ્ટ, મિહુ અથવા ઘજજ આયને કેકાણે એકલે પાચમે ત્રીજે અથવા પહેલે ભાગે દૃષ્ટિ ગખવી ।

હિં વનુનદિહૂત પ્રતિષ્ઠામાગમા અન્ય પ્રકારે કહે છે—

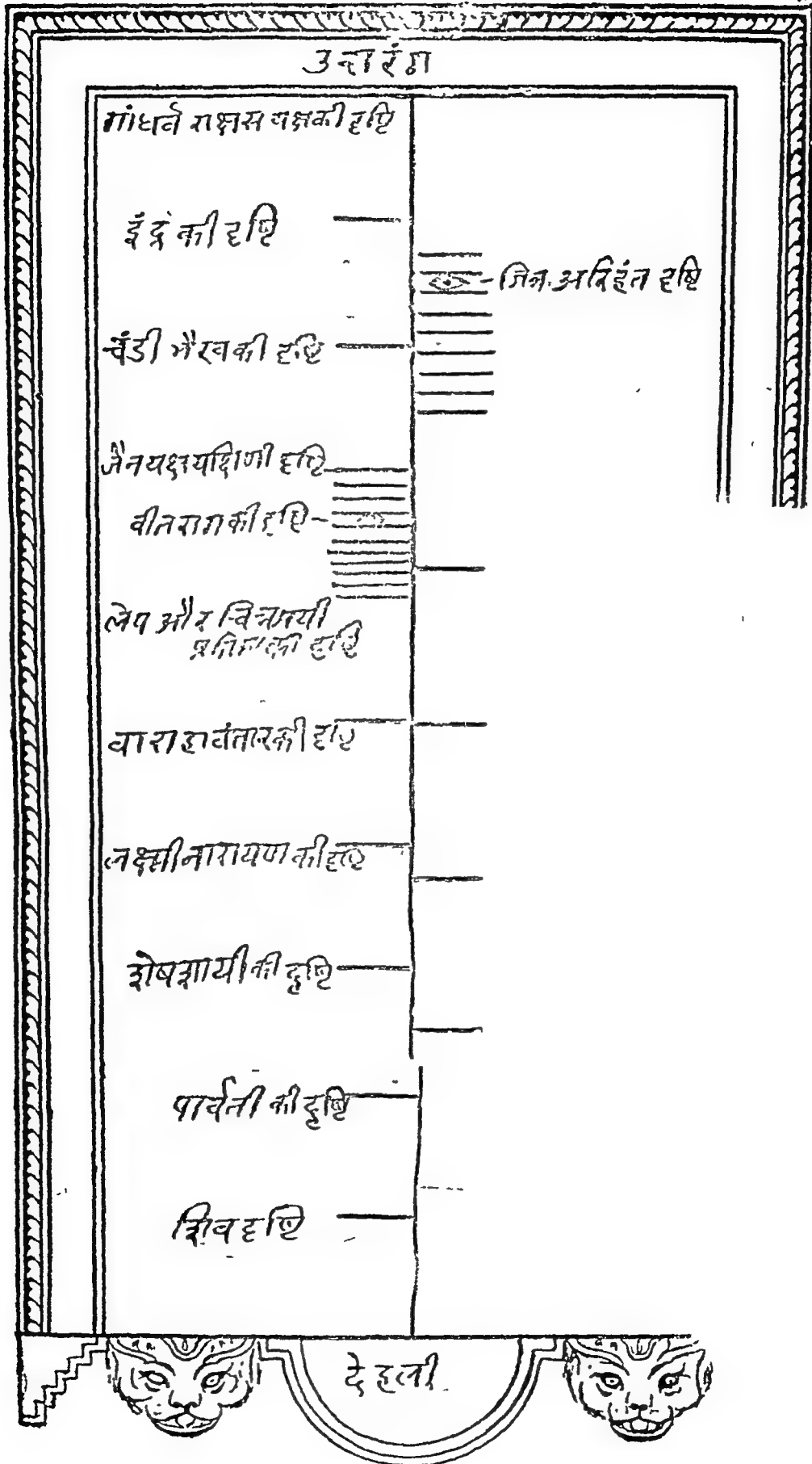
“વિમજ્ય નવઘા દાર તત્ પદમાગાનવસ્ત્યજેત્ ।

ઝર્નવ્ઢૌ સત્તમ તદ્ઢવ્ વિમજ્ય સ્થાપવેહ્ દશામ્ ॥

ઢારની ઉચાઈના નવ ભાગ કરીને નીચેના ૭ ભાગ અને ઉપરના બે ભાગ ઢોડી દેવા, આઢી જે માતમો ભાગ ગહુવો, તેના નવ ભાગ કરીને તેના માતમા ભાગ ઉપર પ્રતિમાની દૃષ્ટિ ગખવી ।

देवोनुं दृष्टिद्वार—

१—पहला प्रकारे देवोनी दृष्टिनु स्थान—

२—बीजा प्रकारे देवोनी दृष्टिनु स्थान । आ प्रकार प्रायः सर्व आचार्यों ने अधिक माननीय छे ।

દેવતામૂર્તિપ્રકરણમા દેવોની દૃષ્ટિનું સ્થાન બતાવે છે—

“ દ્વારોદયોઽષ્ટધા કાર્યં એકૈકાંશોઽષ્ટધા પુનઃ ।
 ચતુઃપૃષ્ઠિવિભાગેષુ વિપમેષુ શુભા દશઃ ॥
 ત્રયોવિશતિપર્યન્ત-મેકાદિ વિપમાંશકે ।
 સ્થાપ્યા ઉદુમ્બરાદૂર્ઘં શિવલિંગાનિ ધીમતા ॥
 પશ્ચર્વિંશે મુખ લિંગં દ્વેઽધિકે જલશાયિન . ।
 ધનદસ્ય દ્વયાધિક્યે માતૃળા તદ્દ્વયાધિકે ॥
 ઘૃ (ય ?) ક્ષાળા દક્ ત્રયસ્ત્રિંશે પશ્ચત્રિંશે વરાહદક્ ।
 સપ્તત્રિંશ ઉમેશસ્ય ધૌદ્વસ્ય તદ્દ્વયાધિકે ॥
 એકાધિચત્વારિંશે તુ સાવિત્ર્યા બ્રહ્મણો દશઃ ।
 દુર્વાસસો દ્વયાધિક્યે નારદાગસ્ત્યયોરપિ ॥
 પશ્ચવેદપદાશે તુ લક્ષ્મીનારાયણસ્ય ચ ।
 દ્વયાધિક્યે વિધેર્ધાતુઃ સરસ્વત્યા દ્વયાધિકે ॥
 સારદાંશે ગણેશસ્ય દ્વયધિકેઽન્નાસનસ્ય ચ ।
 હરસિદ્ધિસ્ત્રિપશ્ચાશે કર્ત્તવ્યા સર્વકામદા ॥
 ઊર્ધ્વાર્ચાદિષ્ટિસંસ્થાનં બ્રહ્મવિષ્ણુજિનાર્કયઃ ।
 પશ્ચપશ્ચાશ્વદ્ ભાગે સ્યાદ્ રૌદ્રી તસ્માદ્ દ્વયાધિકે ॥
 ચળ્લા એકોનપૃથ્થંશે ભૈરવી તદ્દ્વયાધિકે ।
 વેતાલસ્ય ત્રિપૃથ્થંશે પદં શન્યં તદ્ધર્વતઃ । ”

પ્રાસાદ દ્વારના ઉદયના આઠ ભાગ ડરીને તે પ્રત્યેકના પાંચ આઠ આઠ ભાગ કરતા, જેથી દ્વારના ઉદયના ચૌસઠ ભાગ થાય । તેમા વિપમ ભાગે એટલે એક, ત્રણ, પાંચ, સાત ઇત્યાદિ એકી ભાગમા દેવોની દૃષ્ટિ રાખવી તે શુભ કારક છે । ઉંબરાની ઉપરથી એકથી ત્રેવીશ ભાગ મુધીમા શિવલિંગ સ્થાપન કરવું અને પચીસમા ભાગમા શિવની દૃષ્ટિ રાખવી । ૨૭મા ભાગમા જલશાયીની, ૨૮ મા ભાગમા કુબેરની, ૩૧ મા ભાગમા સાત માતૃદેવીઓની, ૩૩ મા ભાગમા યજ્ઞોની, ૩૫ મા ભાગમા વરાહની, ૩૭ મા ભાગમા ઉમામહેશ્વરની, ૩૮ મા ભાગમા બુદ્ધની, ૪૧ મા ભાગમા સાવિત્રી સાથે બ્રહ્માની, ૪૩ મા ભાગમા દુર્વાસા, નારદ અને અગસ્ત્ય આદિ ઋષિઓની, ૪૫ મા ભાગમા લક્ષ્મીનારાયણની, ૪૭ મા ભાગમા વિદ્યાતાની, ૪૮ મા ભાગમા સરસ્વતીની, ૫૨મા (પાર્વતી) ના સ્કંધ ભાગમા ગણેશની, ૫૧ મા ભાગમા કમલાસનની

૫૩ માં ભાગમાં હરસિદ્ધિઓની, ૫૫ માં ભાગમાં બ્રહ્મા વિષ્ણુ અને જિનેશ્વરની, ૫૭ માં ભાગમાં શૈલી દેવીની, ૫૮ માં ભાગમાં ચંડીદેવીની, ૬૧ માં ભાગમાં ભૈરવીદેવીની, ૬૩ માં ભાગમાં વેતાલની દૃષ્ટિ રાખવી, તે સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ કરવાવાળી છે. ૬૩ માં ભાગની ઉપર કોઈપણ દેવની દૃષ્ટિ રાખવી નહિ.

ગર્ભગૃહમાં દેવોની પદ સ્થાપના—

ગર્ભગિહ્નુ-પર્ણસા જન્મ પદમસિ દેવયા વીણ ।

જિણકિર્ણહરવી તદ્દે વંમુ ચતુથે સિવં પર્ણગે ॥ ૪૫ ॥

પ્રાસાદના ગર્ભાશાનો જે અર્ધ ભાગ તેના પાંચ ભાગ કરવાં, તેમાં પ્રથમ ભાગમાં યક્ષને, બીજા ભાગમાં દેવીને, ત્રીજા ભાગમાં જિન, કૃષ્ણ અને સૂર્યને, ચોથા ભાગમાં બ્રહ્માને અને પાંચમાં ભાગમાં શિવને સ્થાપન કરવા ॥ ૪૫ ॥

નહુ ગર્ભે ઠાવિજ્ઞા લિંગં ગર્ભે ચઢ્ઞા નો કહવિ ।

તિલઅદ્ધં તિલમિત્તં ઈસાણે કિંપિ આસરિઓ ॥ ૪૬ ॥

શિવલિંગને ગર્ભ ભાગમાં સ્થાપવું નહિ, તેમજ ગર્ભભાગને છાડવો પણ નહિ, પરંતુ તલમાત્ર અથવા અર્ધ તલમાત્ર ઈશાન ખૂણા તરફ રાખવું ॥ ૪૬ ॥

ભીતની લગોલગ વિંબ ન સ્થાપવા વિષે—

ભિત્તિસંલગ્ગવિંબં ઉત્તમપુરિસં ચ સવ્વહા અસુહં ।

ચિત્તમયં નાગાયં હવંતિ એ સહાવેણ ॥ ૪૭ ॥

ભીતની સાથે લાગેલું દેવચિંત્ર અને ઉત્તમ પુરોની મૂર્તિ સર્વથા અશુભ માની છે. પરંતુ ચિત્રેદી નાગ આદિ દેવોની મૂર્તિ જે સ્વાભાવિક લાગેલી હોય તો તેનો દોષ નથી ॥ ૪૭ ॥

જગતીનું સ્વરૂપ—

જગઈ પાસાયંતરિ રસગુણા પચ્છા નવગુણ પુરઓ ।

દાહિણ-વામે તિરુણા ઇઅ મણિઅં ચિત્તમજ્ઞાયં ॥ ૪૮ ॥

જગતી ઓરલે મદિરની મર્યાદિત ભૂમિ અને પ્રાસાદનુ અતર પાછળના ભાગમાં પ્રાસાદથી છ ગણ, આગળના ભાગમાં નવ ગણ, જમણે તથા ડાબે પડખે ત્રણ ત્રણ ગણ રાખવું । આ મદિરની મર્યાદિત ભૂમિ છે ॥ ૪૮ ॥

પ્રાસાદમહાનમા જગતીનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી કહે છે—

“પ્રાસાદનામધિષ્ઠાનં જગતી સા નિગદ્યતે ।

યથા સિંહાસનં રાજા પ્રાસાદાના તથૈવ ચ ॥ ૧ ॥”

પ્રાસાદની જે મર્યાદિત ભૂમિ તેને જગતી કહે છે । જેમ રાજાનું સિંહાસન રાખવા માટે અમુક ભૂમિ મર્યાદિત રાખવામા આવે છે, તેમ પ્રાસાદને માટે પણ સમજવું ॥ ૧ ॥

“ચતુરસ્રાયતેઽષ્ટાસ્રા વૃત્તા વૃત્તાયતાં તથા ।

જગતી પશ્ચધા પ્રોક્તા પ્રામાદસ્યાનુરૂપતઃ ॥ ૨ ॥”

સમચોરસ, લબચોરસ, આઠ ખૂણાવાળી, ગોળ અને લબગોળ એ પાંચ પ્રકારની જગતી છે । તેમાંથી પ્રામાદ જેવા આકારનો હોય તેવા આકારની જગતી કરવી । જેમકે—સમચોરસ પ્રાસાદને સમચોરસ જગતી, લબચોરસ પ્રાસાદને લબચોરસ જગતી ક્રિયાદિ ક્રમે જાણવી ॥ ૨ ॥

“પ્રાસાદપૃથુમાનાચ ત્રિગુણા ચ ચતુર્ગુણા ।

ક્રમાત્ પશ્ચગુણા પ્રોક્તા જ્યેષ્ઠા મધ્યા કનિષ્ઠકા ॥ ૩ ॥”

પ્રાસાદના વિસ્તારથી જગતી ત્રણ ગુણી, ચાર ગુણી અથવા પાંચ ગુણી કરવી । તેમા ત્રિગુણી કનિષ્ઠમાનની, ચાર ગુણી મધ્યમાનની, અને પાંચ ગુણી જ્યેષ્ઠમાનની જગતી જાણવી ॥ ૩ ॥

“કનિષ્ઠે કનિષ્ઠા જ્યેષ્ઠે જ્યેષ્ઠા મધ્યમે મધ્યમા ।

પ્રાસાદે જગતી કાર્યા સ્વરૂપા લક્ષણાન્વિતા ॥ ૪ ॥”

કનિષ્ઠ માનના પ્રાસાદને કનિષ્ઠમાનની જગતી, જ્યેષ્ઠમાનના પ્રાસાદને જ્યેષ્ઠમાનની જગતી અને મધ્યમાનના પ્રાસાદને મધ્યમાનની જગતી, પ્રામાદના લક્ષણ જેવી કરવી ॥ ૪ ॥

“રસસપ્તગુણાર્યાતા જિને પર્યાયસંસ્થિતે ।

દ્વારિકાયાં ચ કર્તવ્યા તથૈવ પુરુષત્રયે ॥ ૫ ॥”

અવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવલ અને મોક્ષના સ્વરૂપવાળી દેવકુલિકા યુક્ત જિનના પ્રાસાદને છ અથવા સાત ગુણી જગતી કરવી । તે પ્રમાણે દ્વારિકા પ્રાસાદ અને ત્રિપુરુષ પ્રાસાદને જાણવી ॥ ૫ ॥

“ મળ્ડવાનુક્રમેણૈવ સપાદાંશેન સાર્દ્ધતઃ ।

દ્વિગુણા વાયતા કાર્યા સ્વહસ્તાયતનવિધિઃ ॥ ૬ ॥”

મંડપના અનુસારે મંડપના વિસ્તારથી સવાગુણી, ડોઢી, અથવા બમણા વિસ્તારની જગતી કરવી ॥ ૬ ॥

“ ત્રિદ્વચેકભ્રમસંયુક્તા જ્યેષ્ઠા મધ્યા કનિષ્ઠકા ।

ઉચ્છ્રાયસ્ય ત્રિભાગેન ભ્રમણીનાં સમુચ્છ્રયઃ ॥ ૭ ॥”

ત્રણ ભ્રમવાળી જ્યેષ્ઠા, બે ભ્રમવાળી મધ્યમા અને એક ભ્રમવાળી કનિષ્ઠા જગતી જાણવી । જગતીની ઊંચાઈના ત્રણ ભાગ કરીને તે પ્રત્યેક ભાગ જેટલી ભ્રમણીની ઊંચાઈ જાણવી ॥ ૭ ॥

“ ચતુષ્કોણૈસ્તથા સૂર્ય-કોણૈર્વિંશતિકોણકૈઃ ।

અષ્ટાવિંશતિ-ષટ્ત્રિંશત્-કોણૈઃ સ્વસ્ય પ્રમાણતઃ ॥ ૮ ॥”

ચાર ખૂણાવાળી, બાર ખૂણાવાળી, વીશ ખૂણાવાળી, અઠ્યાવીશ ખૂણાવાળી અથવા છત્રીશ ખૂણાવાળી જગતી કરવી ॥ ૮ ॥

જગતીની ઊંચાઈ—

“ પ્રાસાદાર્દ્ધાર્કહસ્તાન્તે ત્ર્યંશે દ્વાવિંશતિકરાત્ ।

દ્વાત્રિંશચ્ચતુર્થાંશે ભૂતાંશોચ્ચ-શતાર્દ્ધકૈઃ ॥ ૯ ॥”

પ્રાસાદનો વિસ્તાર એક હાથથી બાર હાથ સુધી હોય તો જગતીની ઊંચાઈ પ્રાસાદથી અર્ધી રાખવી, એટલે પ્રત્યેક હાથ બાર બાર આંગળ વધારીને કરવી । તેરથી બાવીસ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદને ત્રીજે ભાગે ઊંચાઈ કરવી । તેવીશથી બત્રીશ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદને ચોથે ભાગે ઊંચાઈ કરવી । તેત્રીશથી પચાસ હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદને પાંચમે ભાગે જગતી ઊંચી કરવી ॥ ૯ ॥

પ્રકારાન્તરે—

“ એકહસ્તે કરેણૈવ સાર્દ્ધદ્વચંશાશ્ચતુષ્કરે ।

સૂર્યજૈનશતાર્દ્ધાન્તં ક્રમાદ્ દ્વિત્રિયુગાંશકૈઃ ॥ ૧૦ ॥

એક હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદને એક હાથની ઊંચી જગતી, બેથી ચાર હાથ સુધીના પ્રાસાદને અઢીમા ભાગની, પાંચથી બાર હાથ સુધીના પ્રાસાદને બીજે ભાગે,

તેરવી ચોવીમ હાથના પ્રામાદને ત્રીજે ભાગે અને પચીમથી પચામ હાથ નુધીના પ્રામાદને ચોથે ભાગે જગતીની ઊંચાઈ કરી ॥ ૧૦ ॥

જગતીની ઊંચાઈના થગે—

“તદુચ્છ્રાયં મજેત્ પ્રાજ્ઞઃ સ્વપ્નાર્ચિગતિમિ* પદૈઃ ।
ત્રિપદો જાઙ્યકુમ્ભસ્ય દ્વિપદ ઋણિક તથા ॥ ૧૧ ॥
પદ્મપત્રસમા યુક્તા ત્રિપદા સરપત્રિકા ।
દ્વિપદં સુરકં કુર્યાત્ મસ્રમાગ ચ કુમ્ભકમ્ ॥ ૧૨ ॥
કલશસ્ત્રિપદો ગ્રોક્તો ભાગેનાન્તરપત્રકમ્ ।
કપોતાલી ત્રિમાગા ચ પુષ્પકુળો યુગાશ્રકમ્ ॥ ૧૩ ॥”

જગતીની ઊંચાઈના અઠવાવીમ ભાગ કરના તેમા ત્રણ ભાગનો જાઙ્યકુલ એ ભાગની કણી પદ્મપત્ર મહિત ત્રણ ભાગની આમપટ્ટી, એ ભાગનો છુગે, માત ભાગનો કુલ, ત્રણ ભાગનો કવગ, એક ભાગનુ અતરપત્ર, ત્રણભાગનો ક્વેળા અને ચાર ભાગનો પુષ્પકુલ કરવો ॥ ૧૧ ॥ ૧૨, ૧૩ ॥

“પુષ્પકાઙ્ગાઙ્યકુમ્ભસ્ય નિર્ગમસ્યાષ્ટમિઃ પદૈઃ ।
કર્ણેષુ ચ દિગ્ગિપાલાઃ પ્રાચ્યાદિષુ પ્રદક્ષિણે ॥ ૧૪ ॥”

પુષ્પકુલથી જાઙ્યકુલનો નિર્ગમ આઠ ભાગ કરવો, પરાંદિ દિગાઓમા મૃદિકમથી દિક્ષા-લોને જગતીના ખૂણામા સ્થાપિત કરના ॥ ૧૪ ॥

જગતીમા ગટ મંડપ આદિની રચના—

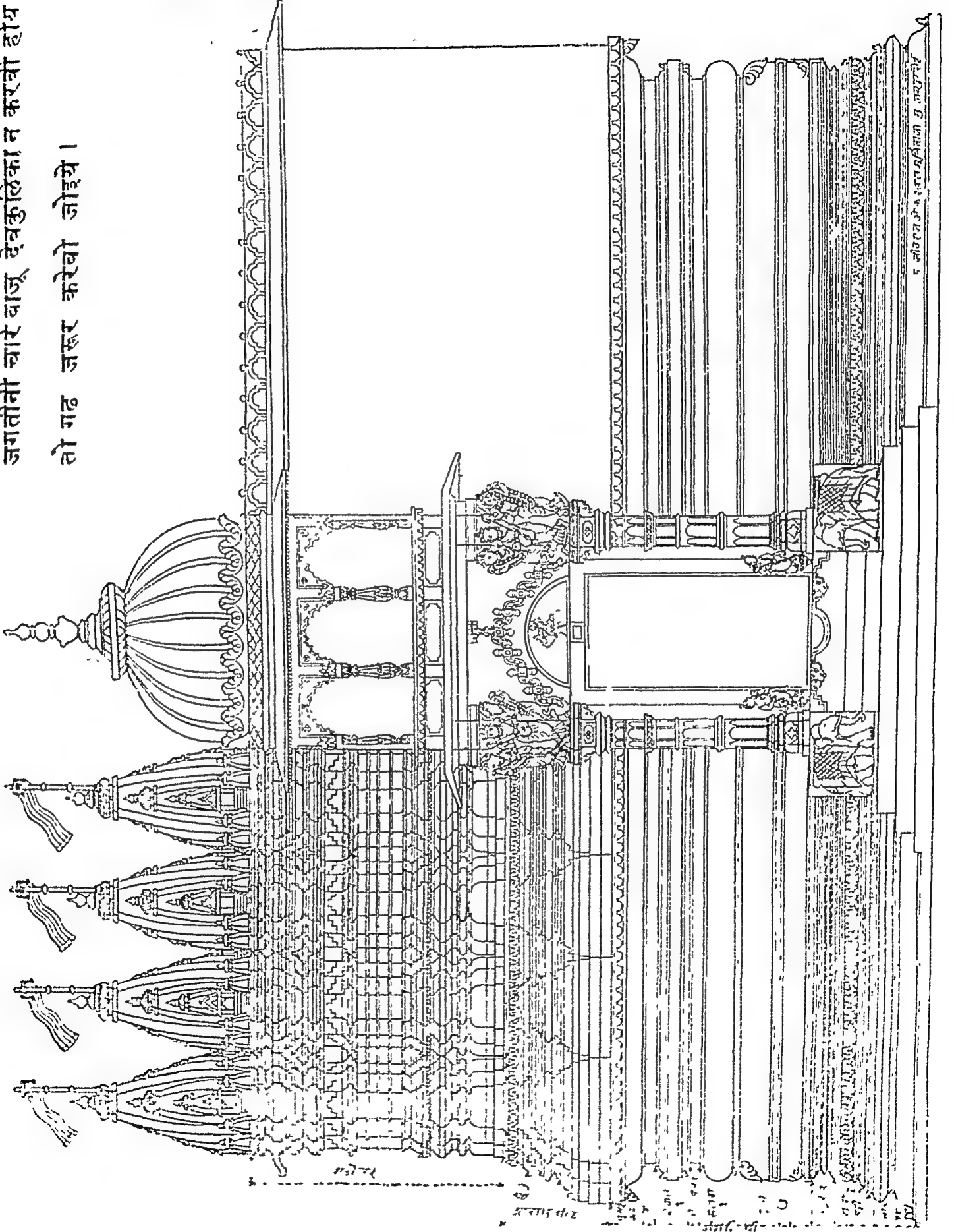
“પ્રાકારૈર્મણ્ડિતા કાર્યા ચતુર્મિદ્ધારમણ્ડપૈઃ ।
મકરૈર્જલનિષ્ક્રામૈ સોપાન તોરણાદિમિઃ ॥ ૧૫ ॥”

જગતી દિક્ષા (ગટ) ત્રે મુખોલિત કરી - ગટની ચારે દિગામા એક એક ફાગ મંડપ મહિત બનાવના પાછી નીકળવાને માટે મઘગના મુખવાળી પગનાળીઓ સખવી, દરવાજાની આગળ તોરણ અને પગથિયા કરના ॥ ૧૫ ॥

* મીસ્ત્રી જગતાથ ભાઈએ પોતાના બૃહત્જિગ્મશાસ્ત્ર બાગ ૧ લામા જગતીનુ ચ્વ પ બતાવ્યુ તે મથાર્ય નથી, પૃષ્ઠ ૧૫ મા ૭ જગતીનો નમ્શે બતા થો છે તેની ઉભાળીમા મંડપ બનાવ્યા છે તે તેમની ભલ થઈ છે । તેમજ મુન નોનના અથ પણ બજાઈ ચ્યા છે ।

जगतीना उदयनं स्वरूप—

जगतीनी चारे बाजू देवकुलिका न करवी होय
तो गढ जरूर करेवो जोइये ।

“ મળ્ડપાત્રે પ્રતોલ્યગ્રે સોપાને સુળ્ડિકાકૃતિઃ ।
તોરણં કારયેત્ તસ્ય પટપદાનુસારતઃ ॥ ૧૬ ॥ ”

અસાણક (મડપ) ના દ્વારની આગળ પગથિયા અને બન્ને તરફ હાથીની આકૃતિ કરવી,
દરવાજાની આગળ આલ તોણુ કરે તે મધ્ય પદના અનુચારે કરે ॥ ૧૬ ॥

“ તોરણસ્યોભયૌ સ્તમ્ભૌ વિસ્તૃતૌ ગર્ભમાનતઃ ।
મિત્તિગર્ભપ્રમાણેન તયોર્મધ્યેઽથવા ભવેત્ ॥ ૧૭ ॥ ”

તોરણના બન્ને સ્તંભોનો મધ્ય વિસ્તાર જર્લગ્રહ પ્રમાણે ગણવો, અસાણક (દ્વાર મડપ) ની
લીન જર્લગ્રહની લીન પ્રમાણે કરવી, તે બન્નેની મ યમા તોણુ આલ કરના ॥ ૧૭ ॥

“ વેદિકા પીઠરૂપૈશ્વ શોભામિર્નદુર્ભિર્યુતમ્ ।
ત્રિચિત્રં તોરણ કુર્યાદ્ દોલાદેવસ્ય તત્ર ચ ॥ ૧૮ ॥ ”

દ્વારમડપની પીઠ પ્રામાદના પીઠ જેવી કરવી, તે ઉપે વડે ઘણી મુગોલિત કરવી । મડપમા
દેવના હિંડોળા તોણુ આલ અનેક પ્રકારના તોરણ કરવા ॥ ૧૮ ॥

પ્રામાદની સામે મડપ આદિનો ક્રમ—

પાસાયકમલઅંગે ગૂઢક્ષયમંડવ તઓ છક્ક ।
પૂળ રંગમડવ તહ તોરણસવલાળમડવયં ॥ ૪૯ ॥

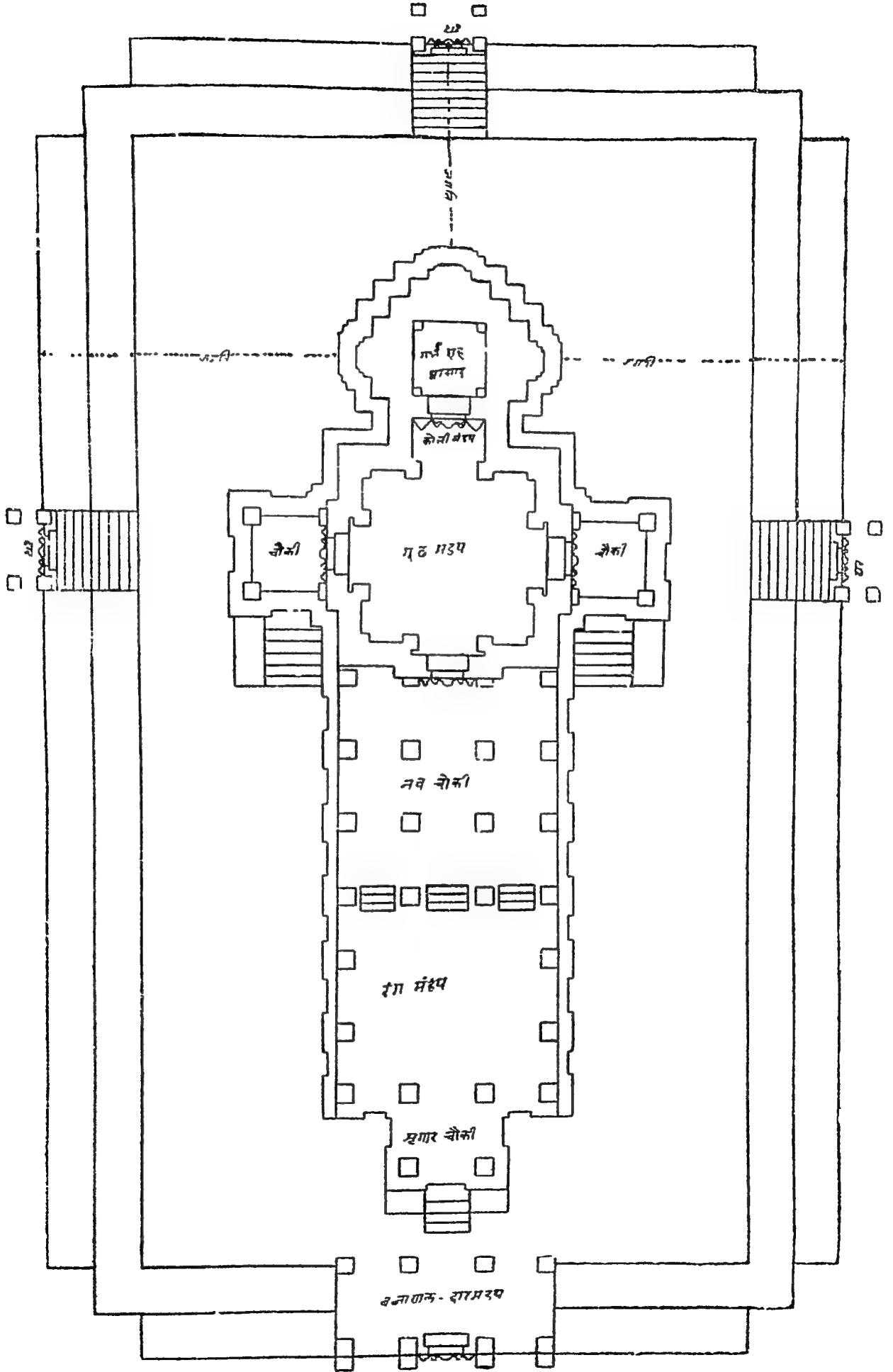
પ્રામાદકમલ (ગભારા) ની આગળ ગૂઢ મડપ, ગૂઢ મડપની આગળ છ ચોકી, છ ચોકીની
આગળ રંગમડપ અને રંગમડપની આગળ તોરણ શુક્ર અસાણક (દરવાજાની ઉપરનો મડપ)
આ પ્રમાણે મડપનો ક્રમ ગણવો ॥ ૪૯ ॥

પ્રામાદમડપમા પણ ડહુ છે કે—

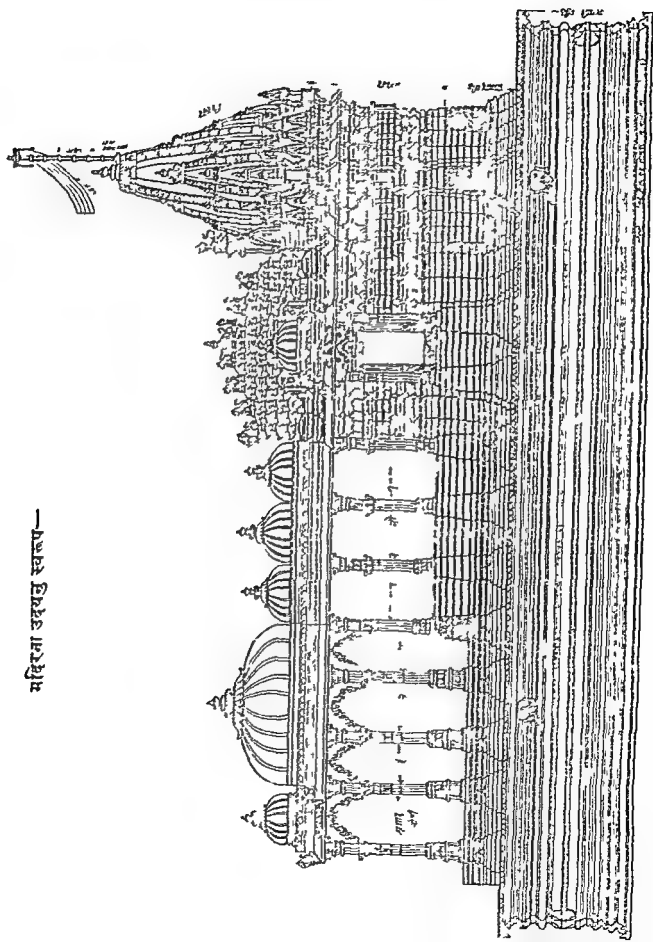
“ ગૂઢાસ્ત્રિક્ષ્ણસ્તથા નૃત્ય ક્રમેણ મળ્ડપાસ્ત્રયમ્ ।
ચિનસ્યાગ્રે પ્રકૃર્તવ્યાઃ સર્વેષાં તુ વલનકમ્ ॥ ”

ચિનભગવાનના પ્રામાદની આગળના ભાગમા ગૂઢમડપ, તેની આગળ ત્રણ ત્રિક
(નવચોકી) અને તેની આગળ નૃત્યમડપ (રંગમડપ) એ ત્રણ મડપ અનુક્રમે કરવા, તેની
આગળ અસાણક મર્જ દેવોના મંદિરોમા કરવો ।

मंदिरना तल भाग नुं स्वरूप—

मन्दिरना उदयनु स्वरूप—

દાહિણવામાદિસેહિં સોહામંડપગઝખજુઅસાલા ।

ગીયં નટ્ટવિળોયં ગંધઘ્વા જત્થ પકુળંતિ ॥ ૫૦ ॥

પ્રાસાદની જમણી અને ડાબી તરફ શોભામંડપ અને ગવાક્ષવાળી શાળા બનાવવી, જેમાં ગાંધર્વદેવ ગીત, નૃત્ય અને વિનોદ કરતા હોય ॥ ૫૦ ॥

મંડપનું માન—

પાસાયસમં વિઝણં દિઝડ્ઢયં પઝણદૂળ વિત્થારો ।

સોવાળ તિ પળ ડદ્દણ ચડદ્દણ ચડકીઓ મંડવા હુંતિ ॥ ૫૧ ॥

પ્રાસાદના વિસ્તારની બરાબર માપનો તથા બમણા, ડોઢા અથવા પોણા બેગુણા માપનો મંડપ કરવો જોઈએ । મંડપનાં ઉદયનાં પગથિયા ત્રણ અથવા પાંચ કરવાં । મંડપમાં ચોકિઓ બનાવવી ॥ ૫૧ ॥

સ્તંભનો ઉદય તથા તેના થરોનું માન—

કુંભી-થંભ-ભરણ-સિર-પટ્ટં ઇગ-પંચ-પઝણ-સપ્પાયં ।

ઇગ ઇઅ નવ માય કમે મંડવવટ્ટાઝ અહ્હુદ્દણ ॥ ૫૨ ॥

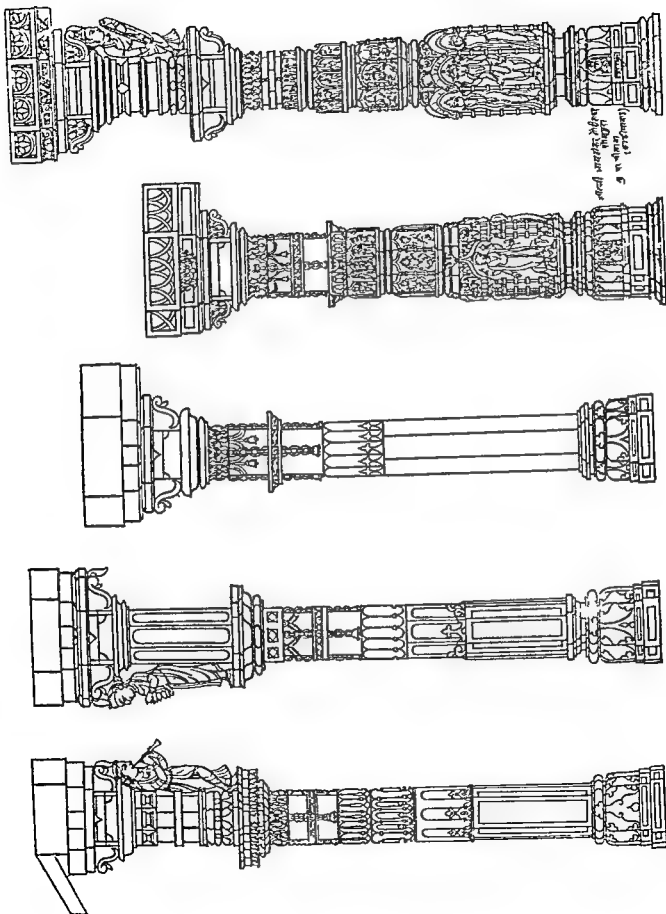
મંડપની ગોળાકારના ચરધે ભાગે સ્તંભનો ઉદય કરવો । જે ઉદય આવે તેનાં નવ ભાગ કરવાં, તેમાં એક ભાગની કુંભી, પાંચ ભાગનો સ્તંભ, પોણા ભાગની ભરણી, સવા ભાગની સિરાવટ્ટી અને એક ભાગનો પાટ કરવો ॥ ૫૨ ॥

ધ્વજાદંડની પાટલી, કલશ સ્તંભ અને બારશાખનો વિસ્તાર—

પાસાય-અટ્ટમંસે પિંડં મક્કહિઅ-કલસ-થંભસ્સ ।

દસમંસિ બારસાહા સપહિગ્ઘઝ કલસુ પૈઝણદૂણુદયે ॥ ૫૩ ॥

પ્રાસાદના વિસ્તારના આઠમે ભાગે ધ્વજાદંડની પાટલીનો, કલશનો અને સ્તંભનો વિસ્તાર કરવો । તથા પ્રાસાદના દશમે ભાગે દ્વારશાખાનો વિસ્તાર કરવો । કલશના વિસ્તારથી કલશનો ઉદય પોણા બેગુણા કરવો ॥ ૫૩ ॥

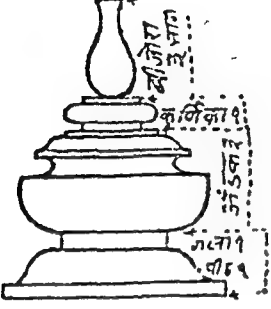

श्रीमती अम्बिकादेव देवीप
नमोस्तुते
३ वा. श्रीमती
(१८००००००)

स्तम्भना केडलाक नमूना—

કલશનો ઉદય પ્રાસાદમંડનમાં બતાવે છે—

“ ગ્રીવાપીઠં ભવેદ્ ભાગં ત્રિભાગેનાણ્ડકં તથા ।
કર્ણિકા ભાગતુલ્યેન ત્રિભાગં बीजपूरकम् ॥ ”

કલશના ગળાનો તથા પીઠનો ઉદય એક એક ભાગ, અંડક એટલે કલશના મધ્ય ભાગનો ઉદય ત્રણ ભાગ, કર્ણિકાનો ઉદય એક ભાગ અને ધીજોરાનો ઉદય ત્રણ ભાગ કરવો, જુમલે નવ ભાગ કલશના ઉદયના કરવાં ।

નાલીનું માન—

जलनालियाउ फरिसं करंतरे चउ जवा कमेणुच्चं ।

जगई अ भित्तिउदए छज्जइ समचउदिसेहिं पि ॥ ५४ ॥

એક હાથના વિસ્તારવાળા પ્રાસાદને પાણી નીકળવાની નાળીનો ઉદય ચાર જવ એટલે અરધો આંગળ કરવો, પછી પ્રત્યેક હાથ દીઠ અરધા અરધા આંગળની વૃદ્ધિ કરતા જવું । જગતીની અને મંડોવરના ઉદયમાં છજ્જની ઉપર ચારે દિશાઓમાં પાણી નીકળવાની નાળીઓ કરવી ॥ ૫૪ ॥

પ્રાસાદ મંડનમાં કહે છે કે—

“ पूर्वापरमुखे द्वारे प्रणालं शुभमुत्तरे ।

इति शास्त्रविचारोऽय-मुत्तरास्या नु देवता ॥

मण्डपे ये स्थिता देवा-स्तेषां वापे च दक्षिणे ।

प्रणालं कारयेद् धीमान् जगत्यां चतुरो दिशः ॥

પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાનાં દ્વારવાળા પ્રાસાદને ઉત્તરદિશા તરફ પાણી નીકળવાની નાળી કરવી, તે મગરના મુખવાળી કરવી । ઉત્તર દિશાના મુખવાળા દેવોના પ્રક્ષાલનનું પાણી નીકળવાની નાળી ડાબી તથા જમણી તરફ રાખવી । મંડપમાં જે દેવ પ્રતિષ્ઠિત હોય તેની જમણી કે ડાબી તરફ અને જગતીની ચારે દિશામાં બુદ્ધિમાન લોગ નાળી કરે ।

કર્ક કર્ક વસ્તુઓ સમસૂત્રમા રાખવી—

આડપદ્મસ્ત હિંદ્વં છજ્જઈ -હિંદ્વ ચ સવ્વસુત્તેગ ।

ઉદુવર સમ કુમિ અ થંમ સમા થમ જાણેહ ॥ ૫૫ ॥

પાટની નીચે અને ઝાઝાની નીચે દરેક વસ્તુઓ બરાબર મમસૂત્રમા રાખવી । ઉબરાની બરોબર કુભી અને અમ્ભની બરાબર દરેક સ્તરભ ગળવા જોઈએ ॥ ૫૫ ॥

ગાખાતુ સ્વરૂપ પ્રામાદમડનમા બતાવે છે કે—

“ ત્રિપચ્ચમત્તનન્દાજ્ઞે શાસા સ્થુરજ્ઞતુલ્યકાઃ ।

હીનશાલ ન કર્ત્તવ્ય-મધિકાઢ્યં સુસાવહમ્ ॥ ”

ત્રણ, પાત્ર, સાત અથવા નવ અગવાળો પ્રાસાદ થાય છે, તેમા જોડલા અગતો પ્રાસાદ હોય, તેટલી ગાખાવાળુ દ્વાર તે પ્રામાદને કરવુ । પરતુ પ્રામાદના અગથી કમ ગાખાવાળુ દ્વાર તો નહ કરવુ । અર્થાત્ પાત્ર અગવાળો પ્રાસાદને ત્રણ ગાખાવાળુ દ્વાર ન કરવુ, સમાન ગાખાવાળુ અથવા અગ્રિક ગાખાવાળુ દ્વાર કરવુ તે મુખકારક છે ।

ત્રિગાખા—

“ ચતુર્માગાન્વિતં કુર્યાઞ્છાસાવિસ્તારમાનકમ્ ।

મધ્યે દ્વિમાગિક કુર્યાત્ સ્તમ્ભ પુરુષસઙ્ગકમ્ ॥ ”

ત્રિગાખાના વિસ્તારના ચાર ભાગ કરવા, તેમા એક એક ભાગની બે બાલુ શાખા કરવી અને મધ્યમા બે ભાગનો ૩૫સ્તરભ કરવો । તે સ્તરભ પુશ્ચિગસજ્જ છે ।

“ સ્ત્રીસઙ્ગકા ભવચ્છાસા પાર્શ્વતો ભાગમાગિકા ।

નિર્ગમે ચૈકમાગેન રૂપસ્તમ્ભઃ પ્રશસ્યતે ॥”

ગાખા સ્ત્રીસજ્જ છે, તે સ્તરભની બન્ને બાલુ એક એક ભાગની કરવી । ૩૫સ્તરભનો નિર્ગમ એક ભાગનો કરવો ।

“ એકાંશં સાર્દ્ધભાગ ચ પાદોનદ્વયમેવ ચ ।

દ્વિમાગ નિર્ગમ કુર્યાત્ સ્તમ્ભ દ્રવ્યાનુસારતઃ ॥ ”

તે રૂપસ્તંભ એક, દોઢ, પોણા બે અથવા બે ભાગનો નીકળતો કરવો, તે જેમ દ્રવ્યની સગવડતા હોય તે પ્રમાણે કરવો ।

“ પેટ (ઘ ?) કાવિસ્તરં કુર્યાત્ પ્રવેશસ્ય યુગાંશકમ્ ।

કોણિકાં સ્તંભમધ્યે તુ ભૂષણાર્થં હિ પાર્શ્વયોઃ ॥ ”

દ્વારના વિસ્તારના ચોથે ભાગે શાખાનો વિસ્તાર કરવો, સ્તંભ અને શાખામાં દોણીઓ કરવી, તેમાં ચંપાના ફૂલની આકૃતિઓ (ચંપાછડી) કરવી તે શોભાને માટે છે ।

“ દ્વારદૈર્ઘ્ય—ચતુર્થાંશો દ્વારપાલો વિધીયતે ।

સ્તંભશાખાદિકં શેષં ત્રિશાખે ચ વિભાજયેત્ ॥ ”

દરવાજાની ઉંચાઇના ચાર ભાગ કરવા, તેમાં એક ભાગના ઉદયમાં દ્વારપાલ કરવાં અને બાકીના ત્રણ ભાગ ઉદયમાં સ્તંભ અને શાખાઓ કરવી ।

પંચશાખા—

“ પત્રશાખા ચ ગાન્ધર્વા રૂપસ્તંભસ્તૃતીયકઃ ।

ચતુર્થી ચલ્વશાખા ચ સિંહશાખા ચ પञ्चમી ॥ ”

શાખાના વિસ્તારના છ ભાગ કરવાં, તેમાં મધ્યનો રૂપસ્તંભ બે ભાગનો કરવો અને તેની બન્ને પડબે એક એક ભાગની ચાર શાખાઓ કરવી । શાખાના નામ—પ્રથમ પત્રશાખા, બીજી ગાન્ધર્વશાખા ત્રીજી રૂપસ્તંભ, ચોથી અલ્વશાખા અને પાંચમી સિંહશાખા બાણવી ।

સપ્તશાખા—

“ પ્રથમા પત્રશાખા ચ ગાન્ધર્વા રૂપશાખિકા ।

ચતુર્થી સ્તંભશાખા ચ રૂપશાખા ચ પञ्चમી ॥ ”

ષઠી તુ ચલ્વશાખા ચ સિંહશાખા ચ સપ્તમી ।

સ્તંભશાખા ભવેન્મધ્યે રૂપશાખાગ્રસૂત્રતઃ ॥

શાખાના વિસ્તારના આઠ ભાગ કરવાં, તેમાં મધ્યનો રૂપસ્તંભ બે ભાગનો કરવો અને તેની બન્ને પડબે એક એક ભાગની છ શાખાઓ કરવી । તેનાં નામ—પ્રથમ પત્રશાખા, બીજી

ગાધર્વશાખા, ત્રીજી ઉપશાખા, ચૌથી ઉપરતલશાખા, પાચમી રૂપશાખા, છઠી ખટવશાખા અને સાતમી સિંહશાખા બધીવી ।

નવશાખા—

“ પત્રગાન્ધર્વસજ્ઞા ચ રૂપસ્તમ્મસ્તૃતીયકઃ ।
 ચતુર્થી સ્વલ્વશાસા ચ ગાન્ધર્વા ત્વથ પચ્ચમી ॥
 રૂપસ્તમ્મસ્તથા પષ્ઠો રૂપશાસા તત. પરમ્ ।
 સ્વલ્વશાસા ચ સિંહાસ્યો મૂલકર્ણેન સમન્વિતઃ ॥ ”

પ્રથમ પત્રશાખા, બીજી ગાધર્વશાખા, ત્રીજી ઉપરતલશાખા, ચૌથી ખટવશાખા, પાચમી ગાધર્વશાખા, છઠી ઉપરતલશાખા, સાતમી રૂપશાખા, આઠમી ખટવશાખા, અને નવમી સિંહશાખા છે । નવ શાખામાં બે ઉપરતલ આવે છે જેવી તે બે બે ભાગના અને શાખાઓ એક એક ભાગની કરવાથી કુલ શાખાના વિસ્તારના અચાર ભાગ થાય । પરંતુ પરિભાષુ મજરીમાં દશ ભાગ લખ્યા છે જેમકે—‘ દશમાગા યથા તાસા શાખાઞ્ચૈવ તથા નય ’ અર્થાત્ નવ શાખાના દશ ભાગ કરવા, મ યનો રૂપસ્તમ્મ બે ભાગનો અને બાકીની શાખાઓ એક એક ભાગની કરવાનું જણાવે છે ।

ઉંબરાનું માન—

“ મૂલકર્ણસ્ય સુત્રેણ કુમ્ભેનોન્દુમ્બરઃ સપઃ ।
 તદધઃ પશ્ચરત્તાનિ સ્વાપયેન્છિલ્પિપૂજયા ॥ ”

મૂલરેખાના સૂત્રમાં કુલાની બરોબર ઉંબરો કરવો । ઉંબરાને સ્થાપન કરતી વખતે તેની નીચે પાંચ રત્ન મૂકના અને ગિલિપઓનું સન્માન કરવું ।

“ દારવ્યાસત્રિમાસેન મધ્યે મન્દારકો મવેત્ ।
 વૃત્તં મન્દારકં કુર્યાદ્ મૃણાલપદ્મસંયુતમ્ ॥ ”

બારણાની પહોળાઈના ત્રણ મ ભાગ કરના, તેમાં એક ભાગનો મધ્યે મદારક (માણુ) કરવો, તે મદારક ગોળ અને કમલપત્ર સહિત કરવો ।

* બૃહત્ સિંપગાજ્ઞ ભાગ ૧ માં લખ્યા ત કરનારે આજ ભાગ બધાજ્યા છે નમ્મામાં પણ તેમજ છે તે તેમની બધા થઈ જણાય છે ।

“ જાડયકુમ્ભકર્ણાલી ચ કીર્તિવક્ત્રદ્વયં તથા ।

ઉદુમ્બરસ્ય પાર્શ્વે ચ શાખાયાસ્તલરૂપકમ્ ॥ ”

ઉંખરાના ઉદયને જાડયકુંભ, કણી અને કેવાળનો કણુપીઠ કરવો । મંદારકની બન્ને પડખે એક એક ભાગનાં કીર્તિમુખ (આસમુખ) કરવાં । તથા ઉંખરાની બન્ને પડખે તલકડા માને શાખાના તલ ઉંખરાના મથાળા બરોબર કરવાં ।

“ કુમ્ભસ્યાર્દ્ધે ત્રિભાગે વા પાદે હીનોઽપ્યુદુમ્બરઃ ।

તદર્ધ્વ કર્ણકં મધ્યે પીઠાન્તે બાહ્યભૂમિકા । ”

ઉંખરાનો ઉદય કુંભાના ઉદયથી અરધે ભાગે અથવા ત્રીજે ભાગે (કુંભાના ઉદયના ત્રણ ભાગ કરી તેમાંથી એક ભાગ) અથવા ચોથે ભાગે (કુંભાના ઉદયના ચાર ભાગ કરી તેમાંથી એક ભાગ) નીચો કરવો ।

શંખાવટીનું માન—

“ સુરકેન સમાં કુર્યાત્ તદર્ધચન્દ્રસ્યોચ્છ્રીતિમ્ ।

દ્વારવ્યાસસમં દૈર્ઘ્યં નિર્ગમં ચ તદર્ધતઃ ॥ ”

ખુરાના ઉદયની બરાબર શંખાવટીનો ઉદય કરવો, શંખાવટીની લંબાઈ બારણાના વિસ્તાર જેટલી કરવી અને લંબાઈથી અરધી પહોળી નીકળતી કરવી ।

“ દ્વિભાગમર્ધ્વચન્દ્રં ચ ભાગેન દ્વૌ ગગારકૌ ।

શક્ષ્ણપત્રસમા યુક્તા પદ્માકારૈરલઙ્કૃતા ॥ ”

શંખાવટીની લંબાઈના ત્રણ ભાગ કરવાં, તેમાં બે ભાગનો વચમાં અર્ધચંદ્ર કરવો અને એક ભાગના બે એટલે અરધા અરધા ભાગના અર્ધચન્દ્રની બન્ને બાજુ એક એક ગગારા કરવાં । ગગારા અને અર્ધચન્દ્રની વચમાં શંખ અને વેલ સહિત કમલપુષ્પ કરવાં ।

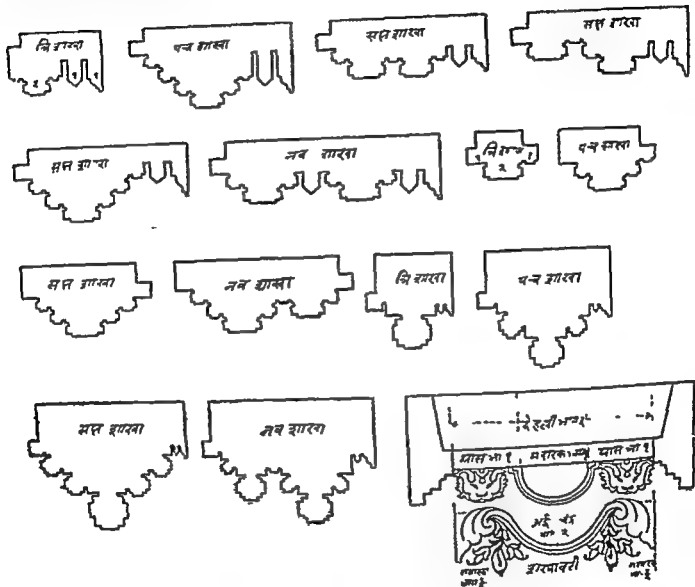
ચોવીસ જિનાલયનો ક્રમ—

અગ્ને દાહિણ-વામે અદ્વૃદ્વજિણિદગેહ ચતુર્વીસં ।

મૂલસિલાગાઉ ઇમં પકીરણ જગદ્ મજ્જામિ ॥ ૫૬ ॥

ચોવીસ જિનાલયનાળું દેહગમન કરુ હોય તો વચસા મુખ્ય દેહગમરની મામે, તથા જમણી અને ડાબી તરફ એ ત્રણે દિગાઓમા આહ આહ દેહરીઓ જગતીની અદર બનાવવી ॥૫૬॥

મદિરની ઢારગાસા, દેહલી અને શંસાવટીનું સ્વરૂપ—

ચોવીસ જિનાલયમા પ્રતિમાનો સ્થાપન ક્રમ—

રિસહાર્ડ જિળપતી સીંહદુવારસ્સ દાહિણદિસાઓ ।

ઠાવિજ સિદ્ધિમંગે સર્વેર્હિ જિનાલય એવ ॥ ૫૭ ॥

દેહરીઓમા સિદ્ધકાં (પ્રવેશદ્વાર) ની જમણી તરફથી એટલે પ્રથમ દેહગમરમા પ્રવેશ

કરતાં આપણી ડાબી તરફથી અનુક્રમે ઋષભદેવ આદિ જિનેશ્વરની મૂર્તિઓની સૃષ્ટિમાર્ગથી સ્થાપન કરવી । આ પ્રમાણે સર્વ જિનાલયમાં સમજવું ॥ ૫૭ ॥

ચતુર્વીસતિત્થમજ્ઞે જં એગં મૂલનાયગં હવઈ ।
પંતીઈ તસ્સ ઠાણે સરસ્સઈ ઠવસુ નિઘમંતં ॥ ૫૮ ॥

ચોવીસ તીર્થંકરોમાંથી જેની મૂર્તિ એક મૂલનાયક હોય, તે તીર્થંકરની મૂર્તિ જે દેહરીની પંક્તિમાં આવતી હોય તે ઠેકાણે સરસ્વતી દેવીની મૂર્તિ સ્થાપિત કરવી ॥ ૫૮ ॥

બાવન જિનાલયનો ક્રમ—

ચતુર્તીસ વામ-દાહિણ નવ પુટ્ટિ અટ્ટ પુરઓ અ દેહરયં ।
મૂલપાસાય એગં વાવણ્ણજિનાલયે એવં ॥ ૫૯ ॥

ચોત્રીશ દેહરીઓ વચલા મુખ્ય પ્રાસાદની ડાબી અને જમણી તરફ, એટલે બન્ને તરફ સત્તર સત્તર દેહરીઓ, નવ દેહરીઓ પાછળનાં ભાગમાં અને આઠ દેહરીઓ આગળ, એમ કુલ એકાવન દેહરીઓ અને એક વચમાં મુખ્ય પ્રાસાદ મળી કુલ બાવન જિનાલય થાય છે ॥ ૫૯ ॥

બોતેર જિનાલયનો ક્રમ—

પણવીસં પણવીસં દાહિણવામેસુ પિટ્ટિ ઇક્કારં ।
દહ અગ્ગે નાયવં ઇઅ વાહત્તરિ જિણિંદાલં ॥ ૬૦ ॥

વચલા મુખ્ય પ્રાસાદની જમણી અને ડાબી તરફ પચીસ પચીસ, પાછળમાં અગ્યાર અને આગળના ભાગમાં દશ, એ પ્રમાણે એકબોતેર દેહરીઓ અને એક વચલો મુખ્ય પ્રાસાદ મળી કુલ બોતેર જિનાલય થાય છે ॥ ૬૦ ॥

શિખરવંધ લાકડાના પ્રાસાદનું ફલ—

અંગ-વિભૂસણ-સહિયં પાસાયં સિહરવદ્ધ-કટ્ટમયં ।
નહુ ગેહે પૂઝ્જઈ ન ધરિજ્જઈ કિંતુ જત્તુ વરં ॥ ૬૧ ॥

ઉપરથ અને ભદ્ર આદિ અંગવાળું, તથા તિલક અને તવંગ આદિ આભૂષણવાળું શિખર-

અથ એવું લાકડાનું દેહગમન હોય તે ઘરમા પૂજના લાયક નથી તેમજ ઘરમા રાખવું પણ ન જોઈએ । પરંતુ તીર્થયાત્રામા આવે હોય તો તેનો દાપ નથી ।

જન્તુ કણ પુણુ પચ્છા ઠવિજ્જ રહસાલ અહવ સુરભવણે ।

જેણ પુણો તસ્સરિસો કરેઈ જિણજત્તવરસંઘો ॥ ૬૨ ॥

પણ તીર્થયાત્રાથી પાછા આવતે તે ગિખરનાળા લાકડાના દેહગમનને ગથાળામા અથવા દેવમંદિરમા અખતુ, ફરી ક્યારે તેના જેવો તીર્થયાત્રા મઘ નીકળે ત્યાં કામ આવે ॥ ૬૨ ॥

ઘર વેહરાસરનું વર્ણન—

ગિહદેવાલયં કીરઈ દારુમયત્રિમાણપુષ્પય નામ ।

ઉવવીઠ પીઠ ફરિસ જહુત્ત ચડરંસ તસ્સુવરિ ॥ ૬૩ ॥

પુષ્પક વિમાનના આકારનાળું લાકડાનું ઘરદેહગમન બનાવતું । જે પ્રમાણે પહેલા ઉપપીઠ, પીઠ અને ફરસ બનાવવાનું કહેલ છે તે પ્રમાણે બનાવતું ॥ ૬૩ ॥

ચડ થંભ ચડ દુવાર ચડ તોરણ ચડ દિસેહિં છજ્જડં ।

પચ કણવીરસિહરં ઇગ દુ તિ વારેગસિહરં વા ॥ ૬૪ ॥

ચાડ કોણે ચાર થંભ, ચાડે દિશામા ચાર દ્વાર અને ચાર તોરણ અને ચાડે તરફ છજ્જડ કરના । ઉપર કરેલુના ફૂલની કળી જેવા પાચ ગિખર (એક મધ્યમા ઘૂમટ અને ચાડ કોણે એક એક ઘૂમટી) બનાવના । તેમજ એક, બે અથવા ત્રણ દ્વારનાળું અને એક ઘૂમટવાળું પણ બનાવી શકાય છે ॥ ૬૪ ॥

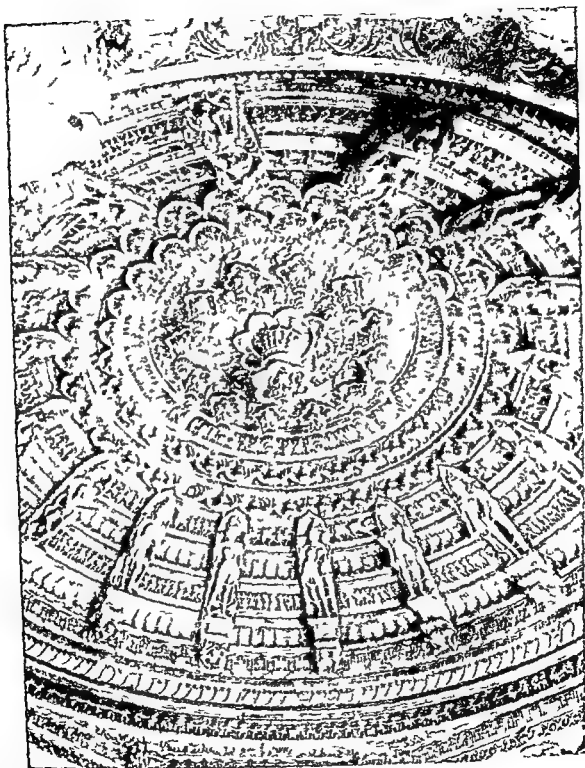
અહ મિત્તિ છજ્જ ઉવમા સુરાલયં આઝ સુદ્ધ કાયવ્વ ।

સમ ચડરસ ગવ્મે તત્તો અ સવાયડ ઉદણ્ણુ ॥ ૬૫ ॥

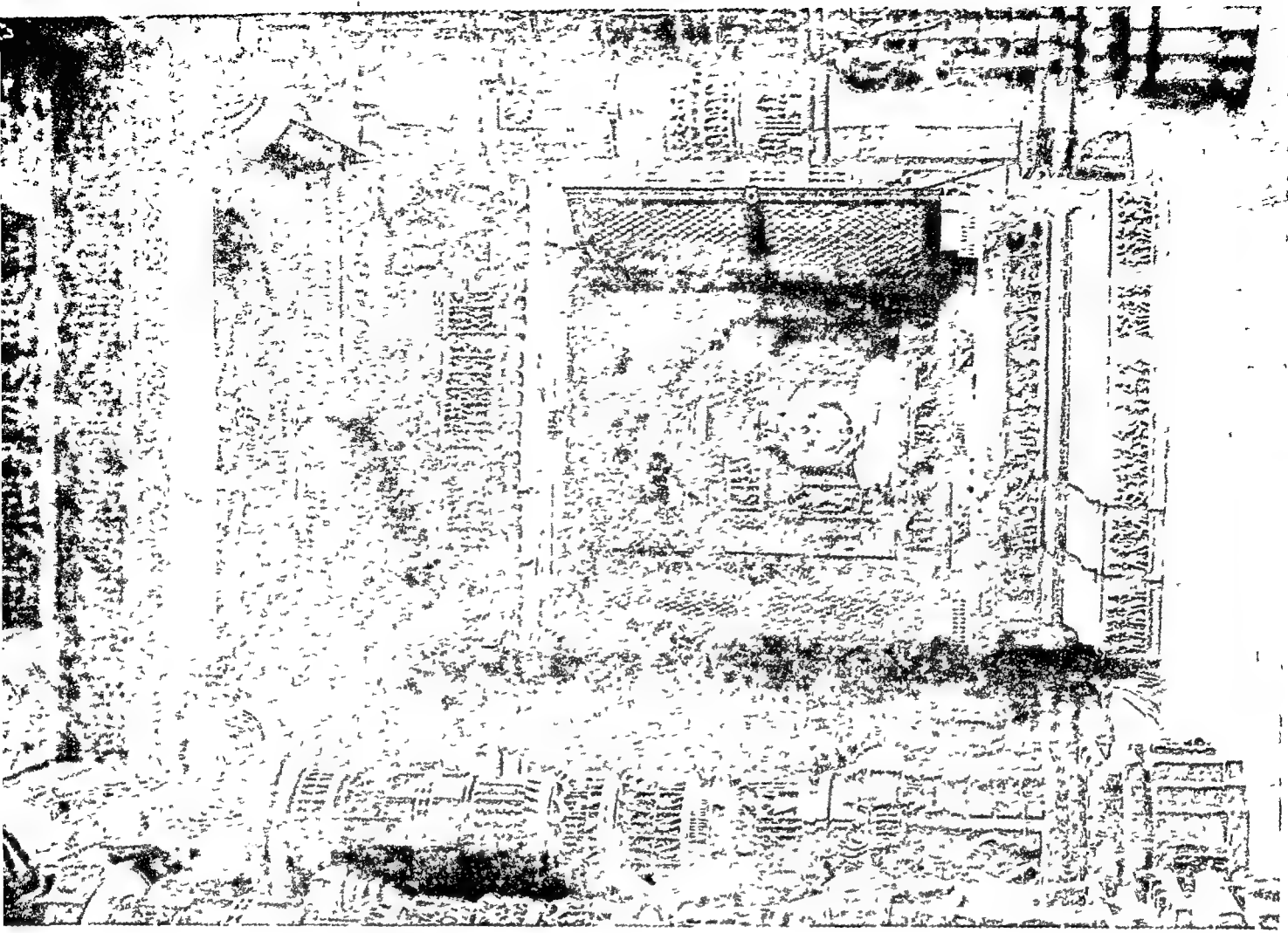
લીત અને છજ્જનાળું ઘર દેહગમન બરાબર શુભ આવ્ય આદિ ગેળવીતેજ બનાવતું । ગર્ભ ભાગ સમચોરમ રાખવો । ગર્ભ ભાગથી મવાયુ ઉદયમા રાખવું ॥ ૬૫ ॥

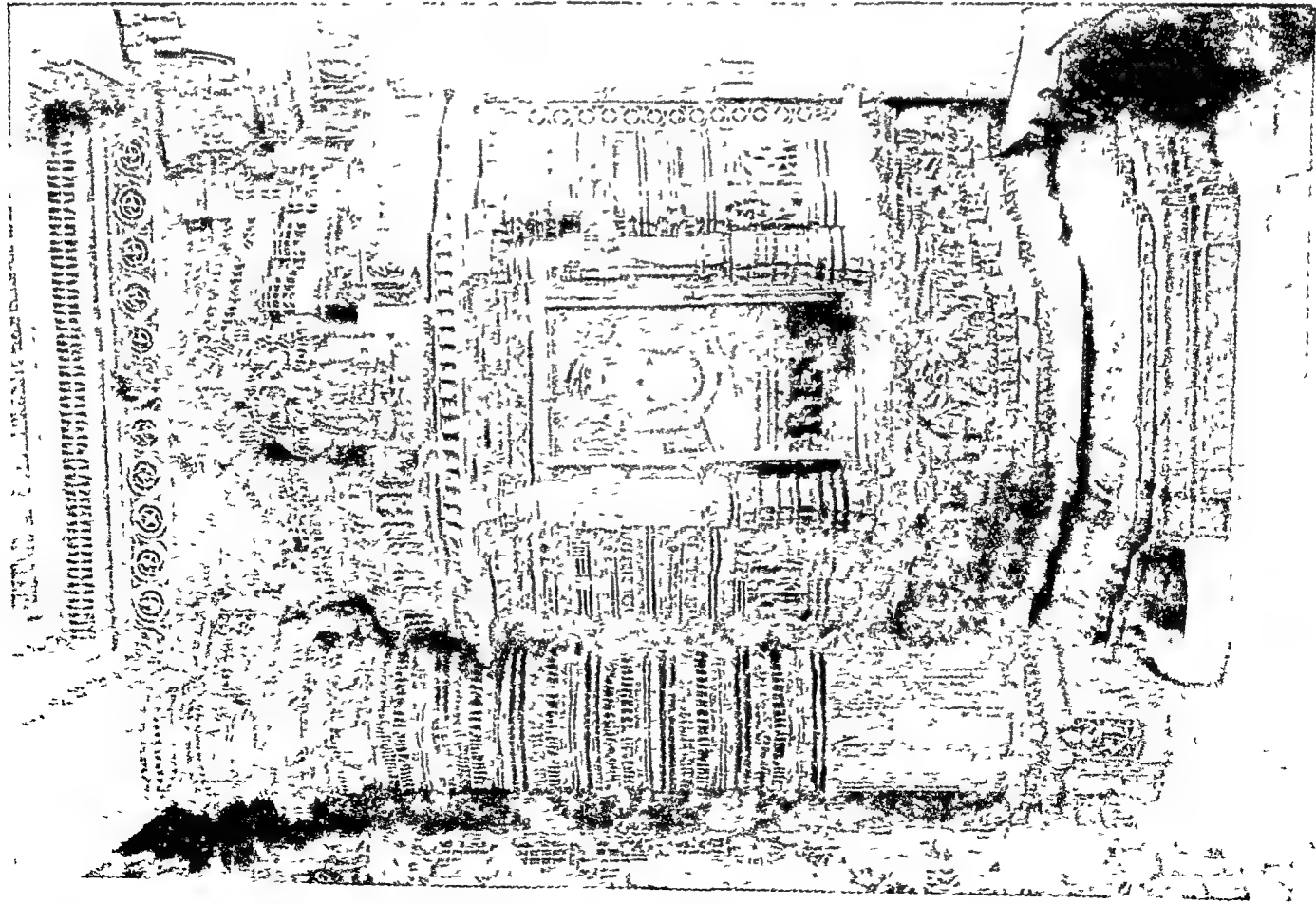
जैन कीर्तिस्तरम्, चौतोडगढ,

मया मण्डप के कुत का म तरी दृश्य जैन मन्दिर छाव्

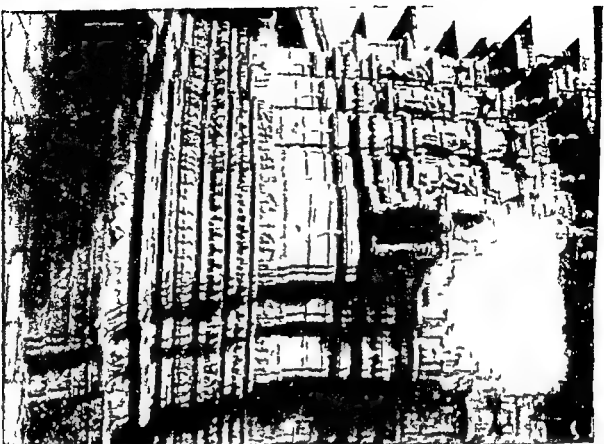

नकशीदार स्तूप और गवाल का दृश्य जैन मन्दिर (आबू)

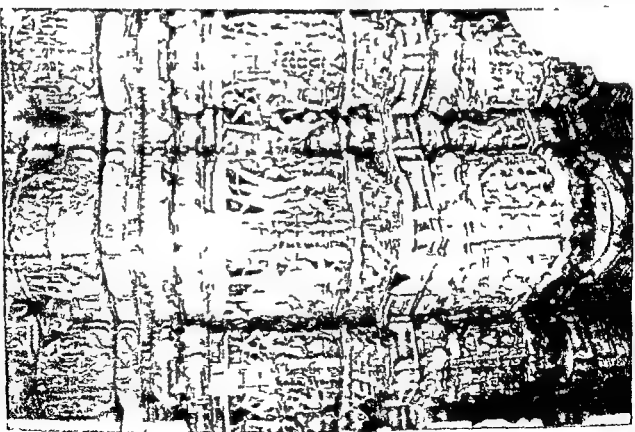

अशुपम नकशीवाला एक गवाल (ताक) जैनमन्दिर (आबू)

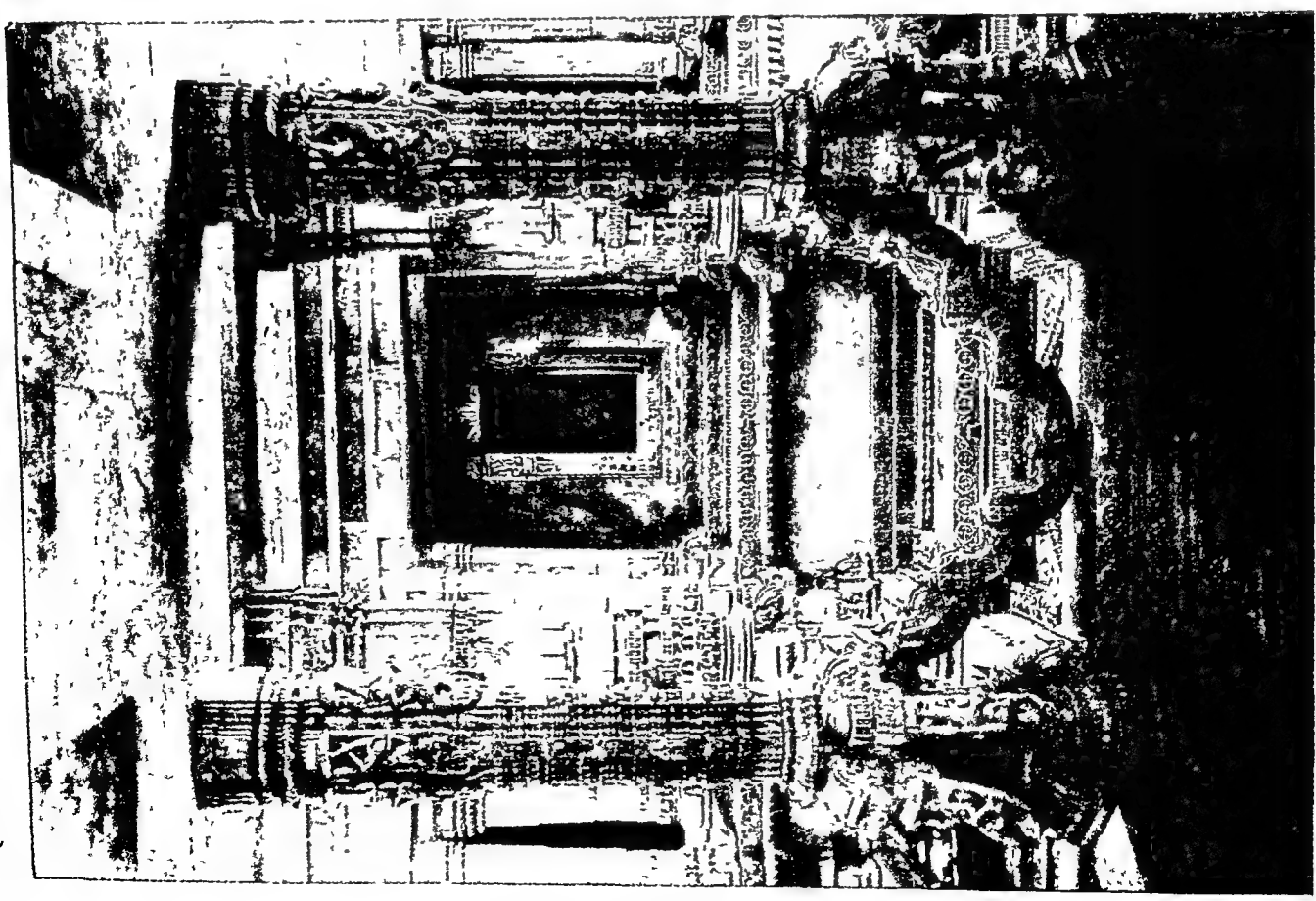
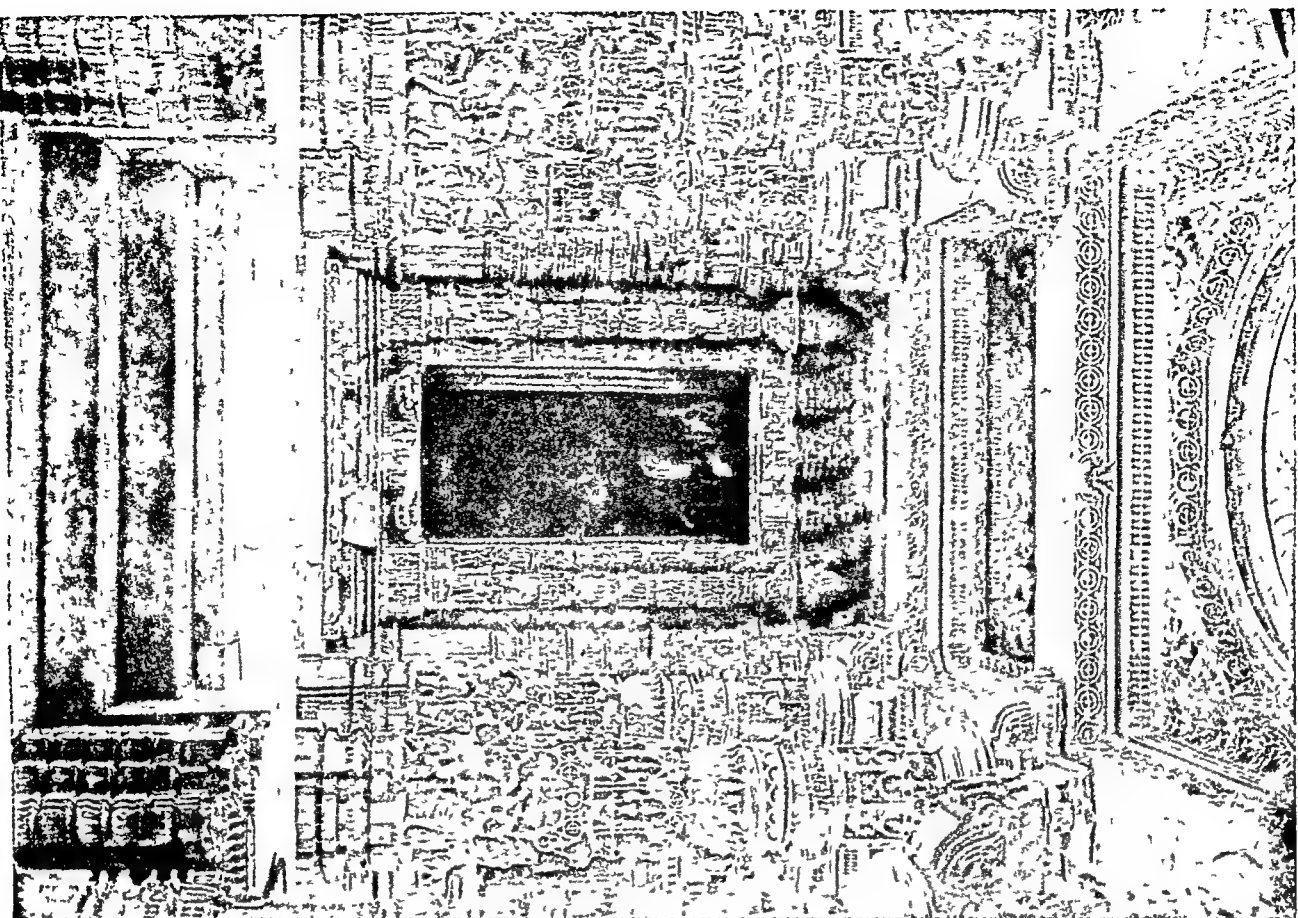

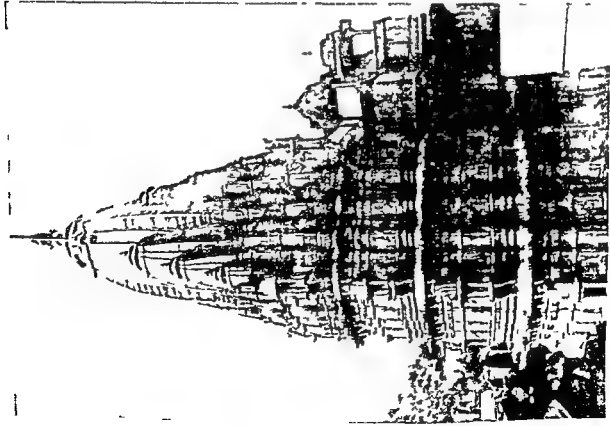
गङ्गा अश्वमेध मन्दिर वाराणसी
 तथा कुरुवाला मन्दिर का सुन्दर दृश्य
 श्री जगत गुरुजी का मन्दिर वाराणसी (अथपुर)

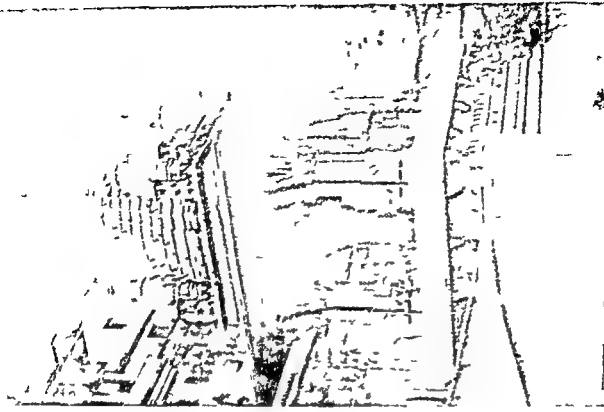
मिठाहर कशीवरी बाला मन्दिर
 जैन मन्दिर वाराणसी

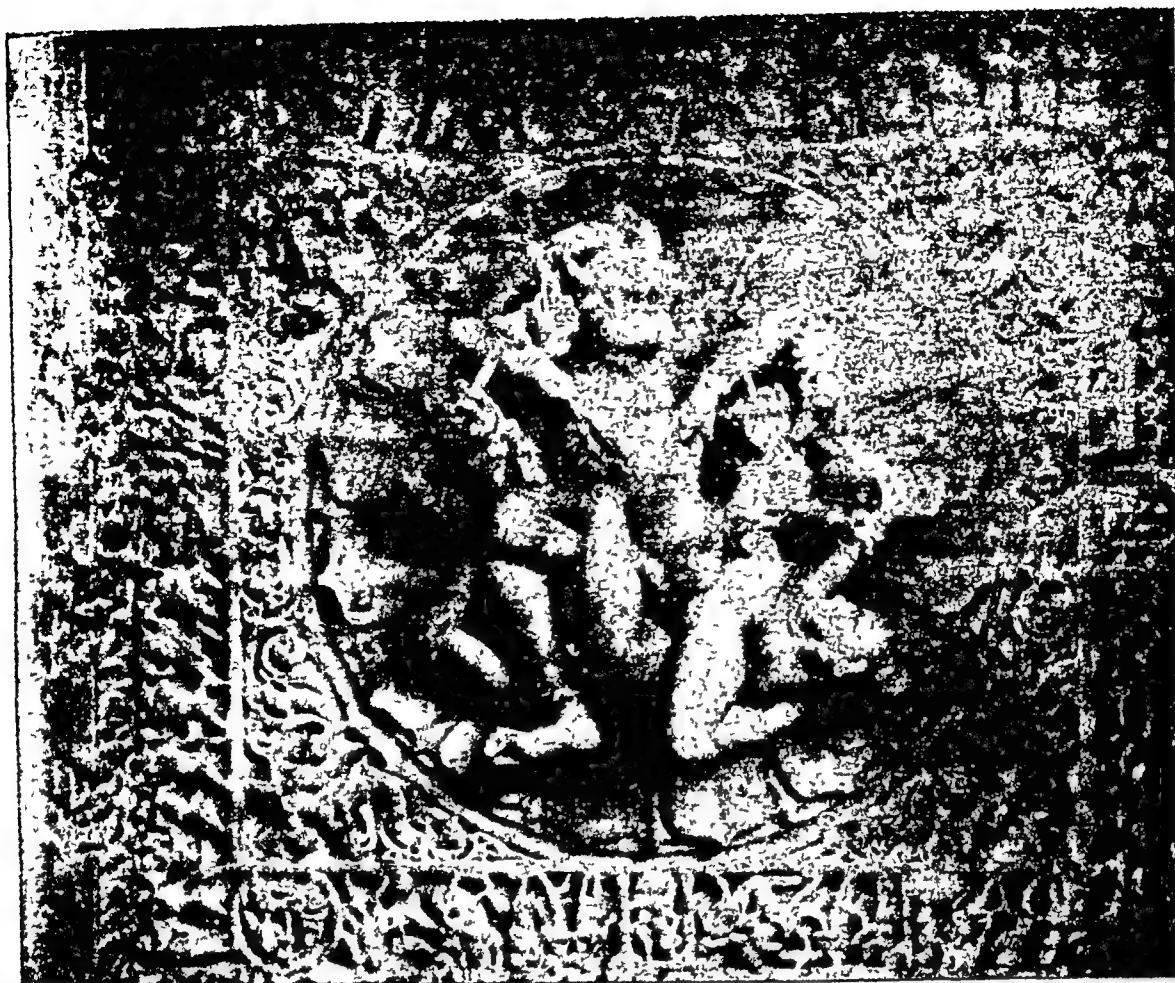
बुधवासही जैन मन्दिर का भीतरी दृश्य आवू ।

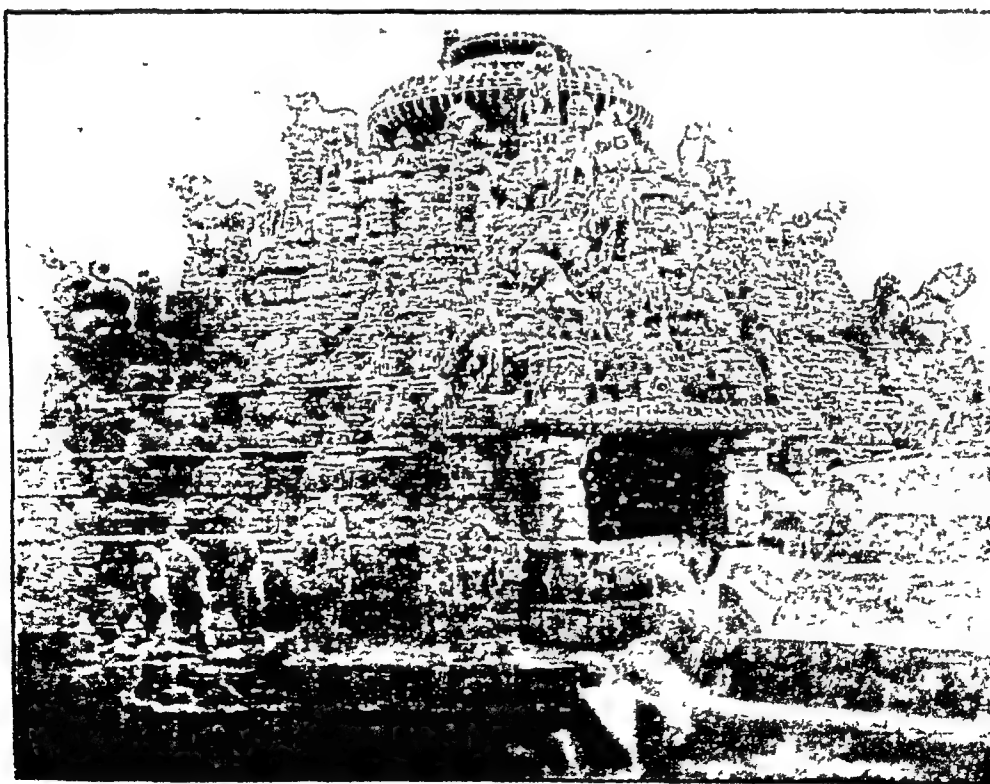
जगत्शरणा जी के मन्दिर का विमलता शिखर ज्योति (ज्योतिपुर)

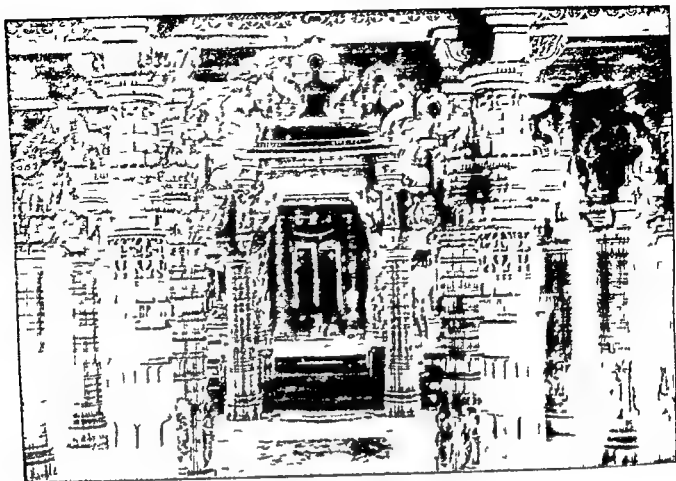
'जगन्शरणाजी के मन्दिर में गुरु जी का मंडप स्थापित (ज्योतिपुर)

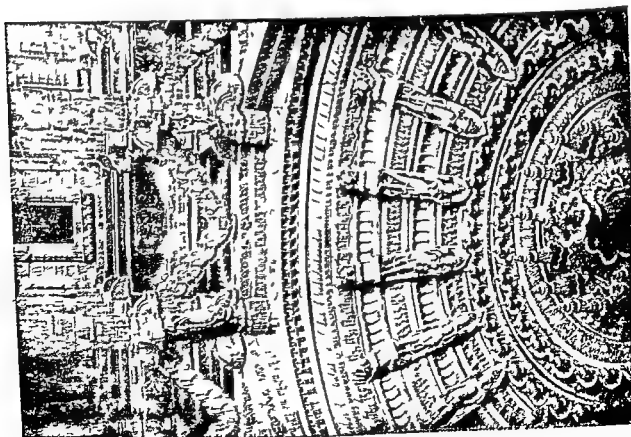
नरनिहावतार की मूर्ति । जैन मन्दिर आबू

जेसलमेर के जैन मन्दिर के सांभरण का सुन्दर दृश्य

जैन मन्दिर का भीतरी दृश्य, भाव

जैन मन्दिर का भीतरी दृश्य भाव

22

શ્રીધધકલગ નામના ઉત્તમ કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલ ગૌ 'ચંદ્ર' નો સુપુત્ર શકુન્તલ 'કેદર' એ કુન્ત-
નાલમાં ગૂંથીને અને પ્રાચીન ગાંગોત્રી અરલોકન કરીને પાતાના તવા પગના ઉપકારને મારે
વિક્રમ મંચ ૧૩૭૦ ની માલમાં વિજય દશમીને દિવસે થઈ, પ્રતિમા અને પ્રામાદના લક્ષણ
વાળો આ વાસ્તુમાર નામનો ગિરધરથ ગયો છે ॥ ૬૬ ॥ ૭૦ ॥

इति मौराष्ट्राष्ट्रान्तरगत-पादलिप्तपुर्णिसामिना पण्डितभगवानदामाय

जैनेनानुवादितं गृह-विम्ब-ग्रामाद प्रकरणत्रययुक्तं

वास्तुमारनामकं प्रकरण ममाप्तम् ।

—२७—

परिशिष्ट A

वज्रलेप—

मंदिर मकान आदि अधिक मजबूत करवाने माटे प्राचीन जमानाभां भीत आदिनी उपर जे लेप करवामां आवतो हतो, ते बृहत्संहितामां वज्रलेपना नामथी नीचे प्रमाणे प्रसिद्ध छे—

आमं तिन्दुकमामं कपित्थकं पुष्पमपि च शाल्मल्याः ।

बीजानि शल्लकीनां धन्वनवल्को वचा चेति ॥ १ ॥

एतैः सलिलद्रोणः क्वाथयितव्योऽष्टभागशेषश्च ।

अवतार्योऽस्य च कल्को द्रव्यैरेतैः समनुयोज्यः ॥ २ ॥

श्रीवासक-रस-गुग्गुलु-भल्लातक-कुन्दुरुक-सर्जरसैः ।

अतसी-बिल्वैश्च युतः कल्कोऽयं वज्रलेपाख्यः ॥ ३ ॥

तिन्दुकं तिन्दुकफलं आममपक्वम् । कपित्थकं कपित्थकफलमामेव । शाल्मल्याः शाल्मलिवृक्षस्य च पुष्पम् । शल्लकीनां शल्लकीवृक्षाणां बीजानि । धन्वनवल्को धन्वनवृक्षस्य वल्कस्त्वक् । वचा च, इत्येवं प्रकारः । एतैर्द्रव्यैः सह सलिलद्रोणः क्वाथयितव्यः । द्रोणः पलशतद्वयं षट्पञ्चाशदधिकम् । यावदष्टभागावशेषो भवति, द्वात्रिंशत्पलानि अवशिष्यन्त इत्यर्थः । ततोऽष्टभागावशेषोऽवतार्योऽवतारणीयो ग्राह्य इत्यर्थः । अस्य चाष्टभागशेषस्य तद्द्रव्यैर्वक्ष्यमाणैः कल्कश्चूर्णः समनुयोज्यो विधातव्यः । तच्चूर्णसंयुक्तः कार्य इत्यर्थः । कैः इत्याह—श्रीवासकेति श्रीवासकः प्रसिद्धवृक्षनिर्यासः । रसो बोलः, गुग्गुलुः प्रसिद्धः, भल्लातकः प्रसिद्ध एव, कुन्दुरुको देवदारुवृक्षनिर्यासः । सर्जरसः सर्जरसवृक्षनिर्यासः । एतैः तथा अतसी प्रसिद्धा । बिल्वं श्रीफलं एतैश्च युतः समवेतः । अयं कल्को वज्रलेपाख्यः, वज्रलेपेत्याख्या नाम यस्य ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥

काथा टींभई, काथा डोडां, शिभणाना ईल, सारईल (सादेडा, धूपेडा) ना भीज, धामण वृक्षनी छाल अने घोडावज, ऐ औषधो भराभर सरभे वजन प्रमाणे लई, पछी तेने ऐक द्रोण अर्थात् २५६ पल = १०२४ तोला पाण्डीमां नांभीने उकाणो करवो, न्यारे पाण्डी आठमो लाग रहे त्यारे नीचे उतारी, तेमां सुइवृक्षनो गुंढर (गेरजे), हीराभोण, गुगण, लीलाभा, देवदारनो गुंढ (कुंढ), राण. अणशी अने भीलीईल ऐ औषधोनं यूरु नांभवुं, जेथी वज्रलेप तैयार थाय छे ।

प्रासादहर्म्यवलभी-लिङ्गप्रतिमासु कुड्यकूपेषु ।
सन्तप्तो दातव्यो वर्षसहस्रायुतस्थायी ॥ ४ ॥

प्रासादो देवप्रासादः । हर्म्यम् । वलभी वातायनम् । लिङ्गं शिवलिङ्गम् । प्रतिमार्चा ।
एतासु तथा कुड्येषु मित्तिषु । कूपेषूदकोद्गारेषु । सन्तप्तोऽत्युष्णो दातव्यो देयः । वर्षसह-
स्रायुतस्थायी भवति । वर्षाणां सहस्रायुतं वर्षकोटि तिष्ठतीत्यर्थः ॥ ४ ॥

उपर्युपर्युक्तेषु कुड्येषु पञ्चलेप देवभट्टि, भट्टान्, अर्धेष्वा, शिवलिङ्ग, प्रतिमा [भूर्ति],
लीलायने कुडा विगरे डेकाषु ध्वेषु गरभ गरभ लगाने तो ते भट्टान् आदिनी स्थिति कुड्ये
वर्षनी थाय ।

अन्य प्रकारे वज्रलेप—

लाक्षाकुन्दुरुगुगुलु-गृहधूमकपित्थविल्वमभ्यानि ।
नागनिम्बतिन्दुकमदनफलमधुकमञ्जिष्ठाः ॥ ५ ॥
सर्जरससामलकानि चेति कल्कः कृतो द्वितीयोऽयम् ।
वज्राख्यः प्रथमगुणैरयमपि तेष्वेव कार्येषु ॥ ६ ॥

लाक्षा प्रसिद्धा वृक्षनिर्यासः । कुन्दुरुदेनदारवृक्षनिर्यासः । गुगुलुः प्रसिद्धः । गृहधूमो
जगारधूमः श्यामेति प्रसिद्धः । कपित्थः कपित्थवृक्षफलम् । विल्वमध्यम् । एतानि । तथा
नागफलम् । निम्बः प्रसिद्धः तिन्दुकं तिन्दुकफलम् । केचिन्नागवलाफलतिन्दुकमदनफलेति
पठन्ति । नागवलाफलम् । तिन्दुकफलं मदनफलं मधुकफलं मञ्जिष्ठा प्रसिद्धा । सर्जरसः सर्ज-
वृक्षनिर्यासः । रसो बोलः । आमलक धात्रीफलम् । एतानि च । इत्येव प्रकारो द्वितीयः
कल्कः कृतो वज्राख्यो वज्रलेपसञ्ज्ञः । प्रथमगुणैः पूर्वोक्तैर्गुणैरेतैः सलिलद्रोणः क्वाथयित-
व्योऽष्टभागशेषश्चेति तथा सन्तप्तो दातव्य इति । अयमपि वज्रलेपस्तेष्वेव प्राशुक्तेषु कार्येषु
प्राप्तादादिषु । स च वर्षसहस्रायुतं स्थायी भवति ॥ ५ ॥ ६ ॥

लाभ, देवदाउने । गुन्द [कुन्द], गुगल, श्यामा [लुगल] डेका, लीलाङ्ग, नागभला,
लीलाङ्ग, दीपङ्गाङ्ग, भीष्म, लेडीभ, मञ्ज, गण, दीराभेग, अने आभगा अने आभ-
धाने डेकाणे करी आभगे लाग पाणी भुले त्यागे उतागी गरभ गरभ भट्टान् आदिनी लीला
उपर लेप करनीथी ते भट्टाननी डेकाङ्ग वर्षनी स्थिति थाय ॥ ५ ॥ ६ ॥

चौबीस तीर्थकरों के अनुक्रमसे लांछन-

1 शृंग-वेला 	2 हाथी 	3 घोडा 	4 बानर
5 कौच 	6 पद्म-कमल 	7 स्वास्तिक 	8 चंद्रमा
9 मगर 	10 श्रीचक्र 	11 गेडा 	12 बैसा
13 लुअर 	14 सीवाना-वान 	15 वज्र 	16 हरिण
17 बकरा 	18 नडावर्त 	19 मल्ल 	20 कछुआ
21 नील कमल 	22 शंख 	23 सर्प 	24 सिंह

પરિશિષ્ટ B

જિનેશ્વરદેવ અને તેમનાં શાસનદેવોનું સ્વરૂપ ।

પ્રથમ આદિનાથ તીર્થંકર, ગોમુખયજ્ઞ અને ચક્રેશ્વરી યક્ષિણીનું સ્વરૂપ—

તત્રાષ્ટ્યં કનકાવદાતવૃષલાઞ્છનમુત્તરાષાઢાજાતં ધનૂરાશિં ચેતિ । તથા તત્તીર્થોત્પન્નગોમુખયક્ષં હેમવર્ણં ગજવાહનં ચતુર્ભુજં વરદાક્ષસૂત્રયુતદક્ષિણપાણિં માતુલિઙ્ગપાશાન્વિતવામપાણિં ચેતિ । તથા તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નામપ્રતિચક્રાભિધાનાં યક્ષિણીં હેમવર્ણાં ગરુડવાહનામષ્ટભુજાં વરદવાળચક્રપાશયુક્તદક્ષિણકરાં ધનુર્વજ્રચક્રાઙ્કુશવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૧ ॥

પ્રથમ ‘ શ્રી આદિનાથ ’ [ઋષભદેવ] નામના તીર્થંકરનો વર્ણ સુવર્ણની કાંતિ જેવો છે, તેમને વૃષભ [બલદ] નું ચિહ્ન છે, તથા તેમનું જન્મ નક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢા અને ધનરાશિ છે.

તેમના શાસનમાં ‘ ગોમુખ ’ નામનો યક્ષ છે, તે સુવર્ણની કાંતિવાળો, * હાથીની સવારી કરવાવાળો અને ચાર ભુજવાળો છે. તેનાં જમણી બે ભુજઓમાં વરદાન અને માળા, ડાબા બે હાથોમાં બીજોડ અને પાશ (ફાંસી) છે.

તેમનાજ શાસનમાં ‘ અપ્રતિચક્રા ’ (ચક્રેશ્વરી) નામની યક્ષિણી છે, તે સુવર્ણની કાંતિવાળી, ગરુડની સવારી કરવાવાળી અને + આઠ ભુજવાળી છે, તે જમણી ચાર ભુજઓમાં વરદાન, બાણ, ફાંસી અને ચક્રને, તથા ડાબી ચાર ભુજઓમાં ધનુષ્ય, વજ્ર, ચક્ર અને અંકુશ ને ધારણ કરે છે ।

૨-અજિતનાથ તીર્થંકર, મહાયક્ષ અને અજિતા યક્ષિણીનું સ્વરૂપ—

દ્વિતીયમજિતસ્વામિનં હેમામં ગજલાઞ્છનં રોહિણીજાતં વૃષરાશિં ચેતિ । તથા તત્તીર્થોત્પન્નં મહાયક્ષાભિધાનં યક્ષેશ્વરં ચતુર્મુખં શ્યામવર્ણં માતઙ્ગવાહનમષ્ટપાણિં વરદમુદ્રાક્ષસૂત્રપાશાન્વિતદક્ષિણપાણિં વીજપૂરકામયાઙ્કુશશક્તિયુક્તવામપાણિપલ્લવં ચેતિ । તથા તસ્મિન્નેવ

* આચારદિનકરમાં હાથી અને બલદ એ બે સવારી કરનાર માનેલ છે ।

+ રૂપમંડનમાં બાર ભુજવાળી પણ લખેલ છે, બાર ભુજવાળીના ઉપરના આઠ હાથોમાં ચક્ર, બે હાંથમાં વજ્ર, એક હાથમાં બીજોડ અને એક હાથમાં અભય છે । સિદ્ધાચલ આદિ કઈ એક તીર્થમાં ચાર ભુજવાળી અને રસિકની સવારીવાળી જોવામાં આવે છે । ચાર ભુજવાળીના ઉપરના બન્ને હાથમાં ચક્ર અને નીચેના એક હાથમાં બીજોડ અને એક હાથમાં અભય છે ।

તીર્થે સમુત્પન્નામજિતાભિધાના યક્ષિણી ગૌરવર્ણાં લોહાસનાધિરૂઢાં ચતુર્મુજાં વરદપાશાધિષ્ઠિ-
તદક્ષિણકરાં વીજપૂરકાદુઃશયુક્તનામકરા ચેતિ ॥ ૨ ॥

ખીજ ' અજિતનાથ ' નામના તીર્થકર છે, તેમના શરીરનો વર્ણુ મુવર્ણુ રંગનો છે, તેમને હાથીનું ચિન્હ છે, રોહિણી નક્ષત્રમાં જન્મ અને વૃષરાશિ છે ।

તેમના શાસનમાં ' મહાયક્ષ ' નામનો યક્ષ છે, તે ચાર મુખવાળો, કૃષ્ણ વર્ણુવાળો, હાથીની સવારી કરનારો અને આઠ ભુજવાળો છે, તે જમણી ચાર ભુજઓમાં વરદાન, મુદ્ગાર, માળા અને ફાસીને ધારણ કરે છે, તથા ડાબી ચાર ભુજઓમાં ખીજેડ, અભય, અકુશ અને શક્તિને ધારણ કરે છે ।

તેમનાજ શાસનમાં ' અજિતા ' (અજિતપક્ષા) નામની યક્ષિણી છે, તે ગૌર વર્ણુવાળી, + લોહાસન પર બેઠેલી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણી બે ભુજઓમાં વરદાન અને ફાસી ને, ડાબી બે ભુજઓમાં ખીજેડ અને અકુશને ધારણ કરે છે ।

૩-સમવનાય તીર્થકર, ત્રિમુખયક્ષ અને દુરિતારિ યક્ષિણીનું સ્વરૂપ—

તથા તૃતીય સમવનાયં હેમામં અશ્વલાઙ્ગન મૃગશિરજાતં-મિથુનરાશિ ચેતિ । તસ્મિસ્તીર્થે સમુત્પન્ન ત્રિમુખયક્ષેશ્વર ત્રિમુખં ત્રિનેત્રં શ્યામવર્ણં મયૂરવાહનં પદ્મજં નકુલગદાભયયુક્તદક્ષિણપાણિ માતુલિજ્ઞનાગાક્ષસૂત્રાન્વિતવામહસ્તં ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં દૂરિતારિદેવી ગૌરવર્ણાં મેવવાહનાં ચતુર્મુજાં વરદાક્ષસૂત્રયુક્તદક્ષિણકરાં ફલાભયાન્વિતવામકરાં ચેતિ ॥ ૩ ॥

ત્રીજા ' સભવનાથ ' નામના તીર્થકર છે, તે મુવર્ણુવર્ણુવાળા અને ચોડાના ચિન્હવાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર મૃગશિર અને મિથુનરાશિ છે ।

તેમના તીર્થમાં ' ત્રિમુખ ' નામનો યક્ષ છે, તેને ત્રણ મુખ ત્રણ ત્રણ નેત્રવાળા છે, તે શરીરે કૃષ્ણ રંગનો, મેરની સવારી કરનારો અને છ ભુજવાળો છે, જમણી ત્રણ ભુજઓમાં નાળીઓ ગદા અને અભયને, ડાબી ત્રણ x ભુજઓમાં ખીજેડ, સાપ અને માળાને ધારણ કરે છે ।

* સાગરચન્દ્રસંક્રિત મહાધિરાજ કલ્પમાં [ગન્નેન્દ્રવદનો] એવો પાઠ સંગ્રહાની ભવથી અશુદ્ધ છપાયેલ છે, તે ઠેકાણે [ગન્નેન્દ્રવદનો] બેઠ્યો છે ।

+ આચારદિનકરમાં ગાયત્રી સરાગી ઝરનાગી કહી છે । ૧૦ લાં ૬૩ મૂરતમાં ચણિગતિ જિનાનદ રણિ સચિત ધાપેવ છે, તેમાં બકરાનું વાહન આપ્યું છે, તે અશુદ્ધ જણાય છે ।

x મીઝીછએ બૃહદ્શિલ્પશાસ્ત્ર લાગ ૨ મા ડાળા હાથના શસ્ત્રો અશુદ્ધ લખેલા છે ।

તેમનાજ તીર્થમાં ' દુરિતારિ ' નાગની યક્ષિણી છે, તે ગૌર વર્ણવાળી, * ઘેટાની સવારી કરવાવાળી અને ચાર ભુજવાળી છે, જમણી બે ભુજઓમાં વરદાન અને માળાને, ડાબી બે ભુજઓમાં + ક્ષ્ણ અને અભયને ધારણ કરે છે ।

૪-અમિનન્દન તીર્થંકર, ર્શ્વરયક્ષ અને કાલિકા દેવીનું સ્વરૂપ—

તથા ચતુર્થમમિનન્દનજિનં કનકધુતિં કપિલાઞ્છનં શ્રવણોત્પન્નં મકરરાશિં ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નમીશ્વરયક્ષં શ્યામવર્ણં ગજવાહનં ચતુર્ભુજં માતુલિંગાક્ષસૂત્ર-યુતદક્ષિણપાણિં નકુલાક્ષુશાન્વિતવામપાણિં ચેતિ । તસ્મિન્નૈવ તીર્થે સમુત્પન્નાં કાલિકાદેવીં શ્યામવર્ણાં પદ્માસનાં ચતુર્ભુજાં વરદપાશાધિષ્ઠિતદક્ષિણભુજાં નાગાક્ષુશાન્વિતવામકરાં ચેતિ ॥ ૪ ॥

એથા ' અમિનન્દન ' નામના તીર્થંકર છે, તે સુવર્ણવર્ણવાળા અને વાંદરાના ચિન્હવાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર શ્રવણ અને મકર રાશિ છે ।

તેમના શાસનમાં ' ઇશ્વર ' નામનો યક્ષ છે, તે કૃષ્ણવર્ણનો, હાથીની સવારી કરનારો અને ચાર ભુજવાળો છે, તે જમણી બે ભુજઓમાં બીજોડ અને માળાને, ડાબી બે ભુજઓમાં નાળીઓ અને અંકુશને ધારણ કરે છે ।

તેમના શાસનમાં ' કાલિકા ' નામની યક્ષિણી છે, તે કૃષ્ણવર્ણની, કમળ ઉપર બેઠેલી અને ચાર ભુજવાળી છે, જમણી બે ભુજઓમાં વરદાન અને કાંસીને, ડાબી બે ભુજઓમાં નાગ અને અંકુશને ધારણ કરે છે ।

૫-સુમતિનાથ તીર્થંકર, તુંવરુયક્ષ અને મહાકાલી દેવીનું સ્વરૂપ—

તથા પઞ્ચમં સુમતિજિનં હેમવર્ણં ક્રૌઞ્ચલાઞ્છનં મઘોત્પન્નં સિંહરાશિં ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં તુમ્બરુયક્ષં શ્વેતવર્ણં ગરુડવાહનં ચતુર્ભુજં વરદશક્તિયુતદક્ષિણપાણિં નાગપાશ (ગદા) યુક્ત વામહસ્તં ચેતિ । તસ્મિન્નૈવ તીર્થે સમુત્પન્નાં મહાકાલીં દેવીં સુવર્ણવર્ણાં પદ્મવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદપાશાધિષ્ઠિતદક્ષિણકરાં માતુલિજ્ઞા-ક્ષુશયુક્તવામભુજાં ચેતિ ॥ ૫ ॥

* દેવતામૂર્તિપ્રકરણમાં પાડાનું વાહન લખ્યું છે તથા સાગરચંદ્રસૂચિત મંત્રાધિરાજકલ્પમાં મોરનું વાહન લખ્યું છે ।

+ ચતુર્વિંશતિ ચરિત્રમાં [ક્ષિમૃદ] સર્પ લખ્યું છે । દેવ લાંબું સૂરતમાં ચતુર્વિંશતિજિનસ્તુતિ સચિત્રમાં ફલને ઠેકાણે ફલક [ઢાલ] આપી છે તે અશુદ્ધ છે । કેમકે ધણે ઠેકાણે જોવામાં આવે છે કે એક હાથમાં તરવાર હોય તો બીજા હાથમાં ઢાલ હોય છે. પરંતુ તરવાર ન હોય તો ઢાલ પણ હોતી નથી. ઢાલનો સંબંધ તરવારની સાથે છે. આ પ્રમાણે કઇ ઠેકાણે ભૂલ કરી છે ।

પાયમા ' સુમતિનાથ ' નામના તીર્થંકર છે, તે સુવર્ણવર્ણના અને કૌચ પક્ષીના ચિહ્નવાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર મઘા અને મિહુ રાશિ છે ।

તેમના તીર્થમા ' તુંબૂ ' નામનો યક્ષ છે, તે મંદેદ વર્ણનો, ગરુડની મવારી કરનારો અને ચાર ભુજવાળો છે । જમણી બે ભુજઓમા વરદાન અને શક્તિને, * ડાબી બે ભુજઓમા નાગ-પાગ અને (ગદા) ને ધારણ કરે છે ।

તેમના તીર્થમાં ' મહાકાલી ' નામની યક્ષિણી છે, તે સુવર્ણવર્ણવાળી, કમલના વાહન વાળી અને ચાર ભુજવાળી છે, જમણી બે ભુજઓમા વરદાન અને પાગને, ડાબી બે ભુજ ઓમા બીજોડ અને અકુશને ધારણ કરે છે ।

૬-પદ્મપ્રભ તીર્થંકર, કુસુમયક્ત અને શ્યામાદેવીનું સ્વરૂપ—

તથા પદ્મ પદ્મપ્રભ રક્તવર્ણ કમલલાઞ્છનં ચિત્રાનક્ષત્રજાતં કન્યારાશિ ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં કુસુમં યક્ષં નીલવર્ણ કુરુજ્જવાહનં ચતુર્મુજં ફલાભયયુક્તદક્ષિણપાણિ નકુલાક્ષસૂત્રયુક્તવામપાણિ ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નામચ્યુતાં ઠેવીં શ્યામવર્ણાં નરવાહનાં ચતુર્મુજાં વરદવાણાન્વિતદક્ષિણકરાં કાર્મુકાભયયુતવામહસ્તાં ચેતિ ॥૬ ॥

છતા ' પદ્મપ્રભ ' નામના તીર્થંકર છે, તે લાલવર્ણના અને કમળના ચિહ્નવાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર ચિત્રા અને કન્યારાશિ છે ।

તેમના તીર્થમા ' કુસુમ ' નામનો યક્ષ છે, તે લીલાવર્ણનો, હરિજીની મવારી કરનારો અને ચાર ભુજવાળો છે, જમણી બે ભુજઓમા નૃદ્ધ અને અલયને, ડાબી બે ભુજઓમાં નાળીઓ અને માળાને ધારણ કરે છે ।

તેમના તીર્થમા ' અચ્યુતા ' (શ્યામા) નામની યક્ષિણી છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળી, પુરૂષની મવારી કરનાવાળી અને x ચાર ભુજવાળી છે, જમણી બે ભુજઓમા વરદાન અને બાણને, ડાબી બે ભુજઓમા ધનુષ અને અલયને ધારણ કરે છે ।

* પ્રવચનમાલ્દાર, આચાર્યદિનકર ત્રિપથિચિત્ર, મત્રાધિગાનકપ અને દેવતામૂર્તિપ્રકરણમા ડાબા બે હાથમા નાગ પાત અને નદાને ધારણ કરનાર લખેલ છે ।

x દેવ લાંબ દંડ મૂર્તિમા ડાબેબ અંબે નિમ્ન મુર્તિમા ક્યને ઠેમણે હાથ ગળી છે તે અચ્યુદ છે ।

x આચાર્યદિનકર અને ચતુર્વાગતિચિત્રમા જમણી બે ભુજઓમા વરદાન અને પાશ તથા ડાબી બે ભુજઓમા અકુશ અને બીજોડ ધારણ કરે છે, તેમ લખ્યું છે ।

१ आदिनाथ (ऋषभदेव) के शासनदेव और देवी-

१ - गोमुख यक्ष

१ - चक्रेश्वरी देवी

२ अजितनाथ के शासनदेव और देवी-

२ - महायक्ष

२ - अजितबला देवी

३ संभवनाथ के शासनदेव और देवी-

३ - त्रिमूर्ति यक्ष

३- दुरितारि देवी

४ अभिनंदनजिन के शासनदेव और देवी-

४- ईश्वर यक्ष

४- कालीदेवी

५ सुमतिनाथ के शासनदेव और देवी-

५- तुंबस यक्ष

५- 'महाकाली देवी

६ पद्मप्रभजिन के शासनदेव और देवी-

६- कुसुम यक्ष

६ अच्युता-श्यामा
देवी

७ सुपार्थ्वजिन के शासनदेव और देवी-

७ - मातंग यक्ष

७ - शान्ता देवी

८ चन्द्रप्रभुजिन के शासनदेव और देवी-

८ - विजय यक्ष

८ - ज्वाला (शुक्ररी) देवी

૭—સુપાર્શ્વનાથ તીર્થંકર, માતંગયક્ષ અને શાન્તાદેવીનું સ્વરૂપ—

તથા સપ્તમં સુપાર્શ્વં હેમવર્ણં સ્વસ્તિકલાઞ્છનં વિશાખોત્પન્નં તુલારાશિં ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં માતંગયક્ષં નીલવર્ણં ગજવાહનં ચતુર્ભુજં બિલ્વપાશયુક્તદક્ષિણપાણિં નકુલકાંકુશાન્વિતવામપાણિં ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં શાન્તાદેવીં સુવર્ણવર્ણાં ગજવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદાક્ષસૂત્રયુક્તદક્ષિણકરાં શૂલાભયયુતવામ-હસ્તાં ચેતિ ॥ ૭ ॥

સાતમા 'સુપાર્શ્વજિન' નામના તીર્થંકર છે, તે સુવર્ણ વર્ણવાળા અને સ્વસ્તિકના લાંછનવાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર વિશાખા અને તુલારાશિ છે ।

તેમના શાસનમાં 'માતંગ' નામનો યક્ષ છે, તે લીલાવર્ણનો હાથીની સવારી કરવાવાળો અને ચાર ભુજવાળો છે, જમણી બે ભુજઓમાં બીલીફળ અને પાશ (ફાંસી) ને, ડાબી બે ભુજઓમાં તોળીઓ અને અંકુશને ધારણ કરે છે ।

તેમના શાસનમાં 'શાંતા' નામની યક્ષિણી છે, તે સુવર્ણવર્ણવાળી, હાથીની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે, જમણી બે ભુજઓમાં વરદાન અને માળાને, * ડાબી બે ભુજઓમાં શૂળી અને અભયને ધારણ કરવાવાળી છે ।

૮—ચંદ્રપ્રભતીર્થંકર, વિજયયક્ષ અને શ્રુકુટીદેવીનું સ્વરૂપ—

તથાષ્ટમં ચંદ્રપ્રભજિનં ધવલવર્ણં ચંદ્રલાઞ્છનમનુરાધોત્પન્નં વૃશ્ચિકરાશિં ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં વિજયયક્ષં હરિતવર્ણં ત્રિનેત્રં હંસવાહનં દ્વિભુજં દક્ષિણહસ્તે ચક્રં વામે મુદ્ગરામિતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં શ્રુકુટીદેવીં પીતવર્ણાં વરાહ (વરાલક ?) વાહનાં ચતુર્ભુજાં સ્વદ્ગમુદ્ગરાન્વિતદક્ષિણભુજાં ફલકપરશુયુતવામ-હસ્તાં ચેતિ ॥ ૮ ॥

આઠમા 'ચંદ્રપ્રભજિન' નામના તીર્થંકર છે, તે સફેદ વર્ણના અને ચંદ્રમાના લાંછનવાળા છે । તેમનું જન્મનક્ષત્ર અનુરાધા અને વૃશ્ચિકરાશિ છે ।

તેમના શાસનમાં 'વિજય' નામનો યક્ષ છે, તે લીલાવર્ણનો, ત્રણ નેત્રવાળો, હંસની સવારી કરનારો અને બે ભુજવાળો છે, તે જમણી ભુજમાં x ચક્ર અને ડાબા હાથમાં મુદ્ગર ને ધારણ કરે છે ।

*—સાગરચંદ્રસૂરિદ્વિત મંત્રાધિરાજ કલ્પમાં ડાબા હાથમાં પાશ અને અંકુશ લખે છે ।

x—ચતુર્વિંશતિજિન ચરિત્રમાં 'તરવાર' જણાવે છે ।

તેમના તીર્થમા 'ભુકુટી' (જવાલા) નામની દેવી છે, તે પીલાવર્ણની, * મુઅર (ગ્રાસ) ની સવારી કરનારી, અને ચાર ભુજવાળી છે, જમણી બે ભુજઓમા તરવાર અને સુદગર ને તથા ડાબા બે હાથોમા દાલ અને ડરમીને ધારણ કરે છે ।

૯—સુવિધિનાથ તીર્થંકર, અજિતયજ્ઞ અને સુતારકા દેવીનું સ્વરૂપ—

તથા નવમં સુવિધિજિન ધવલવર્ણ મકરલાઞ્છન મૂલનક્ષત્રજાત ધનૂરાશિ ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નમજિતયક્ષં શ્વેતવર્ણ કૂર્મવાહનં ચતુર્ભુજં માતુલિંગાક્ષસ્ત્રયુક્ત-
વક્ષિણપાણિં નકુલકુન્તાન્વિતવામપાણિ ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં સુતા-
રાદેવી ગૌરવર્ણાં વૃષવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદાક્ષસ્ત્રયુક્તદક્ષિણભુજાં કલશાંકુ-
શાન્વિતવામપાણિં ચેતિ ॥ ૯ ॥

નવમા 'સુવિધિનાથ' નામના તીર્થંકર છે, તેમના શરીરના વર્ણ સફેદ રંગનો છે, તથા મધરતુ લાઇન, જન્મનક્ષત્ર મૂલ અને પનરાશિ છે ।

તેમના તીર્થમા 'અજિત' નામનો યજ્ઞ છે, તે સફેદ રંગનો, કાચબાની સવારી કરનારો અને ચાર ભુજવાળો છે, તે જમણા બે હાથોમા બીજોડ અને x માલાને તથા ડાબા બે હાથોમા નોળીઓ અને લાલાને ધારણ કરે છે ।

તેમના તીર્થમા 'સુતારા' નામની યક્ષિણી છે, તે ગૌરવર્ણની, વૃષભ (ખલદ) ની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે, તેના જમણા બે હાથોમા વરદાન અને માળા છે, ડાબા બે હાથોમા કલશ અને અકુશ છે ।

૧૦—શીતલનાથ તીર્થંકર વ્રહ્મયજ્ઞ અને અશોકાદેવીનું સ્વરૂપ—

તથા દશમ શીતલનાથ હેમામં શ્રીવત્સલાઞ્છનં પૂર્વાપાદોત્પન્નં ધનૂરાશિ ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્ન વ્રહ્મયક્ષં ચતુર્ભુજં ત્રિનેત્ર ધવલવર્ણ પદ્માસનમષ્ટ-
માતુલિંગમુદ્ગરપાશામયુક્તદક્ષિણપાણિં નકુલગદાંકુશાક્ષસ્ત્રાન્વિતવામપાણિ ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નામશોકાં દેવી મુદ્ગવર્ણાં પદ્મવાહનાં ચતુર્ભુજાં
વરદપાશયુક્તદક્ષિણકર્ણાં ફલાંકુશયુક્તવામકર્ણાં ચેતિ ॥ ૧૦ ॥

*—પ્રવચનસારોપદેશ ત્રિપદિચરિત્ર, આગ્રાતદિનકર આદિમા 'વરાહ' (ગ્રાસ) ની સવારી લખી છે દેવતામૂર્તિ પ્રકટામા સિ હની સવારી લખી છે અને ચતુર્દિગતિનિત્ર ચરિત્રમા હમની સવારી લખી છે ।

x—મુદ્રાધિરાજ-૪મા અ ૧૫ જણાવે છે ।

દશમા ' શીતલનાથ ' નામના તીર્થંકર છે, તે સુવર્ણવર્ણવાળા અને શ્રીવત્સના ચિહ્નવાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર પૂર્વાષાઢા અને ધનુરાશિ છે ।

તેમના તીર્થમાં ' બ્રહ્મયક્ષ ' નામનો યક્ષ છે, તે ચાર ભુજવાળો, પ્રત્યેક મુખ ત્રણ ત્રણ નેત્રવાળા, શરીરે સફેદ વર્ણનો, કમલના આસનવાળો અને આઠ ભુજવાળો છે । તેના જમણા ચાર હાથોમાં ળીજેર, મુદ્ગર, પાશ (ફાંસી) અને અભય છે, ડાબા ચાર હાથોમાં નોળીઓ, ગદા, અંકુશ અને માળા છે ।

તેમના તીર્થમાં ' અશોકા ' નામની યક્ષિણી છે, તે મગના વર્ણવાળી, કમલના આસનવાળી અને ચાર હાથવાળી છે, તેના જમણા બે હાથમાં વરદાન અને ફાંસી છે, ડાબા બે હાથમાં * ફલ અને અંકુશ છે ॥ ૧૦ ॥

૧૧—શ્રેયાંસનાથ તીર્થંકર, ર્શ્વરયક્ષ અને માનવીદેવીનું સ્વરૂપ—

તથૈકાદશં શ્રેયાસં હેમવર્ણં ગણ્ડકલાઞ્છનં શ્રવણોત્પન્નં મકરરાશિં ચેતિ ।
તત્તીર્થોત્પન્નમીશ્વરયક્ષં ધવલવર્ણં ત્રિનેત્રં વૃષભવાહનં ચતુર્મુજં માતુલિંગગદાન્વિ-
તદક્ષિણપાણિં નકુલાક્ષસૂત્રયુક્તવામપાણિં ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં
માનવીંદેવીં ગૌરવર્ણાં સિંહવાહનાં ચતુર્મુજાં વરદમુદ્ગરાન્વિતદક્ષિણપાણિં કાર-
શાંકુશયુક્તવામકરાં ચેતિ ॥ ૧૧ ॥

અગિયારમા ' શ્રેયાંસનાથ ' નામના તીર્થંકર છે, તે સુવર્ણ વર્ણવાળા અને ખડ્ગીના લાંછનવાળા છે । તેમનું જન્મનક્ષત્ર શ્રવણ અને મકરરાશિ છે ।

તેમના તીર્થમાં ' ઈશ્વર ' નામનો યક્ષ છે, તે સફેદ વર્ણનો, ત્રણ નેત્રવાળો, બલદની સવારી કરનારો અને ચાર હાથવાળો છે । તેના જમણા બે હાથોમાં ળીજેર અને ગદા છે, તથા x ડાબા બે હાથોમાં નોળીઓ અને માળા છે ।

તેમના તીર્થમાં ' માનવી ' (શ્રીવત્સા) નામની દેવી છે, તે ગૌરવર્ણવાળી, સિંહની સવારી કરનારી અને + ચાર ભુજવાળી છે । તેના જમણા બે હાથમાં વરદાન અને મુદ્ગર છે, તથા ડાબા બે હાથમાં કલશ અને અંકુશ છે ।

*—દેવો લાંબાં ઇંડુસુરતમાં હાથેલ ચંદ્ર જિં રત્ન માં ઢાલ આપીછે તે અશુદ્ધ છે ।

x—દેવતામૂર્તિપ્રકરણમાં ડાબા હાથમાં અંકુશ અને કમલ લખે છે ।

+—દેવો મૂળ પ્રાં માં ચારે હાથમાં અનુક્રમે અંકુશ, વરદાન, નોળીઓ અને મુદ્ગર લખે છે । ત્રિપદ્ધિચરિત્રમાં ડાબા હાથમાં કલશ અને અંકુશ લખે છે ।

૧૨—વાસુપૃથ્વ તીર્થંકર કુમારયક્ષ અને પ્રવણ્ડાદેવીનું સ્વરૂપ—

તથા દ્વાદશં વાસુપૃથ્વં રક્તવર્ણ માલિપલાઞ્છનં ઇતભિપજિ જાતં કુમ્ભરાશિ
ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં કુમારયક્ષં શ્વેતવર્ણં હંમવાહનં ચતુર્ભુજં માતુલિંગવાળાન્વિત-
દક્ષિણપાણિં નકુલકથનુયુક્તવામપાણિ ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં પ્રવણ્ડા-
દેવીં કયામવર્ણાં અશ્વવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદશાક્તિયુક્તદક્ષિણકરાં પુષ્પગદાયુક્ત-
વામપાણિ ચેતિ ॥ ૧૨ ॥

વાસુપૃથ્વ નામના બ્રાહ્મ તીર્થંકર છે, તે લાલવર્ણવાળા અને પાદના ચિન્હવાળા છે, તેમનું
જન્મનક્ષત્ર ગતલિપા અને કુંભગણિ છે ।

તેમના તીર્થમાં 'કુમાર' નામનો યક્ષ છે, તે મેઢે વર્ણવાળો હુમની મચારી કરનારો અને
ચાર ભુલવાળો છે । તેના જમણા બે હાથમાં બીજોદ્ધ અને બાણ છે । તથા ડાબા બે હાથમાં નાળીઓ
અને ધનુષ છે ।

તેમના તીર્થમાં 'પ્રવણ' (પ્રવળ) નામની દેવી છે, તે કૃપાવર્ણવાળી, ઘોડાની મચારી
કરનારી અને ચાર હાથવાળી છે । તેના જમણા બે હાથમાં વરદાન અને શક્તિ છે । તથા ડાબા
બે હાથમાં ફૂલ અને ગદા છે ।

૧૩—ચિમલનાથ તીર્થંકર, પન્મુચયક્ષ અને વિદિતાદેવીનું સ્વરૂપ—

તથા ત્રયોદશ ચિમલનાથં કનકવર્ણં વરાહલાઞ્છનમુત્તરભાદ્રપદાજાતં મીન-
રાશિ ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્ન પન્મુચ્ચ યક્ષ શ્વેતવર્ણં ત્રિલિંગવાહન દ્વાદશભુજં ફલ-
ચક્રવાળસ્વદ્ગદાશાક્તસૂત્રયુક્તદક્ષિણપાણિં નકુલચક્રધનુઃફલકાંકુશામયયુક્તવા-
મપાણિ ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં વિદિતા દેવીં હરિતાલવર્ણાં પદ્માસ્ત્રદાં
ચતુર્ભુજાં વાળપાશયુક્તદક્ષિણપાણિ ધનુર્નાગયુક્તવામપાણિ ચેતિ ॥ ૧૩ ॥

ચિમલનાથ નામના તેરમા તીર્થંકર છે, તે સુવર્ણવાર્ણવાળા અને મૂચરના લાછનવાળા છે,
તેમનું જન્મનક્ષત્ર ઉત્તરાષાઢપદા અને મીનગણિ છે ।

તેમના તીર્થમાં 'પન્મુચ' નામનો યક્ષ નામ પ્રમાણે છ મુખવાળો છે, તે મેઢે વર્ણવાળો,
મોની સચારી કરનારો અને ચાર હાથવાળો છે, તે જમણા છ હાથમાં ફૂલ, ચક્ર, * બાણ, તરનાર,

*—મનાગિગ/૬૮૫માં શક્તિ લખે છે તે યુગ્મ નથી । તેમજ દેવ લાંબા કાંડ સુરતમાં બાથેથી ચંડાનું સ્તંભ મા ફૂલને
ઠેકાણે ઢાલ આપી છે તે પણ અશુદ્ધ છે ।

६ सुविधिजिन के शासनदेव और देवी-

९ - अजित यक्ष

९ - सुतारा देवी

१० शतिलाजिन के शासनदेव और देवी-

१० - ब्रह्म यक्ष

१० - अशोका देवी

११ श्रेयांसजिन के शासनदेव और देवी-

११- ईश्वर यज्ञ

११ मानवी (जीवन्ता) देवी

१२ वामपूज्यजिन के शासनदेव और देवी-

१२- कुमार यज्ञ

१२ - प्रवडा (प्रवरा) देवी

१३ विमलनाथ के शासनदेव और देवी-

१३ - षण्मुख यक्ष.

१३ विदिता (विजया) देवी

१४ अनन्तनाथ के शासनदेव और देवी-

१४ - पाताल यक्ष

१४ - अंकुशा देवी

१५ धर्मनाथ के शासनदेव और देवी-

१५- हिम्वर यक्ष

१५- कंदर्पो (पद्मगा) देवी

१६ शान्तिनाथ के शासनदेव और देवी-

१६- गरुड यक्ष

१६- निकोणी देवी

ફાંસી અને માળા ને, તથા ડાબા છ હાથોમાં નોળીઓ, ચક્ર, ધનુષ, ઢાલ, અંકુશ અને અભયને ધારણ કરે છે ।

તેમના તીર્થમાં ' વિદિતા ' (વિજયા) નામની દેવી છે, તે હરતાલના વર્ણવાળી, કમલના આસનવાળી અને ચાર હાથવાળી છે, તે જમણા બે હાથમાં બાણ અને ફાંસી ને, તથા ડાબા બે હાથમાં ધનુષ અને સાંપને ધારણ કરે છે ।

૧૪—અનંતનાથ તીર્થંકર, પાતાલયક્ષ અને અંકુશાદેવીનું સ્વરૂપ—

તથા ચતુર્દશમનન્તં જિનં હેમવર્ણં શ્યેનલાઙ્છનં સ્વાતિનક્ષત્રોત્પન્નં તુલારાશિં ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં પાતાલયક્ષં ત્રિમુખં રક્તવર્ણં મકરવાહનં ષડ્ભુજં પદ્મચ્છદ્ધ-
પાશયુક્તદક્ષિણપાણિં નકુલફલકાક્ષસૂત્રયુક્તવામપાણિં ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નામંકુશાં દેવીં ગૌરવર્ણાં પદ્મવાહનાં ચતુર્ભુજાં ચ્છદ્ધપાશયુક્તદક્ષિણકરાં ચર્મફલકાંકુશયુતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૧૪ ॥

અનંતનાથ નામના ચૌદમા તીર્થંકર છે, તે સુવર્ણવર્ણવાળા અને શ્યેન (બાજ) પક્ષીના લાંછનવાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર સ્વાતિ અને તુલા રાશિ છે ।

તેમના તીર્થમાં ' પાતાલ ' નામનો યક્ષ છે તે ત્રણ * મુખવાળો, લાલ વર્ણવાળો, મધરની સવારી કરનારો અને છ ભુજવાળો છે, તે જમણા ત્રણ હાથમાં કમલ, તરવાર અને ફાંસીને, તથા ડાબા ત્રણ હાથમાં નોળીઓ , ઢાલ અને માળાને ધારણ કરે છે ।

તેમના તીર્થમાં ' અંકુશા ' નામની દેવી છે, તે ગૌરવર્ણવાળી, કમલના આસનવાળી અને ચાર ભુજવાળી છે, તેના જમણા બે હાથમાં તરવાર અને ફાંસી છે, તથા ડાબા બે હાથમાં ઢાલ અને અંકુશ છે ।

૧૫—ધર્મનાથ તીર્થંકર, કિન્નર યક્ષ અને કંદર્પાદેવીનું સ્વરૂપ—

તથા પञ્ચદશં ધર્મજિનં કનકવર્ણં વજ્રલાઙ્છનં પુષ્યોત્પન્નં કર્કરાશિં ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં કિન્નરયક્ષં ત્રિમુખં રક્તવર્ણં કૂર્મવાહનં ષડ્ભુજં બીજપૂરકગદાભયયુક્ત-
દક્ષિણપાણિં નકુલપદ્માક્ષમાલાયુક્તવામપાણિં ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં કન્દર્પાં દેવીં ગૌરવર્ણાં મત્સ્યવાહનાં ચતુર્ભુજામુત્પલાંકુશયુક્તદક્ષિણકરાં પદ્માભ-
યયુક્તવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૧૫ ॥

*—મંત્રાધિરાજકલ્પમાં ત્રણમુખ ત્રણ ત્રણ નેત્રવાળા અને કમલના આસનવાળા લખે છે ।

ધર્મનાથ નામના પદરમા તીર્થકર છે, તે સુવર્ણના વર્ણવાળા અને વજ્રના લાંછનવાળા છે, તેમતુ જન્મનક્ષત્ર પુથ અને કર્કશગિ છે ।

તેમના તીર્થમા ' કિન્નર ' નામનો યક્ષ છે, તે ત્રણ સુખનાજો, લાલ વર્ણવાળો, કાચબાની સનારી કરનારો અને છ હાથવાળો છે, તે જમણા ત્રણ હાથોમા ણીજોડ, ગદા અને અલયને, તથા ડાબા ત્રણ હાથોમા નોળીઓ, કમળ અને માળાને ધારણ કરે છે ।

તેમના તીર્થમાં ' કદર્પા ' (પત્રગા) નામની દેવી છે, તે ગૌરવર્ણ વાળી, માછલીની સનારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે, તે જમણા બે હાથમા કમલ અને અકુશને, તથા ડાબા બે હાથમા પદ્મ અને અલયને ધારણ કરે છે ।

૧૬—શાન્તિનાથ તીર્થકર, ગરુડચક્ત અને નિર્વાણીદેવીનું સ્વરૂપ—

તથા પોઢશં શાન્તિનાથં હેમવર્ણ મૃગલાજ્ઞનં ભરણ્યાં જાતં મેપરાશિ ચેતિ ।
તત્તીર્થોત્પન્ન ગરુડચક્તં વરાહવાહન ક્રોઢવદનં ક્યામવર્ણ ચતુર્ભુજ ધીજપૂરકપદ્મયુ-
ક્તદક્ષિણપાણિ નકુલાક્ષસૂત્રયુક્તવામપાણિં ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં
નિર્વાણીં દેવીં ગાંરવર્ણાં પદ્માસનાં ચતુર્ભુજાં પુસ્તકોત્પલયુક્તદક્ષિણકરાં કમળહ્રુ
કમલયુતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૧૬ ॥

શાન્તિનાથ નામના મોળામા તીર્થકર છે, તે સુવર્ણના વર્ણવાળા અને હરિણના લાંછનવાળા છે, તેમતુ જન્મનક્ષત્ર ભરણી અને મેપ રાગિ છે ।

તેમના તીર્થમા ' ગરુડ ' નામનો યક્ષ છે, તે સૂઅરની સનારી કરનારો, સૂઅરના સુખ-વાળો, કૃષ્ણવર્ણવાળો અને ચાર ભુજવાળો છે । તે જમણા બે હાથમા ણીજોડ અને કમળને, તથા ડાબા બે હાથમા નોળીઓ અને માળાને ધારણ કરે છે ।

તેમનાજ તીર્થમા ' નિર્વાણી ' નામની દેવી છે, તે ગૌર x વર્ણવાળી, કમળના આસનવાળી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણા બે હાથમા પુસ્તક અને કમળને, તથા ડાબા બે હાથમા કમલ અને કમળને ધારણ કરે છે ।

૧૭—કુચુનાથ તીર્થકર, ગવર્ચયક્ષ અને વલાદેવીનું સ્વરૂપ—

તથા સપ્તદશં કુચુનાથં કનકવર્ણ છાગલાજ્ઞનં કૃત્તિકાજાતં વૃષભરાશિં
ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં ગન્ધર્વચક્તં ક્યામવર્ણં હંસવાહનં ચતુર્ભુજં વરદપાશાન્વિત-

*—ત્રિપદિગયાકાપુત્રચરિત્રમા હાથીની સનારી લખી છે ।

x—માથાપરિનંદ્રમા સુવર્ણવર્ણવાળી લખી છે ।

દક્ષિણમુજં માતુલિંગાંકુશાધિષ્ઠિતવામમુજં ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં
બલાં દેવીં ગૌરવર્ણાં મયૂરવાહનાં ચતુર્મુજાં બીજપૂરકશૂલાન્વિતદક્ષિણમુજાં
❀ મુષુણ્ઠિપદ્માન્વિતવામમુજાં ચેતિ ॥ ૧૭ ॥

કુંથુનાથ નામના સત્તરમાં તીર્થકર છે, તે સુવર્ણના વર્ણવાળા અને બકરાના લાંછનવાળા છે,
તેમનું જન્મનક્ષત્ર કૃત્તિકા અને વૃષરાશિ છે ।

તેમના તીર્થમાં ‘ ગંધર્વ ’ નામનો યક્ષ છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળો, હંસની સવારી કરનારો અને
ચાર ભુજવાળો છે, તે જમણા બે હાથમાં વરદાન અને પાશને, તથા ડાબા બે હાથમાં બીજોર
અને અંકુશને ધારણ કરે છે ।

તેમનાજ તીર્થમાં ‘ બલા ’ (અચ્યુતા) નામની દેવી છે, તે x ગૌરવર્ણવાળી, મોરની
સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણા બે હાથમાં બીજોર અને શૂલીને, તથા
ડાબા બે હાથમાં લોઢાના ગોળ બીલા જડેલી લાકડાની લાકડી અને કમળને ધારણ કરે છે ।

૧૮—અરનાથ તીર્થકર, યક્ષેન્દ્રયજ્ઞ અને ધારિણીદેવીનું સ્વરૂપ—

તથાષ્ટાદશમમરનાથં હેમામં નન્દ્યાવર્ત્તલાઙ્છનં રેવતીનક્ષત્રજાતં મીન-
રાશિં ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં યક્ષેન્દ્રયજ્ઞં ષણ્મુખં ત્રિનેત્રં શ્યામવર્ણં શંખવાહનં
દ્વાદશમુજં માતુલિંગવાળસ્વદ્ગમુદ્ગરપાશાભયયુક્તદક્ષિણપાણિં નકુલધનુશ્ચર્મફ-
લકશૂલાંકુશાક્ષસૂત્રયુક્તવામપાણિં ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં ધારિણીં
દેવીં કૃષ્ણવર્ણાં ચતુર્મુજાં પદ્માસનાં માતુલિંગોત્પલાન્વિતદક્ષિણમુજાં પાશાક્ષ-
સૂત્રાન્વિતવામકરાં ચેતિ ॥ ૧૮ ॥

અઠારમા ‘ અરનાથ ’ નામના તીર્થકર છે, તે સુવર્ણના વર્ણવાળા અને નન્દ્યાવર્ત્તના લાંછન
વાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર રેવતી અને મીનરાશિ છે ।

તેમના તીર્થમાં ‘ યક્ષેન્દ્ર ’ નામનો યક્ષ છે, તે છ મુખવાળો, પ્રત્યેક મુખ ત્રણ ત્રણ નેત્રવાળો,
કૃષ્ણવર્ણવાળો, + શંખના આસનવાળો અને બાર હાથવાળો છે । તે જમણા છ હાથોમાં બીજોર,
બાણ, ખડ્ગ, મુદ્ગર, ફાંસી અને અભયને, તથા ડાબા છ હાથોમાં નાળીઓ, ધનુષ, ઢાલ, શૂલ,
અંકુશ અને માળાને ધારણ કરે છે ।

*—‘ મુષુણ્ઠી સ્યાદ્ દારુમયી વૃત્તાયઃકીલસશ્ચિતા ’ ધતિ હૈમકોષે ।

x—આં દિં અને પ્રં સાં માં પીળાવર્ણની લખી છે ।

+—મંત્રાધિરાજકલ્પમાં વૃષવાહન અને દેવતામૂર્તિ પ્રકરણમાં શેષનાગનુંવાહન લખ્યું છે ।

તેમનાજ ગાસનમા 'ધારિણી' નામની દેવી છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળી, કમલના આમનવાળી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણા બે હાથમા બીજોડ અને કમળને તથા ડાબા બે હાથમા * કામી અને માળાને ધારણ કરે છે ।

૧૯—મા નાથ તીર્થંકર, કુવેરયક્ષ અને વૈરોચ્ચાદેવીનું સ્વરૂપ—

તત્ત્વકોનવિંશતિતમં મલ્લિનાથં પ્રિયંગુવળ કલગલાઞ્જનમશ્વિનીનક્ષત્રજાતં મેપરાશિ ચેતિ । તત્ત્વીયોત્પન્ન કુવેરયક્ષં ચતુર્મુખમિન્દ્રાયુધવર્ણં ગરુડવદન ગજવાહનમષ્ટમુજં વરદપરશુશૂલાભયયુક્તદક્ષિણપાણિં વીજપૂરકશક્તિસુદ્ગરાક્ષસૂત્રયુક્ત-વામપાણિ ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં વૈરોચ્ચાં દેવીં કૃષ્ણવર્ણાં પદ્માસનાં ચતુર્મુજાં વરદાક્ષસૂત્રયુક્તદક્ષિણકરાં માતુલિંગશક્તિયુતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૧૯ ॥

ઓગણીગમા 'મલ્લિનાથ' નામના તીર્થંકર છે, તે પ્રિયુગુ (લીલા) વર્ણવાળા અને કલગલા લાઇન વાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર અશ્વિની અને મેષરાશિ છે ।

તેમના તીર્થનાં 'કુબેર' નામનો યક્ષ છે, તે ગરુડના મુખ જેવા ચાર મુખવાળો, ધ્વજના આયુધના વર્ણવાળો (પચરંગી), હાથીની સવારી કરનારો અને આઠ ભુજવાળો છે । તે જમણા ચાર હાથમા વરદાન, કરમી, શૂલ અને અભયને, તથા ડાબા ચાર હાથમા બીજોડ, શક્તિ, મુદ્રગ અને માળાને ધારણ કરે છે ।

તેમના તીર્થમા 'વૈરોચ્ચા' નામની દેવી છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળી, કમળના આમનવાળી અને ચાર ભુજવાળી છે, તેના જમણા બે હાથમા વરદાન અને માળા, ડાબા બે હાથમા બીજોડ અને શક્તિ છે ।

૨૦—મુનિસુવ્રતનાથ તીર્થંકર, વરુણયક્ષ અને નરદત્તાદેવીનું સ્વરૂપ—

તથા વિશતિતમં મુનિસુવ્રતં કૃષ્ણવર્ણં કુર્મલાઞ્જન શ્રવણજાત મકરરાશિ ચેતિ । તત્ત્વીયોત્પન્ન વરુણયક્ષં ચતુર્મુખ ત્રિનેત્ર ધવલવર્ણં વૃષભવાહન જટામુકુટ-મણિહતમષ્ટમુજં માતુલિંગગદાવાણશક્તિયુતદક્ષિણપાણિ નકુલકપદ્મધનુઃપરશુ-યુતવામપાણિ ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં નરદત્તાં દેવીં ગૌરવર્ણાં મદ્રાસના-રૂઢાં ચતુર્મુજાં વરદાક્ષસૂત્રયુતદક્ષિણકરાં વીજપૂરકશૂલયુતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૨૦ ॥

મુનિસુવ્રતજિન નામના વીગમા તીર્થંકર છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળા અને શ્રવણના લાઇનવાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર શ્રવણ અને મકરરાશિ છે ।

१७ कुथुनाथ के शासनदेव और देवी-

१७ - गंधर्व यक्ष

१७ - बलादेवी

१८ अरनाथ के शासनदेव और देवी-

१८ - यक्षेन्द्र यक्ष

१८ - धारिणी देवी

१६ मल्लिनाथ के शाम्भुदेव और देवी-

१९ - कुबेर यक्ष

१९ - वैशोद्या देवी

२० मुनिसुव्रतजिन के शासनदेव और देवी-

२० - वरुण यक्ष

२० - नन्दिता देवी

२१ नमिनाथजिन के शासनदेव और देवी-

२१ - ऋकृति यक्ष

२१ - गंधारी देवी

२२ नेमिनाथजिन के शासनदेव और देवी-

२२ - गोमेध यक्ष

२२- उम्बिका देवी

२३ पार्श्वनाथजिनके शासनदेव और देवी-

२३- पार्श्वयक्ष

२३ पद्मावतीदेवी

२४ महावीरजिनके शासनदेव और देवी-

२४- मातंगयक्ष

२४- सिद्धाष्टिका देवी

તેમના તીર્થમાં 'વર્ણુ' નામનો યક્ષ છે, તે ચાર મુખવાળો, પ્રત્યેક મુખ ત્રણ ત્રણ નેત્રવાળા, સરેદ * વર્ણુવાળો, બલદની સવારી કરનારો, માથા ઉપર જટાના મુકુટવાળો અને આઠ ભુજવાળો છે, તેના જમણા ચાર હાથોમાં બીજોર, ગદા, બાણ અને શક્તિ છે, ડાબા ચાર હાથોમાં નાળીઓ, x કમળ, ધનુષ અને ફરસી છે ।

તેમના તીર્થમાં 'નરદત્તા' નામની દેવી છે, તે + ગૌર વર્ણુવાળી, ભદ્રાસન ઉપર બેઠેલી અને ચાર ભુજવાળી છે, તેના જમણા બે હાથમાં વરદાન અને માળા છે, ડાબા બે હાથમાં બીજોર અને શૂલ છે ।

૨૧—નમિજિનેશ્વર, મૃકુટિયક્ષ અને ગાંધારી દેવીનું સ્વરૂપ—

તથૈકવિંશતિતમં નમિજિનં કનકવર્ણં નીલોત્પલલાઙ્છનમશ્વિનીજાતં મેષ-
રાશિં ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં મૃકુટિયક્ષં ચતુર્મુખં ત્રિનેત્રં હેમવર્ણં વૃષભવાહનમષ્ટ-
ભુજં માતુલિઙ્ગશક્તિમુદ્ગરાભયયુક્તદક્ષિણપાણિં નકુલપરશુવજ્રાક્ષસૂત્રવામપાણિં
ચેતિ । નમેર્ગાન્ધારાદેવીં શ્વેતાં હંસવાહનાં ચતુર્મુજાં વરદસ્વજ્ઞયુક્તદક્ષિણમુજદ્વયાં
બીજપૂરકકુમ્ભ(કુન્ત?)યુતવામપાણિદ્વયાં ચેતિ ॥ ૨૧ ॥

નમિજિન નામના એકવીશમા તીર્થકર છે, તે સુવર્ણવર્ણુવાળા અને નીલ કમળના લાંછન વાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર અશ્વિની અને મેષ રાશિ છે ।

તેમના તીર્થમાં 'ભૃકુટિ' નામનો યક્ષ છે, તે ચાર મુખવાળો, પ્રત્યેક મુખ ત્રણ ત્રણ નેત્રવાળા, સુવર્ણવર્ણુવાળો, બલદની સવારી કરનારો અને આઠ ભુજવાળો છે । તેના જમણા ચાર હાથોમાં બીજોર, શક્તિ, મુદ્ગર અને અભય છે, ડાબા ચાર હાથોમાં નાળીઓ, ફરસી, વજ્ર અને માળા છે ।

તેમના તીર્થમાં 'ગાંધારી' નામની દેવી છે, તે સરેદ વર્ણુવાળી, હંસની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે, તેના જમણા હાથમાં વરદાન અને તલવાર છે, ડાબા બે હાથમાં બીજોર અને = કુંભકલશ (ભાલા?) છે ।

*—પ્ર૦ સા૦ માં કૃષ્ણવર્ણુ લખે છે । x—ત્રિપદિમાં માળા લખી છે ।

+પ્ર૦ સા૦ અને આ૦ દિ૦ માં સુવર્ણવર્ણુવાળી લખી છે ।

=—દે૦ મૂ૦ પ્ર૦ માં અને મંત્રાધિરાજકલ્પમાં ઢાલ લખી છે । ત્રિપદિમાં બન્ને હાથમાં બીજોર લખ્યું છે । આ૦ દિ૦ માં ભાલા લખ્યું છે । પરંતુ ઢાલ રાખવી તે વધારે ઠીક છે ।

૨૨—નેમિનાય તીર્થંકર, ગોમેઘયક્ષ અને અવિકા દેવીનું સ્વરૂપ—

તથા દ્વાવિગ્નતિતમં નેમિનાથ કૃષ્ણવર્ણ શઙ્ખચાચ્છનં ચિત્રાજાતં કન્યા-
રાગિ ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં ગોમેઘયક્ષં ત્રિમુખં કયામવર્ણ પુરુષવાહનં પદ્મુજં માતુ-
લિદ્વપરશુચક્રાન્વિતદક્ષિણપાણિ નકુલકણ્ઠશક્તિયુતવામપાણિ ચેતિ । તસ્મિન્નેવ
તીર્થે સમુત્પન્નાં કુપ્માણ્ડીં દેવીં કનકવર્ણાં મિહવાહનાં ચતુર્મુજાં માતુલિદ્વપા-
શયુક્તદક્ષિણકરાં પુત્રાકુટાન્વિતવામકરાં ચેતિ ॥ ૨૨ ॥

નેમિનાથ નામના બાવીશમા તીર્થંકર છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળા અને ગાયના લાઇનવાળા છે,
તેમનું જન્મનક્ષત્ર ચિત્રા અને કન્યા રાગિ છે ।

તેમના તીર્થમા 'ગોમેઘ' નામનો યક્ષ છે, તે ત્રણ મુખવાળો, કૃષ્ણવર્ણનો, પુરૂષની મથાંગી
કન્યાગે અને છ ભુજવાળો છે । તે જમણા ત્રણ હાથોમા બીજોડ, કંચી અને ચક્રને, તથા ડાબા
ત્રણ હાથોમા નાળીઓ, શૂલ અને શક્તિને ધારણ કરે છે ।

તેમના જ તીર્થમા 'કુપ્માડી' (અબિકા) નામની ડેવી છે, તે મુવર્ણવર્ણવાળી, શિંહની
મથાંગી કન્યાગી અને ચાર ભુજવાળી છે । તેના જમણા બે હાથોમા બીજોડ અને પાશ છે,
ડાબા બે હાથોમા પુત્ર અને અકુળ છે ।

૨૩—પાર્શ્વનાય તીર્થંકર, પાર્શ્વયક્ષ અને પદ્માવતી દેવીનું સ્વરૂપ—

તથા ત્રયોવિગ્નતિતમં પાર્શ્વનાથ ત્રિયંશુવર્ણ ફણિલાચ્છનં વિગ્નાજાતં
તુલારાગિ ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં પાર્શ્વયક્ષ ગજમુખમુરગફળામણ્ડિતશિરસં કયામ-
વર્ણ કૂર્મવાહન ચતુર્મુજ વીજપૂરકોરગયુતદક્ષિણપાણિ નકુલકાશ્વિતવામપાણિ
ચેતિ । તસ્મિન્નેવ તીર્થે સમુત્પન્નાં પદ્માવતીં દેવીં કનકવર્ણાં કુર્કુદ (કુર્કુદોરગ ?)
વાહનાં ચતુર્મુજાં પદ્મપાશાન્વિતદક્ષિણકરાં ફળાંકુશાવિધિતવામકરાં
ચેતિ ॥ ૨૩ ॥

પાર્શ્વનાથ નામના ત્રેવીશમા તીર્થંકર છે, તે ત્રિયંશુ (લીલા) વર્ણવાળા અને ગાયના લાઇન
વાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર વિગ્ના અને તુલારાગિ છે ।

તેમના તીર્થમા 'પાર્શ્વ' નામનો યક્ષ છે, તે હાથીના મુખવાળો, માથા ઉપર સાપની
કુલાવાળો કૃષ્ણવર્ણવાળો કાચબાની સવાંગી કન્યાગે અને ચાર ભુજવાળો છે, તે જમણા બે

*—પ્રગ સાં, ત્રિપટિ આં દિં મથાંગિજાતમા આગ્રતુળી (આળાની રાજ) લ મી છે, મથાંગિજાતમા
રાજા હાથમા રથ અને અકુળ લખે છે ।

હાથોમાં બીજોર અને * સાંપને, તથા ડાબા બે હાથોમાં નાળીઓ અને સાંપને ધારણ કરે છે ।

તેમનાજ તીર્થમાં ' પદ્માવતી ' નામની દેવી છે, તે સુવર્ણવર્ણવાળી, x કુકડાની (કુકડા નામના સર્પની) સવારી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણા બે હાથોમાં કમળ અને કાંસીને તથા ડાબા બે હાથોમાં ફલ અને અંકુશને ધારણ કરે છે ।

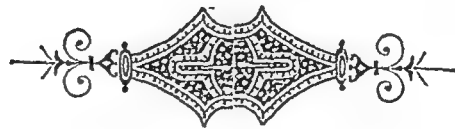
૨૪—મહાવીરસ્વામી તીર્થંકર, માતંગયજ્ઞ અને સિદ્ધાયિકા દેવીનું સ્વરૂપ—

તથા ચતુર્વિંશતિતમ્ વર્દ્ધમાનસ્વામિનં કનકપ્રભં સિંહલાઞ્છનમુત્તરા
ફાલ્ગુન્યાં જાતં કન્યારાશિં ચેતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં માતઙ્ગયજ્ઞં શ્યામવર્ણં ગજવાહન
દ્વિભુજં દક્ષિણં નકુલં વામે વીજપૂરકમિતિ । તત્તીર્થોત્પન્નં સિદ્ધાયિકાં હરિતવર્ણાં
સિંહવાહનાં ચતુર્ભુજાં પુસ્તકાભયયુક્તદક્ષિણકરાં માતુરિઙ્ગવીણાન્વિતવામહસ્તાં
ચેતિ ॥ ૨૪ ॥

વર્દ્ધમાનસ્વામી (મહાવીરસ્વામી) નામના ચોવીશમા તીર્થંકર છે, તે સુવર્ણના જેવ
વર્ણવાળા અને સિંહના લાંછનવાળા છે, તેમનું જન્મનક્ષત્ર ઉત્તરાશ્લેષુની અને કન્યારાશિ છે ।

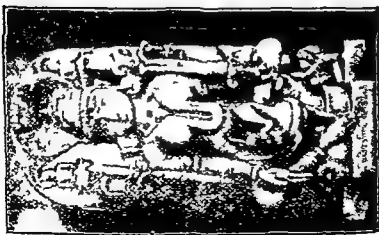
તેમના તીર્થમાં ' માતંગ ' નામનો યજ્ઞ છે, તે કૃષ્ણવર્ણનો, હાથીની સવારી કરનારો અને
બે ભુજવાળો છે, તે જમણા હાથમાં નાળીઆને અને ડાબા હાથમાં બીજોરાને ધારણ કરે છે ।

તેમનાજ તીર્થમાં ' સિદ્ધાયિકા ' નામની દેવી છે, તે લીલાવર્ણવાળી, સિંહની સવારી
કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે, તે જમણા બે હાથમાં પુસ્તક અને અભયને, તથા + ડાબા બે
હાથમાં બીજોર અને વીણાને ધારણ કરે છે ।

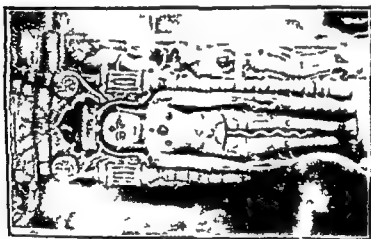

*—આચારદિનકરમાં ગદા લખી છે । x પ્ર૦ સાં, ત્રિપદિં દે૦ મૂ૦ પ્ર૦ અને આ૦ દિં૦ માં 'કુકુટોરગવાહના'
અર્થાત્ કુકુટનતિના સર્પની સવારી કરનારી માની છે ।

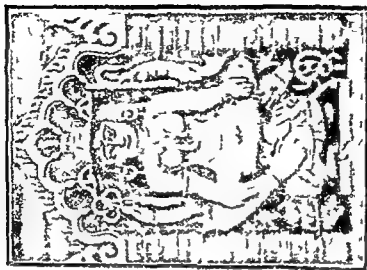
+—આ૦ દિં૦ માં ડાબા હાથમાં પાશ અને કમળને ધારણ કરનારી લખી છે ।

कुंकुटोराना वाहनवाली पद्मावती
देवीनी प्राचीन मूर्ति स० १९५३

परिकरना पयवाडेनु प्राचीन दृश्य

अजितवलादेवीनी प्राचीन मूर्ति ।
तारगाजी

સોલ વિદ્યાદેવીઓનું વર્ણન.

૧—રોહિણી દેવીનું સ્વરૂપ—

આચાં રોહિણીં ધવલવર્ણાં સુરભિવાહનાં ચતુર્ભુજામક્ષસૂત્રચાણાન્વિતદક્ષિણપાણિં શઙ્ખધનુર્યુક્તવામપાણિં ચેતિ ॥ ૧ ॥

પ્રથમ ‘રોહિણી’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે સફેદ વર્ણવાળી કામધેનુ ગૌની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે. તે જમણી બે ભુજઓમાં માળા અને બાણને તથા ડાબી બે ભુજઓમાં શંખ અને ધનુષને ધારણ કરે છે.

૨—પ્રજ્ઞાસિદેવીનું સ્વરૂપ—

પ્રજ્ઞાસિં શ્વેતવર્ણાં મયૂરવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદશક્તિયુક્તદક્ષિણકરાં માતુલિજ્ઞશક્તિયુક્તવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૨ ॥

બીજી ‘પ્રજ્ઞાસિ’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે સફેદ વર્ણવાળી, મેરની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે, તે જમણા બે હાથમાં વરદાન અને શક્તિને તથા ડાબા બે હાથમાં બીજોડ અને શક્તિને ધારણ કરે છે.

“આચારદિનકરમાં બે હાથવાળી માની છે, જમણા હાથમાં શક્તિ અને ડાબા હાથમાં કમળને ધારણ કરે છે. મંત્રાધિરાજકલ્પમાં ત્રિશૂલ, દંડ, અભય અને બીજોરાને ધારણ કરનારી અને લાલવર્ણની માની છે.”

૩—વજ્રશૃંગલાદેવીનું સ્વરૂપ—

વજ્રશૃંગલાં શઙ્ખાવદાતાં પદ્મવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદશૃંગલાન્વિતદક્ષિણકરાં પદ્મશૃંગલાધિષ્ઠિતવામકરાં ચેતિ ॥ ૩ ॥

ત્રીજી ‘વજ્રશૃંગલા’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે શંખજેવી સફેદ કાંતિવાળી, કમળના આસનવાળી અને ચાર ભુજવાળી છે. તે જમણા બે હાથમાં વરદાન અને સાંકળને તથા ડાબા બે હાથમાં કમળ અને સાંકળને ધારણ કરે છે.

“આચારદિનકરમાં સુવર્ણવર્ણવાળી અને બે ભુજવાળી માની છે, જમણા હાથમાં ગદા અને ડાબા હાથમાં સાંકળ ધારણ કરે છે.”

૪—વજ્રાકુશાદેવીનું સ્વરૂપ—

વજ્રાંકુશાં કનકવર્ણાં ગજવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદવજ્રયુતઢક્ષિણકરાં માતુ-
લિઙ્ગાંકુશયુક્તવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૪ ॥

શોધી ‘વજ્રકુશા’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે મોનાના વર્ણુવાળી, હાથીની મવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણા બે હાથમા વરદાન અને વજ્રને તથા ડાબા બે હાથમા બીજેડ અને અકુશને ધારણ કરે છે ।

“આચારદ્વિનકરમા ચારે હાથોમા અનુક્રમે તરવાર, વજ્ર, ઢાલ અને લાલાને ધારણ કરનારી માની છે । મત્રાધિગજકરપમા કલ, માળા, અકુશ અને શૂલને ધારણ કરનારી માની છે ।”

૫—અપ્રતિચક્રાદેવીનું સ્વરૂપ—

અપ્રતિચક્રાં તઢિદ્વર્ણાં ગરુડવાહનાં ચતુર્ભુજાં ચક્રચતુષ્ટયભૂષિતકરા ચેતિ ॥૫॥

પાંચમી ‘અપ્રતિચક્રા’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે વીજળીની જેવી ચમકતી કાંતિવાળી, ગરુડની મવારી કરનારી અને ચારે ભુજઓમા ચક્રને ધારણ કરનારી છે ।

‘મત્રાધિગજકરપમા લિન્ન લિન્ન વર્ણુવાળી અને નરનાહન કરનારી, તથા ચાકે હાથમા ચક્ર ધારણ કરનારી લાખી છે ।”

૬—છઠી પુરુષદત્તાદેવીનું સ્વરૂપ—

પુરુષદત્તા કનકાવદાતાં મહિષીવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદામિયુક્તઢક્ષિણકરાં
માતુલુઙ્ગલેટકયુતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૬ ॥

છઠી ‘પુરુષદત્તા’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે મુવર્ણુજેવી કાંતિવાળી, ભેસની મવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે, તે જમણા હાથમા વરદાન અને તરનારને તથા ડાબા હાથમા બીજેડ અને ઢાલને ધારણ કરે છે ।

“આચારદ્વિનકરમા તરવાર અને ઢાલ યુક્ત બે હાથવાળી માની છે । મં ૩૦ મા લાલકમળના આમન ઉપર બેઠેલી માની છે ।”

૭—કાલીદેવીનું સ્વરૂપ—

કાર્ત્તી ટેવીં કૃષ્ણવર્ણાં પદ્માસનાં ચતુર્ભુજાં અક્ષસૂત્રગદાલંકૃતઢક્ષિણકરાં
વજ્રાભયયુતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૭ ॥

સાતમી ‘ કાલી ’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળી, કમલના આસનવાળી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણા બે હાથમાં માળા અને ગદાને તથા ડાબા બે હાથમાં વજ્ર અને અભયને ધારણ કરે છે ।

“ આચારદિનકરમાં ગદા અને વજ્ર યુક્ત બે હાથવાળી માની છે । મંં ૩૦ માં ત્રિશૂલ, માળા, વરદાન અને મુદ્ગારને ધારણ કરનારી લખી છે । ”

૮—મહાકાલીદેવીનું સ્વરૂપ—

મહાકાલીં દેવીં તમાલવર્ણાં પુરુષવાહનાં ચતુર્ભુજાં અક્ષસૂત્રવજ્રાન્વિતદક્ષિણકરામભયઘણ્ટાલંકૃતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૮ ॥

આઠમી ‘ મહાકાલી ’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે તમાકુના જેવી વર્ણવાળી, પુરૂષની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણા બે હાથમાં માળા અને વજ્રને તથા ડાબા બે હાથમાં અભય અને ઘંટાને ધારણ કરે છે ।

“ આચારદિનકરમાં સફેદ વર્ણવાળી, જમણી બે ભુજઓમાં માળા અને ફળને તથા ડાબી બે ભુજઓમાં વજ્ર અને ઘંટાને ધારણ કરનારી માની છે । તેમજ શોભન જિન ચતુર્વિંશતિકામાં ‘ ધૃતપવિફલાક્ષાલીઘણ્ટૈઃ કરૈઃ ’ અર્થાત્ વજ્ર, ફળ, માળા અને ઘંટાને ધારણ કરનારી માની છે । મંં ૩૦ માં મોરના કંઠજેવી વર્ણવાળી તથા કમળ, માળા, વરદાન અને ઘંટિકાને ધારણ કરનારી લખી છે ।

૯—ગૌરીદેવીનું સ્વરૂપ—

ગૌરીં દેવીં કનકગૌરીં ગોધાવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદસુસલયુતદાક્ષિણકરામક્ષમાલાંકુચલયાલંકૃતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૯ ॥

નવમી ‘ ગૌરી ’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે સુવર્ણના વર્ણવાળી, ઘોડાની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે, તે જમણા બે હાથમાં વરદાન અને મુસળને તથા ડાબા બે હાથમાં માળા અને કમળને ધારણ કરે છે ।

“ આચારદિનકરમાં સફેદ વર્ણવાળી અને કમળને ધારણ કરનારી માની છે । મંત્રાધિરાજ કદંપમાં વૃષભ (પોઠીયા) ની સવારી કરનારી અને મુસળને ઠેકાણે દંડ ધારણ કરનારી લખી છે । ”

૧૦—ગાંધારીદેવીનું સ્વરૂપ—

ગાન્ધારીદેવીં નીલવર્ણાં કમલાસનાં ચતુર્ભુજાં વરદમુસલયુતદક્ષિણકરાં
અમ્બયકુલિશયુતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૧૦ ॥

દશમી 'ગાંધારી' નામની વિદ્યાદેવી છે, તે નીલવર્ણુ (આકાશવર્ણુ) વાળી, કમળના આસનવાળી અને ચાર હાથવાળી છે, જમણા હાથમા વરદાન અને મૂસળને તથા ડાબા હાથમા અભય અને વજ્રને ધારણ કરે છે ।

“આચારદિનકરમા કૃષ્ણવર્ણુવાળી તથા મૂમલ અને વજ્રને ધારણ કરનારી લખી છે । મં૦ ૬૦ મા ત્રિશૂલ, દંડ, અભય અને વરદાન ને ધારણ કરનારી લખી છે ।”

૧૧—સર્વાત્ત્રિમહાજ્વાલા દેવીનું સ્વરૂપ—

સર્વાત્ત્રિમહાજ્વાલા ધવલવર્ણાંવરાહવાહનાં અસંખ્યપ્રહરણયુતહસ્તાં ચેતિ ॥ ૧૧ ॥

અગ્યારમી 'મર્યાસા' અથવા 'મહાજ્વાલા' નામની વિદ્યાદેવી છે, તે સફેદ વર્ણુવાળી, મુઅરની સવારી કરનારી અને અસંખ્ય શસ્ત્ર યુક્ત હાથવાળી છે ।

“આચારદિનકરમાં બિલાડાની સવારી કરનારી અને જ્વાલા યુક્ત બે હાથવાળી લખી છે । ગોલન જિનમૃતિયતુર્વિગતિકામા વરાલક (ગ્રામ) તુ વાહન લખે છે । મં૦ ૬૦ મા હુસની સવારી કરનારી અને ચારે ભુજઓમા આપને ધારણ કરનારી લખી છે ।”

૧૨—માનવીદેવીનું સ્વરૂપ—

માનવીં કયામવર્ણાં કમલાસનાં ચતુર્ભુજાં વરદપાશાલકૃતદક્ષિણકરાં
અક્ષસૂત્રવિદપાલંકૃતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૧૨ ॥

બારમી 'માનવી' નામની વિદ્યાદેવી છે, તે કૃષ્ણવર્ણુવાળી, કમળના આસનવાળી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણા હાથમા વરદાન અને પાગને, ડાબા હાથમા માળા અને વૃક્ષને ધારણ કરે છે ।

“આચારદિનકરમા નીલવર્ણુવાળી, નીલકમળના આસનવાળી અને વૃક્ષયુક્ત હાથવાળી લખી છે ।”

૧૩—વૈરોટ્યાદેવીનું સ્વરૂપ—

વૈરોટ્યાં કયામવર્ણામજગરવાહનાં ચતુર્ભુજાં સ્વદ્ગોરગાલંકૃતદાક્ષિણકરાં
સ્વેટકાહિયુતવામકરાં ચેતિ ॥ ૧૩ ॥

विद्यादेवियों का स्वरूप-

१ गेहिणी देवी

२ प्रज्ञप्ति देवी

३ वज्रशंखला देवी

४ वज्रांकुशा देवी

विद्यादेवियों का स्वरूप-

५ अप्रतिमता देवी

६ पुनर्मदना देवी

७ काली देवी

८ महाकाली देवी

विद्यादेविषों का स्वरूप-

९ गौरी देवी

१० गांधारी देवी

११ सर्वोच्चा देवी
(महाज्वाला)

१२ मानवी देवी

विद्यादेवियों का स्वरूप-

१३ वैरोद्या देवी

१४ अच्युता देवी

१५ मानसी देवी

१६ महामानसी देवी

તેરમી ‘વૈશેઠ્યા’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળી, અજગરની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણા હાથમાં તરવાર અને સાંપને, તથા ડાબા હાથમાં ઢાલ અને સાંપને ધારણ કરનારી છે ।

“ આચારદિનકરમાં ગૌરવર્ણવાળી, સિંહની સવારી કરનારી, જમણા એક હાથમાં તરવાર અને ળીળે હાથ ઉંચો, ડાબા એક હાથમાં સાંપ અને ળીળ હાથમાં વરદાન ધારણ કરનારી લખી છે । મં૦ ૬૦ માં ગરુડની સવારી લખી છે ।

૧૪—અચ્છુતાદેવીનું સ્વરૂપ—

અચ્છુતાં તડિદ્વર્ણાં તુરગવાહનાં ચતુર્ભુજાં સ્વજ્ઞવાણયુતદક્ષિણકરાં સ્વેટકા-
હિષ્ઠ્યુતવામકરાં ચેતિ ॥ ૧૪ ॥

ચૌદમી ‘અચ્છુતા’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે વીજળીની જેવી ચમકતી કાંતિવાળી, ઘોડાની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે જમણા હાથમાં તરવાર અને બાણને, તથા ડાબા હાથમાં ઢાલ અને સાંપને ધારણ કરનારી છે ।

“ આચારદિનકર અને શોભનસ્તુતિમાં સાંપને ઠેકાણે ધનુષ્ય લખ્યું છે । ”

૧૫—માનસીદેવીનું સ્વરૂપ—

માનસીં ધવલવર્ણાં હંસવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદવજ્રાલંકૃતદક્ષિણકરાં અક્ષ-
વલયાશાનિયુક્તવામકરાં ચેતિ ॥ ૧૫ ॥

પંદરમી ‘માનસી’ નામની વિદ્યાદેવી છે, તે સફેદ વર્ણવાળી, હંસની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે, તે જમણા હાથમાં વરદાન અને વજ્રને તથા ડાબા હાથમાં માળા અને વજ્રને ધારણ કરનારી છે ।

“ આચારદિનકરમાં સુવર્ણવર્ણવાળી તથા વજ્ર અને વરદાન યુક્ત હાથવાળી માની છે । મં૦ ૬૦ માં શૂલ અને માળાને ધારણ કરનારી લખી છે । ”

૧૬—મહામાનસીદેવીનું સ્વરૂપ—

મહામાનસીં દેવોં ધવલવર્ણાં સિંહવાહનાં ચતુર્ભુજાં વરદાસિયુક્તદક્ષિણ-
કરાં કુણ્ડિકાફલકયુતવામહસ્તાં ચેતિ ॥ ૧૬ ॥

*—‘અહિ’—મૂલ પાઠ યોગ્ય માલૂમ પડતો નથી ત્યાં ધનુષ્યનો પાઠ હોવો જોઈએ કારણ કે બાણની સાથે ધનુષ્યનો સંબંધ હોય છે ।

મોળમી મહામાનમી' નામની વિગ્રાદેવી છે, તે મહેદ વર્ણવાળી, મિહની મવારી કરનારી અને ચાગ ભુજનાળી છે । તે જમણા હાથમા વરદાન અને તરવારને તથા ડાબા હાથમા ત્રિશુલ અને ટાલને ધાગ્લુ કરે છે ।

‘આચારદિનકરમા મધરની મવારી કરનારી, તથા તરવાર અને વરદાન યુક્ત બે હાથનાળી માની છે । મ૦ ૮૦ મા હિંગુની મવારી લખી છે ।

જયા આદિ ચાર મહાપ્રતિહારી દેવીઓનું સ્વરૂપ—

દ્વિતીયવપ્રદારેષુ પ્રાક્રમેણ ચતુર્વપિ ।

સર્વા અગ્નિમયપાર્શ્વકુન્દમુદ્રપાણયઃ ॥ ૧ ॥

દેવ્યો જયા ચ વિજયા ચાજિતા ચાપરાજિતા ।

તસ્યુશ્વન્દ્રાઠમશોનાઠમ-સ્વર્ણનીલત્વિપઃ ક્રમાત્ ॥ ૨ ॥

ત્રિ૦ ૧૦ પુ૦ ૪૦ પર્વ ૧ સર્ગ ૩

મમયમરજુના ધીજ ગઠના પૂર્વ આદિ ચારે દિશાના દરનાળની પ્રતિહારી જયા વિજયા અજિતા (જયતા) અને અપરાજિતા એ ચાર દેવીઓ છે । તે ચાગ ભુજવાળી છે, તે હાથમા અભય, પાશ અકુશ અને મુદ્રાગને ધાગ્લુ કરીને રહે છે । તેમા જયા દેવી મહેદ વર્ણવાળી, વિજયા દેવી લાલવર્ણવાળી, અજિતાદેવી મુગ્ધવર્ણવાળી અને અપરાજિતાદેવી નીલવર્ણ (આકાશવર્ણ) વાળી છે ।

નિર્વાળકલિકાના મતે સરસ્વતી દેવીનું સ્વરૂપ—

શ્રુતદેવતાં શુક્લવર્ણાં દસવાહનાં ચતુર્મુજાં વરદકમલાન્વિતદક્ષિણકરાં
પુસ્તકાક્ષમાલાન્વિતવામકરાં ચેતિ ।

મરમતી દેવી મહેદ વર્ણવાળી, હમની મવારી કરનારી અને ચાગ x ભુજવાળી છે । તેના જમણા હાથમા વરદાન અને કમળ છે, તથા ડાબા હાથમા પુસ્તક અને માળા છે ।

x—આચારદિનકરમા અને સરસ્વતીગોત્રમા જમણા હાથમા માળા અને કમળને તથા ડાબા હાથમા વીણા અને પુસ્તકને ધાત્લુ કરનારી માની છે ।

દશ દિકપાલોનું સ્વરૂપ—

૧—ઇન્દ્રનું સ્વરૂપ—

ઇન્દ્રાય તપ્તકાશ્વનવર્ણાય પીતામ્બરાય ઐરાવળવાહનાય વજ્રહસ્તાય પૂર્વદિગધીશાય ચ ।

પૂર્વદિશાના અધિપતિ ‘ઇન્દ્ર’ છે, તે તપાવેલા સુવર્ણની કાંતિ જેવા વર્ણવાળો, પીળા વસ્ત્રને ધારણ કરનારો, ઐરાવત હાથીની સવારી કરવાવાળો અને હાથમાં વજ્રને ધારણ કરનાર છે ।

૨—અગ્નિદેવનું સ્વરૂપ—

અગ્નયે આગ્નેયદિગધીશ્વરાય કપિલવર્ણાય છાગવાહનાય નીલામ્બરાય ધનુર્વાળહસ્તાય ચ ।

અગ્નિદિશાના અધિપતિ ‘અગ્નિદેવ’ છે । તે કપિલાના વર્ણવાળો, બકરાની સવારી કરનારો, મોરના કંઠ જેવા નીલા રંગના વસ્ત્રને ધારણ કરનારો, + હાથમાં ધનુષ અને બાણને ધારણ કરનારો છે ।

૩—યમદેવનું સ્વરૂપ—

યમાય દક્ષિણદિગધીશાય કૃષ્ણવર્ણાય ચર્માવરણાય મહિષવાહનાય દણ્ડહસ્તાય ચ ।

દક્ષિણદિશાના અધિપતિ ‘યમદેવ’ છે, તે કૃષ્ણ વર્ણવાળો, મૃગચર્મને પહેરનારો, પાડાની સવારી કરનારો અને હાથમાં દંડને ધારણ કરનારો છે ।

૪—નિર્ઋતિદેવનું સ્વરૂપ—

નિર્ઋતયે નૈર્ઋત્યદિગધીશાય ધૂમ્રવર્ણાય વ્યાઘ્રચર્મવૃતાય મુદ્ગરહસ્તાય પ્રેતવાહનાય ચ ।

નૈર્ઋત્ય દિશાના અધિપતિ ‘નિર્ઋતિ દેવ’ છે, તે x ધૂમ્ર (ધૂવાડા) ના વર્ણવાળો, વાઘ ના ચર્મને પહેરનારો, હાથમાં મુદ્ગરને ધારણ કરનારો અને પ્રેત (શબ) ની સવારી કરનારો છે ।

નિર્વાળકલિકામાં— + શક્તિને ધારણ કરનાર લખે છે x લીલાવર્ણવાળો અને હાથમાં તરવારને ધારણ કરનાર લખે છે ।

૫—વસ્તુદેવનું સ્વરૂપ—

વરુણાય પશ્ચિમદિગધીશ્વરાય મેઘવર્ણાય પીતામ્બરાય પાશહસ્તાય મત્સ્ય-
વાહનાય ચ ।

પશ્ચિમદિગાના અધિપતિ 'વરુણદેવ' છે, તે A મેઘની જેવો કૃણ્ણવર્ણવાળો, પીળા વસ્ત્રને
ધારણ કરનારો, હાથમાં પાશ (તાસી) ને ધારણ કરનારો અને માછલીની મચારી કરનારો છે ।

૬—વાયુદેવનું સ્વરૂપ—

વાયુદેવે વાયવ્યદિગધીશાય ધૂમરાક્ષાય રક્તામ્બરાય હરિગવાહનાય ધ્વજ-
પ્રહરણાય ચ ।

વાયુદિગાનો અધિપતિ 'વાયુદેવ' છે, તે B ધૂમરા (કીકા પીળાગ્ન) ના વર્ણવાળો, લાલ-
વસ્ત્રને પહેરનારો, હરિગાની મચારી કરનારો અને હાથમાં 'ધ્વજ'ને ધારણ કરનારો છે ।

૭—કુબેરદેવનું સ્વરૂપ—

ધનકાય ઉત્તરદિગધીશાય શક્રકોશાધ્યક્ષાય કનકાક્ષાય શ્વેતવસ્ત્રાય નર-
વાહનાય રત્નહસ્તાય ચ ।

ઉત્તરદિગાના અધિપતિ 'કુબેર (કુબેર) દેવ' છે તે ધનનો ખજાનચી છે, શરીરે મુલ-
કાંતિવાળો, અર્ધ વસ્ત્ર પહેરનારો, મનુષ્યની મચારી કરનારો અને હાથમાં રત્નને ધારણ
કરનારો છે ।

૮—ઈશાનદેવનું સ્વરૂપ—

ઈશાનાય ઈશાનદિગધીશાય શ્વેતવર્ણાય ગજાજિનવૃતાય વૃષભવાહનાય
પિનાકશૂલધરાય ચ ।

ઈશાન દિગાનો અધિપતિ 'D ઈશાન દેવ' છે, તે સફેદ વર્ણવાળો, ગજચર્મને પહેરનારો
બલદાની મચારી કરનારો, હાથમાં શિવપ્રત્યુષ અને ત્રિશૂલને ધારણ કરનારો છે ।

નિર્વાણપ્રતિમા—A-સફેદ વસ્ત્રવાળો અને મચારી કરનારો લખે છે । B-સફેદ વર્ણવાળો લખે છે । C-કુબેર
દેવ નરનિધિ Cપર બેઠેલો અને વસ્ત્રવાળો, મોટા પેટવાળો, હાથમાં ત્રિશૂલ (પાળીમાં લખ્યું છે તેવું) અને ગદાને
વાળેલો લખે છે । D-ઈશાન દેવને ત્રણ નેત્ર માન્યા છે ।

૯—નાગદેવનું સ્વરૂપ—

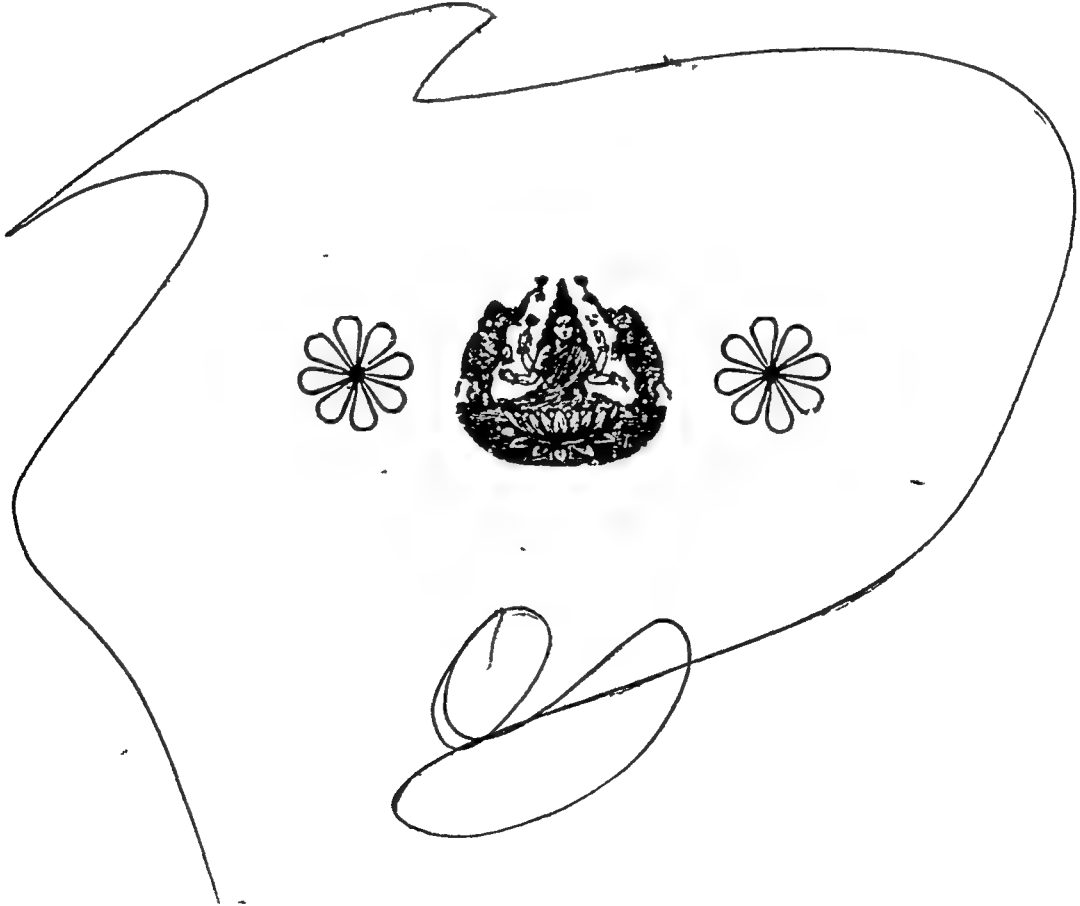
નાગાય પાતાલાધીશ્વરાય કૃષ્ણવર્ણાય પદ્મવાહનાય ઊરગહસ્તાય ચ ।

પાતાલ લોકનો અધિપતિ 'નાગદેવ' છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળો, કમળના આસનવાળો અને હાથમાં સાંપને ધારણ કરનારો છે ।

૧૦—બ્રહ્મદેવનું સ્વરૂપ—

બ્રહ્મણે ઊર્ધ્વલોકાધીશ્વરાય કાશ્ચનવર્ણાય ચતુર્મુખાય શ્વેતવસ્ત્રાય હંસવાહનાય કમલસંસ્થાય પુસ્તકકમલહસ્તાય ચ ।

ઊર્ધ્વલોકનો સ્વામી 'બ્રહ્મદેવ' છે, તે * સુવર્ણના વર્ણવાળો, ચાર મુખવાળો, સફેદ વસ્ત્રવાળો, હંસની સવારી કરનારો, કમળ ઉપર વસનારો, હાથમાં પુસ્તક અને કમળને ધારણ કરનારો છે ।

નવ ગ્રહોનું સ્વરૂપ—

૧—સૂર્યનું સ્વરૂપ—

સૂર્યાય સહસ્રકિરણાય પૂર્વાદગધીશાય રક્તવસ્ત્રાય કમલહસ્તાય સપ્તાશ્વ-
રયવાહનાય ચ ।

પૂર્વદિશાનો અધિપતિ ‘સૂર્ય’ છે, તે A લાલ વસ્ત્રને પહેરનારો, હાથમાં કમળને ધારણ કરનારો અને એક પૈડાના માત મોડાના રથની મવાગી કરનારો છે ।

૨—ચંદ્રમાનું સ્વરૂપ—

ચન્દ્રાય તારાગણાધીશાય વાયવ્યદિગધીશાય શ્વતવસ્ત્રાય શ્વેતદશવાજિ-
વાહનાય સુવાકુસ્મહસ્તાય ચ ।

તારાઓનો આધી અને વાયુદિશાનો આધી ‘ચંદ્ર’ છે, તે મેદક વસ્ત્રને પહેરનારો, મેદક દશ મોડાના રથની મવાગી કરનારો અને B હાથમાં અમૃતના કુલને ધારણ કરનારો છે ।

૩—મંગલનું સ્વરૂપ—

મङ्ગલાય દક્ષિણદિગધીશાય વિદ્રુમવર્ણાય રક્તામ્બરાય ભૂમિસ્થિતાય
કુહાલહસ્તાય ચ ।

દક્ષિણદિશાનો અધિપતિ ‘મંગલ’ છે, તે પ્રવાળા જેવા વર્ણવાળો, લાલ વસ્ત્રને પહેરનારો ભૂમિ ઉપર એકેકો અને C હાથમાં કુહાડાને ધારણ કરનારો છે ।

૪—બુધનું સ્વરૂપ—

બુધાય ઉત્તરદિગધીશાય હરિતવસ્ત્રાય કલહંસવાહનાય પુસ્તકહસ્તાય ચ ।
ઉત્તર દિશાનો અધિપતિ ‘બુધ’ છે, તે D લીલા વર્ણવાળો, ગજહસ્તની મવાગી કરનારો અને હાથમાં પુસ્તકને ધારણ કરનારો છે ।

૫—વૃદ્ધસ્પતિનું સ્વરૂપ—

વૃદ્ધસ્પતયે ર્જુનાનદિગધીશાય સર્વદેવાચાર્યાય કાશ્ચનવર્ણાય પતિવસ્ત્રાય
પુસ્તકહસ્તાય હસવાહનાય ચ ।

નિર્મીલકનિકામાં A—લાલ વર્ણવાળો લખે છે । B—જમણા હાથમાં માળા અને ડાબા હાથમાં કુંડી ધારણ કરનારો લખે છે । C—જમણા હાથમાં માળા અને ડાબા હાથમાં કુંડી ધારણ કરનારો લખે છે । D—પીળા વર્ણવાળો અને હાથમાં માળા અને કુંડીને ધારણ કરનારો લખે છે ।

દિશાન દિશાનો અધિપતિ ‘બૃહસ્પતિ’ છે, તે સર્વ દેવોનો આચાર્ય છે, તે પીળા વસ્ત્રને પહેરનારો, હાથમાં પુસ્તકને A ધારણ કરનારો અને હંસની સવારી કરનારો છે ।

૬—શુક્રનું સ્વરૂપ—

શુક્રાય દૈત્યાચાર્યાય આગ્રયદિગધીશાય સ્ફટિકોઽજ્વલાય શ્વેતવસ્ત્રાય કુમ્ભહસ્તાય તુરગવાહનાય ચ ।

દૈત્યોનો આચાર્ય અને અગ્નિ દિશાનો અધિપતિ ‘શુક્ર’ છે, તે સ્ફટિક જેવા સફેદ વર્ણ-વાળો, સફેદ વસ્ત્રને પહેરનારો, હાથમાં B ઘડાને ધારણ કરનારો અને ઘોડાની સવારી કરનારો છે ।

૭—શનિનું સ્વરૂપ—

શનિશ્ચરાય પશ્ચિમદિગધીશાય નીલદેહાય નીલામ્બરાય પરશુહસ્તાય કમ-ઠવાહનાય ચ ।

પશ્ચિમ દિશાનો અધિપતિ C ‘શનિદેવ’ છે, તે ભોરના કંઠ જેવો નીલ વર્ણવાળો, નીલા વસ્ત્રને પહેરનારો, હાથમાં ફરસીને ધારણ કરનારો અને કાચબાની સવારી કરનારો છે ।

૮—રાહુનું સ્વરૂપ—

રાહવે નૈર્ઋત્યદિગધીશાય કજ્જલશ્યામલાય શ્યામવસ્ત્રાય પરશુહસ્તાય સિંહવાહનાય ચ ।

નૈર્ઋત્ય દિશાનો સ્વામી D ‘રાહુ’ છે, તે કાળજી જેવા શ્યામ વર્ણવાળો, શ્યામવસ્ત્ર પહેરનારો, હાથમાં ફરસીને ધારણ કરનારો અને સિંહની સવારી કરનારો છે ।

૯—કેતુનું સ્વરૂપ—

કેતવે રાહુપ્રતિચ્છન્દાય શ્યામાઙ્ગાય શ્યામવસ્ત્રાય પન્નગવાહનાય પન્નગ-હસ્તાય ચ ।

રાહુનું પ્રતિરૂપ ‘કેતુ’ છે તે કૃષ્ણ વર્ણવાળો, કૃષ્ણ વસ્ત્ર પહેરનારો, સાંપની સવારી કરનારો અને હાથમાં E સાંપને ધારણ કરનારો છે ।

નિર્વાણકલિકામાં—A—હાથમાં માળા અને કુંડી । B—હાથમાં માળા અને કમંડલુ । C—શનિદેવ કૃષ્ણવર્ણવાળો, માથા ઉપર પીળારંગના લાંબા બાળ વાળો, હાથમાં અક્ષરૂત્ર (માળા) અને કમંડલુંને ધારણ કરનાર લખે છે । D—રાહુ અર્ધ કાયાવાળો અને બન્ને હાથ અર્ધ મુદ્રાવાળા લખે છે । E—હાથમાં માળા અને કુંડીને ધારણ કરનાર લખે છે ।

૨—મહાયજ્ઞનુ સ્વરૂપ—

ચક્રત્રિશૂલકમલાઢ્કુશવામહસ્તો, નિસ્ત્રિશદણ્ડપરશૂદ્યવરાણયપાણિઃ ।
ચામીકરદ્યુતિરિભાઢ્કનનો મહાદિ-ચત્તોઢ્કર્ચતો(હિ?)જગતશ્ચતુરાનનોઢ્કસૌ ॥૨॥

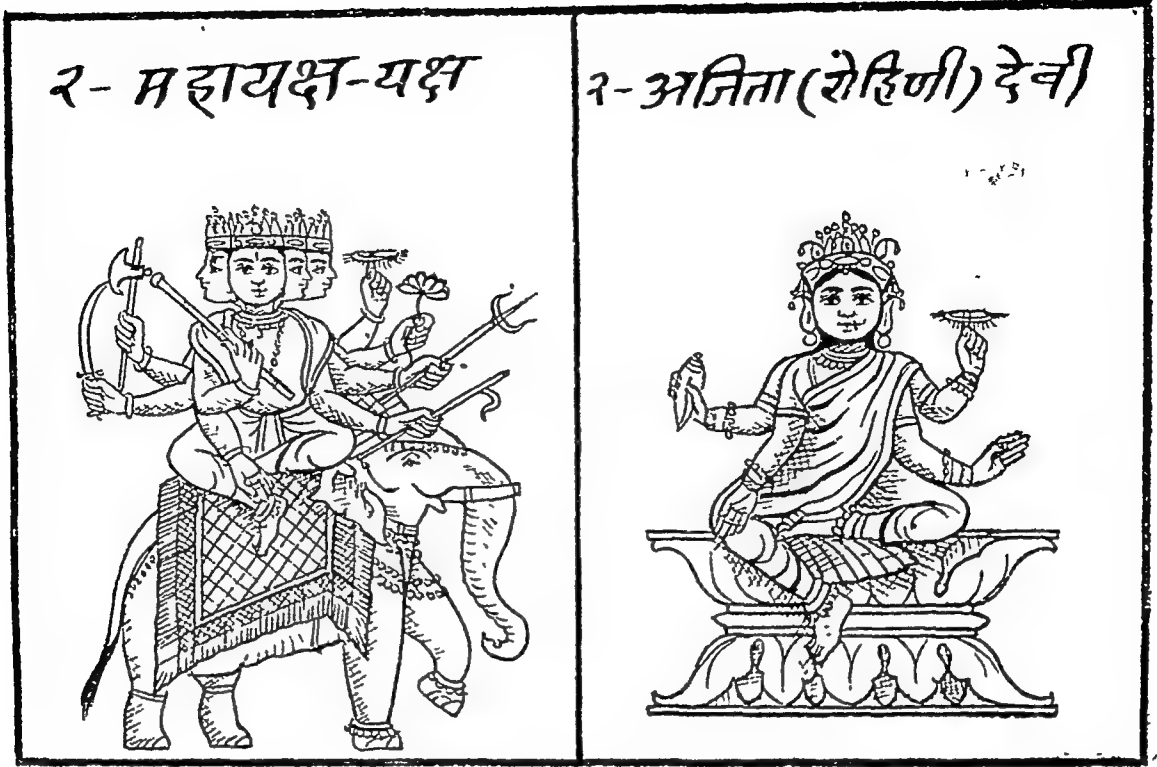
હાથીના ચિહ્નવાળા શ્રીઅજિતનાથ જિનેન્દરના ગામનદેવ ‘મહાયજ્ઞ’ નામનો યજ્ઞ છે, તે મુવર્ણના જેવી ક્રાંતિવાળો, હાથીની મચારી કંગાળો, ચાગ્ર મુખવાળો, અને આઠ ભુજવાળો છે, તેના હાથા ચાગ્ર હાથમા ચક્ર, ત્રિશૂલ, કમળ અને અઢ્કુશ છે, તથા જમણા ચાર હાથમા તંત્રાર, દડ, કુંઢી અને વગ્ગાન છે ।

૨—અજિતા (રોહિણી) દેવીનુ સ્વરૂપ—

સ્વર્ણદ્યુતિશઢ્કલ્પરથાઢ્કગશ્ત્રા, લોહાસનસ્થાભયદાનહસ્તા ।

દેવ ધનુઃ સાર્ઢ્કચતુઢ્કશતોચ્ચ, વન્દારુવીષ્મિહ રોહિર્ણીષ્ઠેઃ ॥ ૨ ॥

માઢ્ક ચાગ્રો ધનુષના ગરીરવાળા શ્રીઅજિતનાથ જિનેન્દરની ગામન દેવી ‘રોહિણી’ નામની દેવી છે । તે મુવર્ણના જેવી ક્રાંતિવાળી, લોહાસન ઉપર બેઠેલી અને ચાર ભુજવાળી છે । તેના ચાગ્ર હાથમા અઢ્કુકે શપ્, ચક્ર, અલ્પચ અને વરદાન છે ।

૩-ત્રિમુખયક્ષનું સ્વરૂપ --

ચક્રાસિસ્ટૃણ્યુપગસઘ્યસયોઽન્યહસ્તૈર્દણ્ડત્રિશૂલમુપયન્ શિતકર્ત્તિકાં ચ ।
વાજિધ્વજપ્રભુનતઃ શિખિગોઽજ્જનાભ-સ્ત્રયક્ષઃ પ્રતીક્ષતુર્બલિં ત્રિમુખાખ્યયક્ષઃ॥૩॥

ઘોડાના ચિહ્નવાળા શ્રીસંભવનાથ ભગવાનના શાસનદેવ ‘ત્રિમુખ’ નામનો યક્ષ છે, તે કૃષ્ણ વર્ણવાળો, મોરની સવારી કરનારો, ત્રણ ત્રણ નેત્રવાળા ત્રણ મુખવાળો અને છ ભુજવાળો છે । ડાબા હાથમાં ચક્ર, તરવાર અને અંકુશને, તથા જમણા હાથમાં દંડ, ત્રિશૂલ અને તેજધારવાળી કાતરને ધારણ કરનારો છે ।

૩-પ્રજ્ઞાસિ (નમ્રા) દેવીનું સ્વરૂપ—

પક્ષિસ્થાદ્ધેન્દુપરશુ-ફલાસીઢીવરૈઃ સિતા ।

ચતુશ્રાપગતોચ્ચાર્હદ્-ભક્તા પ્રજ્ઞાસિરિજ્યતે ॥ ૩ ॥

ચાર સો ધનુષના શરીરવાળા શ્રીસંભવનાથ જિનેશ્વરની શાસનદેવી ‘પ્રજ્ઞાસિ’ નામની દેવી છે, તે સફેદ વર્ણવાળી, પક્ષીની સવારી કરનારી અને છ ભુજવાળી છે, તે હાથોમાં અર્ધ-ચંદ્રમા, ફરસી, ફળ, તરવાર * ઈંટી (ઈંટી ?) અને વરદાનને ધારણ કરે છે ।

* પ્રતિષ્ઠાતિલકમાં ‘ પિંડી ’ લખે છે । અનેકાર્થકોશમાં ઈંટીનો અર્થનુંબડી લખી છે । ચિત્રમાં મેં ઢાલ આપી છે, સત્ય વિદ્વાન્ મુધારી લે ।

૨- યક્ષેશ્વરયજ્ઞનુ સ્વરૂપ—

પ્રેઙ્ગ્વનધનુ છેટકવામપાણિ સકઙ્કરુપત્રાસ્યપસવ્યહસ્તમ્ ।

ઙ્યામ કરિમ્થ કપિકેતુભક્ત યક્ષેશ્વરં યક્ષમિહાર્ચયામિ ॥ ૪ ॥

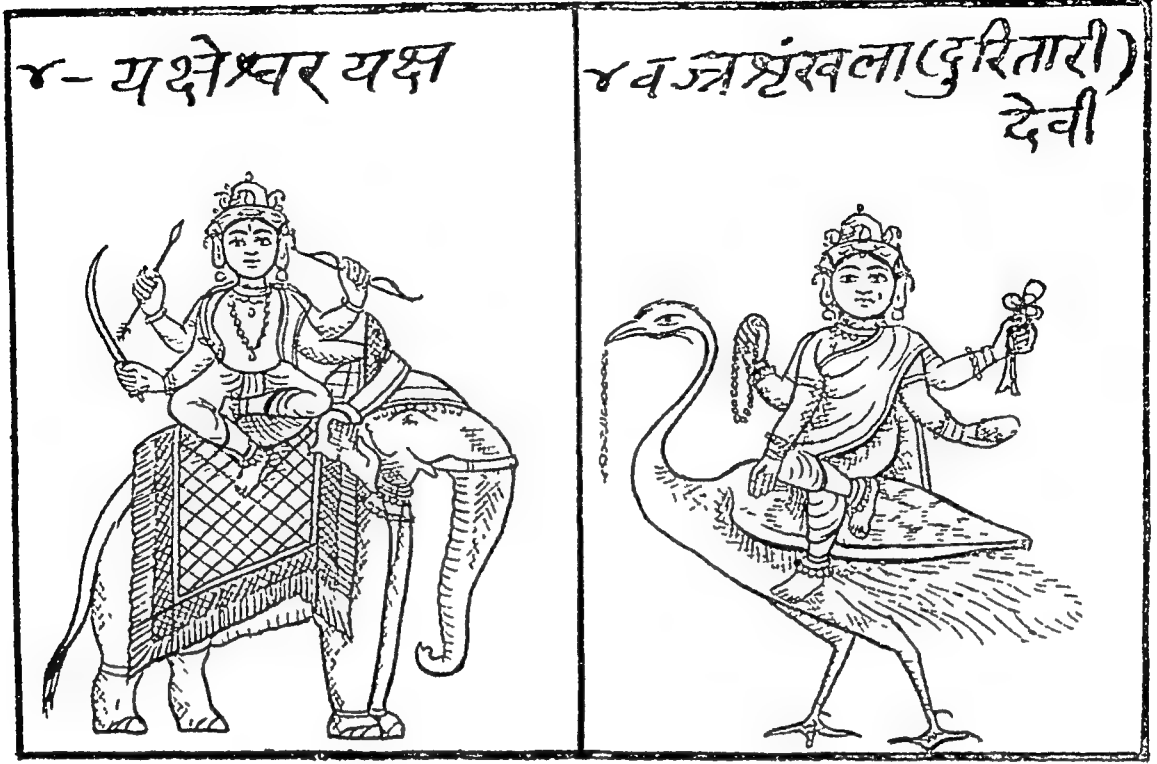
વાદગના ચિહ્નવાળા શ્રીઅભિનન્દન ભગવાનના શામનદેવ ‘યક્ષેશ્વર’ નામનો યક્ષ છે । તે ટૂંકા વર્ણવાળો હાથીની મચારી કરનારો અને ચાર ભુજનાળો છે । તે હાથા હાથોમા ધનુષ અને ટાવને તથા જમણા હાથોમા બાણ અને તરનાગને ધારણ કરે છે ।

૪-યજ્ઞશૃંગલા દેવીનું સ્વરૂપ—

સનાગપાશોરૂપલાક્ષસૂત્રા, હસાધિરૂઢા વરદાનમુક્તા ।

હેમપ્રભાર્દઙ્ગિધનુ શતોચ્ચ-તીર્થેગનમ્રા પવિઙ્કઙ્કલાર્ચા ॥ ૪ ॥

મારા ત્રણ મો ધનુષના ગરીબાળા શ્રીઅભિનન્દન ભગવાનની શામનદેવી ‘યજ્ઞશૃંગલા’ નામની દેવી છે તે મુરાર્જુના બેવી ક્રાન્તિવાળી, હુમની મચારી કરનારી અને ચાર ભુજનાળી છે । તે હાથોમા નાગપાશ, બીજેક માળા અને વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૫—તુમ્બરુચક્ષુનું સ્વરૂપ—

સર્પોપવીતં દ્વિકપન્નગોર્ધ્વ-કરં સ્ફુરદ્દાનફાલાન્યહસ્તમ્ ।

કોકાઙ્કનમ્નં ગરુડાધિરૂઢં, શ્રીતુમ્બરં ઇયામરુચિં યજામિ ॥ ૫ ॥

ચક્રવાના ચિહ્નવાળા શ્રીસુમતિનાથ જિનેશ્વરના શાસનદેવ ‘તુમ્બરુ’ નામનો ચક્ષુ છે । તે કૃષ્ણવર્ણવાળો, ગરુડની સવારી કરનારો, સર્પની જનોઈને ધારણ કરનારો અને ચાર ભુજવાળો છે. તે ઉપરના બન્ને હાથમાં સર્પને તથા નીચેના જમણા હાથમાં વરદાન અને ડાબા હાથમાં ફળને ધારણ કરે છે ।

૫—પુરુષદત્તા (સ્વર્ણવરા) દેવીનું સ્વરૂપ—

ગજેન્દ્રગા વજ્રફલોદ્યચક્ર-વરાઙ્ગહસ્તા કનકોઞ્જ્વલાઙ્ગી ।

ગૃહ્ણાનુદણ્ડત્રિશતોન્નતાર્હન્, નતાર્ચનાં સ્વર્ણવરાચર્યતે ત્વમ્ ॥ ૫ ॥

ત્રણ સો ધનુષના શરીરવાળા શ્રીસુમતિનાથ ભગવાનની શાસનદેવી ‘સ્વર્ણવરા’ (પુરુષદત્તા) નામની દેવી છે, તે સુવર્ણવર્ણવાળી, હાથીની સવારી કરનારી, અને ચાર ભુજવાળી છે । તે હાથોમાં વજ્ર, ફળ, ચક્ર અને વરદાનને ધારણ કરનારી છે ।

૬- પુષ્પયજ્ઞનુ સ્વરૂપ—

મૃગારુહ કુન્તવરાપસવ્ય-કર સખેટાઽભયસવ્યહસ્તમ્ ।

ઝ્યામાંગમવજધ્વજદેવસેવ્ય, પુષ્પાશ્વયક્ષ પરિતર્પયામિ ॥ ૬ ॥

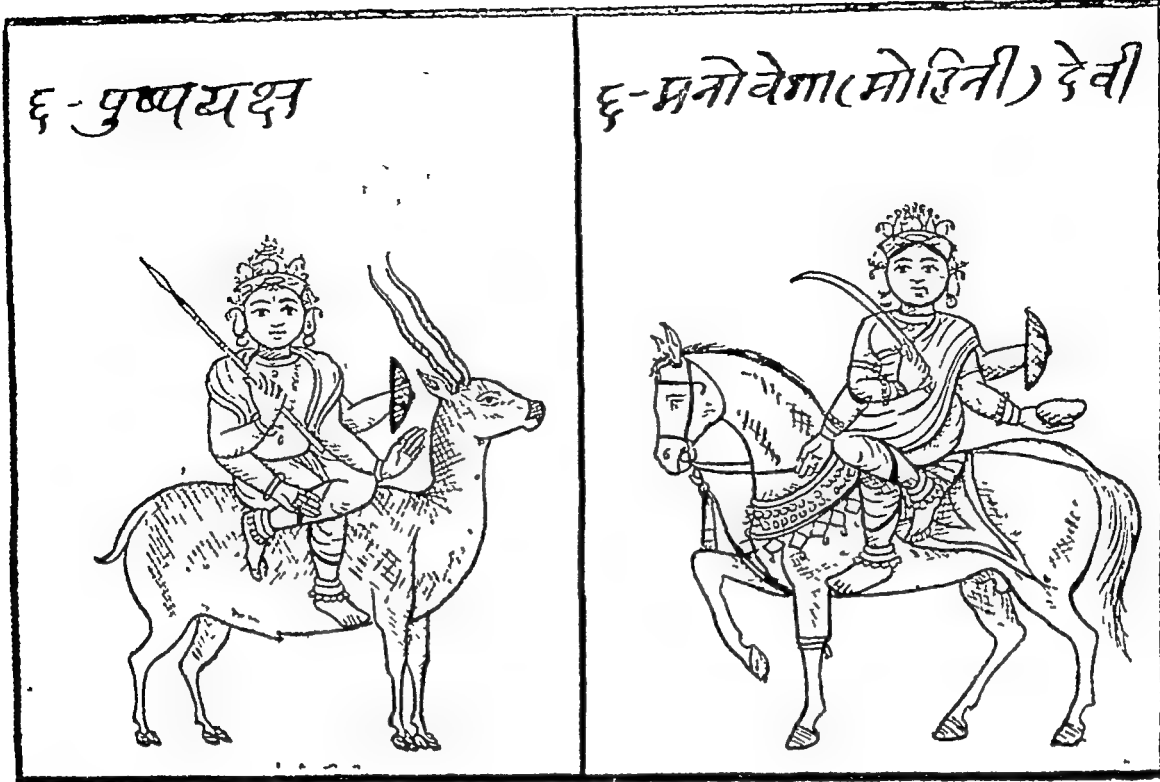
કમળના ચિહ્નવાળા શ્રીપદ્મભક્તિનના ગાસનદેવ ‘પુષ્પ’ નામનો યક્ષ છે, તે કૃષ્ણવર્ણ-
વાળો, હાથની મચારી કરનારો અને ચાર * હાજવાળો છે । તે જમણા હાથોમા ભાલા અને
વરદાન ને, તથા ડાબા હાથોમા ઢાલ અને અભયને ધારણ કરનારો છે ।

૬-મનોવેગા (મોહિની) દેવીનું સ્વરૂપ—

તુરંગવાહનાદેવી મનોવેગા ચતુર્મુજા ।

વરદા કાઞ્ચનછાયા સોહ્યાસિફલકાયુધા ॥ ૬ ॥

શ્રીપદ્મભક્તિનની ગાગન દેવી ‘મનોવેગા’ (મોહિની) નામની દેવી છે, તે મુનર્ણવર્ણ-
વાળી, ઘોડાની મચારી કરનારી અને ચાર હાજવાળી છે, તે હાથોમા વરદાન, તરવાર, ઢાલ
અને કળને ધારણ કરે છે ।

૭—માર્તંગયક્ષનું સ્વરૂપ—

સિંહાધિરોહસ્ય સદ્ગ્ણશૂલ-સઘ્યાન્યપાણેઃ કુટિલાનનસ્ય ।

કૃષ્ણત્રિષઃ સ્વસ્તિકકેતુમક્તે-માર્તઙ્ગયક્ષસ્ય કરોમિ પૂજામ્ ॥ ૭ ॥

સ્વસ્તિકના ચિન્હવાળા શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનના શાસનદેવ ‘માર્તંગ’ નામનો યક્ષ છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળો, સિંહની સવારી કરનારો, કુટિલ મુખવાળો અને બે હાથવાળો છે, જમણા હાથમાં ત્રિશૂલ અને ડાબા હાથમાં દંડને ધારણ કરનારો છે ।

૭—કાલી (માનવી) દેવીનું સ્વરૂપ--

સિતાં ગોવૃષગાં ઘણ્ટાં, ફલશૂલવરાવૃતામ્ ।

યજે કાલીં દ્વિકો દ્વિગ્ણ-શતોચ્છ્રાયજિનાશ્રયામ્ ॥ ૭ ॥

બસો ધનુષ્યના શરીરવાળા શ્રીસુપાર્શ્વનાથ ભગવાનની શાસન દેવી ‘કાલી’ (માનવી) નામની દેવી છે । તે સફેદ વર્ણવાળી, પોઠીયાની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે હાથોમાં ઘંટા, ફળ, ત્રિશૂલ અને વરદાનને ધારણ કરનારી છે ।

૮—શ્યામયક્ષનું સ્વરૂપ—

યજે સ્વધિત્યુચ્ચફલાક્ષમાલા-વરાઙ્કવામાન્યકરં ત્રિનેત્રમ્ ।

કપોતપત્ર પ્રભયાશ્ચયા ચ, શ્યામં કૃતેન્દુધ્વજદેવસેવમ્ ॥ ૮ ॥

અદ્વિમાના ચિન્હવાળા શ્રીચંદ્રપ્રભાજિનેશ્વરના શાસનદેવ ‘શ્યામ’ નામનો યક્ષ છે, તે કૃષ્ણ વર્ણવાળો, કબુતરની મવારી કુનાડો, ત્રણ નેત્રવાળો, અને ચામું ભુજવાળો છે, તે હાથા હાથમા કુન્ડસી અને કળને તથા જમણા હાથમા માળા અને વગ્દાનને ધારણ કરે છે ।

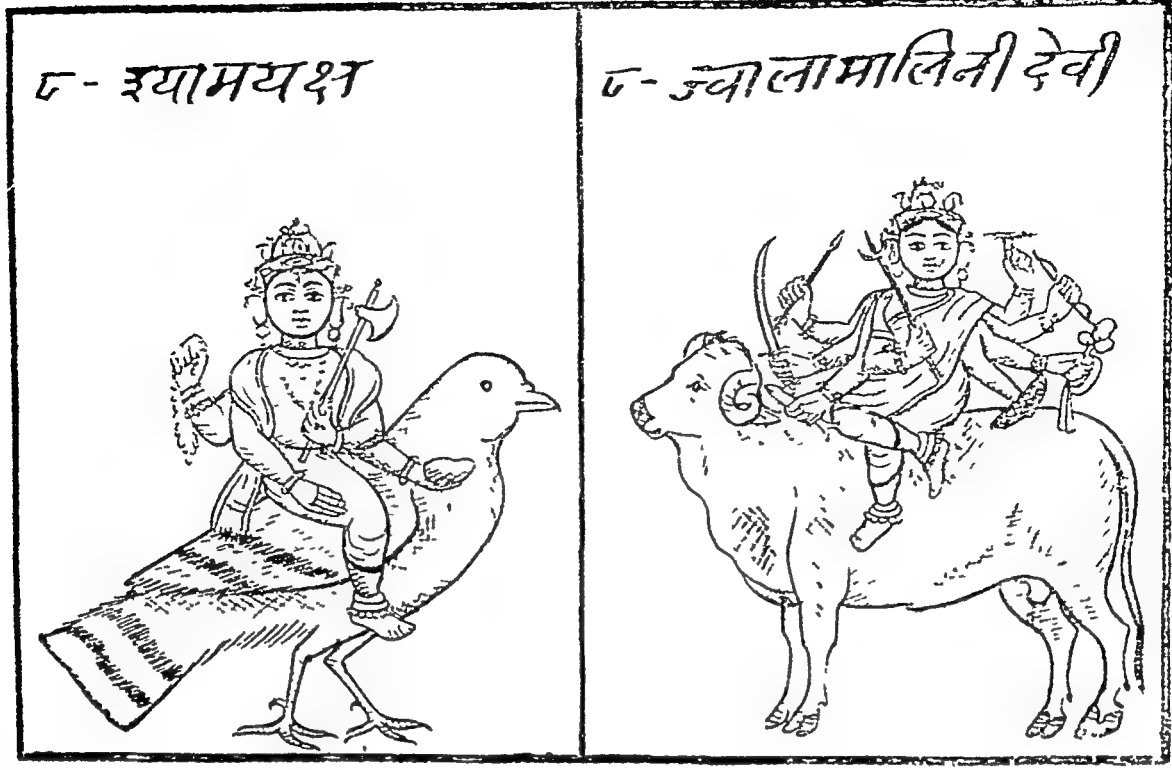
૯—જ્વાલિની (ત્રાલામાલિની) દેવીનું સ્વરૂપ—

ચન્દ્રોજ્જ્વલાં ચક્રશરાસપાશ-ચર્મત્રિશૂલેષુઞ્જપાસિહસ્તામ્ ।

શ્રીજ્વાલિની સાર્ઙ્ગધનુ.શતોચ્ચ-જિનાનતાં કોણગતાં યજામિ ॥ ૯ ॥

દાઠ મો ધનુષના શરીરવાળા શ્રીચંદ્રપ્રભાજિનેશ્વરની શાસનદેવી ‘જ્વાલિની’ (ત્રાલામાલિની) નામની દેવી છે । તે શ્વેદ વર્ણવાળી, પાકાની મવારી કુનારી અને ચામું ભુજવાળી છે । તે જ હાથોમા ચક્ર, ધનુષ, નાગપાગ, દાલ, ત્રિશૂલ, ખાણ, માછલી અને તગ્વારને ધારણ કરે છે ।

* દેનાચાર્ય દત્ત જ્ઞાનામાલિની કૃપમા-ત્રિશૂલ, પાગ, માલતી ધનુષ, ખાણ, વગ્દાન અને ચક્ર, આ પ્રમાણે રાક્ષા બનાવે છે ।

૬-અજિતયક્ષનું સ્વરૂપ—

સહાક્ષમાલાવરદાનશક્તિ-ફલાપસવ્યાપરપાણિયુગ્મઃ ।

સ્વારૂઢકૂર્મો મકરાઙ્કમક્તો, ગૃહ્ણાતુ પૂજામજિતઃ સિતાભઃ ॥૧॥

મઘરના ચિન્હવાળા શ્રીસુવિધિનાથ જિનેશ્વરના શાસનદેવ ‘અજિત’ નામનો યક્ષ છે, તે સફેદ વર્ણવાળો, કાચબાની સવારી કરનારો અને ચાર ભુજવાળો છે, તેના જમણા હાથ અક્ષમાળા અને વરદાન યુક્ત તથા ડાબા હાથ શક્તિ અને ફળ યુક્ત છે ।

૭-મહાકાલી (મૃકુટી) દેવીનું સ્વરૂપ--

કૃષ્ણા કૂર્માસના ધન્વ-શતોન્નતજિનાનતા ।

મહાકાલીજ્યતે વજ્ર-ફલમુદ્ગરદાનયુક્ ॥ ૧ ॥

એકસો ધનુષના શરીરવાળા શ્રીસુવિધિનાથ ભગવાનની શાસનદેવી ‘મહાકાલી’ નામની દેવી છે, તે કૃષ્ણવર્ણવાળી, કાચબાની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે, તેના હાથોમાં વજ્ર, ફળ, મુદ્ગર અને વરદાન છે ।

૧૦—બ્રહ્મચક્તુ સ્વરૂપ—

શ્રીવૃક્ષકેતનનતો ધનુદળદેવ-વજ્રાદ્યસવ્યસય ઇન્દુસિતોઽમ્બુજસ્થઃ ।
બ્રહ્મા શરસ્વાદિતિલ્લગ્નવરપ્રદાન-વ્યગ્રાન્યપાણિરુપયાતુ ચતુર્મુખોઽર્ચામ્ ॥૧૦॥

શ્રીવૃક્ષના ચિન્હવાળા શ્રીશીતલનાથ ભગવાનના ગાસનદેવ ‘બ્રહ્મા’ નામનો યક્ષ છે, તે સફેદ વર્ણવાળો, કમળના આસન ઉપર બેઠેલો, ચાર મુખવાળો અને આઠ ભુજવાળો છે. તે હાથોમાં ધનુષ, દંડ, ટાલ અને વજ્રને તથા જમણા હાથોમાં ખાણ, ફરસી, તરવાર અને વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૧૦—માનવી (ચામુડા) દેવીનું સ્વરૂપ—

જ્ઞપદામરૂચકદાનોચિતહસ્તાં કૃષ્ણકાલગાં હરિતામ્ ।

નવતિવનુસ્ત્રગ્જિનપ્રણતામિહ માનવી પ્રયજે ॥ ૧૦ ॥

તેણે ધનુષના શરીરવાળા શ્રીશીતલનાથ તીર્થકરના ગાસનદેવી ‘માનવી’ (ચામુડા) નામની દેવી છે. તે લીલા વર્ણવાળી, કાળા મુવરની મવારી કરનારી, અને ચાર ભુજવાળી છે. તે હાથોમાં માછલી, માળા, બીજોડ અને વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૧૦-બ્રહ્મયક્ષ

૧૦-માનવી(ચામુંડા) દેવી

૧૧—ઈશ્વરયક્ષનું સ્વરૂપ—

ત્રિશૂલદણ્ડાન્વિતવામહસ્તઃ કરેઽક્ષસૂત્રં ત્વપરે ફલં ચ ।

વિભ્રત્ સિતો ગણ્ડકકેતુભક્તો લાત્વીશ્વરોઽર્ચા વૃષગચ્છિનેત્રઃ ॥૧૧॥

ગેડાના ચિન્હવાળા શ્રીશ્રેયાંસનાથ તીર્થકરના શાસનદેવ ‘ઈશ્વર’ નામનો યક્ષ છે । તે સપ્તદ વર્ણવાળો, સાંઠની સવારી કરનારો, ત્રણ નેત્રવાળો અને ચાર ભુજવાળો છે । હાથોમાં ત્રિશૂલ અને દંડને, તથા જમણા હાથોમાં માળા અને કળને ધારણ કરે છે ।

૧૧—ગૌરી (ગૌમેધકી) દેવીનું સ્વરૂપ—

સમુદ્ગરાબ્જકલશાં વરદાં કનકપ્રભામ્ ।

ગૌરીં યજેઽશીતિધનુઃ પ્રાશુ દર્વી મૃગોપગામ્ ।

અંસી ધનુષના શરીરવાળા શ્રીશ્રેયાંસનાથ ભગવાનની શાસનદેવી ‘ગૌરી’ (ગૌમેધકી) નામની દેવી છે, તે સુવર્ણવર્ણવાળી, હરણની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવાળી છે । હાથોમાં મુદ્ગર, કમળ, કળશ અને વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૧૦—કુમાર્યતનુ સ્વરૂપ—

શુભ્રો યનુર્વશ્રુફલાદ્યસચ્ય-હસ્તોઽન્યહસ્તેપુગદેષ્ટદાનઃ ।

હલાચલશ્મપ્રણતસ્ત્રિવક્ર. પ્રમોદતાં હસચરઃ કુમાર. ॥૧૨॥

પાદના ચિત્તુનાળા શ્રીવાનુપૃત્ય ભગવાનના ગામનદેવ કુમાર નામના યક્ષ છે । તે મહેતુ ચર્જનાળો, હાથની મચલી કુનાંગો, ત્રણ શુભવાળો અને છ હાથનાળો છે । તેના શબ્દા હાથોમા ચતુષ્ ભાગીઆ અને ડગ છે તથા જમણા હાથોમા બાણ, ગદા અને વજ્રાન છે ।

૧૧—ગાઝારી (ત્રિદુન્નાલિની) દેવીનું સ્વરૂપ—

સપદ્મમુગ્ધામ્ભોજ-દાના મકરગા હરિત્ ।

ગાન્ધારી સસનીગ્વાસ તુઙ્ગપ્રમુનતાચ્ચયે ॥ ૧૨ ॥

મીતે ચતુષ્પદનાગરીનાળા શ્રીવાનુપૃત્ય તીર્થેગ્ની ગામનદેવી 'ગાઝારી' (ત્રિદુન્નાલિની) નામની દેવી છે । તે હાથના ચર્જનાળી મચલી મચલી કુનાંગો, અને ચાર ભુજવાળી છે । તે ઉપરના બન્ને હાથોમા કમલને તથા નીચેના જમણા હાથમા વજ્રાન અને નીચેના શબ્દા હાથમા

૧૨-કુમારયક્ષ

૧૨-ગાંધારી (વિદ્યુન્માલિની) દેવી

૧૨—ચતુર્મુખયક્ષનું સ્વરૂપ—

યક્ષો હરિત્ સપરશૂપરિમાષ્ટપાણિઃ કૌક્ષેયકાક્ષમણિખેટકદણ્ડમુદ્રાઃ ।
વિભ્રચ્ચતુર્ભિરપરૈઃ શિખિગઃ કિરાઙ્ક-નમ્રઃ પ્રતૃપ્યતુ યથાર્થચતુર્મુખાખ્યઃ ॥ ૧૩ ॥

સુવરના ચિન્હવાળા શ્રીવિમલનાથ ભગવાનના શાસનદેવ ‘ચતુર્મુખ’ નામનો યક્ષ છે, તે લીલાવર્ણનો, મોરની સવારી કરનારો, * ચાર મુખવાળો અને ચાર ભુજવાળો છે । ઉપરના આઠ હાથોમાં ફરસીને તથા બાકીના ચાર હાથોમાં તરવાર, માળા, ઢાલ અને દંડને ધારણ કરનારો છે ।

૧૩—વૈરોટી દેવીનું સ્વરૂપ—

ષષ્ટિદણ્ડોચ્ચતીર્થેશ-નતા ગોનસવાહના ।
સસર્પચાપસર્પેષુ-વૈરોટી હરિતાચર્યતે ॥ ૧૩ ॥

સાઠ ધનુષ પ્રમાણના શરીરવાળા શ્રીવિમલનાથ ભગવાનની શાસનદેવી ‘વૈરોટી’ નામની દેવી છે । તે લીલાવર્ણવાળી, સાંપની સવારી કરનારી, અને ચાર ભુજવાળી છે । ઉપરના બન્ને હાથમાં સર્પને તથા નીચેના જમણા હાથમાં બાણ અને ડાબા હાથમાં ધનુષને ધારણ કરે છે ।

* પ્રતિષ્ઠ તિલકમાં ૭ મુખવાળો લખે છે ।

૧૨—પાતાલયજ્ઞનુ સ્વરૂપ—

પાતાલકઃ સસ્ટ્વિશૂલકજીપસવ્ય-હસ્તઃ કપાહલફલાઙ્કિતસવ્યપાણિઃ ।
સેધાધ્વજેકશરણો મકરાધિરુદ્ધો રક્તોઽર્ચ્યતાં ત્રિફળનાગશિરાશ્ચિવચ્ચ ॥ ૧૪ ॥

મેઢાડીના ચિન્હવાળા શ્રીઅનન્તનાથ નિનેશ્વરના આગનદેવ 'પાતાલ' નામનો યજ્ઞ છે । તે લાલવાર્ણવાળો મધ્યમી મથાગી કર્નાગે ત્રણ મુખવાળો, માથા ઉપર માપની ત્રણ ફણાને ધારણ કરનાગે અને ૭ હાથવાળો છે । તે જમણા હાથોમા અકુશ, ત્રિશૂલ અને કમળને તથા ડાબા હાથોમા ચાપુડ, હુળ અને કળને ધારણ કરે છે ।

૧૩—અનન્તમતી (ત્રિજમિણી) દેવોનુ સ્વરૂપ—

હેમાભા હસગા ચાપ-ફલવાણવરોચ્યતા ।

પઞ્ચાગ્રાગ્રાપતુગાર્હદ્-મસ્કાનન્તમતીઝ્યેતે ॥ ૧૪ ॥

પચામ 'ચતુષના ગરીગ્વદાના શ્રીઅનન્તનાથ ભગવાનની ગ્રાસનદેવી 'અનન્તમતી' (ત્રિજમિણી) નામની દેવી છે । તે મુવર્ણવાર્ણવાળી, હુમની સવાગી કર્નાગી અને ચાર ભુજવાળી છે । તે હાથોમા ચતુષ, બીજેડ, બાણ અને વગ્દાનને ધારણ કરે છે ।

૧૫—કિન્નરયક્ષનું સ્વરૂપ—

સચક્રવજ્રાઙ્કુશવામપાણિઃ, સમુદ્રરાક્ષાલિવરાન્યહસ્તઃ ।

પ્રવાલવર્ણસ્ત્રિમુખો દ્વિપસ્થો વજ્રાઙ્કભક્તોઽચ્ચતુ કિન્નરોઽર્ચ્યામ્ ॥૧૫॥

વજ્રના ચિન્હવાળા શ્રીધર્મનાથ ભગવાનના શાસનદેવ ‘કિન્નર’ નામનો યક્ષ છે, તે પરવાળાના જેવો વર્ણવાળો, માછલીની સવારી કરનારો, ત્રણ મુખવાળો અને છ ભુજવાળો છે । હાથોમાં ચક્ર, વજ્ર અને અંકુશને તથા જમણા હાથોમાં મુદ્ગર, માળા અને વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૧૫—માનસી (પરભૂતા) દેવીનું સ્વરૂપ—

સામ્બુજધનુદાનાઙ્કુશશરોત્પલા વ્યાઘ્રગા પ્રવાલનિભા ।

નવપઞ્ચકચાપોચ્છૂતજિનનમ્રા માનસીહ માન્યેત ॥૧૫॥

પીસ્તાલીશ ધનુષના શરીરવાળા શ્રીધર્મનાથ ભગવાનની શાસનદેવી ‘માનસી’ (પરભૂતા) નામની દેવી છે । તે પરવાળા જેવી વર્ણવાળી, વાઘની સવારી કરનારી અને છ ભુજવાળી છે । હાથોમાં કમળ, ધનુષ, વરદાન, અંકુશ, બાણ અને કમળને ધારણ કરે છે ।

૧૭ મંધર્વેયક્ષ

૧૭-જયા(મંધારી)દેવી

૧૮—લેન્દ્રવક્ષનું સ્વરૂપ—

આરમ્ભોપરિમાત્કરેષુ કલયન્ વામેષુ ચાપં પર્વિ,

પાશં મુદ્રમઙ્કુશં ચ વરદં પથેન યુઙ્ગન્ પરૈઃ ।

વાણામ્ભોજફલસ્ત્રગચ્છપટલી-લીલા વિલાસાંસ્ત્રિદક્ ।

પદ્મવત્રપ્તગરાડ્કભક્તિરસિતઃ સ્વેન્દ્રોઽર્ચ્યતે શઙ્ગઃ ॥૧૮॥

માઝસીના ચિહ્નવાળા શ્રીઅરનાથ ભગવાનના ગામનદેવ 'લેન્દ્ર' નામનો યક્ષ છે । તે મુરખવર્ણવાળો ગખની સવાગી કરનારો, ત્રણ ત્રણ નેત્રવાળો એવા ૭ મુખવાળો અને બાર ભુજવાળો છે । તે શબ્દા હાથોમા ધનુષ, વજ્ર, પાશ, મુદ્રાગ, અકુશ અને વરદાનને તથા ૪ મણા હાથોમા બાણ કમળ, બીજેડ, મોટી અક્ષમાળા અને અભયને ધારણ કરે છે ।

૧૯—તારાવતી (કાલી) દેવીનું સ્વરૂપ—

સ્વર્ણાભાં હસગાં સર્પ-મૃગવજ્રવરોદ્ધુરામ્ ।

ચાયે તારાવતીં ત્રિંશ્ચાપોચ્ચપ્રભુમાક્તિકામ્ ॥ ૧૯ ॥

ત્રીશ ધનુષના ગરીશવાળા શ્રીઅરનાથ ભગવાનની ગામનદેવી 'તારાવતી' (કાલી) નામની દેવી છે । તે મુરખવર્ણવાળી, હસની સવાગી કરનારી, અને ચાર ભુજવાળી છે । હાથોમા માપ, હુણ, વજ્ર અને વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૧૯—કુબેરયક્ષનું સ્વરૂપ—

સફલકધનુર્દણ્ડપદ્મશ્વઙ્ગપ્રદંરસુપાશવરપ્રદાષ્ટપાણિમ્ ।

ગજગમનચતુર્મુખેન્દ્રચાપદ્યુતિકલશાઙ્કનતં યજે કુબેરમ્ ॥ ૧૯ ॥

કલશના ચિહ્નવાળા શ્રીમદ્ધિનાથ ભગવાનના શાસનદેવ ‘કુબેર’ નામનો યક્ષ છે । તે ઈંદ્રધનુષના જેવો વર્ણવાળો, હાથીની સવારી કરનારો, ચાર મુખવાળો અને આઠ હાથવાળો છે । તે હાથોમાં ઢાલ, ધનુષ, દંડ, કમળ, તરવાર, ખાણ, નાગપાશ અને વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૧૯—અપરાજિતા દેવીનું સ્વરૂપ—

પञ्चविंशतिचापोच्चदेवसेवापराजिता ।

શરભસ્થાર્ચ્યતે શ્વેટફલાસિવરયુગ્મ્ હરિત્ ॥ ૧૯ ॥

પચીસ ધનુષની ઉંચાઈવાળા શ્રીમદ્ધિનાથ ભગવાનની શાસન દેવી ‘અપરાજિતા’ નામની દેવી છે । તે લીલા વર્ણવાળી, અષ્ટાપદની સવારી કરનારી અને ચાર ભુજવળી છે । હાથોમાં ઢાલ, ક્ષત્ર, તરવાર અને વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૧૯-કુબેરયક્ષ

૧૯ અપરાજિતાદેવી

૨૦-વરુણયજ્ઞ સ્વરૂપ—

જટાકિરીટોઽષ્ટમુખસ્ત્રિનેત્રો, વામાન્યલેટાસિફલેષ્ટદાનઃ ।

કૂર્માદ્ઋનમ્નો વરુણો વૃપસ્થઃ, શ્વેતાં મહાકાય ઉપેતુ તૃપ્તિમ્ ॥ ૨૦ ॥

કથમ્ના ચિહ્નવાળા શ્રીમુનિમુત્રત ત્રિનેત્રેના ગામનદેવ ‘વરુણ’ નામનો યક્ષ છે । તે ચરુ વર્ણવાળો માટની મવાગી કંનાગો, જથાના મુકુટવાળો, ત્રણ ત્રણ નેત્રવાળો એવા આઠ મુખવાળો અને ચાર ભુજવાળો છે । યામા હાથોમા ટાલ અને ડળને તથા જમણા હાથોમા ત્રણ અને નવ નાને ચારુ કહે છે ।

૨૦-વહુરુપિણી દેવીનું સ્વરૂપ—

પીતાં ત્રિગતિચાપોઽન્ત્રામિકાં વહુરુપિણીમ્ ।

યજે કૃષ્ણાહિમા લેટફલલ્કવરોત્તરામ્ ॥ ૨૦ ॥

પીતળ પંચપના ગરીબવાળા શ્રીમુનિમુત્રત ભગવાનની ગામનદેવી ‘વહુરુપિણી’ (મુગં-મિત્રી) નામની દેવી છે । તે પીળા વર્ણવાળી કાળા સર્પની મવાગી કંનાગી અને ચાર ભુજવાળી છે । હાથોમા ટાલ ડળ, તરવાર અને વરુદાનને ધારણ કરે છે ।

૨૧—મૃકુટીયક્ષનું સ્વરૂપ—

ખેટાસિકોદણ્ડશરાઙ્કુશાબ્જ-ચંક્રષ્ટદાનોલ્હસિતાષ્ટહસ્તમ્ ।

ચતુર્મુખં નન્દિગમુત્પલાઙ્ક-મક્તં જપામં સૃકુટિં યજામિ ॥ ૨૧ ॥

લાલ કમળના ચિહ્નવાળા શ્રીનમિનાથ જિનેશ્વરના શાસનદેવ 'ભૃકુટિ' નામનો યક્ષ છે । તે લાલ વર્ણવાળો, સાંઠની સવારી કરનારો, ચાર મુખવાળો અને આઠ હાથવાળો છે । હાથોમાં ઢાલ, તરવાર, ધનુષ, ખાણ, અંકુશ, કમળ, ચક્ર અને વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૨૧—ચામુંડા (કુસુમમાલિની) દેવીનું સ્વરૂપ—

ચામુણ્ડા ષષ્ટિખેટાક્ષ-સૂત્રસ્વદ્ગોત્કટા હરિત્ ।

મકરસ્થાચર્યતે પઞ્ચ-દશદણ્ડોન્નતેશભાક્ ॥ ૨૧ ॥

પંદર ધનુષના શરીરવાળા શ્રીનમિનાથ તીર્થંકરની શાસનદેવી 'ચામુંડા' નામની દેવી છે । તે લીલા વર્ણવાળી, મવરની સવારી કરનારી અને ચાર હાથવાળી છે । તે હાથોમાં દંડ, ઢાલ, માળા અને તરવારને ધારણ કરે છે ।

૨૦—ગોમેદયક્ષનુ સ્વરૂપ—

શ્યામસ્ત્રિવક્ત્રો દુષ્ણ કુઠાર, દણ્ડ ફલં વજ્રવરો ચ વિભ્રત્ ।

ગોમેદયક્ષઃ ક્ષિતશઙ્ખલક્ષ્મા, પૂજાં નૃવાહોઽર્હતુ પુષ્પયાનઃ ॥ ૨૨ ॥

ગંધના ચિહ્નવાળા શ્રીનેમનાથ તીર્થકંઠના શાસનદેવ 'ગોમેદ' નામનો યજ્ઞ છે । તે કૃષ્ણ-વર્ણનાળો, ત્રણ મુખનાળો, પુષ્પના આમન પર બેમનાગે, મનુષ્યની સવારી કરનાગે અને છ હાથનાળો છે । હાથોમાં મુદ્રાગર, કરમી, દડ, કળ, વગ્ અને વર નાને ધારણ કરે છે ।

૨૨—આઝ્રા (કુપ્તમાહિની) દેવીનુ સ્વરૂપ—

સવ્યેકદ્યુપગપ્રિયઙ્કરસુતુક્રપ્રીત્યે કરે વિભ્રતીં,

દિવ્યામ્રસ્તવક શુભકરકર-શ્લિષ્ટાન્યહસ્તાઙ્ગુલિમ્ ।

સિંહે ભર્તૃચરે સ્થિતાં હરિતમા-મામ્રદ્રુમચ્છાયગા,

વન્દારુ દગકાર્મુકોચ્છ્રયજિન દેવીમિદ્માઝાં યજે ॥ ૨૨ ॥

આ મનુષ્યના ગરીબનાળા શ્રીનેમનાથ ભગવાનની શાસનદેવી 'આઝ્રા' (કુપ્તમાહિની) દેવી છે । તે લીલા વર્ણવાળી, સિંહની સવારી કરનાગી, આખાની છાયામાં વસનારી અને બે

ભુજવાળી છે । ડાબા હાથમાં પ્રિયંકર નામના પુત્રના પ્રેમને માટે આંખાની ડાળીને તથા જમણે હાથે ખીજ શુભંકર નામના પુત્રને ધારણ કરવાવાળી છે ।

૨૩—ધરણેન્દ્રયક્ષનું સ્વરૂપ—

ऊर्ध्वद्विहस्तधृतवासुकिरुद्रटाधः-सव्यान्यपाणिफणिवाशवरप्रणन्ता ।
श्रीनागराजककुदं धरणोऽभ्रनीलः, कूर्मश्रितो भजतु वासुकिमौलिरिज्याम् ॥ २३ ॥

નાગરાજના ચિન્હવાળા શ્રીપાર્શ્વનાથ ભગવાનના શાસનદેવ ‘ધરણેન્દ્ર’ નામનો યક્ષ છે । તે આસમાની વર્ણુવાળો, કાચખાની સવારી કરનારો, મુકુટમાં સર્પના ચિન્હવાળો અને ચાર ભુજવાળો છે । તે ઉપરના બન્ને હાથોમાં સર્પને, તથા નીચેના ડાબા હાથમાં નાગપાશને અને જમણા હાથમાં વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૨૩—પદ્માવતી દેવીનું સ્વરૂપ—

देवी पद्मावतीनाम्ना रक्तवर्णा चतुर्भुजा ।
पद्मासनाङ्कुशं धत्ते स्वक्षसूत्रं च पङ्कजम् ॥
अथवा षड्भुजादेवी चतुर्विंशतिः सद्भुजाः ।

પાશાસિકુન્તવાલેન્દુ-ગદામુસલસંયુતમ્ ॥
 મુજાપટ્ક સમાર્યાત ચતુર્વિંગતિરુચ્યતે ।
 શઙ્ખાસિચક્રવાલેન્દુ-પદ્મોત્પલશરાસનમ્ ॥
 શક્તિં પાગાઙ્કુઝં ઘણ્ટાં વાણં મુસલસ્વેટકમ્ ।
 ત્રિશૂલ પરશુ કુન્ત વજ્ર માર્ગાં ફલ ગદામ્ ॥
 પત્ર ચ પલ્લવં ધત્તે વરદા ધર્મવત્સલા ।

શ્રીપાર્શ્વનાથ તીર્થકર્ત્તા ગામનદેવી 'પદ્માવતી' નામની દેવી છે । તે લાલ વર્ણવાળી,
 * કમળના આમનવાળી અને x ચાગ લુગ્નઓમા અકુળ, માળા, કમળ અને વરદાનને ધારણ
 કરનારી છે । તેમજ તે છ અથવા ચોવીસ લુગ્નવાળી પણ છે । છ હાથોમાં પાગ, તરવાર, લાલા
 ખાલચક્રમા, ગદા, અને મુમળને ધારણ કરનારી છે । તથા ચોવીસ હાથોમાં અનુક્રમે શખ, તરનાર,
 ચક્ર, ખાલચક્રમા, મર્દે કમળ, લાલ કમળ, ધતુપ, ગદા, પાગ, અકુળ, ઘટા, ખાલ, મૂમળ,
 ટાલ, ત્રિશૂલ, કુમ્ભી, લાલા, વજ્ર, માળા, કળ, ગદા, પાન, નવીન પાનનો શુરુટો અને વરદાનને
 ધારણ કરે છે । ॥ ૨૩ ॥

* આગાહ પ્રતિષ્ઠાપાઠમા દુર્યોધનની સવારી કરનારી અને કમળના આસન ઉપર બેઠેલી, તેમજ માથા ઉપર સર્પની
 ત્રણ ફાળાના ચિહ્નવાળી લખી છે । x પદ્માવતી કૃપમા ચારણ ત્ર્યોમા પાન, કળ, વરદાન અને અકુળને ધારણ કરનારી લખી છે ।

૨૪—માતંગયક્ષનું સ્વરૂપ—

મુદ્ગપ્રભો મૂર્ધ્નિ ધર્મચક્રં, વિભ્રત્ફલં વામકરેઽથ યચ્છન્ ।

વરં કરિસ્થો હરિકેતુભક્તો, માતઙ્ગયક્ષોઽઙ્ગતુ તુષ્ટિમિષ્ટયા ॥ ૨૪ ॥

સિંહના ચિન્હવાળા શ્રીમહાવીરસ્વામીના શાસનદેવ ‘માતંગ’ નામનો યક્ષ છે । તે મગ-જેવા લીલા વર્ણવાળો, હાથીની સવારી કરનારો, મસ્તક ઉપર ધર્મચક્રને ધારણ કરનારો અને બે હાથવાળો છે । ડાબા હાથમાં બીજેર અને જમણા હાથમાં વરદાનને ધારણ કરે છે ।

૨૪—સિદ્ધાયિકા દેવીનું સ્વરૂપ—

સિદ્ધાયિકાં સત્કરોચ્છ્રૂતાઙ્ગ-જિનાશ્રયાં પુસ્તકદાનહસ્તામ્ ।

શ્રિતાં સુમદ્રાસનમત્ર યજ્ઞે, હેમચુતિં સિંહગતિં યજેહમ્ ॥ ૨૪ ॥

સાત હાથના ઈંચા શરીરવાળા શ્રીમહાવીરસ્વામીની શાસનદેવી ‘સિદ્ધાયિકા’ નામની દેવી છે । તે સુવર્ણવર્ણવાળી, ભદ્રાસન ઉપર બેઠેલી, સિંહની સવારી કરનારી અને બે ભુજવાળી છે । ડાબા હાથમાં પુસ્તક અને જમણા હાથમાં વરદાનને ધારણ કરે છે ।

પ્રતિષ્ઠાદિના મુહૂર્ત D

નીચેના મુહૂર્તો આરભસિદ્ધિ, દિનશુદ્ધિ, લગ્નશુદ્ધિ, મુહૂર્ત ચિંતામણિ, મુહૂર્ત માર્તણ્ડ, જ્યોતિષ ગ્રન્થાળા અને જ્યોતિષ હીર આદિ ગ્રંથોના આધારે લખેલા છે ।

વર્ષની શુદ્ધિ—

સંવત્સરસ્ય માસસ્ય દિનસ્યર્ક્સ્ય સર્વયા ।

કુજવારોઽજ્ઞાતા શુદ્ધિઃ પ્રતિષ્ઠાયાં વિવાહવત્ ॥ ૧ ॥

મિહસ્થ ગુરુના વર્ષને છાડીને વર્ષ, માસ, દિન, નક્ષત્ર અને મંગલવારને છાડીને બીજા શુભનામે એ બધાની શુદ્ધિ જેમ વિવાહના કાર્યમાં લેવાય છે, તેમ પ્રતિષ્ઠાના કાર્યમાં પણ લેવી જોઈએ ॥ ૧ ॥

અયન શુદ્ધિ—

ગૃહપ્રવેશત્રિદશપ્રતિષ્ઠા-વિવાહચૂડાવ્રતવન્ધપૂર્વમ્ ।

સૌમ્યાયને કર્મ શુભ વિધેય, યદ્ગર્હિતં તત્તલ્લુ દક્ષિણે ચ ॥ ૨ ॥

ગૃહપ્રવેશ, દેવની પ્રતિષ્ઠા, વિવાહ, મુહન સરકાર અને યજ્ઞોપવિત આદિ વ્રત, ઈત્યાદિક શુભકાર્ય ઉત્તરાયણમાં એટલે મકર આદિ ૭ રાગિ ઉપર સૂર્ય હોય ત્યારે કરવું શુભ છે અને દક્ષિણાયનમાં એટલે કર્ક આદિ ૭ રાગિ ઉપર સૂર્ય રહે ત્યાં મુધી તે શુભકાર્ય કરવું અશુભ છે ॥ ૨ ॥

માસ શુદ્ધિ—

મિંગાસિરાઃ માસઃ ચિત્તપોસાહિ૯ વિ મુચુ સુહા ।

જહ ન ગુરુ સુક્ષ્મો વા વાલો બુદ્ધો અ અત્થમિઓ ॥ ૩ ॥

* ચૈત્ર, પોષ અને અધિકમાસને છાડીને માગશિર આદિ આઠ માસ એટલે માગશિર, માઘ, ફાગણ, વૈશાખ, જેઠ અને આષાઠ એ મહીના શુભ છે । પરંતુ તેમાં શુક્ર અથવા શુક્ર બાલ હોય વૃદ્ધ હોય, અયવા અસ્ત હોય તો તે મહીના અશુભ છે ॥ ૩ ॥

* ચૈત્ર માસમાં જો મેષ સંક્રાંતિ હોય અને પોષમાં મન્દ્ર સંક્રાંતિ હોય તો તે બન્નેમહીનામાં પણ શુભ કાર્ય થઈ શકે છે ।

ગેહાકારે ચેઝઅ વંજિજા માહમાસ અગણિભયં ।

સિહરજુઅં જિણમુવળે વિંબપવેસો સયા મણિઓ ॥ ૪ ॥

આસાઢે વિ પડટ્ટા કાયવ્વા કેઝ સૂરિણો મળઈ ।

પાસાયગઢમગેહે વિંબપવેસો ન કાયવ્વો ॥ ૫ ॥

ઘર દેહરાસરનો આરંભ માઘ માસમાં કરે તો અગ્નિનો ભય થાય, તે માટે માઘમાસમાં ઘર મંદિર બનાવવાનો આરંભ કરવો નહિ । પરંતુ શિખરવાળા મંદિરનો આરંભ અને બિમ્બનો પ્રવેશ થઈ શકે છે । આષાઢ માસમાં પ્રતિષ્ઠા થઈ શકે છે, તેમ કેઈ આચાર્યો કહે છે । પરંતુ પ્રાસાદના ગભારામાં બિંબપ્રવેશ કરાવવો નહિ ॥ ૫-૫ ॥

તિથિ શુદ્ધિ—

છટ્ટી રિત્તદ્વમી બારસી અ અમાવસા ગયતિહીઓ ।

બુદ્ધતિહિ કૂરદદ્વા વજિજ સુહેસુ કમ્મેસુ ॥ ૬ ॥

છઠ, રિકતા તિથિ (૪, ૮, ૧૪), આઠમ, ખારસ, અમાવસ, ક્ષય તિથિ, વૃદ્ધિતિથિ, કૂરતિથિ અને દંધાતિથિ એ શુભ કાર્યમાં વર્જવી ॥ ૬ ॥

કૂરતિથિ—

ત્રિશ્ચતુર્ણામપિ મેષસિંહ-ધન્વાદિકાનાં ક્રમતશ્ચતસ્રઃ ।

પૂર્ણાશ્ચતુષ્કત્રિતયસ્ય તિસ્ર-સ્ત્થાજ્યા તિથિઃ કૂરયુતસ્ય રાશોઃ ॥ ૭ ॥

મેષ આદિ, સિંહ આદિ અને ધન આદિ ચાર ચાર રાશિઓના ત્રણ ચતુષ્ક કરવા, તેમાં પ્રથમમાં પડવા આદિ ચાર તિથિ અને પાંચમ, બીજા ચતુષ્કમાં છઠ આદિ ચાર તિથિ અને દશમ, ત્રીજા ચતુષ્કમાં અગ્યારસ આદિ ચાર તિથિ અને પૂનમ, એ કૂરતિથિ છે, તેમાં શુભકાર્ય કરવું નહિ । ઉપર બતાવેલ રાશિઓ ઉપર સૂર્ય, મંગલ, શનિ અથવા રાહુ આદિ કોઈ એકપણ પાપગ્રહ હોય ત્યારે કૂરતિથિ માનવામાં આવે છે, અન્યથા કૂરતિથિ માનવી નહિ ॥ ૭ ॥

કૂરતિથિ યંત્ર—

મેષ	...	...	૧-૫	સિંહ	...	...	૬-૧૦	ધન	...	...	૧૧-૧૫
વૃષ	...	...	૨-૫	કન્યા	...	...	૭ ૧૦	મકર	...	...	૧૨-૧૫
મિથુન	...	...	૩-૫	તુલા	.	.	૮ ૧૦	કુંભ	...	...	૧૩-૧૫
કર્ક	..	...	૪-૫	વૃશ્ચિક	...	.	૯ ૧૦	મીન	...	...	૧૪-૧૫

સૂર્યદગ્ધા તિથિ—

છગ ચડ અટ્ટમિ છટ્ટી ઢસમટ્ટમિ વાર ઢસમિ વીઆ ઢ
વારસિ ચડતિય વીઆ મેસાઢસુ સુરઢઢ્ઢિઢિઢા ॥ ૮ ॥

મેષ આદિ ગગિઓ ઉપર સૂર્ય હોય ત્યાં એ અગુકમે ઝહ, ચોથ, આઠમ, છહ, દશમ, આઠમ, આગમ, દગમ, બીજ, બારમ, ચોથ અને બીજ એ સૂર્યદગ્ધા તિથિ કહેવાય છે ॥ ૮ ॥

સૂર્ય દગ્ધા તિથિ યત્ર—

ધન-મીન સપ્તાતિમા	૨	મિથુન-કન્યા સપ્તાતિમા	૮
વૃષ-કુમ્ભ ,,	૪	સિંહ-વૃશ્ચિક ,,	૧૦
મેષ-કર્ક ,,	૬	તુલા-મકર ,,	૧૨

ચંદ્રદગ્ધા તિથિ—

કુમ્ભધને અજમિહુને તુલસીદે મયરમીળ વિસકલ્લે ।

વિચ્છિદ્યકુલ્લાસુ કમા વીઆઈ સમતિહી ડ સસિદઢ્ઢા ॥ ૯ ॥

કુલ અને ધનનો ચંદ્રમા હોય ત્યાં બીજ, મેષ અને મિથુનનો ચંદ્રમા હોય ત્યારે ચોથ, તુલા અને મિહનો ચંદ્રમા હોય ત્યાં છહ, મકર અને મીનનો ચંદ્રમા હોય ત્યાં આઠમ, વૃષ અને કર્કનો ચંદ્રમા હોય ત્યાં દશમ, વૃશ્ચિક અને કન્યાનો ચંદ્રમા હોય ત્યાં બારમ એ બીજ આદિ મમ તિથિ ચંદ્રદગ્ધા તિથિ કહેવાય છે ॥ ૯ ॥

ચંદ્રદગ્ધા તિથિ યત્ર—

કુમ્ભ-ધન ના ચંદ્રમામા	૨	મકર-મીનના ચંદ્રમામા	૮
મેષ-મિથુનના ,,	૪	વૃષ-કર્ક ,,	૧૦
તુલા-સિંહ ,	૬	વૃશ્ચિક-કન્યા ,	૧૨

પ્રતિષ્ઠા તિથિ—

મિયપવલ્લે પઢિવય વીઆ પચમી ઢસમિ તેરસી પુણ્ણા ।

કાસિળે પઢિવય વીઆ પંચમિ સુહ્યા પઢ્ઢાણ ॥ ૧૦ ॥

ગુલ્લપત્તની એકમ બીજ, પાચમ, દગમ, તેગમ અને પૂનમ. તથા કૃત્તિકાની એકમ, બીજ અને પાચમ એ તિથિઓ પ્રતિષ્ઠાના કાર્યમા શુભદાયક છે ॥ ૧૦ ॥

વાર શુદ્ધિ—

આઈચ્છ વુહ વિહ્વ્ફહ સણિવારા સુંદરા વયગ્ગહર્ણે ।

વિંબપહ્દાહ પુળો વિહ્વ્ફહ સોમ વુહ સુક્કા ॥ ૧૧ ॥

રવિવાર, બુધવાર, ગુરુવાર અને શનિવાર એ પ્રત્યહ્ણ કરવા માટે શુભ છે । તથા ગુરુવાર, સોમવાર, બુધવાર અને શુક્રવાર એ ધિંબ પ્રતિષ્ઠા કરવા માટે શુભ છે ॥ ૧૧ ॥

રત્નમાલામાં કહ્યું છે કે—

તેજસ્વિની ક્ષેમકૃદગ્નિદાહ-વિધાયિની સ્યાદ્વરદા દૃઢા ચ ।

આનન્દકૃત્કલ્પનિવાસિની ચ, સૂર્યાદિવારેષુ ભવેત્ પ્રાતઃષ્ઠા ॥ ૧૨ ॥

રવિવારે પ્રતિષ્ઠા કરવાથી તે પ્રતિમા તેજવાળી એટલે પ્રભાવવાળી થાય છે । સોમવારે પ્રતિષ્ઠા કરવાથી કુશલ-મંગલ કરનારી, મંગલવારે સ્થાપન કરે તો અગ્નિદાહ કરનારી, બુધવારે સ્થાપન કરે તો મનવાંછિત દેવાવાળી, ગુરુવારે પ્રતિષ્ઠા કરે તો સ્થિર રહે, શુક્રવારે સ્થાપન કરે તો આનંદ દેનારી અને શનિવારે પ્રતિષ્ઠા કરે તો તે પ્રતિમા કલ્પ પર્યંત એટલે સૂર્ય ચંદ્રમા રહે ત્યાં સુધી સ્થિર રહેવાવાળી થાય ॥ ૧૨ ॥

ગ્રહોનું ઉચ્ચવલ—

અજવૃષમૃગાહ્નનાકુલીરા ક્ષણવાળજૌ ચ દિવારાદિતુઙ્ગાઃ ।

દશશિશ્વિમનુયુક્ તિથીન્દ્રિયાંશૈ-સ્ત્રિનવકવિંશતિભિશ્ચ તેઽસ્તનિચાઃ ॥ ૧૩ ॥

સૂર્ય મેષરાશિનો હોય ત્યારે ઉચ્ચનો, તેમાં પણ દશ અંશ પરમ ઉચ્ચનો કહેવાય । ચંદ્રમા વૃષરાશિનો હોય ત્યારે ઉચ્ચનો, તેમાં ત્રણ અંશ પરમ ઉચ્ચનો કહેવાય । મંગળ મકર રાશિનો ઉચ્ચ અને તેમાં અઠ્યાવીશ અંશ પરમ ઉચ્ચ । બુધ કન્યારાશિનો ઉચ્ચ, તેમાં પંદર અંશ પરમ ઉચ્ચ । ગુરુ કર્ક રાશિનો ઉચ્ચ, તેમાં પાંચ અંશ પરમ ઉચ્ચ । શુક્ર મીનરાશિનો ઉચ્ચ અને તેમાં સત્યાવીશ અંશ પરમ ઉચ્ચ । શનિ તુલા રાશિનો ઉચ્ચ અને તેમાં વીશ અંશ પરમ ઉચ્ચ કહેવાય । એ ગ્રહો પોતાની ઉચ્ચરાશિથી સાતમી રાશિ ઉપર હોય ત્યારે નીચ કહેવાય । જેમકે-સૂર્ય મેષ રાશિનો ઉચ્ચ છે, તેનાથી સાતમી રાશિ તુલાનો સૂર્ય હોય તે નીચ કહેવાય । તેમાં પણ દશ અંશ સુધી પરમ નીચ કહેવાય । આ પ્રમાણે દરેક ગ્રહોની નીચ અવસ્થા જાણવી ॥ ૧૩ ॥

ગ્રહોનુ સ્વાભાવિક મિત્રગણ—

ગ્રહ મન્દસિતૌ સમશ્ચ શશિજો મિત્રાણિ ગ્રેપા રવે-
 સ્તીભ્ણાંશુર્ધિમરડિમજશ્ચ સુહૃદૌ ગ્રેપા; સમાઃ શીતગોઃ ।
 જીવેન્દૂળકરાઃ કુજસ્ય સુહૃદો જોડરિઃ સિતાર્કી સમૌ,
 મિત્રે સૂર્યસિતૌ વુધસ્ય દિમગુઃ ગ્રહુઃ સમાશ્વાપરે ॥ ૧૪ ॥
 સૂરેઃ સૌમ્યમિતાવરી રવિસુતો મન્થોડપરે ત્વન્યવા,
 સૌમ્યાર્કી સુહૃદૌ સમૌ કુજગુરુ શુક્રસ્ય ગ્રેપાવરી ।
 શુક્રજૌ સુહૃદા સમઃ સુરગુરુઃ સૌરસ્ય ચાન્યેડરયો,
 યે પ્રોક્તાઃ સ્વત્રિકોણભાદિપુ પુનસ્તેડમી મયા કીર્તિતાઃ ॥ ૧૫ ॥

સૂર્યના ગણિ અને શુક્ર ગત્રુ છે, બુધ મમાન છે, તથા ચંદ્રમા, મગળ અને ગુરુ એ મિત્ર છે ।
 ચંદ્રમાના સૂર્ય અને બુધ મિત્ર છે, તથા મગળ, ગુરુ, ગુક્ર અને ગણિ યે મમાન છે, ગત્રુચંદ્ર કોઈ
 નથી । મગળના સૂર્ય, ચંદ્રમા અને ગુરુ, યે મિત્ર છે, બુધ ગત્રુ છે, તથા શુક્ર અને ગણિ મમાન
 છે । બુધના સૂર્ય અને ગુક્ર મિત્ર છે, ચંદ્રમા ગત્રુ છે, તથા મગળ, ગુરુ અને ગણિ એ મમાન છે ।
 ગુરુના બુધ અને ગુક્ર ગત્રુ છે, ગણિ મન્થમ છે, તથા સૂર્ય, ચંદ્રમા અને મગળ એ મિત્ર છે ।
 ગુક્રના બુધ અને ગણિ મિત્ર છે, મગળ અને ગુરુ મમાન છે, તથા સૂર્ય, ચંદ્રમા ગત્રુ છે । ગણિના
 ગુક્ર અને બુધ મિત્ર છે, ગુરુ મમાન છે, તથા સૂર્ય, ચંદ્રમા અને મગળ એ ગત્રુ છે । ઇત્યાદિ જે
 પોતાના ત્રિજાણુ ભવનાદિ સ્થાનમા કહ્યુ તે આ ઉપાલેખુ રૂપે બતાવ્યું છે ॥ ૧૪-૧૫ ॥

ગ્રહ મૈત્રી ચક્ર—

ગ્રહા	રવિ	સોમ	મગલ	વુધ	ગુરુ	શુક્ર	શનિ
મિત્ર	ચં મં ગું	સૂં વું	સૂં ચં મં ગું	સૂં શું	સૂં ચં મં	વું શં	વું શું
સમ	વુધ	મં ગું શું શં	શું શં	મં ગું શં	શનિ	મં ગું	ગુરુ
શત્રુ	શું શં	ં	વુધ	ચંદ્રમા	વું શું	સૂં ચં	સૂં ચં મં

ગ્રહોનું દષ્ટિવલ—

પશ્યન્તિ પાદતો વૃદ્ધ્યા આતૃવ્યોમ્ની ત્રિત્રિકોણકે ।

ચતુરસ્રે સ્ત્રિયં સ્ત્રીવન્મતેનાયાદિમાવપિ ॥ ૧૬ ॥

દરેક ગ્રહ પોત પોતાના સ્થાનથી ત્રીજા અને દશમા સ્થાનને એક પાદ દૃષ્ટિથી, નવમા અને પાંચમા સ્થાનને બે પાદ દૃષ્ટિથી, ચોથા અને આઠમા સ્થાનને ત્રણ પાદ દૃષ્ટિથી જોવે છે અને સાતમા સ્થાનને ચાર પાદ દૃષ્ટિથી એટલે પૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોવે છે । કોઈ આચાર્યનો એવો પણ મત છે કે—પહેલા અને અગ્યારમા સ્થાને પૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોવે છે । બાકીના બીજા, છઠા અને બારમા સ્થાનને કોઈ ગ્રહ દેખતા નથી ॥ ૧૬ ॥

ગ્રહો સાતમા સ્થાનને પૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોવે છે કે બીજા કોઈ સ્થાનને પણ પૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોવે છે ? તે સ્પષ્ટપણે બતાવે છે—

પશ્યેત્ પૂર્ણ શનિર્માતૃવ્યોમ્ની ધર્મધિયોર્ગુરુઃ ।

ચતુરસ્રે કુજોડકેન્દુ-બુધશુક્રાસ્તુ સપ્તમમ્ ॥ ૧૭ ॥

શનિ ત્રીજા અને દશમા સ્થાનને, ગુરુ નવમા અને પાંચમા સ્થાનને, મંગળ ચોથા અને આઠમા સ્થાનને પૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોવે છે । રવિ, સોમ, બુધ અને શુક્ર એ ચાર ગ્રહો પોતાના સ્થાનથી સાતમા સ્થાનનેજ પૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોવે છે । જેમકે—ત્રીજા અને દશમા સ્થાન પર ગ્રહોની એક પાદ દૃષ્ટિ છે, ત્યાં શનિની તો પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે । નવમા અને પાંચમા, ચોથા અને આઠમા, તથા સાતમા સ્થાન પર જેમ અન્ય ગ્રહોની અનુક્રમે બે પાદ, ત્રણ પાદ અને પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે, તેમ શનિની પણ છે, તેથી શનિની એક પાદ દૃષ્ટિ કોઈ પણ સ્થાન પર નથી । નવમા અને પાંચમા સ્થાન પર અન્ય ગ્રહોની બે પાદ દૃષ્ટિ છે, ત્યાં ગુરુની તો પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે । જેમ બીજા ગ્રહોની ત્રીજા અને દશમા, ચોથા અને આઠમા તથા સાતમા સ્થાન પર અનુક્રમે એક પાદ, ત્રણ પાદ અને પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે, તેમ ગુરુની પણ છે, જેથી ગુરુની બે પાદ દૃષ્ટિ કોઈ પણ સ્થાન પર નથી । ચોથા અને આઠમા સ્થાન પર જેમ અન્ય ગ્રહોની ત્રણ પાદ દૃષ્ટિ છે, ત્યાં મંગલની તો પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે । જેણે બીજા ગ્રહોની ત્રીજા અને દશમા, નવમા અને પાંચમા તથા સાતમા સ્થાન પર અનુક્રમે એક પાદ, બે પાદ અને પૂર્ણ દૃષ્ટિ છે, તેમ મંગલની પણ છે, જેથી મંગલની ત્રણ પાદ દૃષ્ટિ કોઈ પણ સ્થાન પર નથી, એમ સિદ્ધ થાય છે । રવિ, સોમ, બુધ અને શુક્ર એ ચાર ગ્રહોની તો સાતમા સ્થાન પરજ પૂર્ણ દૃષ્ટિ હોવાથી બીજા કોઈ પણ સ્થાનને તેઓ પૂર્ણ દૃષ્ટિથી જોતા નથી ।

પ્રતિષ્ઠાના નક્ષત્રો—

મહ મિઅસિર દ્વયુત્તર અણુરાહા રેવઈ સવળ મૂલં ।
પુસ્સ પુળવ્વસુ રોહિણિ સાઈ ધણિદ્ધા પહદ્ધાઈ । ૧૮ ॥

મધા, મૃગશિર, હસ્ત, ઉત્તરાકાટ્યુની, ઉત્તરાપાદા, ઉત્તરાભાદ્રપદા, અનુરાધા, રેવતી, અવધુ, મૂલ, પુષ્ય, પુનર્વસુ, રોહિણી, આતિ અને ધનિષ્ઠા એ નક્ષત્રો પ્રતિષ્ઠાના કાર્યમાં શુભ છે ॥ ૧૮ ॥

શિલાન્યાસ અને સૂત્રપાતના નક્ષત્રો—

ચેઢઅસુઅં ધુવમિડ કર પુસ્સ ધણિદ્ધ સયમિસા સાઈ ।
પુસ્સ તિડત્તર રે રો કર મિગ સવળે સિલનિવેસો ॥ ૧૯ ॥

મુનમશક (ઉત્તરાકાટ્યુની, ઉત્તરાપાદા, ઉત્તરાભાદ્રપદા અને રોહિણી), મૃદુસશક (મૃગશિર, રેવતી, ચિત્રા અને અનુરાધા), હસ્ત, પુષ્ય, ધનિષ્ઠા, ગતભિષા અને સ્વાતિ એ નક્ષત્રોમાં ચૈત્ય (મંદિર) નો સૂત્રપાત કરવો । તથા પુષ્ય, તથા ઉત્તરા નક્ષત્ર, રેવતી, રોહિણી, હસ્ત, મૃગશિર અને અવધુ એ નક્ષત્રોમાં શિલાની સ્થાપના કરવી ॥ ૧૯ ॥

પ્રતિષ્ઠા કારક ના અશુભ નક્ષત્ર—

કારાવયસ્સ જમ્મારિક્કલ્લં દસ સોલસ તહ દ્વાર ।
તેવીસ પંચવીસં વિવપહ્દ્ધાઈ વજ્જિજ્ઞા ॥ ૨૦ ॥

બિંબપ્રતિષ્ઠા કરાવાવાળાને પોતાનું જન્મનક્ષત્ર, દશમુ, સોળમુ, અઠારમુ, તેવીસમુ અને પચીસમુ નક્ષત્ર હોય તો તે દિવસે બિંબપ્રતિષ્ઠાનું કાર્ય થાડી દેવું ભેદ્ય છે ॥ ૨૦ ॥

વિશ્વવેશ—

સયમિસપુસ્સ ધણિદ્ધા મિગસિર ધુવમિડ અઈહિં સુહવારે ।
સસિ ગુરુસિઈ ઉઢઈ ગિહે પવેસિજ્ઞ પહિમાઓ ॥ ૨૧ ॥

ગતભિષા, પુષ્ય, ધનિષ્ઠા, મૃગશિર, ઉત્તરાકાટ્યુની, ઉત્તરાપાદા, ઉત્તરાભાદ્રપદા, રોહિણી, ચિત્રા, અનુરાધા અને રેવતી એકલા નક્ષત્રોમાં, તથા શુભવાશેમાં, ચંદ્રમાં, ગુરુ અને શુક્રના ઉદયમાં પ્રતિમાનો પ્રવેશ કરાવવો સારો છે ॥ ૨૧ ॥

નવીન બિંબ કરાવનાર ગૃહસ્થને અનુકૂળ પ્રતિમાનું નક્ષત્ર, ચોનિ, ગણુ આદિનું ખલ ભોવાય છે, તે કહે છે—

યોનિગણરાશિભેદા લભ્યં વર્ગશ્ચ નાડીવેધશ્ચ ।

નૂતનચિમ્બવિધાને ષડ્વિધમેતદ્ વિલોક્યં જ્ઞૈઃ ॥ ૨૨ ॥

યોનિ, ગણ, રાશિભેદ, લેન દેન, વર્ગ અને નાડીવેધ એ છ પ્રકારનું બલ નવીન બિંબ કરાવતે સમય પડિતોએ જોવું જોઈએ ॥ ૨૨ ॥

નક્ષત્રોની યોનિસંજ્ઞા—

ઉદૂનાં યોન્યોઽશ્વ-દ્વિપ-પશુ-મુજક્ષા-હિ-શુનકૌ-

ત્વ-જા-માર્જારા-ચુદ્રય-વૃષ-મહ-વ્યાઘ્ર-મહિષાઃ ।

તથા વ્યાઘ્રૈ-ળૈ-ળ-શ્વ-કપિ-નકુલદ્વન્દ્વ-કપયો,

હરિર્વાજી દન્તાબલરિપુ-રજઃ કુઞ્જર ઇતિ ॥ ૨૩ ॥

અશ્વિની નક્ષત્રની યોનિ અશ્વ, ભરણીની હાથી, કૃત્તિકાની પશુ (બકરો), રોહિણીની સર્પ, મૃગશિરની સર્પ, આર્દ્રાની કૂતરો પુનર્વસુની બીલાડો, પુષ્યનો બકરો, આશ્લેષાની બીલાડો, મઘાની ઉંદર, પૂર્વાષાઢ્યુનીની ઉંદર, ઉત્તરાષાઢ્યુનીની ગાય, હસ્તની પાડો, ચિત્રાની વાઘ, સ્વાતિની પાડો, વિશાખાની વાઘ, અનુરાધાની મૃગ, જ્યેષ્ઠાની મૃગ, મૂલની કૂતરો, પૂર્વાષાઢાની વાનર, ઉત્તરાષાઢાની નાળીઓ, અભિજિતની નાળીઓ, શ્રવણની વાનર, ધનિષ્ઠાની સિંહ, શતભિષાની અશ્વ, પૂર્વાભાદ્રપદાની સિંહ, ઉત્તરાભાદ્રપદાની x બકરો અને રેવતી નક્ષત્રની યોનિ હાથી છે ॥ ૩૩ ॥

યોનિ વૈર—

શ્વૈળં હરીભમહિવશ્ચ પશુપ્લવજ્ઞં, ગોવ્યાઘ્રમશ્વમહમોતુકમૂષિકં ચ ।

લોકાત્તથાઽન્યદપિ દમ્પતિભર્તૃમૃત્ય-યોગેષુ વૈરમિહ વર્જ્યમુદાહરન્તિ ॥૪૨॥

કૂતરો અને હરિણને પરસ્પર વૈર છે, તેવી રીતે સિંહ અને હાથીને, સર્પ અને નાળીઆને, બકરો અને વાનરાને, ગાય અને વાઘને, ઘોડા અને પાડાને, બીલાડો અને ઉંદરને, એ બધાંને પરસ્પર વૈર છે । આ સિવાય લોકમાં પ્રચલિત વૈર પણ જાણીલેવાં । આ યોનિવૈર પતિપત્ની, સ્વામી સેવક અને ગુરુ શિષ્ય આદિના સંબંધમાં છોડવા જોઈએ ॥ ૨૪ ॥

નક્ષત્રોની ગણ સદ્ધા—

દિવ્યો ગણઃ કિલ પુનર્વસુપુણ્યહસ્ત-
સ્વાત્યશ્વિનીશ્રવણપાંખમૃગાનુરાધાઃ ।

સ્યાન્માનુષસ્તુ ભરણી કમલાસનર્ક્ષ-
પૂર્વોત્તરાષ્ટ્રિતયશઙ્કરદેવતાનિ ॥ ૨૫ ॥

રક્તગણઃ પિતૃભરાક્ષસવામવૈન્દ્ર-
ચિન્નાદ્વિદૈવવરુણાગ્નિસુજઙ્ગમાનિ ।

પ્રીતિઃ સ્વયોરતિ નગમરયોસ્તુ મધ્યા,
વૈરં પલાદસુરયોર્મૃતિરન્ત્યયોસ્તુ ॥ ૨૬ ॥

પુનર્વસુ પુષ્ય, હસ્ત, આર્તિ, અશ્વિની, શ્રવણ, કેવલી મૃગશિર અને આનુશા એ નવ નક્ષત્ર દેવગણવાળા છે । ભગ્ણી, ગેહિણી, પૂર્વાફાલ્ગુની, પૂર્વાષાઠા, પૂર્વાભાદ્રપદા, ઉત્તરાફાલ્ગુની, ઉત્તરપાદા, ઉત્તરભાદ્રપદા અને આર્દ્રા એ નવ નક્ષત્ર મનુષ્યગણવાળા છે । મધ્યા, મૂલ, ધનિષ્ઠા, જ્યેષ્ઠા, ચિત્રા, વિશાખા, શતભિષા કૃત્તિકા અને આશ્લેષા એ નવ નક્ષત્ર ગક્ષમ ગણવાળા છે । બન્ને એકજ વર્ગમા હોય તો અત્યત પ્રીતિ રહે । એકનો મનુષ્યગણ અને બીજાનો દેવગણ હોય તો મ-યમ પ્રીતિ રહે, એકનો દેવગણ અને બીજાનો ગક્ષમ ગણ હોય તો પરસ્પર દ્વેષ રહે । તથા એકનો મનુષ્ય ગણ અને બીજાનો ગક્ષમ ગણ હોય તો મૃત્યુકારક છે ॥ ૨૫-૨૬ ॥

રાશિકૃદ—

વિસમા અટ્ટમે પીઠે સમાઠ અટ્ટમે રિજ ।

સત્તુ છટ્ટમ નામરાસિદ્ધિ પરિવજ્જણ ॥ ૨૭ ॥

વીયવારસમ્મિ વજ્જે નવપચમગ તથા ।

સેસેસુ પીઠે નિદિદ્ધા જઙ્ગ દુચ્ચાગહમુત્તમા ॥ ૨૮ ॥

વિષમગણિ (૧-૩-૫-૭-૯-૧૧) થી આઠમી ગણિની માથે મિત્રતા છે અને મમગણિ (૨-૪-૬-૮-૧૦-૧૨) થી આઠમી ગણિની માથે ગત્રુતા છે । તથા વિષમગણિથી છઠી ગણિની સાથે ગત્રુતા છે અને મમગણિથી છઠી ગણિની માથે મિત્રતા છે । જો છઠી અને આઠમી, બીજી અને બારમી, તથા નવમી અને પાંચમી ગણિઓના સ્વામીની માથે પરસ્પર મિત્રતા ન હો તો પાણી છોડવી જોડએ । બીજી માતમીથી માતમી ગણિ, ત્રીજીથી અચ્ચારમી ગણિ, તથા દશમી અને એકાદશી ગણિ પરસ્પર ગુણ છે ॥ ૨૭-૨૮ ॥

રાશિકૂટનો પરિહાર—

નાડી યોનિર્ગણાસ્તારા ચતુષ્કં શુભદં યદિ ।

તદૌદાસ્યેઽપિ તાથાનાં મકૂટં શુભદં મતમ્ ॥ ૨૯ ॥

જો નાડી, યોનિ, ગણ અને તારા, એ ચાર શુભ હોય તો રાશિઓના સ્વામીઓના મધ્યસ્થ-
પણ હોવા છતાં પણ રાશિ કૂટ શુભ દાયક માનેલ છે ॥ ૨૯ ॥

રાશિઓના સ્વામી—

મેષાદીશાઃ કુજઃ શુક્રો બુધશ્ચન્દ્રો રવિર્બુધઃ ।

શુક્રઃ કુજો ગુરુર્મન્દો મન્દો જીવ ઇતિ ક્રમાત્ ॥ ૩૦ ॥

મેષરાશિનો સ્વામી મંગલ, વૃષનો શુક્ર, મિથુનનો બુધ, કર્કનો ચંદ્રમા, સિંહનો રવિ, કન્યાનો
બુધ, તુલાનો શુક્ર, વૃશ્ચિકનો મંગલ, ધનનો ગુરુ, મકરનો શનિ, કુંભનો શનિ અને મીનનો
સ્વામી ગુરુ છે । એ પ્રમાણે બાર રાશિઓના સ્વામી જાણવાં ॥ ૩૦ ॥

નાડીકૂટ—

જ્યેષ્ઠાર્યમ્નેશનીરાધિપમયુગયુગં દાસ્રમં ચૈકનાડી,

પુલ્કેન્દુત્વાષ્ટ્રમિત્રાન્તકવસુજલમં યોનિબુધન્યે ચ મધ્યા ।

વાય્વાગ્નિવ્યાલવિશ્વોદુયુગયુગમથો પૌષ્ણમં ચાપરા સ્યાદ્,

દમ્પત્યોરેકનાઙ્ઘ્ર્યાં પરિણયનમસન્મધ્યનાઙ્ઘ્ર્યાં હિ મૃત્યુઃ ॥ ૩૧ ॥

જ્યેષ્ઠા, મૂલ, ઉત્તરાફાલ્ગુની, હસ્ત, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, શતતારકા, પૂર્વાભાદ્રપદ અને
અશ્વિની એ નવ નક્ષત્રોની આઘ નાડી છે । પુષ્ય, મૃગશિર, ચિત્રા, અનુરાધા, ભરણી, ધનિષ્ઠા
પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાફાલ્ગુની અને ઉત્તરાભાદ્રપદ એ નવ નક્ષત્રોની મધ્ય નાડી છે । સ્વાતિ, વિશાખા,
કૃત્તિકા, રોહિણી, આશ્લેષા, મઘા, ઉત્તરાષાઢા, શ્રવણ અને રેવતી એ નવ નક્ષત્રોની અંત્ય નાડી
છે । વર વધૂનો એક નાડીમાં વિવાહ કરવો તે અશુભ છે અને મધ્યનાડીમાં વિવાહ કરે તો
મૃત્યુ થાય ॥ ૩૧ ॥

નાડીફલ—

સુઅસુહિસેવયસિસા ઘરપુરદેસ સુહ એગનાડીઆ ।

કન્ના પુણ પરિણીઆ હણઈ પઈ સસુરં સાસું ચ ॥ ૩૨ ॥

એકનાડીસ્થિતા યત્ર ગુરુર્મન્ત્રશ્ચ દેવતાઃ ।

તત્ર દ્વેષં રુજં મૃત્યું કેમળ ફલમાદિશેત્ ॥ ૩૩ ॥

પુત્ર, મિત્ર, મેવક, ગિપ્ત, ઘર, પુત્ર અને દેશ, એ એક નાડીમા હોય તો શુભ છે । પરંતુ કન્યાના વિવાહ એકનાડીમાં કરવામા આવે તો પતિ, માસગે અને મામુનો વિનાશ થાય । શુક્ર, મત્ર અને દેવ, એ એક નાડીમા હોય તો અતુકમે શત્રુતા, રોગ અને મૃત્યુ કરે છે ॥ ૩૨ ૩૩ ॥

તારા પછ—

જનિભાન્નવકેષુ ત્રિષુ જનિકર્માધાનસાઙ્ગિતાઃ પ્રથમાઃ ।

તાભ્યસ્ત્રિપચ્ચસપ્તમતારાઃ સ્યુર્ન દિ શુભાઃ ક્વચન ॥ ૩૪ ॥

જન્મ નક્ષત્ર અથવા નામ નક્ષત્રથી શરૂઆત કરીને નવ નવ નક્ષત્રની ત્રણ લાઈન કરવી । એ ત્રણે લાઈનમા પહેલા પહેલા તારાના નામ અતુકમે જન્મતાગ, કર્મતારા અને આધાનતારા છે । આ નવ નવની ત્રણે લાઈનમા ત્રીજી, પાચમી અને આતમી તારા અશુભ છે ॥ ૩૪ ॥

તારાનો યત્ર—

જન્મ ૧	સપત્ ૨	ત્રિપત્ ૩	લેમ ૪	યમ ૫	સાધન ૬	નિઘન ૭	મૈત્રી ૮	પરમમૈત્રી ૯
કર્મ ૧૦	૧, ૧૧	,, ૧૨	,, ૧૩	,, ૧૪	,, ૧૫	,, ૧૬	,, ૧૭	,, ૧૮
આધાન ૧૯	,, ૨૦	,, ૨૧	,, ૨૨	,, ૨૩	,, ૨૪	,, ૨૫	,, ૨૬	,, ૨૭

એ તારાઓમાં પ્રથમ, બીજી અને આઠમી તારા મંચમ ફલદાયક છે । ત્રીજી, પાચમી અને આતમી તારા અપ્રમ છે । તથા ચોથી, છઠી અને નવમી તારા શ્રેષ્ઠ છે । કહ્યું છે કે—

ઋક્ષ ન્યૂનં તિાઁ ન્યૂના ક્ષર્પાનાયોડપિ ચાષ્ટમઃ ।

તત્સર્વં ઝમયેતારા પદ્ચતુર્વનવસ્થિતાઃ ॥ ૩૫ ॥

નક્ષત્ર અશુભ હોય તિથિ અશુભ હોય અને ચંદ્રમા પણ આઠમા અશુભ હોય, એ બધાને છડી, ચોથી અને નવમી તારા હોય તો દાબી દે છે । અર્થાત્ એ અશુભ ફલ આપી શકતા નથી ॥ ૩૫ ॥

યાત્રાયુદ્ધાવિવાહેષુ જન્મતારા ન શોભના ।

શુભાડ્યશુભકાર્યેષુ પ્રવેશો ચ વિશેષતઃ ॥ ૩૬ ॥

યાત્રા, યુદ્ધ અને વિવાહમા જન્મની તારા શુભ નથી પરંતુ બીજા શુભ કાર્યોમા જન્મની તારા શુભ છે અને પ્રવેશ કરવામા તો વિગેય કરીને શુભ છે ॥ ૩૬ ॥

વર્ગ વલ—

અકચટતપયગ્રવર્ગાઃ સ્વગેશમાર્જારસિંહશુનામ્ ।

સર્પાશ્વમૃગાવીનાં નિજપઞ્ચમવૈરિણામષ્ટૌ ॥ ૩૭ ॥

અવર્ગ, કવર્ગ, ચવર્ગ, ટવર્ગ, તવર્ગ, પવર્ગ, યવર્ગ, અને શવર્ગ, એ આઠ વર્ગ છે । તેનાં સ્વામી—અવર્ગનો ગરુડ, કવર્ગનો બીલાડો, ચવર્ગનો સિંહ, ટવર્ગનો કૂતરો, તવર્ગનો સર્પ, પવર્ગનો ઉંદર, યવર્ગનો રણુ, અને શવર્ગનો બકરો છે । એ આઠ વર્ગોમાં પોતાના વર્ગથી પાંચમો વર્ગ શત્રુ જાણવો ॥ ૬૭

લેના દેનીનો વિચાર—

નામાદવગાઙ્કમયૈકવર્ગે, વર્ગાઙ્કમેવ ક્રમતોત્ક્રમાચ્ચ ।

ન્યસ્યોભયોરષ્ટહતાવશિષ્ટે-ડર્દિતે વિશેષાઃ પ્રથમેન દેયાઃ ॥ ૩૮ ॥

બન્નેનાં નામનાં પહેલા અક્ષરવાળા વર્ગોનાં આંકોને અનુક્રમે પાસે રાખીને, પછી તેને આઠથી ભાગો, જે શેષ રહે તેના અરધા કરો, બાકી રહે તેટલા વિંધા પહેલા અંકનો વર્ગવાળો બીજા વર્ગવાળાનો કરજદાર જાણવો । એ પ્રમાણે વર્ગના અંકોને ઉત્ક્રમથી અર્થાત્ બીજા વર્ગના આંકને પહેલા લખી પૂર્વવત્ ક્રિયા કરો । પછી બન્નેમાં જેના વિંધા અધિક હોય તે કરજદાર જાણવો ॥ ૩૮ ॥

ઉદાહરણ—મહાવીરદેવ અને જિનદાસ આ બન્ને નામમાં પહેલા મહાવીરદેવનો વર્ગ છઠો છે, અને જિનદાસનો વર્ગ ત્રીજો છે, તે બન્ને વર્ગના અંક પાસે લખ્યા તો ૬૩ થયા, તેને આઠ ભાગ્યા તો શેષ ૭ વધ્યા, તેના અરધા કર્યા તો બાકી ૩½ વિંધા રહ્યા, જેથી મહાવીરદેવ જિનદાસના સાડા ત્રણ વિંધા કરજદાર છે । હવે ઉત્ક્રમથી એટલે જિનદાસના વર્ગોંકને પહેલા લખ્યા તો ૩૬ થયા, તેને આઠ ભાગ્યા તો શેષ ૪ રહ્યાં, તેના અરધા કર્યા તો બાકી ૨ વિંધા રહ્યાં, જેથી જિનદાસ મહાવીરદેવના બે વિંધા કરજદાર છે । પછી તે બન્નેની બાદબાકી કરી તો બાકી દાઢ વિંધા મહાવીરદેવના અધિક રહ્યાં, માટે મહાવીરદેવ દાઢ વિંધા જિનદાસના કરજદાર છે । એ પ્રમાણે સર્વત્ર જાણવું ।

ચોનિ, ગણુ, રાશિ, તારાશુદ્ધિ અને નાડીવેધ એ પાંચ તો જન્મનાં નક્ષત્રથી જોવાં । જો જન્મ નક્ષત્ર માલૂમ ન હોય તો પછી નામ નક્ષત્ર થી જોવાં । પરંતુ વર્ગમૈત્રી અને લેનાદેની તો પ્રસિદ્ધ જોલતા નામના નક્ષત્રથી જોવા એમ આરંભસિદ્ધિ ગ્રંથમાં કહ્યું છે ।

राशि, योगि, नाडी, गण आदि जाणवानु शतपदचक्र—

संख्या	नक्षत्र	अक्षर	राशि	वण	वश्य	योगि	राशीश	गण	नाडी
१	अश्विनी	चू चे चो ला	मेघ	चन्द्रिय	चतुष्पद	अश्व	मंगल	देव	आय
२	मरिची	ली लू ले लो	मेघ	चन्द्रिय	चतुष्पद	गज	मंगल	मनुष्य	मध्य
३	कृत्तिका	अ इ उ ए	१ मेघ २ वृष	१ चन्द्रिय ३ वैश्य	चतुष्पद	वकरा	१ मंगल ३ शुक्र	राक्षस	अंत्य
४	रोहिणी	ओ वा बी वू	वृष	वैश्य	चतुष्पद	सर्प	शुक्र	मनुष्य	आय
५	मृगशिरा	वे वो. फ फी	२ वृष २ मिथुन	२ वैश्य २ शूद्र	२ चतुष्पद २ मनुष्य	सर्प	० शुक्र ० बुध	देव	मध्य
६	आर्द्रा	कु घ ङ छ	मिथुन	शूद्र	मनुष्य	श्वान	बुध	मनुष्य	आय
७	पुनर्वसु	के को हा ही	३ मिथुन १ वक्र	३ शू १ ब्राह्मण	३ मनुष्य १ जलचर	मानार	३ बुध १ चंद्र	देव	आय
८	पुष्य	ङ हे हो टा	वक्र	ब्राह्मण	जलचर	वकरा	चंद्रमा	देव	मध्य
९	आश्लेषा	डी डू ढे डो	वक्र	ब्राह्मण	जलचर	मानार	चंद्रमा	राक्षस	अंत्य
१०	मघा	मा मी मु मे	सिंह	चन्द्रिय	वनचर	चूहा	सूय	राक्षस	अंत्य
११	पूर्वाषाढा	मो या टी टु	सिंह	चन्द्रिय	वनचर	चूहा	सूय	मनुष्य	मध्य
१२	उत्तराषाढा	टे टो भा पी	१ सिंह ३ कन्या	१ चन्द्रिय ३ वैश्य	१ वनचर ३ मनुष्य	गौ	१ सूय ३ बुध	मनुष्य	आय
१३	हस्त	पु पा ण ठ	कन्या	वैश्य	मनुष्य	श्वान	बुध	देव	आय

१४	चित्रा	पे. पो. रा. री.	२ कन्या २ तुला	२ वैश्य २ शूद्र	मनुष्य	वाघ	२ बुध २ शुक्र	राक्षस	मध्य
१५	स्वाति	रु. रे. रो. ता	तुला	शूद्र	मनुष्य	भैस	शुक्र	देव	अंत्य
१६	विशाखा	ती. तु. ते. तो	३ तुला १ वृश्चिक	३ शूद्र १ ब्राह्मण	३ मनुष्य १ कीडा	व्याघ्र	३ शुक्र १ मंगल	राक्षस	अंत्य
१७	अनुराधा	ना. नी. नु. ने	वृश्चिक	ब्राह्मण	कीडा	हीरण	मंगल	देव	मध्य
१८	ज्येष्ठा	नो. या यी. यु.	वृश्चिक	ब्राह्मण	कीडा	हीरण	मंगल	राक्षस	आद्य
१९	मूल	ये. यो. भा. भी.	धन	क्षत्रिय	मनुष्य	कुक्कर	गुरु	राक्षस	आद्य
२०	पूर्वाषाढा	भु. धा. फ. ढा.	धन	क्षत्रिय	मनुष्य चतुष्पद	वानर	गुरु	मनुष्य	मध्य
२१	उत्तराषाढा	भे. भो. जा. जी.	१ धन ३ मकर	१ क्षत्रिय ३ वैश्य	चतुष्पद	न्यौला	१ गुरु ३ शनि	मनुष्य	अंत्य
२२	श्रवण	खि. खू. खे. खो	मकर	वैश्य	चतुष्पद जलचर	वानर	शनि	देव	अंत्य
२३	धनिष्ठा	गा. गी. गु. गे.	२ मकर २ कुंभ	२ वैश्य २ शूद्र	२ जलचर २ मनुष्य	सिंह	शनि	राक्षस	मध्य
२४	शतभिष	गो. सा. सी. सु.	कुंभ	शूद्र	मनुष्य	घोडा	शनि	राक्षस	आद्य
२५	पूर्वाभाद्र	से. सो. दा. दी.	३ कुंभ १ मीन	३ शूद्र १ ब्राह्मण	मनुष्य १ जलचर	सिंह	३ शनि १ गुरु	मनुष्य	आद्य
२६	उत्तराभाद्र	दु. थ. भा. ज.	मीन	ब्राह्मण	जलचर	गौ	गुरु	मनुष्य	मध्य
२७	रेवती	दे. दो. चा. ची.	मीन	ब्राह्मण	जलचर	हाथी	गुरु	देव	अंत्य

નવીન બીબ કગવનાર તથા પ્રતિષ્ઠા કરાવનાર ગૃહસ્થની માથે તીર્થકરની રાશિ, ગણ, નાડી, વર્ગઆદિ મેળવાય છે, જેથી તીર્થકરોની રાશિ, ગણિતુ સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે બતાવે છે ।

તીર્થકરોના જન્મ નક્ષત્ર—

વૈશ્વી-બ્રાહ્મ-મૃગાઃ પુનર્વસુ-મઘા-ચિત્રા-વિશાખાસ્તથા,
રાધા-મૂલ-જલર્ક્ષ-વિષ્ણુ-વરુણર્ક્ષા ભાદ્રપાદોત્તરાઃ ।
પૌષ્ણ પુષ્ય-વમર્ક્ષ-દાહનયુતાઃ પૌષ્ણાશ્વિની વૈષ્ણવા,
દાસી ત્વષ્ટ્ર-વિશાખાચિકાર્યમયુતા જન્મર્ક્ષમાલાર્હતામ્ ॥ ૩૯ ॥

ઉત્તરાષાઢા ૧, મેહિષ્ઠી ૨, મૃગશિર ૩, પુનર્વસુ ૪, મઘા ૫, ચિત્રા ૬, વિશાખા ૭, અનુ-
રાધા ૮, મૂલ ૯, પૂર્વાષાઢા ૧૦, અવધુ ૧૧, ગતલિપા ૧૨, ઉત્તરાષાઢા ૧૩, રેવતી ૧૪, પુષ્ય
૧૫, × લગ્નથી ૧૬, કૃત્તિકા ૧૭, રેવતી ૧૮, અશ્વિની ૧૯, અવધુ ૨૦, અશ્વિની ૨૧, ચિત્રા ૨૨,
વિશાખા ૨૩, અને ઉત્તરાષાઢાની ૨૪, એ અનુક્રમે ચોવીસ તીર્થકરોના જન્મ નક્ષત્ર છે ॥ ૩૯ ॥

તીર્થકરોની જન્મ રાશિ—

ચાપો ગૌર્મિથુનદ્વયં મૃગપતિઃ કન્યા તુલા વૃશ્ચિક-
શ્વાપશ્વાપમૃગાસ્યકુમ્ભશકરા મત્સ્યઃ કુલીરો હુહુઃ ।
ગૌર્મીનો હુહુરેણવક્ત્રહુહુઃ કન્યા તુલા કન્યકા,
વિજેયાઃ ક્રમતોર્હતાં મુનિજનૈઃ સૂત્રોદિતા રાશયઃ ॥ ૪૦ ॥

ધન ૧, વૃષભ ૨, મિથુન ૩, મિથુન ૪, મિહુ ૫, કન્યા ૬, તુલા ૭, વૃશ્ચિક ૮, ધન ૯, ધન
૧૦, મકર ૧૧, કુલ ૧૨, મીન ૧૩, મીન ૧૪, કર્ક ૧૫, મેષ ૧૬, વૃષભ ૧૭, મીન ૧૮, મેષ ૧૯
મકર ૨૦, મેષ ૨૧, કન્યા ૨૨, તુલા ૨૩, અને કન્યા ૨૪, એ અનુક્રમે તીર્થકરોની જન્મ રાશિ છે ॥ ૪૦ ॥

ત્રિમેષ પ્રકારે તીર્થકરોના નક્ષત્ર, રાશિ, ચોનિ, ગણ, નાડી, તારા, અને વર્ગ આદિ નીચે
જણાવેલ ધારણાનુસારી જાણવા ।

× ડાખેલ બૃહદ્ધાણ્યનમા અને દિનશુદ્ધિ દીપિકામા શ્રીગણેશાય ભગવાનનું જન્મ નક્ષત્ર 'અશ્વિની' લખ્યું છે ।
તે મૂલ છે । સંપત્ર ત્રિપદી આદિ ગ્રંથોમા ભરણી નક્ષત્ર જણાવ્યું છે ।

जिनेश्वरनां नक्षत्रादि जाणवानुं चक्र--

अंक	जिन नाम	नक्षत्र	योनि	गण	तारा	राशि	राशीश्वर	नाडी	वर्ग वर्गेश्वर
१	ऋषभदेव	उत्तराषाढा	नकुल	मनुष्य	३	धन	गुरु	अंत्य	१ गरुड
२	अजितनाथ	रोहिणी	सर्प	मनुष्य	४	वृषभ	शुक्र	अंत्य	१ गरुड
३	संभवनाथ	मृगशिर	सर्प	देव	५	मिथुन	बुध	मध्य	८ मेष
४	अभिनंदन	पुनर्वसु	बिडाल	देव	७	मिथुन	बुध	आद्य	१ गरुड
५	सुमति	मघा	उंदर	राक्षस	१	सिंह	सूर्य	अंत्य	८ मेष
६	पद्मप्रभ	चित्रा	व्याघ्र	राक्षस	५	कन्या	बुध	मध्य	६ उंदर
७	सुपार्श्व	विशाखा	व्याघ्र	राक्षस	७	तुला	शुक्र	अंत्य	८ मेष
८	चंद्रप्रभ	अनुराधा	हरिण	देव	८	वृश्चिक	मंगल	मध्य	३ सिंह
९	सुविधि	मूल	श्वान	राक्षस	१	धन	गुरु	आद्य	८ मेष
१०	शीतल	पूर्वाषाढा	वानर	मनुष्य	२	धन	गुरु	मध्य	८ मेष
११	श्रेयांस	श्रवण	वानर	देव	४	मकर	शनि	अंत्य	८ मेष
१२	वासुपूज्य	शतभिषा	अश्व	राक्षस	६	कुंभ	शनि	आद्य	७ हरिण

१३	विमल	उत्तराभाद्रपद	गौ	मनुष्य	८	मीन	शुक्र	मध्य	७ हरिण
१४	अनंत	रेवती	हस्ति	देव	९	मीन	शुक्र	अंत्य	१ गरुड
१५	धर्मनाथ	पुष्य	अज	देव	८	कर्क	चंद्रमा	मध्य	५ सर्प
१६	शान्तिनाथ	भरणी	हस्ति	मनुष्य	२	मेघ	मंगल	मध्य	८ मेघ
१७	कुथुनाथ	कृत्तिका	अज	राक्षस	३	वृषभ	शुक्र	अंत्य	२ बिडाल
१८	अरुनाथ	रेवती	हस्ति	देव	९	मीन	शुक्र	अंत्य	१ गरुड
१९	मल्लिनाथ	अश्विनी	अश्व	देव	१	मेघ	मंगल	आद्य	६ उंदर
२०	मुनिसुव्रत	अश्लेषा	वानर	देव	४	मकर	शनि	अंत्य	६ उंदर
२१	नमिनाथ	अश्विनी	अश्व	देव	१	मेघ	मंगल	आद्य	५ सर्प
२२	नेमिनाथ	चित्रा	व्याघ्र	राक्षस	५	कन्या	बुध	मध्य	५ सर्प
२३	पार्व्यनाथ	विशाखा	व्याघ्र	राक्षस	७	तुला	शुक्र	अंत्य	६ उंदर
२४	महावीर	उत्तरा फाल्गुनी	गौ	मनुष्य	३	कन्या	बुध	आद्य	६ उंदर

તિથિ, વાર અને નક્ષત્રના યોગથી શુભાશુભ યોગ બને છે. તેમાં પ્રથમ રવિવારે શુભયોગ બતાવે છે—

માનો ભૂત્યૈ કરાદિત્ય-પૌષ્ણબ્રાહ્મમૃગોત્તરાઃ ।

પુષ્યમૂલાશ્વિવાસવ્ય-શ્રૈકાષ્ઠનવમી તિથિઃ ॥ ૪૧ ॥

રવિવારે હસ્ત, પુનર્વસુ, રેવતી, મૃગશિર, ઉત્તરાશ્લેષુની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાભાદ્રપદા, પુષ્ય, મૂલ, અશ્વિની અને ધનિષ્ઠા, એટલાં નક્ષત્રોમાંથી કોઈ એક નક્ષત્ર હોય, તથા એકમ, આઠમ અને નવમી એ તિથિઓમાંથી કોઈ એક તિથિ હોય તો શુભ યોગ થાય છે. સર્વત્ર તિથિ અને વાર અથવા નક્ષત્ર અને વાર, એમ બે બેનો યોગ હોય તો દ્વિકયોગ, તથા તિથિ, વાર અને નક્ષત્ર એ ત્રણેનો યોગ હોય તો ત્રિકયોગ જાણવો ॥ ૪૧ ॥

રવિવારે અશુભ યોગ—

ન ચાર્કે વારુણં યામ્યં વિશાખાત્રિતયં મઘા ।

તિથિઃ ષટ્સપ્તરુદ્રાર્ક-મનુસંખ્યા તથેષ્યતે ॥ ૪૨ ॥

રવિવારે શતભિષા, ભરણી, વિશાખા, અનુરાધા, જ્યેષ્ઠા અને મઘા, નક્ષત્રોમાંથી કોઈ એક નક્ષત્ર હોય, તથા છઠ, સાતમ, અગ્યારસ, બારસ અને ચૌદશ એ તિથિઓમાંથી કોઈ એક તિથિ હોય તો અશુભ યોગ થાય છે ॥ ૪૨ ॥

સોમવારે શુભયોગ—

સોમે સિદ્ધ્યૈ મૃગબ્રાહ્મ-મૈત્રાણ્યાર્યમણં કરઃ ।

શ્રુતિઃ શતભિષક્ પુષ્ય-સ્તિથિસ્તુ દ્વિનવાભિધા ॥ ૪૩ ॥

સોમવારે મૃગશિર, રોહિણી, અનુરાધા, ઉત્તરાશ્લેષુની, હસ્ત, શ્રવણ, શતભિષા, અથવા પુષ્ય નક્ષત્ર હોય, તથા બીજ અથવા નવમી તિથિ હોય તો શુભ યોગ થાય છે ॥ ૪૩ ॥

સોમવારે અશુભ યોગ—

ન ચન્દ્રે વાસવાષાઢા-ત્રયાર્દ્રાશ્વિદ્વિજૈવતમ્ ।

સિદ્ધ્યૈ ચિત્રા ચ સપ્તમ્યે-કાદર્યાદિત્રયં તથા ॥ ૪૪ ॥

મોમનાં ધનિષ્ઠા, પૂર્વાષાઠા, ઉત્તરાષાઠા, અભિજિત, આર્દ્રા, અશ્વિની, વિશાખા અથવા ચિત્રા નક્ષત્ર હોય, તથા માતમ, અ-ચારમ, આગમ અથવા તેગમ તિથિ હોય તો અગુણ યોગ થાય છે ॥ ૪૪ ॥

મંગલચારે શુભયોગ—

ભૌમેઽન્વિર્ષાઠનાદ્વિર્બુધ્ન્ય-મૂલરાચાર્યમાગ્નિમમ્ ।

મગઃ પુણ્યસ્તવાશ્લેષા જયા પૃષ્ઠી ચ સિદ્ધયે ॥ ૪૫ ॥

મંગલચારે અશ્વિની, રેવતી, ઉત્તરાષાઠપદ, મૂલ, વિશાખા, ઉત્તરફાલ્ગુની, કૃત્તિકા, મૃગશિર, પુષ્ય અથવા આશ્લેષા નક્ષત્ર હોય, તથા તીજ, આદ્યમ, તેગમ અથવા ઇં તિથિ હોય તો ગુણ યોગ થાય છે ॥ ૪૫ ॥

મંગલચારે શુભયોગ—

ન ભોમે ચોત્તરાષાઠા-મઘાર્દ્રાવાસવત્રયમ્ ।

પ્રતિપદશમીચ્છદ્ર-પ્રમિતા ચ મતા તિથિઃ ॥ ૪૬ ॥

મંગલચારે ઉત્તરાષાઠા મઘા, આર્દ્રા ધનિષ્ઠા, ગતલિપા-અથવા પૂર્વાષાઠપદ નક્ષત્ર હોય, તથા પ્રતિપદા દશમ અથવા અન્યાગમ તિથિ હોય તો અગુણ યોગ થાય છે ॥ ૪૬ ॥

ગુરુચારે શુભયોગ—

પુષ્યે મૈત્ર શ્રુતિ જ્યેષ્ઠા-પુણ્યહસ્તાગ્નિમત્રયમ્ ।

પૂર્વાષાઠાર્યમર્જે ચ તિથિર્મદ્રા ચ ભૂતયે ॥ ૪૭ ॥

ગુરુચારે અનુરઘા, શ્રવણ જ્યેષ્ઠા, પુષ્ય, હસ્તા, કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશિર, પૂર્વાષાઠા અથવા ઉત્તરફાલ્ગુની નક્ષત્ર હોય, તથા ણીજ સાતમ અથવા આગમ તિથિ હોય તો ગુણ યોગ થાય છે ॥ ૪૭ ॥

ગુરુચારે શુભયોગ—

ન પુષ્યે વાસવાશ્લેષા-રેવતીત્રયવારુણમ્ ।

ચિત્રાશુભ તિથિશ્ચેષ્ટા જયકેન્દ્રનવાહ્નિતા ॥ ૪૮ ॥

બુધવારે ધનિષ્ઠા, આશ્લેષા, રેવતી, અશ્વિની, ભરણી, શતભિષા, ચિત્રા અથવા મૂલ નક્ષત્ર હોય, તથા તીજ, આઠમ, તેરસ, પડવો, ચૌદશ અથવા નવમી તિથિ હોય તો અશુભ યોગ થાય છે ॥ ૪૮ ॥

ગુરુવારે શુભયોગ—

ગુરૌ પુષ્યાશ્વિન્યાદિત્ય-પૂર્વાશ્લેષાશ્ચ વાસવમ્ ।

પૌષ્ણં સ્વાતિત્રયં સિદ્ધયૈ પૂર્ણાશ્ચૈકાદશી તથા ॥ ૪૯ ॥

ગુરુવારે પુષ્ય, અશ્વિની, પુનર્વસુ, પૂર્વાફાલ્ગુની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદા, આશ્લેષા ધનિષ્ઠા, રેવતી, સ્વાતિ, વિશાખા અથવા અનુરાધા નક્ષત્ર હોય, તથા પાંચમ, દશમ, પૂર્ણિમા અથવા અગ્યારસ તિથિ હોય તો શુભ યોગ થાય છે ॥ ૪૯ ॥

ગુરુવારે અશુભયાગ—

ન ગુરૌ વારુનાગ્નેય-ચતુષ્કાર્યમણદ્વયમ્ ।

જ્યેષ્ઠા મૂત્યૈ તથા મદ્રા તુર્યા ષષ્ઠચષ્ટમી તિથિઃ ॥ ૫૦ ॥

ગુરુવારે શતભિષા, કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશિર, આર્દ્રા, ઉત્તરાફાલ્ગુની, હસ્ત અથવા જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર હોય, તથા બીજ, સાતમ, બારસ, ચોથ, છઠ, અથવા આઠમ તિથિ હોય તો અશુભ યોગ થાય છે ॥ ૫૦ ॥

શુક્રવારે શુભયોગ—

શુક્રે પૌષ્ણાશ્વિનાષાઢા મૈત્રં માર્ગં શ્રુતિદ્વયમ્ ।

યૌનાદિત્યે કરો નન્દા-ત્રયોદશ્યૌ ચ સિદ્ધયે ॥ ૫૧ ॥

શુક્રવારે-રેવતી, અશ્વિની, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, અનુરાધા મૃગશિર, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા પૂર્વાફાલ્ગુની, પુનર્વસુ અથવા હસ્ત નક્ષત્ર હોય, તથા એકમ, છઠ, અગ્યારસ અને તેરસ તિથિ હોય તો શુભ યોગ થાય છે ॥ ૫૧ ॥

શુક્રવારે અશુભયોગ—

ન શુક્રે ભૂતયે વ્રાહ્મ પુષ્યં સાર્પ મવાભિજિત્ ।

જ્યેષ્ઠા ચ દ્વિત્રિસપ્તમ્યો રિક્તાશ્યાસ્તિથયસ્તથા ॥ ૫૨ ॥

શુક્રવારે રોહિણી, પુષ્ય, આશ્લેષા, મઘા, અભિજિત્ અથવા જ્યેષ્ઠા નક્ષત્ર હોય, તથા ખીજ, ત્રીજ, સાતમ, ચોથ, નવમી અથવા ચૌદશ તિથિ હોય તો અશુભ યોગ થાય છે ॥ ૫૨ ॥

શનિવારે શુભયોગ—

શનૌ વ્રાહ્મશ્રુતિદ્વન્દ્વા-શ્ચિમસૂદૃગુરુમિત્રમમ્ ।

મઘા શતભિષક્ સિદ્ધયૈ રિક્તાષ્ટમ્યૌ તિથી તથા ॥ ૫૩ ॥

શનિવારે રોહિણી, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા અશ્વિની, સ્વાતિ, પુષ્ય, અતુરશઘા, મઘા અથવા શતભિષા નક્ષત્ર હોય, તથા ચોથ, નવમી, ચૌદશ અથવા આઠમ તિથિ હોય તો શુભ યોગ થાય છે ॥ ૫૩ ॥

શનિવારે અશુભયોગ—

ન શનૌ રેવતી સિદ્ધયૈ વૈશ્વમાર્યમણત્રયમ્ ।

પૂર્વામૃગશ્ચ પૂર્ણાશ્યા તિથિઃ પશ્ચી ચ સપ્તમી ॥ ૫૪ ॥

શનિવારે રેવતી, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાશ્લેષા, હસ્તા, ચિત્રા, પૂર્વાશ્લેષા, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાભાદ્રપદ અથવા મૃગશિર નક્ષત્ર હોય, તથા પાત્રમ, દશમ, પૂનમ, છઠ અથવા સાતમ તિથિ હોય તો અશુભ યોગ થાય છે ॥ ૫૪ ॥

ઉપરના સાતવારોના શુભાશુભયોગોમાં સિદ્ધિ, અમૃતસિદ્ધિ આદિ શુભયોગોના તથા ઉત્પાત, મૃત્યુ આદિ અશુભયોગોના સમાવેશ થઈ ગયો છે, તેને અલગ ૨ જાણવામાટે નીચેના શુભાશુભયોગચક્રમા જોવો ।

शुभाशुभ योग चक्र—

योग	रवि	सोम	मंगल	बुध	गुरु	शुक्र	शनि
चरयोग	पू. षा. उ. षा	आर्द्रा	विशाखा	रोहिणी	शतभिषा	मघा	मूल
क्रकचयोग	१२ ति.	११ ति.	१० ति.	९ ति.	८ ति.	७ ति.	६ ति.
दग्ध योग	१२ ति.	११ ति.	५ ति.	३ ति.	६ ति.	८ ति.	६ ति.
विषाख्य योग	४ ति.	६ ति.	७ ति.	२ ति.	८ ति.	९ ति.	७ ति.
हुताशन योग	१२ ति.	६ ति.	७ ति.	८ ति.	९ ति.	१० ति.	११ ति
यमघंट योग	मघा	विशाखा	आर्द्रा	मूल	कृत्तिका	रोहिणी	हस्त
दग्ध योग	भरणी	चित्रा	उ. षा.	धनिष्ठा	उ. फा.	ज्येष्ठा	रेवती
उत्पात	विशाखा	पूर्वाषाढा	धनिष्ठा	रेवती	रोहिणी	पुष्य	उ. फा.
मृत्यु	अनुराधा	उत्तराषाढा	शतभिषा	अश्विनी	मृगशिर	आश्लेषा	हस्त
काण	ज्येष्ठा	अभिजित्	पू. भा	भरणी	आर्द्रा	मघा	चित्रा
सिद्धि	मूल.	श्रवण	उ. भा	कृत्तिका	पुनर्वसु	पू. फा.	स्वाति
सर्वार्थ सिद्धि योग	ह. मू. उत्तरा ३ पुष्य. अश्वि	श्र. रो. मृ. अनु. पुष्य	अि नी. उ. भा. कृ. षा.	रो. अनु. ह. कृ. मृगशिरा	रे. अनु. अश्विनी पुष्य. पुन.	रे अनु. अश्विनी. पुन. श्र.	श्रवण रोहिणी स्वाति
अमृत सिद्धि	हस्त	मृगशिर	अश्विनी	अनुराधा	पुष्य	रेवती	रोहिणी
वज्रमुसल	भरणी	चित्रा	उ. षा	धनिष्ठा	उ. फा.	ज्येष्ठा	रेवती
शत्रुयोग	भरणी	पुष्य	उ. षा.	आर्द्रा	विशाखा	रेवती	शतभिष

રવિયોગ—

યોગો રવેર્ભર્ત્ કૃત ૪ તર્ક ૬ નન્દ ૯-

દિગ્ ૧૦ વિશ્વ ૧૩ વિશોદ્ધુપુ સર્વસિદ્ધયૈ ।

આચે ૧ ન્દ્રિયા ૫ શ્વ ૭ દ્વિપ ૮ રુદ્ર ૧૧ સારી ૧૫-

રાજો ૧૬ દુષુ પ્રાણહરસ્તુ હેયઃ ॥ ૫૨ ॥

સૂર્ય જે નક્ષત્ર ઉપર હોય, તે નક્ષત્રથી દિવસતુ નક્ષત્ર ચોથુ, છઠ્ઠુ, નવમુ, દશમુ, તેમજ અથવા વીગમુ હોય તો રવિયોગ થાય છે । તે મર્વ પ્રકારે ગિદ્ધિકારક છે । અને સૂર્યના નક્ષત્રથી દિવસતુ નક્ષત્ર પહેલુ પાચમુ, સાતમુ, આઠમુ, અગ્યારમુ, પદ્મમુ અથવા મોળમુ હોય તો પ્રાણની હાનિ કારક યોગ થાય છે ॥ ૫૫ ॥

કુમાર યોગ—

યોગઃ કુમારનામા શુભઃ કુજજ્ઞેન્દુશુકવારેપુ ।

અશ્વાચૈદ્વર્ચન્તરિતૈર્નન્દાદશપન્ચમીતિયિધુ ॥ ૫૬ ॥

મંગલ, બુધ, મોમ અને ગુક એટલા વારોમાંથી કોઈ એક વાગે ત્રિવે અશ્વિની આદિ બે બે અતનાના નક્ષત્ર હોય અર્થાત્ અશ્વિની, શેહિણી, પુનર્વસુ, મઘા હન્ત, વિશાખા મૂલ, શ્રવણ અને પૂર્વાભાદ્રપદ એટલા નક્ષત્રોમાંથી કોઈ એક નક્ષત્ર હોય, તથા એકમ, છંડ, અગ્યારસ, દશમી અથવા પાચમ તિથિ હોય તો કુમારનામનો શુભયોગ થાય છે । તે યોગ મિત્રતા, દીક્ષા, વ્રત, વિદ્યા અને ગૃહપ્રવેગ આદિ કાર્યોમાં શુભદાયક છે । પરંતુ મંગલવાગે દશમ અને પૂર્વાભાદ્રપદ નક્ષત્ર, મોમવાગે અગ્યારસ અને વિશાખા નક્ષત્ર, બુધવાગે પડવો અને મૂલ અથવા અશ્વિની નક્ષત્ર, ગુકવાગે દશમ અને શેહિણી નક્ષત્ર હોય તો તે દિવસે કુમારયોગ હોય તો પણ શુભકાર્ય કરવાની મના છે, કારણ કે તે દિવસે કર્ક, મવર્તક, કાલુ યમઘટ આદિ અગુલ યોગોની ઉત્પત્તિ છે, તેથી તે અશુભ યોગોને ધોડીને કુમારયોગમાં શુભકાર્ય કરવું જોઈએ એવું શ્રીહરિહરમૂર્તિકૃત લક્ષ્મણદિ પ્રકરણમાં કહ્યું છે ॥ ૫૬ ॥

રાજયોગ—

રાજયોગો ભરણ્યાચૈદ્વર્ચન્તરૈર્મૈઃ શુભાવદઃ ।

મદ્રાતૃતીયારાકાસુ કુજજ્ઞમૃગમાનુષુ ॥ ૫૭ ॥

મંગલ, બુધ, ગુક અને રવિ એટલા વારોમાંથી કોઈ એક વાગે ભરણી, મૃગશિર, પુષ, પૂર્વાશ્લેષી, ચિત્રા, અનુગંધા, પૂર્વાષાઢા, ધનિષ્ઠા અને ઉત્તરાભાદ્રપદ એ નક્ષત્રોમાંથી કોઈ એક

નક્ષત્ર હોય, તથા બીજ, સાતમ, બારસ, તીજ અથવા પૂનમ તિથિ હોય તો રાજયોગ નામનો શુભયોગ થાય છે । આ યોગને પૂર્ણભદ્રાચાર્ય તરૂણ યોગ કહે છે ॥ ૫૭ ॥

સ્થિરયોગ—

સ્થિરયોગઃ શુભો રોગો-ચ્છેદાદૌ શનિજીવયોઃ ।

ત્રયોદશ્યષ્ટારિક્તાસુ દ્વયન્તરૈઃ કૃત્તિકાદિભિઃ ॥ ૫૮ ॥

ગુરુવાર અથવા શનિવારે તેરસ, આઠમ, ચોથ, નવમી અને ચૌદશ એ તિથિઓમાંથી કોઈ એક તિથિ હોય, તથા કૃત્તિકા, આર્દ્રા, આશ્લેષા, ઉત્તરાશ્વિની, સ્વાતિ, જ્યેષ્ઠા, ઉત્તરાષાઢા, શતભિષા અને રેવતી, એ નક્ષત્રોમાંથી કોઈ એક નક્ષત્ર હોય તો સ્થિર યોગ થાય છે । તે રોગ આદિના નાશ કરવામાં અને સ્થિર કાર્ય કરવામાં શુભ છે ॥ ૫૮ ॥

વજ્રપાત યોગ—

વજ્રપાતં ત્યજેદ્ દ્વિત્રિ-પચ્ચષ્ટસપ્તમે તિથૌ ।

મૈત્રૈઽથ ત્ર્યુત્તરૈ પૈત્ર્યે બ્રાહ્મે મૂલકરે ક્રમાત્ ॥ ૫૯ ॥

બીજને દિવસે અનુરાધા, તીજને દિવસે ત્રણે ઉત્તરા (ઉત્તરાશ્વિની, ઉત્તરાષાઢા અથવા ઉત્તરાભાદ્રપદ), પાંચમે મઘા, છઠે રોહિણી, અને સાતમના દિવસે મૂલ અથવા હસ્ત નક્ષત્ર હોય તો વજ્રપાત નામનો યોગ થાય છે । આ યોગ શુભ કાર્યમાં વર્જનીય છે । નારચંદ્ર ટિપ્પનમાં તેરસે ચિત્રા અથવા સ્વાતિ, સાતમે ભરણી, નવમીએ પુષ્ય અને દશમીએ આશ્લેષા નક્ષત્ર હોય તો વજ્રપાત યોગ કહ્યો છે । આ વજ્રપાત યોગને દિવસે શુભ કાર્ય કરે તો છમાસમાં કાર્ય કરનારનું મરણ થાય એમ હર્ષપ્રકાશ ગ્રંથમાં કહ્યું છે ॥ ૫૯ ॥

કાલમુખીયોગ—

ચતુરુત્તર પંચમઘા કત્તિઅ નવમીઝ તઝઅ અણુરાહા ।

અટ્ટમિ રોહિણી સહિઆ કાલમુહી જોગિ માસ છાગિ મચ્ચૂ ॥ ૬૦ ॥

ચોથને દિવસે ત્રણે ઉત્તરા, પાંચમને મઘા, નવમીને કૃત્તિકા, તીજને અનુરાધા અને આઠમને રોહિણી નક્ષત્ર હોય તો કાલમુખી નામનો યોગ થાય । તે યોગમાં કોઈ શુભ કાર્ય કરે તો કરનારનું ૭ મહિનાની અંદર મરણ નીપજે ॥ ૬૦ ॥

યમલ અને ત્રિપુલ્કરયોગ—

મંગલ ગુરુ સણિ મહા મિગચિત્ત ધણિટ્ટિઆ જમલજોગો ।

કિત્તિ પુળ ઉફ વિસાહા પૂમડસાહિં તિપુલ્કરઓ ॥ ૬૧ ॥

મગલ, ગુરુ અથવા શનિવારે ભદ્રા (૨-૭-૧૨) તિથિ હોય, તથા મૃગશિર, ચિત્રા અથવા અનુરાગ નક્ષત્ર હોય તો 'યમલયોગ' થાય છે. તેમજ ઉક્તનાર અને ઉક્ત તિથિને દિવસે કૃત્તિકા, પુનર્વસુ, ઉત્તરાષાઢાગુની, વિશાખા, પૂર્વાભાદ્રપદા અથવા ઉત્તરાષાઢા નક્ષત્ર હોય તો ત્રિપુલ્લર નામનો યોગ થાય ॥ ૬૧ ॥

પચ્ચયોગ—

પંચગ ધ્વણિદ્વ અદ્ધા મયકિયવજ્જિજ્ઞ જામાદેસિગમર્ગ ।

એસુ તિસુ સુહં અસુહં વિષ્ણિંદુ તિ પળ ગુર્ગ હોઢ ॥ ૬૨ ॥

ધનિષ્ઠા નક્ષત્રના ઉત્તરાર્દ્રથી રેવતી નક્ષત્ર મુધી, એ પાચ નક્ષત્રની, પચ્ચ સજ્ઞા છે. આ યોગમાં મૃતક કાર્ય અને દક્ષિણ દિશામાં ગમન કરવું નહિ । ઉક્ત ત્રણે યોગમાં અર્થાત્ યમલયોગ, ત્રિપુલ્લરયોગ અને પચ્ચયોગમાં ગુલ અથવા અશુભ કાર્ય કરવામાં આવે તો અનુક્રમે બમણું ત્રિગુણ અને પાચગુણ થાય છે ॥ ૬૨ ॥

ત્રવલાયોગ—

કૃત્તિઅપમિર્ઠ ચરો સણિ વુહિ સસિ સૂર વાર જુત્ત કમા ।

પંચમિ વિઢ એગારસિ વારસિ અવલા સુહે કજ્ઞે ॥ ૬૩ ॥

કૃત્તિકા, રોહિણી, મૃગશિર અને આર્દ્રા એ ચાર નક્ષત્રને દિવસે અનુક્રમે શનિ, બુધ, સોમ અને રવિવાર હોય, તથા પાચમ, બીજ, અચ્ચારસ અને આરસ તિથિ હોય તો અબલા નામનો યોગ થાય । એ યોગ ગુલ કાર્યમાં વર્જનીય છે ॥ ૬૩ ॥

તિથિ અને નક્ષત્રનો મૃત્યુ યોગ—

મૂલદસાઢચિત્તા અસેસ સયમિસ ય કતિરે વઢા ।

નદાએ મદાએ મદવયા ફગુણી દો દો ॥ ૬૪ ॥

વિજયાએ મિગસવળા પુસસઽસિણિ મરણિજિદ્ધ રિત્તાએ ।

આસાઢદુગ વિસાઢા અણુરાહ પુળવ્વસુ મદા ય ॥ ૬૫ ॥

પુળ્ળાહ કર ધણિદ્ધા રોહિણિ ઇઅ મયગઽવત્વનકલ્લતા ।

નાંદિપઢટ્ટાપસુહે સુહકજ્ઞે વજ્ઞએ મહમં ॥ ૬૬ ॥

નદ તિથિ (૧-૬-૧૧) ને દિવસે મૂલ, આર્દ્રા, સ્નાતિ, ચિત્રા આગ્લેયા, શતભિષા, કૃત્તિકા અથવા રેવતી નક્ષત્ર હોય, ભદ્રાતિથિ (૨-૭-૧૨) ને દિવસે પૂર્વાભાદ્રપદ, ઉત્તરાભાદ્રપદ, પૂર્વા

કુરુતી મધ્યમ નિરુદ્ધતી તથા હોય તથા નિરુદ્ધ (૧૦-૨૦) ને વિષે કુરુતી મધ્યમ
પુષ્ય, મરિચી, કર્કશી મધ્યમ બેલે તથા હોય, વિષ્ણુ નિરુદ્ધ (૧-૨-૩) ને વિષે કુરુતી મધ્યમ
ઉત્તરભાગ, વિષ્ણુ, મરુતુરુ, હરુતુરુ મધ્યમ તથા તથા હોય, મરુતુરુ (૧-૨-૩) ને
વિષે હોય, વિષ્ણુ મધ્યમ મરુતુરુ તથા હોય તથા મરુતુરુ મધ્યમ મરુતુરુ હોય તથા
તથા તે તથા વિષે તથા, વિષ્ણુ મરુતુરુ મરુતુરુ હોય તથા હોય તથા હોય તથા હોય તથા

અશુભયોગોનો પરિહાર—

કુયોગાસ્તિથિવારોત્થા-સ્તિથિમોત્થા મવારજાઃ ।
હુમ્બંગલશોભેવ વજ્યાસ્તિતયજાસ્તથા ॥ ૬૭ ॥

તિથિ અને વારના યોગથી, તિથિ અને નક્ષત્રના યોગથી, નક્ષત્ર અને વારના યોગથી, તથા
તિથિ, નક્ષત્ર અને વાર એ ત્રણેના યોગથી જેને અશુભ યોગ થાય છે, તે બધાં ભૂષ (હરીસા),
બંગ (બંગાલ) અને બંશ (નેપાલ) દેશમાં વર્જનીય છે, બીજા દેશોમાં તે વર્જનીય નથી ॥૬૭॥

રવિયોગ રાજજોગે કુમારજોગે અસુદ્ધ દિગ્રહે વિ ।
જં સુહકજં કીરઈ તં સંવં વહુફલં હોઈ ॥ ૬૮ ॥

અશુભ યોગના દિવસે જે રવિયોગ, રાજયોગ અથવા કુમારયોગ હોય તો તે દિવસે જે કુ
શુભકાર્ય કરવામાં આવે તે અધિક ફલદાયક થાય છે ॥ ૬૮ ॥

અયોગે સુયોગોઽપિ ચેત્ સ્યાત્ તદાની-
મયોગં નિહત્યૈષ સિદ્ધિં તનોતિ ।

પરે લગ્નશુદ્ધિયા કુયોગાદિનાશં
દિનાર્દ્ધોત્તરં વિષ્ટિપૂર્વ ચ શસ્ત્રમ્ ॥ ૬૯ ॥

અશુભ યોગના દિવસે જે શુભ યોગ તો તે અશુભ યોગનો નાશ કરીને સિદ્ધિ માર
થાય છે । કેટલાંક આચાર્યો કહે છે કે લગ્નશુદ્ધિ ઠીક હોય તો કુયોગનો નાશ થાય છે । ભદ્રાતિથિ
દિનાર્દ્ધ પછી શુભ થાય છે ॥ ૬૯ ॥

કુતિહિ-કુવાર-કુજોગા વિષ્ટી વિ અ જમ્મરિયગ્વ બહુલતિહી ।
મજ્ઞણહદિનાઓ પરં સવ્વંપિ સુમં મયંઽવસં ॥ ૭૦ ॥

દુષ્ટતિથિ, દુષ્ટવાર, દુષ્ટયોગ, વિષ્ટિ (ભદ્રા), જન્મનક્ષત્ર દુષ્ટાતિથિ એ બધાં વધ્યાદ
દિવસ પછી અવશ્ય કરીને શુભ થાય છે ॥ ૭૦ ॥

અયોગાસ્તિથિવારક્ષં જાતા યેઽમી પ્રકીર્તિતાઃ ।

લગ્ને ગ્રહલોપેતે પ્રભવન્તિ ન તે ક્વચિત્ ॥ ૭૧ ॥

યત્ર લગ્ન વિનોં કર્મ ક્રિયતે શુભસન્નકમ્ ।

તત્રૈતેપાં હિ યોગાનાં પ્રભાવાજ્ઞાયતે ફલમ્ ॥ ૭૨ ॥

તિથિ, વાર અને નક્ષત્રોધી જેને કુયો થાય છે, તે બધા બળવાન ગ્રહવાળા લગ્ન સમયમા નિર્બલ થાય છે, અર્થાત્ લગ્નબળ સાફ હોય તો કુયોગોના દાપ થતો નથી । જ્યાં લગ્નવિના જે શુભકાર્ય કરવામા આવે ત્યાં તે કુયોગોના પ્રભાવથી અશુભ ફળ થાય છે ॥ ૭૨ ॥

લગ્ન વિચાર—

લગ્નં શ્રેષ્ઠ પ્રતિષ્ઠાયાં ક્રમાન્મધ્યમધાવરમ્ ।

દ્વયજ્ઞં સ્થિર ચ મૂયોભિ-ગુર્ગૈરાદ્યં ચરં તથા ॥ ૭૩ ॥

પ્રતિષ્ઠા આદિના શુભ કાર્યમા દ્વિત્વભાવ લગ્ન શ્રેષ્ઠ છે । સ્થિરલગ્ન મધ્યમ છે અને ચરલગ્ન કનિષ્ઠ છે । પરંતુ અત્યંત બળવાન શુભલગ્ન યુક્ત ચરલગ્ન હોય તો તે લઈ ગણાય છે ॥ ૭૩ ॥

ચર	મેષ ૧	કર્ક ૪	તુલા ૭	મકર ૧૦	અધમ
સ્થિર	વૃષ ૨	સિંહ ૫	વૃશ્ચિક ૮	કુમ્ભ ૧૧	મધ્યમ
દ્વિત્વભાવ	મિથુન ૩	કન્યા ૬	ધન ૯	મીન ૧૨	ઉત્તમ

સિંહોદયે દિનકરે ઘટમે વિધાતા,

નારાયણસ્તુ યુવતૌ મિથુને મહેશઃ ।

દેવ્યો દ્વિમૂર્તિભવનેષુ નિવેશનીયાઃ,

ક્ષુદ્રાશ્ચરે સ્થિરગૃહે નિશિલાશ્ચ દેવાઃ ॥ ૭૪ ॥

મિલે લગ્નમા સૂર્યની, કુંભલગ્નમા શ્રદ્ધાની, કન્યા લગ્નમાં નારાયણ (વિષ્ણુ) ની, મિથુન લગ્નમા મહાદેવની, દ્વિત્વભાવ લગ્નમા દેવીઓની, ચરલગ્નમા ક્ષુદ્રદેવોની અને સ્થિર લગ્નમા સમસ્ત દેવોની પ્રતિષ્ઠા કરવી ॥ ૭૪ ॥

શ્રીલક્ષ્મણાચાર્ય કહે છે કે—

સૌમ્યૈર્દેવાઃ સ્થાપ્યાઃ કૂરૈર્ગન્ધર્વયક્ષરક્ષાંસિ ।

ગણપતિગણાંશ્ચ નિયતં કુર્યાત સાધારણે લગ્ને ॥ ૭૫ ॥

શુભ ગ્રહોના લગ્નમાં દેવોની પ્રતિષ્ઠા કરવી અને કૂરગ્રહોના લગ્નમાં ગંધર્વ, યક્ષ અને રક્ષસોની સ્થાપના કરવી, તથા ગણપતિ અને ગણોની સ્થાપના સાધારણ લગ્નમાં કરવી ॥ ૭૫ ॥

લગ્નમાં ગ્રહોની હોરા અને નવમાંશ આદિનું બળ જોવા । છે, તે જાણવા માટે પ્રસંગોપાત લખું છું । આરંભસિદ્ધિ વાર્તિકમાં લખે છે કે—તિથિ આદિના બળથી ચંદ્રમાનું બળ એકસો ગુણ વધારે છે । ચંદ્રમાથી લગ્નનું બળ હજાર ગણું છે અને લગ્નથી હોરા આદિ પડવર્ગનું બળ એક એક થી પાંચ પાંચ ગણું અધિક બળવાન છે ।

હોરા અને દ્રેષ્કણનું સ્વરૂપ—

હોરા રાશ્યર્ધ્વમોજક્ષેઽર્કેન્દ્રોરિન્દ્વર્કયોઃ સમે ।

દ્રેષ્કાણા મે ત્રયસ્તુ સ્વ-પञ्चમ-ત્રિત્રિકોણપાઃ ॥ ૭૬ ॥

રાશિના અર્ધભાગને હોરા કહે છે, તેથી પ્રત્યેક રાશિની બેબે હોરા થાય છે । મેષ આદિ વિપ્રમ રાશિની પ્રથમ હોરા સૂર્યની અને બીજી હોરા ચંદ્રમાની છે । વૃષ આદિ સમ રાશિની પ્રથમ હોરા ચંદ્રમાની અને બીજી હોરા સૂર્યની છે । પ્રત્યેક રાશિના ત્રણ ત્રણ દ્રેષ્કાણુ છે । તેમાં પોતાની રાશિનો જે સ્વામી હોય તે પ્રથમ દ્રેષ્કાણુનો સ્વામી છે । પોતાની રાશિથી પાંચમી રાશિનો જે સ્વામી હોય તે બીજા દ્રેષ્કાણુને સ્વામી છે । અને પોતાની રાશિથી નવમી રાશિનો જે સ્વામી હોય તે ત્રીજા દ્રેષ્કાણુનો સ્વામી છે ॥ ૭૬ ॥

નવમાંશનું સ્વરૂપ—

નવાંશઃ સ્યુરજાદીના-મજૈણતુલકર્કતઃ ।

વર્ગોત્તમાશ્ચરાદૌ તે પ્રથમઃ પञ્ચમોઽન્તિમઃ ॥ ૭૭ ॥

પ્રત્યેક રાશિના નવ નવ નવમાંશ છે । મેષરાશિનો પહેલો નવમાંશ મેષનો, બીજો વૃષનો, ત્રીજો મિથુનો, ચોથો કર્કનો, પાંચમો સિંહનો, છઠો કન્યાનો, સાતમો તુલાનો, આઠમો વૃશ્ચિકનો અને નવમો ધનનો છે । આ પ્રમાણે વૃષ રાશિનો પ્રથમ નવમાંશ મકરનો, મિથુન રાશિનો પહેલો નવમાંશ તુલાનો અને કર્ક રાશિનો પહેલો નવમાંશ કર્કનો છે । એવં સિંહ અને ધનરાશિના નવમાંશ મેષરાશિના નવમાંશની માફક, કન્યા અને મકર રાશિના નવમાંશ વૃષના નવમાંશની માફક, તુલા અને કુંભના નવમાંશ મિથુનના નવમાંશની માફક, વૃશ્ચિક અને મીન રાશિના નવમાંશ

કર્ક રાગિના નવમાશની માફક જાણવા । ચરરાશિઓમા પ્રથમ નવમાશ વર્ગોત્તમ, સ્થિર રાશિ-
ઓમા પાચમે નવમાશ વર્ગોત્તમ અને દ્વિસ્વભાવ રાશિઓમા નવમે નવમાશ વર્ગોત્તમ છે ।
અર્થાત્ દરેક રાશિઓમા પોતપોતાનો નવમાશ વર્ગોત્તમ છે ॥ ૭૭ ॥

પ્રતિષ્ઠા વિવાહ આદિમા નવમાશનું પ્રધાનપણુ વતાવે છે—

લગ્ને શુભેઽપિ ચચશઃ કૂરઃ સ્વાન્નેષ્ટસિદ્ધિદઃ ।

લગ્ને કૂરેઽપિ સૌમ્યાંશઃ શુભદોઽશો વલી યતઃ ॥ ૭૮ ॥

લગ્ન ગુલ હોય પણ નવમાશ અશુભ હોય તો ઇષ્ટસિદ્ધિ થતી નથી અને લગ્ન અશુભ
હોય પણ નવમાશ શુભ હોય તો ઇષ્ટસિદ્ધિ થાય છે । કારણ કે નવમાશ બળવાન છે । અશુભ
અશમા રહેલા શુભ ગ્રહ પણ અશુભ ફલ આપે છે અને શુભ અશમા રહેલા અશુભ ગ્રહ શુભ
ફલ આપે છે, તે માટે નવમાશની શુદ્ધિ અવશ્ય જોવી જોઈએ ॥ ૭૮ ॥

પ્રતિષ્ઠાના શુભાશુભ નવમાશ—

અજાસ્તુ મિથુનઃ કન્યા ધન્વાચાર્દ્ધ ચ શોભનાઃ ।

પ્રતિષ્ઠાયાં વૃષઃ સિંહો વણિગ્ મીનશ્ચ મધ્યમાઃ ॥ ૭૯ ॥

પ્રતિષ્ઠાના ગર્વમા મિથુન, કન્યા અને ધનને પૂર્વાર્દ્ધ અશ એટલા નવમાંશ ઉત્તમ છે । તથા
વૃષ, સિંહ, તુલા અને મીન એટલા નવમાશ મધ્યમ છે ॥ ૭૯ ॥

દ્વાદશાશ અને ત્રિંશાશ—

સ્યુદ્ધાદિશાંશઃ સ્વગૃહાદયેશાન્નિશાંશકેષ્વોજયુજોસ્તુ રાદયોઃ ।

ક્રમોત્ક્રમાદર્વ-શરા-ષ્ટ-શૈલેન્દ્રિયેષુ ભૌમાર્કિગુરુજગ્રાતાઃ ॥ ૮૦ ॥

પ્રત્યેક રાગિના પ્યાર પ્યાર દ્વાદશાશ છે । જે નામની રાશિ હોય તે રાશિનો જ પહેલો દ્વાદ-
શાશ અને બાકી અગ્રાગ દ્વાદશાશ તે પછીની અનુક્રમે અગ્રાર રાશિઓના જાણવા । તે દ્વાદશા-
શોના સ્વામી રાશિઓના જે સ્વામી છે તેજ જાણવા ।

પ્રત્યેક રાગિના ત્રીશ ત્રીશ ત્રિંશાશ છે । તેમાં મેષ, મિથુન આદિ વિષમ રાશિઓના પાચ,
પાચ, આઠ, માત અને પાચ અગોના સ્વામી અનુક્રમે મગલ, શનિ, ગુરુ, બુધ અને શુક્ર છે ।
વૃષ, કર્ક આદિ મમ રાશિઓના ત્રિંશાશ અને તેના સ્વામી પણ ઉત્ક્રમ (ઉલટા) જાણવા ।
અર્થાત્ પાચ, માત, આઠ, પાચ અને પાચ ત્રિંશાગોના સ્વામી અનુક્રમે શુક્ર, બુધ, ગુરુ, શનિ
અને મગલ છે ॥ ૮૦ ॥

राशि	राशि स्वामी	होरा	द्रेष्काणेश	नवांशेश	द्वादशांशेश	त्रिंशांशेश
मेघ	मंगल	रवि चंद्र	मंगल रवि गुरु	मं शु बु चं र बु शु मं गु	मं शु बु चं र बु शु मं गु श श गु	५ मं ५ श ८ गु ७ बु ५ शु
वृष	शुक्र	चंद्र रवि	शुक्र बुध शनि	श श गु मं शु बु चं र बु	शु बु चं र बु शु मं गु श श गु मं	५ शु ७ बु ८ गु ५ श ५ मं
मिथुन	बुध	रवि चंद्र	बुध शुक्र शनि	शु मं गु श श गु मं शु बु	बु चं र बु शु मं गु श श गु मं शु	५ मं ५ श ८ गु ७ बु ५ शु
कर्क	चंद्र	चंद्र रवि	चंद्र मंगल गुरु	चं र बु शु मं गु श श गु	चं र बु शु मं गु श श गु मं शु बु	५ शु ७ बु ८ गु ५ श ५ मं
सिंह	रवि	रवि चंद्र	रवि गुरु मंगल	मं शु बु चं र बु शु मं गु	र बु शु मं गु श श गु मं शु बु चं	५ मं ५ श ८ गु ७ बु ५ शु
कन्या	बुध	चंद्र रवि	बुध शनि शुक्र	श श गु मं शु बु चं र बु	बु शु मं गु श श गु मं शु बु चं र	५ शु ७ बु ८ गु ५ श ५ मं
तुला	शुक्र	रवि चंद्र	शुक्र शनि बुध	शु मं गु श श गु मं शु बु	शु मं गु श श गु मं शु बु चं र बु	५ मं ५ श ८ गु ७ बु ५ शु
वृश्चिक	मंगल	चंद्र रवि	मंगल गुरु चंद्र	चं र बु शु मं गु श श गु	मं गु श श गु मं शु बु चं र बु शु	५ शु ७ बु ८ गु ५ श ५ मं
धन	गुरु	रवि चंद्र	गुरु मंगल रवि	मं शु बु चं र बु शु मं गु	गु श श गु मं शु बु चं र बु शु मं	५ मं ५ श ८ गु ७ बु ५ शु
मकर	शनि	चंद्र रवि	शनि शुक्र बुध	श श गु मं शु बु चं र बु	श श गु मं शु बु चं र बु शु मं गु	५ शु ७ बु ८ गु ५ श ५ मं
कुंभ	शनि	रवि चंद्र	शनि बुध शुक्र	शु मं गु श श गु मं शु बु	श गु मं शु बु चं र बु शु मं गु श	५ मं ५ श ८ गु ७ बु ५ शु
मीन	गुरु	चंद्र रवि	गुरु चंद्र मंगल	चं र बु शु मं गु श श गु	गु मं शु बु चं र बु शु मं गु श श	५ शु ७ बु ८ गु ५ श ५ मं

કુંડલીમા ચદ્રમાનું થઈ—

લગ્નં દેહઃ પટ્કવર્ગોઽજ્ઞકાનિ, પ્રાણશ્ચન્દ્રો ધાતવઃ સ્વેચ્ચરેન્દ્રાઃ ।

પ્રાણે નષ્ટે દેહધાત્વજ્ઞનાથો, યત્નેનાતશ્ચન્દ્રવીર્યં પ્રકલ્પ્યમ્ ॥ ૮૧ ॥

લગ્ન એ ગરીર છે, પટ્કર્ગ એ અગ છે, ચદ્રમા એ પ્રાણ છે અને બીજા ગ્રહ માત્ર ધાતુ છે । પ્રાણનો વિનાશ થવાથી ગરીર, અગોપાગ અને ધાતુનો નાશ થઈ જાય છે । તેથી પ્રાણરૂપ ચદ્રમાનું બળ અવશ્ય જોડું જોઈએ ॥ ૮૧ ॥

કુંડલીમા સાતમા સ્થાનની શુદ્ધિ—

રવિઃ કુજોઽર્કજો રાહુઃ શુક્રો વા સપ્તમસ્થિતઃ ।

હન્તિ સ્વાપકર્ત્તારૌ સ્થાપ્યમપ્યવિલમ્બિતમ્ ॥ ૮૨ ॥

રવિ, મંગલ, શનિ, ગુહુ અથવા શુક્ર એ કુંડલીના સાતમા સ્થાનમા હોય તો સ્થાપના કરવાવાળા અને કરવાવાળાનો તથા પ્રતિભાનો જલદી વિનાશ થાય ॥ ૮૨ ॥

ત્યાજ્યા લગ્નેઽન્ધયો મન્દાત્ પથે શુક્રેન્દુલગ્નપાઃ ।

રન્ધ્રે ચન્દ્રાદયઃ પન્થ સર્વેઽસ્તેઽજ્ઞગુરુ સમૌ ॥ ૮૩ ॥

લગ્ન સ્થાનમા શનિ, રવિ, મોમ અથવા મંગલ હોય, છતાં સ્થાનમા શુક્ર, ચદ્રમા અથવા લગ્નનો સ્વામી હોય, આઠમા સ્થાનમા ચદ્ર, મંગલ, બુધ, ગુરુ અથવા શુક્ર હોય, તે લગ્ન વર્જનીય છે । અને સાતમા સ્થાનમા કોઈ પણ ગ્રહ હોય તો મારો નહિ, પરંતુ કોઈ આચાર્યોનો મત છે કે ચદ્રમા અને ગુરુ એ સાતમા સ્થાનમા હોય તો મંથમ ફલપ્રાયક છે ॥ ૮૩ ॥

પ્રતિષ્ઠા કુંડલીમા પ્રહોની સ્થાપના—

પ્રતિષ્ઠાયાં શ્રેષ્ઠાં રવિરુપચયે શીતકિરણઃ,

સ્વધર્માદ્યે તત્ર ક્ષિતિજરાવિજૌ વ્યાધરિપુગૌ ।

વુષસ્વર્ગાચાર્યૌ વ્યયનિવનવજૌ મૃગુસુતઃ,

સુત યાવલ્લગ્નાન્નવમદગ્નમાયેષ્વપિ તથા ॥ ૮૪ ॥

પ્રતિષ્ઠા સમયની લગ્નકુંડલીમા સૂર્ય જો ઉપચય (૩-૬-૧૦-૧૧) સ્થાનમા હોય તો શ્રેષ્ઠ છે । ચદ્રમા ધન અને ધર્મ સ્થાનમા તથા ઉપચય સ્થાનમા હોય તો શ્રેષ્ઠ છે । મંગલ અને શનિ ત્રીજા, છતાં અને અચાર્યમા સ્થાનમા હોય તે શુભ છે । બુધ અને ગુરુ બારમા અને આઠમાએ જે સ્થાન મિનાય બાકીના કોઈ પણ સ્થાનમા હોય તે શુભ છે । શુક્ર પહેલાં, બીજા, ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા, નવમા, દશમા અને અચાર્યમા સ્થાનમા હોય તો શુભ છે ॥ ૮૪ ॥

લગ્નમૃત્યુસુતાસ્તેષુ પાયા રન્ધ્રે શુભાઃ સ્થિતાઃ ।

ત્યાજ્યા દેવપ્રાતઃપ્રાયાં લગ્નષષ્ટાષ્ટગઃ શશી ॥ ૮૫ ॥

પાપત્રય (રવિ, મંગલ, શનિ, રાહુ અને કેતુ) ને પહેલા, છઠા, પાંચમા અને સાતમા હોય, શુભત્રય (ચંદ્રમા, બુધ, ગુરુ અને શુક્ર) આઠમા સ્થાનમાં હોય અને ચંદ્રમા પહેલા, છઠા અને આઠમા સ્થાનમાં હોય; એ પ્રકારની ત્રણસ્થિતિ વાળી કુંડલી હોય તો પ્રતિષ્ઠાકાર્યમાં અશુભ છે ॥ ૮૫ ॥

નારચંદ્ર ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે—

ત્રિરિપા ૧ વાસુતલ્કે ૨ સ્વત્રિકોણકેન્દ્રે ૩ વિરૈસ્મરેઽત્રા ૪ ગ્ન્યર્થે ૫ ।

લાભે ૬ કૂર ૧ વુધા ૨ ચિત્ત ૩ મૃગ ૪ શશિ ૫ સર્વે ૬ ક્રમેણ શુભાઃ ॥ ૮૬ ॥

કુરત્રય ત્રીજા અને છઠા સ્થાનમાં હોય તો શુભ છે । બુધ પહેલા, બીજા, ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા અને દશમા સ્થાનમાં હોય તો શુભ છે । ગુરુ બીજા પાંચમાં, નવમાં અને કેન્દ્ર સ્થાનમાં હોય તો શુભ છે । શુક્ર ૯-૫-૧-૪-૧૦ એ પાંચ સ્થાનમાં હોય તો શુભ છે । ચંદ્રમા બીજા અને ત્રીજા સ્થાનમાં શુભ છે, એ દરેક ત્રણ અગ્યારમા સ્થાનમાં હોય તો શુભ છે ॥ ૮૬ ॥

સ્વેડકઃ કેન્દ્રારિધર્મેષુ શશી જ્ઞોઽરિનવાસ્તગઃ ।

ષષ્ટેઽય સ્વત્રિગઃ શુક્રો મધ્યમઃ સ્થાપનાક્ષણે ॥ ૮૭ ॥

આરેન્દ્રકાઃ સુતેઽસ્તારિરિષ્કે શુક્રસ્ત્રિગો ગુરુઃ ।

વિમધ્યમઃ શનિર્ધીર્ઘે સવ શેષેષુ નિન્દિતાઃ ॥ ૮૮ ॥

સૂર્ય દશમા સ્થાનમાં હોય, ચંદ્રમા કેન્દ્ર (૧-૪-૭-૧૦) છઠા અને નવમા સ્થાનમાં હોય, બુધ સાતમા અને નવમા સ્થાનમાં હોય, ગુરુ છઠા સ્થાનમાં હોય, શુક્ર બીજા અથવા ત્રીજા સ્થાનમાં હોય તો તે પ્રતિષ્ઠા કુંડલી મધ્યમ ફલ દાયક જાણવી । મંગલ, ચંદ્રમા અને સૂર્ય એ પાંચમા સ્થાનમાં હોય, શુક્ર છઠા, સાતમા અથવા આરમા સ્થાનમાં હોય, ગુરુ ત્રીજા સ્થાનમાં, શનિ પાંચમા અથવા દશમા સ્થાનમાં હોય તો તે કુંડલી વિમધ્યમ ફલદાયક છે । તે સિવાય બીજા સ્થાનોમાં કોઈ ત્રણ હોય તો નિંદનીય છે ॥ ૮૭-૮૮ ॥

જિનદેવ પ્રતિષ્ઠા મુહૂર્ત્ત—

વલ્લવતિ સૂર્યસ્ય સુતે વલ્લહીનેઽજ્ઞારકે વુધૈ ચૈવ ।

મેષવૃષથે સૂર્યે ક્ષપાકરે ચાર્હતી સ્થાપ્યા ॥ ૮૯ ॥

ગનિ બલવાન હોય મગલ અને જુવ બલહીન હોય, તથા મેષ અને વૃષભા સૂર્ય અને ચંદ્રમા હોય, ત્યાંએ અગ્નિહોતની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરવી ॥ ૮૯ ॥

મહાદેવ પ્રતિષ્ઠા મુહર્ત્ત—

વલહીને ત્રિદશગુરૌ વલવતિ ભૌમે ત્રિકોણસસ્યે વા ।

અસુરગુરૌ ચાયસ્યે મહેશ્વરાર્ચા પ્રતિષ્ઠાપ્યા ॥ ૯૦ ॥

ગુરુ બળહીન હોય, મગલ બલવાન હોય અથવા નવમા કે પાચમા ધ્યાનમા હોય, ગુરુ અન્યામા ધ્યાનમા હોય, એવા લગ્નમા મહાદેવની પ્રતિષ્ઠા કરવી ॥ ૯૦ ॥

બ્રહ્મા પ્રતિષ્ઠા મુહર્ત્ત—

વલહીને ત્વસુરગુરૌ વલવતિ ચન્દ્રાત્મજ વિલગ્ને વા ।

ત્રિદશગુરાવાયસ્ય સ્થાપ્યા બ્રાહ્મી તયા પ્રતિમા ॥ ૯૧ ॥

ગુરુ બલહીન હોય, જુવ બલવાન હોય, અથવા લગ્નમા હોય, ગુરુ અન્યામા ધ્યાનમા હોય, એવા લગ્નમા બ્રહ્માની પ્રતિષ્ઠા કરવી ॥ ૯૧ ॥

દેવી પ્રતિષ્ઠા મુહર્ત્ત—

શુક્રોદયે નવમ્યાં વલવતિ ચન્દ્ર કુજે ગગનસસ્ય ॥

ત્રિદશગુરૌ વલયુક્તે દેવીનાં સ્થાપયેદર્ચામ્ ॥ ૯૨ ॥

ગુરુના ઉદયમા, નવમીને દિવસે, ચંદ્રમા બલવાન હોય, મગલ દશમા ધ્યાનમા હોય અને ગુરુ બલવાન હોય, એવા લગ્નમા દેવીની મૂર્તિની સ્થાપના કરવી ॥ ૯૨ ॥

શુક્ર, કાર્તિકેશ્વરી, ચત્ર અને સૂર્ય પ્રતિષ્ઠા મુહર્ત્ત—

બુધલગ્ને જીવે વા ચતુષ્ઠયસ્યે ભૃગૌ દિવ્યકસંસ્થે ।

વાસવકુમારયક્ષેન્દુ-ભાસ્કરાણાં પ્રતિષ્ઠા સ્થાત્ ॥ ૯૩ ॥

જુવ લગ્નમા હોય, ગુરુ ચતુષ્ઠય (૧-૮-૭-૧૦) સ્થાનમા હોય અને ગુરુ ચોથા ધ્યાનમા હોય, એવા લગ્નમા શુક્ર, કાર્તિકેય, ચક્ષુ, ચંદ્ર અને સૂર્યની પ્રતિષ્ઠા કરવી ॥ ૯૩ ॥

ગ્રહ પ્રતિષ્ઠા મુહર્ત્ત—

યસ્ય ગ્રહસ્ય યો વર્ગસ્તેન યુક્તે નિગ્ધકરે ।

પ્રતિષ્ઠા તસ્ય કર્તવ્યા સ્વસ્વવર્ગોદયેઽપિ વા ॥ ૯૪ ॥

જે ગ્રહ જે ગણિનો આગી હોય, તે ગણિનો જ્યાંએ ચંદ્રમા હોય ત્યાંએ, અથવા પોત પોતાની ગણિમા ઉદય હોય ત્યાંએ ગ્રહોની પ્રતિષ્ઠા કરવી ॥ ૯૪ ॥

વલહીન ગ્રહોનું ફલ—

વલહાનાઃ પ્રાતઃપ્રાયં રવીન્દુગુરુમાર્ગવાઃ

ગૃહેશ-ગૃહિણી-સૌખ્ય-સ્વાનિ હન્યુર્યથાક્રમમ્ ॥ ૯૫ ॥

સૂર્ય બલહીન હોય તો ઘરના સ્વામીનો, ચંદ્રમા બલહીન હોય તો સ્ત્રીનો, ગુરુ બલહીન હોય તો સુખનો અને શુક્ર બલહીન હોય તો ધનનો નાશ થાય ॥ ૯૫ ॥

પ્રાસાદ વિનાશકારક યોગ—

તનુ-વન્ધુ-સુત-ચૂન-ધર્મેષુ તિમિરાન્તકઃ ।

સકર્મસુ કુજાર્કી ચ સંહરન્તિ સુરાલયમ્ ॥ ૯૬ ॥

પહેલા, ચોથા, પાંચમા, સાતમા અથવા નવમા એ પાંચમાંથી કોઈ સ્થાનમાં સૂર્ય હોય, તથા ઉક્ત પાંચ સ્થાનમાં અથવા દશમા સ્થાનમાં મંગલ અથવા શનિ હોય તો દેવાલયનો નાશ થાય ॥ ૯૬ ॥

અશુભ ગ્રહોનો પરિહાર—

સૌમ્યવાકપતિશુક્રાણાં ય ઈકોઽપિ બલોત્કટઃ ।

ક્રૂરૈરયુક્તઃ કેન્દ્રસ્થઃ સચોઽરિષ્ટં પિનાષ્ટિ સઃ ॥ ૯૭ ॥

બુધ, ગુરુ અને શુક્ર ત્રણ ગ્રહોમાંથી કોઈ એક પણ બલવાન હોય, તથા તેની સાથે કોઈ ક્રૂરગ્રહ ન હોય અને કેન્દ્રમાં સ્થિત હોય તો તે ગ્રહ જલદીથી અરિષ્ટ યોગોનો નાશ કરે છે ॥ ૯૭ ॥

બલિષ્ઠ' સ્વોચ્ચગો દોષાનશીતિં શીતરશ્મિજઃ ।

વા પતિસ્તુ શતં હન્તિ સહસ્રં વા સુરાર્ચિતઃ ॥ ૯૮ ॥

બલવાન થઈ ને પોતાના ઉચ્ચ સ્થાનમાં રહેલો બુધ એંસી દોષોનો, ગુરુ એકસો દોષોનો અને શુક્ર હજાર દોષોનો નાશ કરે છે ॥ ૯૮ ॥

બુધો વિનાર્કેણ ચતુષ્ટયેષુ, સ્થિતઃ શતં હાન્તિ વિલગ્નદોષાન્ ।

શુક્રઃ સહસ્રં વિમનોભવેષુ, સર્વત્ર ગીર્વાણગુરુસ્તુ લક્ષમ્ ॥ ૯૯ ॥

મૂર્યની માથે નહિ ગહેલો એવો બુધ કેન્દ્ર (૧-૪-૭-૧૦) મ્થાનમા હોય તો લગ્નના એકમે દાપોનો નાશ કરે । મૂર્યની માથે નહિ ગહેલો શુક્ર માતમા મ્થાનને ઠાડીને કેન્દ્રમા ગહેલો હોય તો હજાર દાપોનો નાશ કરે અને ગુરુ કેન્દ્રમા હોય તો લાખ દાપોનો નાશ કરે ॥ ૯૮ ॥

તિથિવાસરનક્ષત્ર-યોગ લગ્નક્ષણાદિજાન ।

સવલાન્ હરતો દોપાન્ ગુરુશુક્રૌ ચિલગ્નૌ ॥ ૧૦૦ ॥

તિથિ, વાસ, નક્ષત્ર, યોગ, લગ્ન અને મુહુર્ત્તથી ઉત્પન્ન થવાવાળા પ્રથમ દાપોને લગ્નમા ગહેલા ગુરુ અને શુક્ર નાશ કરે છે ॥ ૧૦૦ ॥

લગ્નજાતાન્નવાંશોત્થાન્ કૂરદષ્ટિકૃતાનપિ ।

દ્વંયાજીવસ્તનૌ દોપાન્ વ્યાખીન્ ધન્વન્તરિર્યથા ॥ ૧૦૧ ॥

લગ્નથી, નવમાશથી અને કૂરદષ્ટિથી ઉત્પન્ન થનારા દાપોને લગ્નમાં ગહેલો ગુરુ નાશ કરે છે જેમ શરીરમા રહેલા રોગોને ધન્વન્તરી નાશ કરે છે ॥ ૧૦૧ ॥

શુભગ્રહની દષ્ટિથી દૂરગ્રહનું શુભપણું—

લગ્નાત્ કૂરો ન દોપાય ાનન્દ્યસ્થાનસ્વિતોઽપિ સન્ ।

દષ્ટઃ કેન્દ્રત્રિકોણસ્યૈઃ સૌમ્યજીવનિતૈર્યદિ ॥ ૧૦૨ ॥

દુઃખહો લગ્નથી અશુભ સ્થાનમાં હોય, પગલુ કેન્દ્ર અથવા ત્રિકોણ મ્થાનમા રહેલા બુધ, ગુરુ અથવા ગુરુ તેઓને ભેટા હોય અર્થાત્ શુભ ગ્રહોની દષ્ટિ પડેલી હોય તો દાપ નથી ॥ ૧૦૨ ॥

કૂરા દ્વતિ સોમા સોમા દુગુણં ફલ પચચ્છતિ ।

જટ પાસટ કિદટિઓ તિકોણપરિસંટિઓ ચિ ગુરુ ॥ ૧૦૩ ॥

કેન્દ્ર મ્થાનમ અથવા ત્રિકોણ મ્થાનમા રહેલો ગુરુ જો કુઝાહોને ભેટો હોય તો તે કુઝાહો શુભ થઈ જાય છે । અને શુભ ગ્રહોને ભેટો હોય તો તે શુભગ્રહ બમણુ ગુણકલ આપે છે ॥ ૧૦૩ ॥

સિદ્ધલાયા લગ્ન—

સિદ્ધલાયા ક્રમાદર્કાન્દિપુ સિદ્ધિપ્રદા પટેઃ ।

મ્દ્ર-સાદર્પ-નન્દાષ્ટ-સપ્તમિશ્ચન્દ્રવદ્ દ્વયોઃ ॥ ૧૦૪ ॥

જ્યારે આપણા શરીરની છાયા રવિવારે અગ્રાર, સોમવારે સાડા આઠ, મંગળવારે નવ, બુધવારે આઠ, ગુરુવારે સાત, શુક્રવારે સાડા આઠ અને શનિવારે સાડા આઠ પગલા હોય, તો તે સમયને સિદ્ધછાયા કહે છે । એ સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ કરનારી છે ॥ ૧૦૪ ॥

વીસં સોલસ પનસ ચડદસ તેરસ ચ બાર બારેવ ।

રવિમાઠસુ બારંગુલસંકુછાયંગુલા સિદ્ધા ॥ ૧૦૫ ॥

જ્યારે બાર આંગળના શંકુની છાયા રવિવારે વીશ, સોમવારે સોળ, મંગલવારે પંદર, બુધવારે ચૌદ, ગુરુવારે તેર, શુક્રવારે બાર અને શનિવારે બાર આંગળ હોય ત્યારે તે સિદ્ધ છાયા કહેવાય ॥ ૧૦૫ ॥

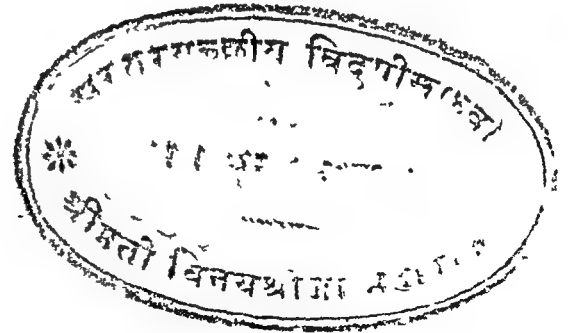
શુભ મુહૂર્તના અભાવમાં આ સિદ્ધછાયા લગ્નમાં સર્વ શુભ કાર્ય કરવું જોઈએ । નરપતિ જયચર્યામાં લખે છે કે—

નક્ષત્રાણિ તિથિવારા-સ્તારાશ્ચન્દ્રબલં ગ્રહાઃ ।

દુષ્ટાન્યપિ શુભં ભાવં ભજન્તે સિદ્ધચ્છાયયા ॥ ૧૦૬ ॥

નક્ષત્ર, તિથિ, વાર, તારાબલ, ચંદ્રબલ અને ગ્રહ એ જો દોષવાળા હોય તો પણ આ સિદ્ધ-છાયામાં શુભભાવને દેવાવાળા થાય છે ॥ ૧૦૬ ॥

શુભં ભૂયાત્ ।

परम जेन चन्द्राङ्गज ठकुर 'केरु' विरचितम्—

सिरि-रयणपरिक्खा-पयरणं ।

१-२२॥

दहतेरसमोलसवावीमतीसटकाड ।

लालस्स मुल्लु एयं पेरुज्ज इंदनीलमम ॥ २३ ॥

अस्यायं यत्रकेणाह—

मासा	०॥	१	१॥	२	२॥	३	३॥	४
हीरा	७	१६	३०	६०	१००	१५०	२२०	३६०
चून्नी	८	१८	३०	६०	१२०	२४०	४८०	९६०
मोती	२	८	३०	८०	१२०	१८०	२७०	४०५
मराड	४	६	१०	१५	२२	३४	५०	७०
इंद्रनील	०॥	०॥	०॥	१	२	५	७	१०
रत्नसणीया	०॥	०॥	०॥	१	२	५	७	१०
लाल	०॥	३	६	१०	१३	१६	२२	३०
पेरोजा	०॥	०॥	०॥	१	२	५	७	१०

वारस चउटस सोलस वीसार्द दसद्वियं च जाव सयं ।

टकिकि जे तुलती मुत्ताहल ताण मुल्लिमिम ॥ २४ ॥

चालीस पणतीसं तीस चउवीस सोलमिकार ।

अट्ट छ इमेगहीण जाव दु कमि रुपटकाणं ॥ २५ ॥

आ प्र-रानी मे-अ भरित प्रति श्रीयसोविजय जैन अउ दुनना अस्थाप- श्रीआग्निविजय जैन ज्ञान भट्टिनी विद्वद्वय मुनि श्रीदगनविजयल भट्टारान् आ- आग्नि भणीदनी, जील प्रति कोर्षसज्जन पागे होय अथवा कोर्षठेकाणे नेवामा आनी होय तो अथवा अथा अथो तेने आ पुस्तक कोट आपनामा आवरो ।

एगाइ जाव बारस चडंति गुंजिकि वज्रताणमिमं ।
वीसा य सौल तेरस गारस नव इगूण जाव दुगं ॥ २६ ॥

अस्यार्थ पुनर्यत्रेणाह—

मोतीटंकप्रति	१२	१४	१६	२०	३०	४०	५०	६०	७०	८०	९०	१००
रूप्यटंकण	४०	३५	३०	२४	१६	११	८	६	५	४	३	२

हीरागुंजा	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२
रूप्यटंकण	२०	१६	१३	११	९	८	७	६	५	४	३	२

अइचुक्खनिम्मला जे नेयं सव्वाण ताण मुल्लमिमं ।
सदोसे सयमंसं भमालए मुल्लदसमंसं ॥ २७ ॥
गोमेय फलिह भीसमककेय पुस्सरायवइडुजे ।
उकिट्ट पण छ टंका कणेयद्ध विट्टमे मुल्लं ॥ २८ ॥

इति सर्वेषां मूल्यानि समाप्तानि ।

अथ वज्रादिरत्नानां स्थानस्वरूपाण्याह—

वज्रं जहा--

हेमतस्सरपारय कलिंग मायेग कोसल सुरट्टा ।
पंडुरदेसो वेणुनइ वज्रउप्पत्तिठाणाइं ॥ २९ ॥
तंबसियनीलकुकुस-हरियालसरीसपुप्फवणरत्ता ।
इअवज्रवण्णछाया कमेण आगरविसेसाओ ॥ ३० ॥
सिय विप्प रत्त खत्तिय नीलप्पह वइस सामसुहे य ।
चउवण्ण दुन्नि जाई चुक्खामालवि य नायव्वा ॥ ३१ ॥
कागपयविन्दुरेहा समला फुट्टा य एगसिंगा य ।
असुह स दोसा एए रम्मा अमला य वारितरा ॥ ३२ ॥

पउमरागं जहा—

सिरिफलहि सावगाधिय कुरुविटय जा मणी चउजाई ।
 माणिकरू पउमरागं चुनि य नामाई नायन्वा ॥ ३३ ॥
 रामण गंगनईतडिसिंघलि कलसउरि तुवरे देसे ।
 नील वण भगव तंव य छाया आगरविसेसाओ । ३४ ॥
 सुरुव किरण पसरा अडकोमल अगिगवणं सुसणेहा ।
 जा कणय समं कढिया अक्खीणा सा फलहि नेया ॥ ३५ ॥
 हिंशुल य तह कुसंभय कोइल सारिस चकोरचक्खुसमा ।
 वण्णेण सावगाधय मंदा एयाउ कुरुबिन्द । ३६ ॥
 जा मुणिया विन्नेया जंघू कणवीर रत्तपुप्फसमा ।
 मुल्लुस्सतरमेयं वीसं वार ट्ट पण तिसु वा ॥ ३७ ॥

मरगय जहा—

अवणिद-मलय-पन्नय-वन्नरदेसेसु उयहितीरे य ।
 गरुडस्स य कंठ उरे हवंति मरगय महामणिणे ॥ ३८ ॥
 गरुडोदगार पढमा कीरउठी वीय तडअ मुंगउनी ।
 वामवईय चउत्थी धूलि मराईय पण जाई ॥ ३९ ॥
 गरुडोदगाररम्मा नीला अडकोमला य विसहरणा ।
 कीडउठिसुहमन्चा सुनडकीडस्स पंससमा ॥ ४० ॥
 मुंगउनी स सुणेहा नील हरिय कीरकठ सारिच्छा ।
 कढिणा अमला हरिया वासपई होइ विसहरणा ॥ ४१ ॥
 धूलि मराई गरुया रुक्खा वणनील कच्चसारिच्छा ।
 मुल्ले वीसविसोवा दह ट्ट तह पंच दुन्नि कमे ॥ ४२ ॥

मुत्ताहलं जहा—

गजकुंभि संखमज्जे मच्छमुहे वंसि कोलदाढे य ।
 सप्पसिरे तह मेहे सिप्पउडे भुत्तिया हुति ॥ ४३ ॥
 नागे पीया रत्ता मच्छे सामा समुज्जला सखे ।
 स्यरदाढे वट्ठा धियवण्णा सालफलतुल्ला ॥ ४४ ॥

वंसे करयसमाणा हवंति कच्छवनसव्वभूमीसु ।
 सप्पे नीला अमला विसवाहीविच्छुनासयरा ॥ ४५ ॥
 मेहे रवितेयसमा सुराण कीडंतकहवनि वडंति ।
 कणयन परं पत्ता गरुया लहुया वि रज्जकरा ॥ ४६ ॥
 एए हुंति अवेहा अमुल्लयमाण विट्ठिकरा ।
 लोए पहिरणजुग्गा लहु-बहु-मुल्ला य सिप्पभवा ॥ ४७ ॥
 रामावलोइ बब्बरि सिंघलकंतारि पारसीए य ।
 केसियदेसेसु तहा उयहितडे सिप्पिजा हुंति ॥ ४८ ॥

इंदनीलं जहा—

नीलघणमोरकंठय अलसी भिरि कन्निकुसुमसंकासा ।
 अइतेया सुसणेहा सिंघलदिवम्मि नीलसणी ॥ ४९ ॥

विदूढं जहा—

वल्लीरुवं कच्छवि पवालय होइ उयहिमज्झम्मि ।
 बहुरत्त कठिणकोमल जह नालं सव्वसुसणेहं ॥ ५० ॥

वइडुज्जं जहा—

रयणायरस्स मज्झे कुवियं गयनाम जण चउतत्थ ।
 चइमुरन्गे जायइ वइडुज्जं वंसपत्तासं ॥ ५१ ॥

कक्केयगं जहा—

पवणुत्थठाणदेसे जायइ कक्केयगं सुखाणीओ ।
 तंब य सुपक्कमहुयचयनीलामं सुदिढ सुसणेहं ॥ ५२ ॥

गोमेयं जहा—

सिरिनायकुलपरेवमदेसे तह जम्मलनईमज्झे ।
 गोमय इंदगोवं सुसणेहं पंडुरं पीयं ॥ ५३ ॥

फलहं जहा—

नयवालेकसमीरे चीणे काबेरि जउणनइकूले ।
 विंझनगे उप्पज्जइ फलिहं अइनिम्मलं सेयं ॥ ५४ ॥

उप्पत्तीओ अग्गी ममिकंतीउ झरेड अमियजल ।
रपिकंत चंदकंते दुन्नि वि फलिहाउ जायंति ॥ ५५ ॥

पुस्तरागभीसम जहा—

बहु पीयरु हरिवण्णो समिणेहो होड भुंसराओ य ।
भीसमुपिण चन्दसमो दुन्नि वि जायति हिमयन्ते ॥ ५६ ॥
इअ सत्थुत्त य रत्ता भणिय भणामित्थ पारसी रयणा ।
वण्णागरसजुत्ता अन्ने जे घाउ संजाया ॥ ५७ ॥
अइतेय अग्गिवण्णं लालं वद्धक्खसाए देसम्मि ।
यमणदेसे यकीकं लहुमुल्लं पिल्लुसमरगं ॥ ५८ ॥
नीलनिहं पेरुज्जं देसे नीसावरे गुणासीरे ।
उप्पज्जड खाणीओ दिट्ठिस्स गुणाउहं भणियं ॥ ५९ ॥

इति रत्नजातय समाप्ता ।

रूप कणयं तंव सीसं वंग च पित्तलं लोह ।
एमाई जे धाऊ पन्नयपुहवीओ ते सन्वे ॥ ६० ॥
रूप च भट्टियाओ नइपन्नयरेणुयाड कणय च ।
धाउन्वायाय पुणो हउति दुन्नि नि महाधाउ ॥ ६१ ॥
पट्टं च कीडयाओ मियणाहीओ हवेड कत्थुरी ।
गोरोमयाउ दुव्वा कमलं पंकाओ जाणेह ॥ ६२ ॥
भसलं च गोमयाओ गोरोयण मित्थ सुरहिपित्ताओ ।
चरमं गोपुच्छाउ अहिमत्तागओ मणिं जाण ॥ ६३ ॥
उन्ना य बुव्वाडाओ दंता नागाओ मोरओ पिच्छा ।
चम्म पसुवग्गाओ हुयासण दारुपंडाओ ॥ ६४ ॥
मुत्ताओ सिलाइव्वो मलप्पसेवाओ जायइ जराईय ।
एए सगुणपवित्था उप्पत्ती जड वि नीयाओ ॥ ६५ ॥

इत्युत्पत्तिः ।

अथ कृत्रिमवस्तुकरणीयमाह, पित्तलं जह,—

दो मणु अद्धावटियं कुट्टि नि रविज्जु गुडमणेगेण ।

जं जायइ निंवीढं त मद्धं तंबयसमं कढियं ॥ ६६ ॥

ते पित्तलं पहाणं दुभायतंबेण पनर विसुवा य ।

तुल्लेण तंबयाओ सवाइअं ठक् मूसीहिं ॥ ६७ ॥

तंबयं जहा--

वव्वेरयखाणीउ आणिवि कुटिज्ज धाहु मही य ।

गोमयसहीया पिंडिय करेवि मुक्कं वियपइयव्वा ॥ ६८ ॥

पच्छा खुदइ खविउं धमिज्ज नीसरइ सव्वमलकीडं ।

जं हिठे रहइ दलं तं पुण कुट्टे वि धमियव्वं ॥ ६९ ॥

तत्तो ववहइ पयरं तं तंबम्मि ठयं वियाणिज्जा ।

बुड्ढाणए पुणेवं गुट्ठं गुलियं तओ हवइ ॥ ७० ॥

सीसयं जहा—

नागखाणीउ पाहण कडिढवि कुट्टेवि पीस धोइज्जा ।

जं हुइ तं अमलदलं कीरइ तइयंस लोहजुयं ॥ ७१ ॥

मयमय पणस्स मूसी तस्स य चीडेवि तीस अट्ठंगिवक्के ।

आवट्टियंतुल्लेण य पाऊणं हवइ तं नागं ॥ ७२ ॥

लोहसारं जहा—

लोहस्स य सारस्स य उप्पत्ती धाहुपाहणाओ य ।

पित्तलकंसैसूणं विणट्टए होइ भंगारी ॥ ७३ ॥

कत्थीरं जहा--

कुट्टिवि कत्थीरधाउं करिज्ज कुम्मासचुण्ण सह पिंडं ।

धमियं जं नीसरइ तं गालिहि कंविया कुज्जा ॥ ७४ ॥

कंसयं जहा--

कंवियसिरेक्कारस मणेग तंव च पयरगुट्ठं वा ।

आवट्टय घडण सुद्धं कंसंतं वीसमं मूर्णं ॥ ७५ ॥

पारयं जहा—

पारयधाउं ठवियं कुज्जा तसुवरि गोमयस्स कुडिं ।

मंदग्गि धमियमाणो उड्ढिवि संचरइ तम्मज्जे ॥ ७६ ॥

अथवा--

केवि पभणंति कूवे तरुणत्थी जाइ करवि सिगार ।
 तुरियारूढा क्षविकवि अब्भुट्टपयरोहि नासेइ ॥ ७७ ॥
 कूवाओ तस्स कए पारोलं उच्छलिवि धावए पच्छा ।
 बाहुडइ दह कमाउ पुणोवि निवडेइ तत्थेव ॥ ७८ ॥
 ज रहइ नीय ठाणे जत्थ व कत्थेव राहुसङ्कीहि ।
 तत्थाओ गहइ सा तिय उप्पत्ती पारयस्स ममा ॥ ७९ ॥

हिंशुल जहा—

एगमण पारयमि गंधयत्तुणं खविज्ज दह सेर ।
 दूराउ आसन्नं मंदग्गी कीरए मिस्स ॥ ८० ॥
 त कुट्टेवि खविज्जइ मणसिल हरियाल सेरपापाय ।
 कच्चररावि खिविउ दहिज्जइ खोरत्तुणेण ॥ ८१ ॥
 दाउं मट्ठिय लेवं तिन्नि अहोरात्ति बन्धि जालिजा ।
 जाव सुगंधं जायइ सेर छ जो लीस हिंशुलियं ॥ ८२ ॥

सिंदूर जहा—

नागमणेगं गालिय वंसयरवसं ददद्वसेरजुय ।
 काऊण फुट्टियव्वं तं छाणिवि नीरि धोलिजा ॥ ८३ ॥
 नित्यारिऊण नीर जं हिट्ठे रहइ तं दल अमलं ।
 तत्तो वि य बहु वडिया कायव्वा सोसियव्वा य ॥ ८४ ॥
 पच्छा धणेण कुट्टिय हखेण य छाणिऊण तं चुण्ण ।
 मट्ठी मज्झे ठविउ जालिज्जइ वण्हिट्ठिवसतिगं ॥ ८५ ॥
 जह जह लग्गइ ताव तह तह रगं चडेइ निव्वत ।
 सेइण सिंदूर तत्तविय होइ पुण नागं ॥ ८६ ॥
 इत्तो भणामि सपड कुघाओ मज्झे सुधाओ ज होइ ।
 सयतोलावगंतरि पररुणय जव चउत्तीस ॥ ८७ ॥
 सोसयतोलासय मे बारमजवरुण्यं हवइ नूणं ।
 पच्छा तिसोहियं तं निरुण न्ह होइ ऋयावि ॥ ८८ ॥

दाहिणवत्तं संखं रुद्धखं अक्ख सालिगामं च ।
 कप्पूर अगरु चंदण कत्थूरिय कुंकुमाईणि ॥ ८९ ॥
 अन्नेवि य जे केवि य सिंधवहिंगाइ चउवलाईणि ।
 ताणं चिय उप्पत्तिं भणामि सव्वाण पत्तैयं ॥ ९० ॥

दक्षिणावर्त्तशङ्खमाह—

खीगेदहिसंभूयं विभूसणं सिरिनिहाणरायाणं ।
 दाहिणवत्तं संखं मंगलनिलयं सुरिद्धिकरं ॥ ९१ ॥
 वट्टंति रेहकलियं पंचमुहं तह य सोलसावत्तं ।
 इअ संखं विद्धिकरं संखिणि दीहा य हाणिकरी ॥ ९२ ॥
 सिरिकणयमेहलजुयं काऊण य दुद्धिण्हा विऊण सया ।
 मंतुचारणपुव्वं चंदणि कुसुमेहिं पूइज्जा ॥ ९३ ॥

पूजामन्त्रोऽयम्—ॐ ह्रीं श्रीं श्रीधरकरस्थाय पयोनिधिजाताय लक्ष्मीसहोदराय चिन्ति-
 तार्थसम्प्रदानाय श्रीदक्षिणावर्त्तशङ्खाय ॐ ह्रीं श्रीं जिनपूजायै नमः । इति पूजाविधिः ।

दक्खिणावत्तसंखोयं जस्स गेहम्मि चिट्ठइ ।
 लच्छीसयं वरा तस्स जायए मंगलं सया ॥ ९४ ॥
 जो नियभाले तिलयं खिविऊण य तत्थ चंदणं कुणइ ।
 तस्स न पड्वंति सया अहिसाइणिविज्जपमुहाणि ॥ ९५ ॥
 नरनाहगिहे संखं बुद्धिकरं रज्जरट्ठभंडारे ।
 इयराण य रिद्धिकरं अंतिमजाईण हाणिकरं ॥ ९६ ॥
 दाहिणवत्ते संखे खीरं खविऊण पियइ जा नारी ।
 वंज्जावि सा पसूयइ गुणलक्खण संजुयं पुत्तं ॥ ९७ ॥

इति दक्षिणावर्त्तशङ्खः ।

दीवंतरिसिरिभूमी सिवरुक्खं तत्थ हुंति रुद्धखा ।
 एगाइ जा चउदस वयणा सव्वेवि सुपवित्ता ॥ ९८ ॥
 परमुत्तमेगवयणा सिरिनिलया विग्घनासणी सुहया ।
 कणयजुया भूयसी सेसवणे धरिया हवइ महला ॥ ९९ ॥

नयमज्जे निक्खिप्पिया संमुहनीरे चडेड जा सरला ।
 अग्गीए नि न डज्जड एगमही सा य रुद्धक्खा ॥ १०० ॥
 दुमुहा मंगल जणया तिमुहारिनामणी य चउरसमा ।
 पंचमुहा पुण्णयरा सुपवित्ता निप्फला सेमा ॥ १०१ ॥

इति रुद्राक्ष ।

अक्खं दाहिणवत्तं सुपवित्तं पूयमाणं सेयकरं ।
 वामानत्तं असुहं खारोयणहि संभनं नेयं ॥ १०२ ॥

इति अक्ख ।

गट्टयनडसंभूय सालिग्रामं कुमारकणयज्जुय ।
 चकं कियं सुवट्ठं कमिणं सानत्तमसुहहरं ॥ १०३ ॥

इति सालिग्रामः ।

दाहिणउवहिसमीवे महुभूमी तत्थ अत्थि कैलिवणं ।
 तग्गुंदो कहरणओ तग्गव्वो होड कप्पूरं ॥ १०४ ॥
 कित्तिमरुप्पूरतिग्गुडि तह भीमसेणु चीणो य ।
 कमि मुल्लरुव्वाओ वीस दह छप्पिसुववि सुवसो ॥ १०५ ॥
 कायस्मं गंधकरणं तहत्थिमज्झाय भेयगसीय ।
 वायसलेसमपित्तं य तावहरं कच्चकप्पूरं ॥ १०६ ॥

इति कर्पूरः ।

अगुरुं खासदुवारं कसिणं तह तिहियं च सिचलय ।
 वीमं दहं तिन्निं डगं कमिं टकां सेग्गस्सं मुल्लोयं ॥ १०७ ॥
 निविडं च गवलण्णं मज्जे कमिणं सुमारियं रुक्खं ।
 उण्हं वसियं सुगंधं दाहं सिमिसिमडं अगुरुवरं ॥ १०८ ॥

इत्यगुरुः ।

मलयगिरिपव्वयम्मिं सिरिचट्ठणतरुवरं च अहिनिलयं ।
 अडसीयलं सुगंधं सयलवणं वामियं तेणं ॥ १०९ ॥

सिरिचंदणु तह चंदणु नीलवई सुकडिस्स जाइतिग ।
 तह य मलिंदी कओही बब्बरुइ य चंदणं छविहं ॥ ११० ॥
 वीस दुवालस अड इग तिहाओ पाविसु च अंतरं कमसो ।
 पण तिय दु पाउ टंका जइघल चउ तिणिण सेरस्स ॥ १११ ॥
 सिरिचंदणस्स चिण्हं वण्णे पीयं सुसीयलं कडुयं ।
 घसियं रत्तं जायइ संतावहरं च गंठिल्ल ॥ ११२ ॥

इति चंदनम् ।

नइवालकासमीरामरुचमिया चरंति मुरमंसि ।
 मुच्छंगठिउनमेसिं कत्थूरि य अरुणपीयकसिणाभा ॥ ११३ ॥
 नइवालकासमीरे मियणाही होइ वीसविसुदा य ।
 पंचि उरमाइपव्वयसंभुआ अट्टदह नेया ॥ ११४ ॥
 मियणाहिवीणउ हुइ पण तोला जाव चम्म सह तुल्ले ।
 लस्स कणुवारविसुवा चम्मो वि सुवट्टउद्देसो ॥ ११५ ॥
 मियणाहि उण्हमहुरा कडुया तिवखा य तह य सुकसाया ।
 दुग्गंध छदि तावं दोसतिगं हरइ सुसणेहा ॥ ११६ ॥

इति कस्तूरिका ।

कसभीरजवडकेसरिदेसेसु हवइ कुंकुमं पवरं ।
 वीस वार ट्ट विसुवाएण आदण कुरु मुजभवं च ॥ ११७ ॥

इति कुंकुमम् ।

मुरमासकुट्टुवालय नह चंदण अगरु मुत्थछल्लिरं ।
 सिल्हारखंडजुयं सममिस्सं होइ वरधुवं ॥ ११८ ॥

इति दशाङ्गधूपः ।

सिरिचंदणसंभूया घणसार सुवासिया य सियवासा ।
 मुरमास वालयभवा कत्थूरि य वसिया सामा ॥ ११९ ॥

इति वासाः ।

सिंधुनड पच्छिमाए अठाणदेसे य हिंगजडहपुरे ।
 गिरिखाणीओ सिंधय मउंचल दुन्ने नि जायं ॥ १२० ॥
 तथेव य भूमीए गिरिमज्जे पाणिय कवनीरुवरे ।
 जायति वहुतरीओ त जाणह कत्तराएलं ॥ १२१ ॥
 पच्छिमपठाणदेसे सिंधुनडपारिगि दुगतए ।
 भूमीओ होड हिंगा मूलयकं दव्यरुदाओ ॥ १२२ ॥
 उत्तरिय अलादीरी दाम्निखाणिया हिंगुरु विसेसाओ ।
 जायड कमेण हीणा वीमविसोगड चउचउरो ॥ १२३ ॥
 सुरसाणे वमरपुरे पुच्चयखाणीसु धाहुमट्टीओ ।
 कुट्टिवि निलय काउ धम्मिज्जए होड सप्परिओ ॥ १२४ ॥
 सिरिधंधकुले आनी रुन्नाणपुरम्मि सिद्धिकालियओ ।
 तस्म य ठवुर चंदो फेरु तस्सेअ अगरुहो ॥ १२५ ॥
 तेण य रयणपरिक्खा रडया संखेपि दिद्धियपुरीए ।
 करमुणिगुणमसिपरिसे अलापदीणस्म रज्जम्मि ॥ १२६ ॥
 श्रोदिद्धीनगरे वरेण्यधिपणः फेरु इति व्यक्तधी-
 मूर्द्धन्यो वणिजां जिनेन्द्रवचने वैचारिकग्रामणीः ।
 तेनेय निहिता हिताय जगता ग्रामादविभ्वक्रिया-
 रत्नाना निदुपां चमत्कृतिकरी नारा परीक्षा स्फुटम् ॥ १२७ ॥
 इति परम जैन ठकुर फेरु विरचिता संक्षेपरत्नपरीक्षा ।

